

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
УНІВЕРСИТЕТ МАРМАРА (м. Стамбул, Туреччина)
КУЯВСЬКО-ПОМОРСЬКА ВИЩА ШКОЛА (м. Бидгощ, Польща)
УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ (м. Громадка, Польща)
ЖЕШУВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Жешув, Польща)
КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У РУЖОМБЕРКУ (Словаччина)
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДУ «ІНСТИТУТ ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЕКОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КРЕМЕНЕЦЬКИЙ БОТАНІЧНИЙ САД
КРИВОРІЗЬКИЙ БОТАНІЧНИЙ САД НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО
ІНСТИТУТ ЕКОЛОГІЇ КАРПАТ НАН УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМ. О.М. БЕКЕТОВА
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО МОЗ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ КОНТЕКСТ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(09-10 червня 2022 року, Тернопіль)

УДК 378:373.091.12.011.3-051

ББК 74.48

I-66

Редакційна колегія:

В. М. Черняк, доктор біологічних наук, професор (відповідальний редактор)

О. М. Петровський, кандидат історичних наук, доцент (голова оргкомітету)

І. М. Вітенко, кандидат географічних наук, доцент

Л. В. Барановська, доктор педагогічних наук, професор

Л. Т. Котляренко, доктор біологічних наук, професор, академік АНВО

Н. О. Олексійченко, доктор сільськогосподарських наук, професор

М. О. Сокол, доктор педагогічних наук, професор

В. Я. Брич, доктор економічних наук, професор, академік АЕНУ

В. П. Шлапак, доктор сільськогосподарських наук, професор, академік ЛАНУ

В. В. Грубінко, доктор біологічних наук, професор

О. І. Янкович, доктор педагогічних наук, професор

Л. Я. Федонюк, доктор медичних наук, професор

А. М. Ліснічук, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник

Г. П. Проців, вчитель-методист

Затверджено до друку

Науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти (протокол № 2 від 17 травня 2022 р.)

Макет та комп'ютерна верстка: О.Р. Олексюк, Г.І. Смерека, Т.В. Магера,
Г.І. Герасимчук, Н. Б. Стрийвус.

Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 09-10 черв., 2022) [ред.кол. : В.М. Черняк (відп. ред.) та ін.]. Тернопіль : Вид. центр ТОКІШПО, 2022. 276 с.

ISBN

У збірнику опубліковані матеріали, які обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст», зокрема: інновації в сучасній середній освіті; стратегії розвитку нової української школи, інновації у вищій школі в контексті глобалізації та модернізації сучасного світу. Визначено нові підходи до організації способу життя в сучасних умовах, приділено значну увагу подіям і постатям в контексті впровадження інновацій в закладах освіти.

Тези надруковані з максимальним збереженням авторської редакції

© Автори тез і статей

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE SCIENTIFIC INSTITUTION “INSTITUTE OF EDUCATION CONTENT
MODERNIZATION”
TERNOPIL REGIONAL COUNCIL
TERNOPIL REGIONAL MILITARY ADMINISTRATION
TERNOPIL REGIONAL COMMUNAL INSTITUTE OF POSTGRADUATE
PEDAGOGICAL EDUCATION
MARMARA UNIVERSITY (Istanbul, Turkey)
KUJAWY AND POMORZE UNIVERSITY IN BYDGOSZCZ (Bydgoszcz, Poland)
UNIVERSITY OF THE THIRD AGE IN GROMADKA (Gromadka, Poland)
UNIVERSITY OF RZESZÓW (Rzeszów, Poland)
CATHOLIC UNIVERSITY IN RUŽOMBEROK (Ružomberok, Slovakia)
VINNITSA NATIONAL AGRARIAN UNIVERSITY
INSTITUTE FOR EVOLUTIONARY ECOLOGY OF THE NATIONAL ACADEMY OF
SCIENCES OF UKRAINE
BILA TSERKVA NATIONAL AGRARIAN UNIVERSITY
KREMENETS BOTANICAL GARDEN
KRYVYI RIH BOTANICAL GARDEN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF
UKRAINE
IVAN CHERNYAKHOVSKY NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY OF UKRAINE
INSTITUTE OF ECOLOGY OF THE CARPATHIANS OF NATIONAL ACADEMY OF
SCIENCES OF UKRAINE
O.M. BEKETOV NATIONAL UNIVERSITY OF URBAN ECONOMY IN KHARKIV
TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
I.HORBACHEVSKY TERNOPIL NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
WEST UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY**

INNOVATIONS IN MODERN EDUCATION: UKRAINIAN AND WORLD CONTEXT

Materials of the Internationally Scientific-Practical Conference
(Ternopil, June 09-10, 2022)

Ternopil

Editorial board:

V. M. Chernyak, Doctor of Biological Sciences, Professor, (Editor-in-Chief)

O. M. Petrovsky, PhD in History, Associate Professor, (Chairman of the Organizing Committee)

I. M. Vitenko, PhD in Geography, Associate Professor

L. V. Baranovska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

L. T. Kotliarenko, Doctor of Biological Sciences, Professor, Academician of ASHE

N. O. Oleksiichenko, Doctor of Agricultural Sciences, Professor

M. O. Sokol, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

V. Ya. Brych, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of AESU

V. P. Shlapak, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Academician of LASU

V. V. Grubinko, Doctor of Biological Sciences, Professor

O. I. Yankovych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

L. Ya. Fedonyuk, Doctor of Medical sciences, Professor

A. M. Lisnichuk, PhD in Biology, Senior Researcher

G.P. Protsiv, teacher-methodologist

Approved for printing

Scientific and Methodological Council of Ternopil Regional Communal Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Minutes № 2 of April 17, 2022)

Layout and computer layout: O. P. Oleksyuk, G. I. Smereka, T.V. Mahera,
H.I. Herasymchuk, N. B. Stryivus.

Innovations in modern education: Ukrainian and world context: materials of Internationally scientific-practical. conf., (Ternopil, June 09-10, 2022) [ed. : V. Chernyak (ed.) and others]; Ternopil RIPPE. - Ternopil: TRIPPE publishing center, 2022 – 276 p.

ISBN

The collection contains materials discussed at the International Scientific and Practical Conference "Innovations in Modern Education: Ukrainian and World Context", in particular: innovations in modern secondary education; strategies for the development of New Ukrainian School, innovation in higher education in the context of globalization and modernization of nowadays world. New approaches to the organization of a way of life in modern conditions are defined, considerable attention is paid to events and figures in the context of introduction of innovations in educational institutions.

Abstracts have been printed with maximum preservation of the author's edition

© Authors of abstracts and articles

SEKCJA 1. AKTUALNI PROBLEMI PROFESYJNOJ PŁDĘOTOWKI SUCASNOęO PEDAGOęO

Andrzej Marian Cwer, adiunkt, Dyrektor,
*Akademia Prawa Krajowego i
Międzynarodowego, Młodzięzowy Uniwersytet
Prawa Warszawa – Polska,*

Яковин П. Я., к. пед. н., доцент кафедри
педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

OSOBOWOŚĆ WSPÓŁCZESNEęO NAUCZYCIELA AKADEMICKIEęO (SPOJRZENIE REFLEKSYJNE)

Streszczenie. *W dobie społeczeństwa opartym na wiedzy zadaniem szkół wyższych jest nie tylko wyposażenie absolwenta w wiedzę i umiejętności, ale także przygotowanie go do radzenia sobie z dynamiką i złożonością współczesnego świata, czyli wzbogacenia osobowości studenta o tzw. wartość dodaną. Nauczyciele akademicy - jako ludzie obcujący z wiedzą na co dzień, przekazujący ją i przyczyniający się do jej tworzenia - powinni pierwsi zareagować na zmiany w otaczającym świecie (stać się ich prekursorami), by następnie stwarzać warunki do rozwoju owej wartości dodanej (pełnić rolę moderatorów).*

Problem rozwoju osobowości nauczyciela akademickiego w kontekście jego działalności zawodowej staje się coraz bardziej aktualny w warunkach współczesnego społeczeństwa. Dlatego nauczyciel akademicki musi być osobą wszechstronnie rozwiniętą. Integralny rozwój osobowości stanowi podstawę przygotowania nauczyciela akademickiego oraz harmonizacji wszystkich aspektów jego działalności akademickiej.

Słowa kluczowe: *nauczyciel akademicki, osobowość, szkolnictwo wyższe, edukacja.*

Analiza badań i publikacji. *We współczesnych warunkach społecznych problem kształtowania twórczej, duchowej osobowości i systemu wartości zawodowych nabiera szczególnego znaczenia.*

W powszechnym przekonaniu nauczyciel winien być nie tylko reprezentantem wiedzy, ale i wzorcem osobowym dla swoich studentów. Normatywne modele osobowości pracowników naukowo-dydaktycznych pojawiają się w wielu opracowaniach, a wraz z nimi nurtujące wciąż pytanie: Jaki powinien być nauczyciel akademicki XXI wieku ?

Dobry wykładowca jest potężnym instrumentem, ma znaczący wpływ na kształtowanie charakteru studenta. Wpływ nauczyciela akademickiego rozciąga się na wiele pokoleń; wychodzi poza granice narodowe oraz geograficzne i przedłuża rozwój cywilizacji. Nauczyciele akademicy zajmują wysokie miejsce w systemie oświaty. Źaden inny obszar edukacji nie ma tak ważnego znaczenia dla postępu społeczeństwa jak edukacja na poziomie wyższym, która wpływa na cały system oświaty.

Bycie autorytetem dla drugiego człowieka oznacza reprezentowanie określonych wartości i postaw moralnych, co w obliczu znamienneęo dla współczesnych czasów przewartościowywania norm etycznych, kanonu życiowych priorytetów, dotąd uznawanych za niepodważalne, wydaje się kwestią szczególnie istotną w rozważaniach nad profilem i kondycją dzisiejszej kadry naukowej.

Zagadnienie to było i wciąż pozostaje przedmiotem dociekań naukowych oraz żywych dyskursów w środowisku pedagogów. Problematyką tą zajmowali się m.in.: Wincenty Okoń, Tadeusz Kotarbiński, Stanisław Szuman, Jan Władysław Dawid, Zygmunt Mysłakowski,

Mieczysław Kreutz, Stefan Baley, Maria Grzegorzewska, Jan Bogusz, Stefan Mieszalski, Zygmunt Mysłakowski, Florian Znaniecki i inni.

Badaniami w tym obszarze zajmował się także w swych wcześniejszych pracach autor niniejszego opracowania [1, c. 95-105], [1, c. 143-171], [1, c. 263-273], [1, c. 282-286], [1, c. 345-347], [1, c. 264-268].

Ukazanie tej jakże interesującej z punktu widzenia pedagogiki tematyki stanowi cel opracowania. Z uwagi na ograniczenia wynikające z obowiązujących autora ram edytorskich - zagadnienie zostało potraktowane w sposób selektywny, przy czym autor dokonując analizy problematyki starał się skupić uwagę na najistotniejszych kwestiach związanych z kształtowaniem osobowości, tożsamości akademickiego pedagoga.

Prezentacja materiału. W funkcjonowaniu i efektywności systemu edukacji strategiczną rolę spełnia nauczyciel. Potwierdzają to raporty edukacyjne i wyniki badań nad systemem edukacji i zawodem nauczycielskim. Gdy mówimy o nauczycielu to cechom jego osobowości w procesie dydaktyczno-wychowawczym przypisuje się rolę szczególną. Wśród tych cech wymienia się przede wszystkim: kulturę osobistą, inteligencję, wiedzę merytoryczną, identyfikację z zawodem, życzliwy stosunek do wychowanków, umiejętność współżycia z ludźmi, kwalifikacje metodyczne, doświadczenie pedagogiczne, doświadczenie życiowe.

Praca nauczyciela jest ze swego charakteru pracą twórczą. Ma ułatwić wychowankom zrozumienie złożonej i zmieniającej się rzeczywistości przyrodniczej i społecznej, cech i tendencji współczesnej cywilizacji, wyzwań globalnych i narodowych, uczyć praw i obowiązków obywatelskich, pomagać w poszukiwaniu sensu życia i konstruowaniu planów edukacyjnych i życiowych, słowem przygotować do spotkania z przyszłością [2].

W funkcjonowaniu nauczycieli odgrywa dziś dużą rolę poznanie wartości i programów rozwojowych, bliskich i dalekich celów wychowania oraz eksponowanie funkcji wychowawczych, inspirujących i socjalizacyjnych. Jednym z fundamentalnych czynników rozwojowych każdej społeczności jest sygnalizowane powyżej wychowanie. Spełnia ono swe zadania należycie wówczas, gdy przygotowuje młodych ludzi do uczestnictwa w życiu i kulturze społeczeństwa, narodu i ludzkości, do mądrej przebudowy tego życia i kultury.

Wiele warunków składa się na dobre wychowanie, lecz jeden z nich jest szczególnej wagi: doskonale wychowanie może być dziełem tylko doskonałego wychowawcy.

Zagadnienie osobowości nauczyciela budziło zainteresowanie wszystkich osób mających jakikolwiek związek ze złożonymi kwestiami wychowania, jednakże bardziej znaczących wypowiedzi badaczy nie zachowało się w polskim piśmiennictwie pedagogicznym zbyt wiele. Najbardziej znanym opracowaniem dotyczącym tego tematu, jest zbiorowe dzieło pod red. Wincentego Okonia pt. „Osobowość nauczyciela” [3]. Omawiając tą istotną dla edukacji problematykę nie sposób nie wspomnieć o wspaniałej rozprawce Jana Władysława Dawida „O duszy nauczycielstwa” stanowiącej swoisty drogowskaz, zbiór reguł, których powinien przestrzegać i uwzględniać w swojej pracy zawodowej rzetelny pedagog [4]. Dla J. W. Dawida edukacja jest misją, nakazuje wręcz "wyrzekać się siebie dla innych", dawać jak najwięcej z siebie. W swojej pracy nadmienia, że pedagog musi być niekwestionowanym autorytetem, przykładem dla wychowanków. Muszą go podziwiać i chcieć naśladować.

Poglądy na osobowość nauczyciela. Problematyką osobowości zajmowali się przede wszystkim psychologowie. Wprawdzie i pedagogowie występowali z pewnymi roszczeniami w tym względzie, co nawet znalazło swój wyraz w powstaniu pedagogiki personalistycznej, ale te zainteresowania miały raczej charakter wtórny bowiem polegały na czerpaniu z danych psychologii niż na uprawianiu własnych badań. Koncentrowano się na biegunie psychologicznym, bez uwzględniania w znaczący sposób walorów społecznych czy pedagogicznych. We wspomnianych badaniach zajmowano się poszukiwaniem tych cech w

samym nauczycielu, niezależnie od tego, czy miały one charakter wrodzony, czy nabyty, jak również od tego, czy w poszukiwaniach chodziło o cechy nauczycieli rzeczywistych, czy idealnych nauczycieli wychowawców.

Pierwsze dociekania polskie odnoszą się nie tyle do „osobowości” co do „duszy” nauczyciela; po nich pojawiły się prace traktujące o „instynkcie” nauczycielskim”, o „typie antropologicznym” nauczyciela, następnie przedmiotem badań uczyniono „talent” nauczyciela, w końcu zaczęto zajmować się „osobowością” nauczyciela, rozumiejąc ją zresztą rozmaicie, a więc jako strukturę, w której dominują czynniki biologiczne bądź psychologiczne czy pedagogiczne lub społeczne. W swej rozprawce „O duszy nauczycielstwa” wspomniany już Jan Władysław Dawid tak określa cechy idealnego nauczyciela - jego duszę. Za najważniejszą wśród nich uważa J.W. Dawid miłość dusz ludzkich, a obok niej wymienia potrzebę doskonałości, poczucie odpowiedzialności i obowiązku, wewnętrzną prawdziwość i moralną odwagę [5, c. 42]. Pojęcie „talentu” - w przeciwstawieniu do pojęć „duszy”, „instynktu” lub „typu antropologicznego” - zapewniło sobie trwalszy żywot w pedagogice. Spotyka się je również w czasach dzisiejszych. Aczkolwiek bywa stosowane w różnych znaczeniach, jednak wyraźnie, podobnie jak pojęcie duszy, odnosi się do wewnętrznych walorów nauczyciela. Walorów tych na ogół się nie określa, pojmując „talent” jako „coś” nieoznaczonego, co jednakże wpływa na osiąganie dużych efektów wychowawczych. W ten sposób pisał Jan Żabiński o talencie wybitnego nauczyciela. Uważał, że w postaci dobrego nauczyciela tkwi jakiś pierwiastek, którego w słowach wyrazić nie można. Pierwiastek ten określał terminem „talent”, zapożyczając go z dziedziny twórczości artystycznej, w tej bowiem dziedzinie używa się terminu „talent” jako powszechnie zrozumiałego, bez konieczności jego wyjaśniania [6, c. 68].

W innym, bardziej relatywnym znaczeniu posługiwali się terminem talent dwaj uczeni: Zygmunt Mysłakowski, i Stanisław Szuman. Pierwszy z nich w rozprawie: „Co to jest talent pedagogiczny?” za talent uważał nie potencjalną stronę wszelkiej twórczości, a więc tkwiące w człowieku możliwości twórcze, lecz stronę realizacyjną., tj. samo urzeczywistnienie zamiarów twórczych, oparte zarówno na refleksji, jak i na doświadczeniu filogenetycznym /osobniczym/. Za cechą dominującą tak rozumianego „talentu pedagogicznego” przyjmował kontaktowość, której tło stanowią takie cechy, jak żywość wyobraźni, umożliwiającą rozumienie cudzych stanów psychicznych - za pośrednictwem umiejętnego ich obserwowania oraz instynkt rodzicielski, zdolność do wyrażania uczuć, jak również nastawienie psychiki na zewnątrz [7, c. 69-83]. Stanisław Szuman w rozprawie „Talent pedagogiczny” scharakteryzował talent jako zespół pewnych zdolności, za zdolność zaś uważał posiadanie pewnej wrodzonej cechy psychicznej o natężeniu silnym i to wówczas, gdy cecha ta staje się przydatna do sprawnego wykonywania danych czynności. Jeśli chodzi o tzw. talent pedagogiczny - pisał - to z całą pewnością nie istnieje jakaś odrębna, wrodzona cecha, która by była swoistym i zasadniczym dyspozycyjnym podłożem tego talentu. Mylny jest pogląd naiwny, że człowiek nosi w sobie jakieś oddzielne, wrodzone, potencjalne, talenty, jak np. talent malarski, talent muzyczny, talent do pisania wierszy, [...] talent pedagoga [8, c. 81].

Mieczysław Kreutz, nawiązując do Jana W. Dawida, uwypukla doniosłość miłości ludzi, jako istotnej cechy osobowości nauczyciela, jak również społecznego oddziaływania (skłonności agitacyjnej) oraz zdolności sugestywnej (przekonywania). Wymienia również takie cechy, jak: pewność siebie, spokój i odwaga działania, wiara w siebie, bezkompromisowość i prostolinijność w dążeniu do realizacji własnych celów [9, c. 129-204].

Stefan Baley do najistotniejszych cech osobowości nauczyciela zalicza zdatność wychowawczą, na którą składają się takie właściwości, jak przychylność dla wychowanków, zrozumienie ich psychiki, nastawienie na systematyczne zajmowanie się nimi, potrzeba obcowania z ludźmi, powinowactwo (więź) duchowe z dziećmi, postawa pełna entuzjazmu,

swoista zdolność artystyczna i inne. Wychowawca, posiadający wszystkie te cechy w stopniu ponadprzeciętnym, jest wychowawcą integralnym (umiejącym łączyć, scalać grupę) [10, c. 169-208].

Wnikliwą deskrypcję osobowości nauczyciela zawdzięczamy również Marii Grzegorzewskiej. Nawiązując do innych autorów, głównie do J.W. Dawida i S. Szumana, szczególny nacisk położyła ona na bogactwo osobowości nauczyciela, na jego płynącą z miłości dobroć, która polega na stałym niesieniu pomocy innym, na wierności własnym ideałom, jak również na poczuciu odpowiedzialności przed sobą, przed społeczeństwem, przed narodem [11].

Przedstawione w dużym skrócie poglądy znamionuje tendencja do poszukiwania cech doskonałego nauczyciela w nim samym, bez konfrontowania go z terenem jego działalności, a więc z wychowankami i środowiskiem społecznym. Prace wymienionych wyżej autorów - mimo pewnej rozbieżności wyników znacznie wzbogacają naszą wiedzę o nauczycielu. Głębsze wniknięcie w te prace pozwala również dostrzec wyraźną zbieżność cech prawdziwego nauczyciela, określanych często różnymi terminami.

Jaki powinien być nauczyciel ?

Uwzględniając rozważania teoretyczne wspomnianych powyżej uznanych pedagogów można sformułować następujące konkluzje:

- Czynniki skuteczności procesów edukacyjnych, ogólnie mówiąc, tkwią w warunkach, w których te procesy przebiegają. Są to przede wszystkim warunki społeczne, ale także i materialne. Wśród nich swoje miejsce ma osobowość nauczyciela – organizatora działań dydaktycznych i wychowawczych. Nakreślone cele, przekazywane treści, metody, zasady, formy przekazu, towarzyszące sytuacje oraz infrastruktura decydują o ostatecznym rezultacie jego pracy.

Te same warunki, które rozstrzygają o sukcesie, jeśli nie zostaną właściwie uaktywnione i zoptymalizowane w działaniu mogą stać się przyczyną niepowodzeń.

- Nauczyciel powinien być osobowością podnoszącą - sprzyjającą zaspokajaniu potrzeb studentów (poznawczych, emocjonalnych) oraz jego rozwojowi intelektualnemu i społecznemu. Aby student mógł się prawidłowo rozwijać, relacja on – nauczyciel musi być nacechowana poczuciem bezpieczeństwa i wzajemnego zaufania. Wiąże się to ze zrozumieniem przeżyć i potrzeb studenta oraz z zachowaniami wobec niego życzliwymi, opiekuńczymi, nagradzającymi. Nauczyciel powinien mieć zdolność rozpoznania sytuacji, w których student potrzebuje jego pomocy, wsparcia, opieki. Wykazywać postawy prospołeczne.

- Studenci generalnie za najbardziej pożądane uznają: zaangażowanie w działalność dydaktyczną (umiejętność zainteresowania prowadzonym przez siebie przedmiotem), okazywanie sympatii młodzieży, umiejętność pogodzenia działalności naukowej z uczeniem studentów, rozwijanie własnych zainteresowań pozazawodowych, aktywność na zajęciach, kulturę osobistą, bezpośredniość w kontaktach z młodzieżą (niewprowadzanie sztywnej, formalnej atmosfery), uprzejmość, nielekceważenie i nieponiżanie nikogo, szanowanie czasu studentów i traktowanie ich po partnersku.

Z własnego doświadczenia i obserwacji wyniesionych z wieloletniej pracy na uczelni wyższej autor uważa, iż studenci najwyższą cenią taki styl, w którym pracownik nie jest wybitnym naukowcem, ale za to dobrym dydaktykiem i człowiekiem – na zajęcia przychodzi przygotowany, mobilizuje słuchaczy do dyskusji, zwraca uwagę na istotne problemy, nie narzuca własnego zdania, wymaga umiejętności myślenia, a nie tylko pamięciowego opanowania materiału. W kontaktach z ludźmi postępuje zgodnie ze swoimi przekonaniem i zasadami, potrafi przyznać się do błędu, życzliwie odnosi się do ludzi, jest bezpośredni w kontaktach.

Nietrudno zauważyć, że większość cech, za pomocą których studenci charakteryzują pożądaną sylwetkę pracownika naukowo-dydaktycznego odnosi się do obszaru jego kultury pedagogicznej lub jest bliska tej kategorii.

Kultura pedagogiczna. Cechy składające się na osobowość nauczyciela akademickiego są wysoko cenione zarówno przez samych nauczycieli jak i studentów. Każdy z wymienionych wyżej przymiotów jest istotny dla całościowego obrazu sprawnie funkcjonującego (efektywnego) nauczyciela. Nie wdając się w głębsze dywagacje, co ostatecznie składa się na pojęcie kultury pedagogicznej nauczycieli można pokusić się o stwierdzenie, że odnosi się ona do zarówno do całokształtu efektów działań człowieka w obszarze wychowania, jak i walorów osobowych jednostek wyzwanych w sytuacjach wychowawczych. Jest swoistym konglomeratem zjawisk i zachowań ludzkich w obszarze życia praktycznego, uznawanych społecznie wartości i sposobów ich realizacji.

Wychowawcza rola nauczyciela Nauczyciel uczy i wychowuje. Amerykański pedagog John Dewey uważał, że wychowanie stanowi istotne źródło dokonującego się postępu społecznego i zmian w otaczającej człowieka rzeczywistości. Wszelkie wprowadzane inaczej reformy są powierzchowne i nieskuteczne. Zdaniem J. Dewey'a nauczyciel jest powołany nie tylko do edukacji jednostek, ale także do kształtowania właściwego życia społecznego [12, c. 15-29, 78-80].

Funkcja wychowawcza nauczyciela ma implikować określony zespół działań w celowym kształtowaniu u studentów systemów wartości oraz określonych potrzeb i motywów, które będą miały wpływ na efekty ich pracy zawodowej.

Rolę wychowawczą nauczyciela akademickiego można rozpatrywać również jako całość wpływów i oddziaływań kształtujących rozwój człowieka oraz przygotowujących do życia w społeczeństwie.

Na działalność wychowawczą wywierają wpływ wszystkie elementy systemu dydaktyczno-wychowawczego uczelni oraz struktura szkolnictwa wyższego, tzn.: system rekrutacji i naboru kandydatów na studia, organizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego, formy i metody kształcenia, infrastruktura dydaktyczna, system samodzielnego zdobywania wiedzy i jej utrwalania, forma realizacji praktyk edukacyjnych, warunki socjalno-bytowe kadry i studentów. System kształcenia przygotowujący do samokształcenia, preferujący możliwości wyboru i zmuszający do ponoszenia odpowiedzialności za swoje postępowanie – zdaniem autora – wiąże się nie tylko z dążeniem do opanowania pewnego zakresu wiedzy, ale również z samodzielną twórczością, dążeniem do rozwiązywania interesujących problemów. Nadzór nad wykonywaniem czynności przez studentów powinien być sprawowany dyskretnie, a rozliczenie – rzetelne i zgodne z rygorami dydaktycznymi. Nauczyciel powinien być wymagający i jednocześnie nie może stwarzać atmosfery zagrożenia i niepewności. Student powinien nauczyć się w uczelni szanować swego wykładowcę, który z kolei winien wykazać się życzliwością, starać się zrozumieć jego problemy.

Współczesna dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość wymaga kształcenia jednostki innowacyjnej, o postawie badawczej, jednostki otwartej na współczesne wyzwania, umiejącej praktycznie spożytkować swoją wiedzę, zdolną do kreatywnego myślenia [13]. Ukształtowanie takiego nauczyciela wymaga zmian w systemie edukacji w skali makro. Natomiast na poziomie szkoły wyższej zmiany te powinny zmierzać, między innymi, do usprawnienia procesu dydaktyczno-wychowawczego. Dotyczy to także potrzeby jednoznacznego określenia i uzasadnienia celów nauczania i wychowania. Wszakże każde działanie, w tym i nauczanie wymaga uświadomienia sobie celów, aby uzyskane efekty były zgodne z założeniami.

Poznać cele edukacji. Cele stanowią punkt odniesienia do oceny wszystkiego co dzieje się w uczelni. Ich realność zależy od uwzględnienia możliwości ich realizacji. Otoczenie natomiast

– czyli kadra dydaktyczna – stanowi wzór do naśladowania dla słuchaczy w przyszłej pracy zawodowej. Świadomość celów odgrywa ważną rolę w ukierunkowaniu czynności pedagogicznych, zmierzających do osiągnięcia określonego wyniku.

Jeżeli w świadomości studentów występuje przewidywanie wyniku ich działań, to można mówić o czynnościach celowych. Często cele nauczania i wychowania nie są dostatecznie uświadamiane studentom przez nauczycieli. Skoncentrowanie uwagi na świadomości celów edukacyjnych jest potrzebne, zwłaszcza gdy uzmysłowimy sobie fakt, iż studenci w swych działaniach kierują się poznanymi idealnymi obrazami przyszłości. Wyobrażenia te - w konfrontacji z rzeczywistością - niejednokrotnie okazują się złudzeniami.

Cele powinny zawierać także walory aktywizujące słuchaczy. Trudno bowiem wymagać, aby nauczani pojmowali, aktywnie dążyli oraz czuli się odpowiedzialni za wynik zajęć dydaktyczno-wychowawczych, jeżeli nie znają (nie rozumieją), a zwłaszcza nie akceptują ich celów. Znając i rozumiejąc cele zajęć, mają w swej świadomości obraz sytuacji etapowej i końcowej, którą osiągają wykonując określone czynności.

Cele kształcenia i wychowania powinni ustalać nauczyciele ze względu na swe doświadczenie – można z powodzeniem do tej grupy włączyć przedstawicieli studentów, którzy mają za sobą praktyki edukacyjne.

Działalność nauczycieli zmierzająca do uświadomienia słuchaczom szkół wyższych celu podejmowania wysiłków na zajęciach jest bardzo ważnym elementem procesu dydaktyczno-wychowawczego. Stanowi normę postępowania dydaktycznego. Zasadę świadomego i aktywnego udziału uczących się w kształceniu uznaje się za pierwsze ogniwo tego procesu.

Na zakończenie tej części rozważań należy wspomnieć, że cele edukacyjne powinny być hierarchizowane, innymi słowy – wszystkie przedmioty nie mogą być najważniejsze. A często nauczyciele tak traktują nauczane przez siebie dyscypliny. Postępowanie takie zazwyczaj negatywnie wpływa na zaangażowanie studentów. Tracą oni z pola widzenia cel kształcenia. Hierarchizacja może się przejawiać w rygorach dydaktycznych, np. przedmioty kierunkowe kończą się egzaminem, inne zaliczeniem, a jeszcze inne są traktowane informacyjnie.

W konkluzji rozważań nad zagadnieniem osobowości współczesnego nauczyciela akademickiego nasuwają się refleksje treści następującej:

1. Po pierwsze: od dawna teorii i praktyce pedagogicznej towarzyszy zainteresowanie osobowością nauczyciela. Świadczy to o społecznej randze i doniosłości problemu. Problemu, który odczekał się interesujących i dość ambitnych opracowań, tak, że można mówić nawet o wyraźnie wydzielonym już systemie wiedzy – wiedzy o nauczycielu – nazwanym pedeutologią. W jej treści przewija się myśl, że żadna, nawet najbardziej słuszna idea pedagogiczna nie działa automatycznie, mocą swej wewnętrznej siły, lecz aktualizuje się dzięki zrelacjonowanym inspiracjom nauczyciela. Jego osobowość odgrywa decydującą rolę w procesach formowania psychiki wychowanka. Walorom osobowościowym muszą jednak towarzyszyć stosowne działania realizacyjne wsparte odpowiednimi motywacjami, ambicją niesienia pomocy innemu człowiekowi, dyspozycyjnością poznawczą, kwalifikacjami metodycznymi oraz konsekwencją w postępowaniu.

2. Po drugie: efektywność procesu dydaktyczno-wychowawczego zależy od wielu czynników, głównie jednak od wykładowców – od tego, jak będą traktować obowiązki dydaktyczne i jak przestrzegać dyscypliny pracy oraz jak będą przekazywać doświadczenia życiowe i wiedzę, jakimi będą ludźmi, czy ich cechy osobowe będą zachęcać młodzież do naśladowania ich postaw i akceptowania przekonań. Działalność edukacyjna nie może być jednorazową akcją, lecz długotrwałym procesem. Kształcenie i wychowanie jest bowiem ściśle związane z działalnością dydaktyczną, naukową i zawodową.

3. Konfrontując swoją pracę nauczycielską (wykładowcy akademickiego) z rzeczywistością współczesnej szkoły wyższej, własnym życiem, z przykrością dostrzegam, że prawdziwe powołanie u nauczyciela jest jak spotkanie „białego kruka w stadzie wron”. Często bowiem pedagogami zostają ludzie, którzy w ogóle nie powinni mieć do czynienia z edukacją – nie identyfikują się z tą pięknym zawodem: są nieczuli, zimni, nie potrafiący cierpliwie tłumaczyć, o nikłej wiedzy narzędziowej (o profesjonalizmie nie wspominam !). Pomylili się, wybrali ten zawód albo z przyczyn materialnych albo rodzinnych lub z czystego wyrachowania, gdyż coś w życiu trzeba robić, by jakoś przeżyć.

Przypisy:

1. A. Cwer: Kształcenie nauczycieli w Polsce w dwudziestolecium międzywojennym, (w:) Kompetencje współczesnego nauczyciela. Redakcja Kazimierz Żegnałek. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP. Warszawa 2008; Koncepcja korczakowskiego samorządu wychowawczego. Spojrzenie refleksyjne, (w:) Teoretyczne podstawy edukacji. Renesans wartości w edukacji. Redakcja Mariola Wojciechowska. Wydawnictwo Wszechnica Świętokrzyska. Kielce 2009; Współczesny nauczyciel akademicki – przewodnik, partner, mistrz?, (w:) Jakość kształcenia akademickiego w świecie mobilności i ryzyka. Redakcja naukowa Ryszard Stępień. Wydawnictwo Akademia Humanistyczna w Pułtusku. Pułtusk 2011; Proper language standards of the teacher communicative situations in the contemporary educational process. Збірник матеріалів. Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю: “Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності”. Тернопіль 2017; Academic teacher of the 21 st century. Master-student relations in reality of higher education facilities in Poland (reflective approach). Збірник матеріалів. Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji: „Rozwój umiejętności zawodowych pracownika pedagogicznego”. Тернопіль 2018; Problem oceny pracy dydaktycznej nauczyciela akademickiego (spojrzenie refleksyjne), [w:] Materiał pokonferencyjny: II Międzynarodowa naukowo-praktyczna konferencja: "Rozwój umiejętności zawodowych pracownika pedagogicznego w okolicznościach nowej rzeczywistości społeczno - kulturalnej". Tarnopol 2019.

2. Edukacja narodowym priorytetem. Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w PRL. PWN. Warszawa- Kraków 1989.

3. W. Okoń: Osobowość nauczyciela. PZWS. Warszawa 1972.

4. J. W. Dawid: O duszy nauczycielstwa. Opracowanie, wstęp i przypisy E. Walewander. Oddział Lubelski Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”. Lublin 1997.

5. J. W. Dawid: O duszy nauczycielstwa, op. cit.

6. A. Szyszko-Bogusz: Osobowość współczesnego nauczyciela w świetle poglądów wychowawców i młodzieży. Ossolineum. Wrocław 1982.

7. Z. Mysłakowski: Co to jest talent pedagogiczny? W. Okoń: Osobowość nauczyciela, op. cit.

8. S. Szuman: Talent pedagogiczny, [w:] W. Okoń: Osobowość nauczyciela, op. cit.

9. M. Kreutz: Osobowość nauczyciela, [w:] W. Okoń: Osobowość nauczyciela, op. cit.

10. S. Baley: Psychiczne właściwości nauczyciela - wychowawcy, [w:] W. Okoń: Osobowość nauczyciela, op. cit.

11. M. Grzegorzewska: Listy do młodego nauczyciela. Cykl I-III. WSPS. Warszawa 2002.

12. J. Dewey: Demokracja i wychowanie. Wstęp do filozofii wychowania. Przełożyła Zofia Bastgen. Książka i Wiedza. Wrocław 1963 (1972).

13. S. Palka: Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. Warszawa 1989.

BIBLIOGRAFIA

1. Baley S., Psychologia wychowawcza w zarysie. PWN. Warszawa 1965.
2. Cwer A., Kształcenie nauczycieli w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym, (w:) Kompetencje współczesnego nauczyciela. Redakcja Kazimierz Żegnałek. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP. Warszawa 2008.
3. Cwer A., Koncepcja korczakowskiego samorządu wychowawczego. Spojrzenie refleksyjne, (w:) Teoretyczne podstawy edukacji. Renesans wartości w edukacji. Redakcja Mariola Wojciechowska. Wydawnictwo Wszechnica Świętokrzyska. Kielce 2009.
4. Cwer A., Współczesny nauczyciel akademicki – przewodnik, partner, mistrz ?, (w:) Jakość kształcenia akademickiego w świecie mobilności i ryzyka. Redakcja naukowa Ryszard Stępień. Wydawnictwo Akademia Humanistyczna w Pułtusku. Pułtusk 2011.
5. Cwer A., Proper language standards of the teacher communicative situations in the contemporary educational process. Збірник матеріалів. Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю: “Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності”. Тернопіль 2017.
6. Cwer A., Academic teacher of the 21 st century. Master-student relations in reality of higher education facilities in Poland (reflective approach). Збірник матеріалів. Міжнародowej naukowo-praktycznej konferencji: „Rozwój umiejętności zawodowych pracownika pedagogicznego”. Тернопіль 2018.
7. Cwer A., Problem oceny pracy dydaktycznej nauczyciela akademickiego (spojrzenie refleksyjne), [w:] Materiał pokonferencyjny: II Międzynarodowa naukowo-praktyczna konferencja: "Rozwój umiejętności zawodowych pracownika pedagogicznego w okolicznościach nowej rzeczywistości społeczno - kulturalnej". Tarnopol 2019.
8. Dawid W.J., O duszy nauczycielstwa. Opracowanie, wstęp i przypisy E. Walewander. Oddział Lubelski Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”. Lublin 1997.
9. Dewey J., Demokracja i wychowanie. Książka i Wiedza. Wrocław 1972.
10. Edukacja narodowym priorytetem. Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w PRL. PWN. Warszawa- Kraków 1989.
11. Grzegorzewska M., Listy do młodego nauczyciela. Cykl I-III. WSPS. Warszawa 2002.
12. Kreutz M., Osobowość nauczyciela – wychowawcy. Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”. Warszawa 1966.
13. Okoń W., Osobowość nauczyciela. PZWS. Warszawa 1959 (1972).
14. Palka S., Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. Warszawa 1989.
15. Szyszko-Bogusz A., Osobowość współczesnego nauczyciela w świetle poglądów wychowawców i młodzieży. Ossolineum. Wrocław 1982.

Ömer Mert Denizci, Doctor of Communication, Ass.Prof., deputy director of the office for international relations and academic cooperation, *Marmara University (Istanbul, Turkey)*,

Сокол М. О., д-р пед. н., професор, завідувач кафедри іноземних мов,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; доцент кафедри змісту і методик навчальних предметів,

Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

THE BENEFITS AND CHALLENGES OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

No one is born automatically knowing the best way to communicate with people. We must learn to talk, read, and communicate in other ways by observing the people around us who teach through their example and instruction. If we have been taught to communicate openly and fairly with people of all cultures, ethnicities, and races, then intercultural communication may seem to come "naturally." But many of us have not been taught to communicate with people whose backgrounds are different from our own. We need to acquire these skills through our own attention and study.

Communicating with people from different cultures can sometimes pose quite a challenge. Misunderstandings and inadvertent offenses are commonplace. For example, problems can arise easily between persons when one or more people disregard, or are not aware of, some of the differences in cultural communication styles. But how can this be improved in your organization /university/school?

Improving cross-cultural communication in your organization can be challenging for several reasons.

First, many of us spend more of our time with others who share our own culture, race, and/or ethnicity. We tend to feel most comfortable and safe when we are with people similar to ourselves. As we form groups based on similarities, we may unintentionally create barriers and exclude people who are different from us. People from different groups may feel like "outsiders" and be hesitant to approach.

Second, breaking out of our homogeneous groups takes effort. The more accustomed we are to being with people whom we perceive to be like us, the more effort it takes to reach out to others whom we perceive to be different from us. Once divisions are established along cultural, ethnic, and racial lines, it takes a great deal of courage and determination to communicate across these lines. We may encounter feelings of discomfort as we reach out to others, or we may fear that others from within our group will disapprove of including outsiders. Without a strong commitment to overcoming differences, we may give up when obstacles to communication arise.

Third, we may be afraid that we will have a negative experience with the very people we are trying to reach out to. We may fear that our efforts to understand and be understood will be rejected, or that we will offend someone or be offended. If we have had negative experiences with a member of another cultural, racial, or ethnic group in the past, we may generalize our fears, assuming that we will always experience difficulty in communicating with individuals of that group. We may be unwilling to examine our part in communication barriers, instead blaming all communication difficulties on the other party.

So at some point, however, if we truly desire to reach out to people, we must set aside our fears, give people the benefit of the doubt, take responsibility for our own part in communication struggles, and share ourselves with others.

The risks of communicating across cultures are real; there is always the possibility that we will not be understood in the way we intend. But the potential benefits of trying to reach across cultural boundaries are well worth the effort and the risks of not trying are great.

References

1. Hua Z. *Exploring Intercultural Communication Language in Action*. Routledge Taylor & Francis Group, 2014. 297 p.
2. Jackson J. *Introducing Language and Intercultural Communication*. Routledge Taylor & Francis Group, 2014. 468 p.
3. *James W. Encyclopedia of Education, 2nd edition*. New York, NY: Macmillan, 2015. 190 p.

4. Sokol M. et al. Tolerance in the Communicative Culture of Modern Educational Manager. Propósitos y Representaciones. Journal of Educational Psychology URL: <http://revistas.usil.edu.pe/index.php/pyr/article/view/1170>

Білянін Г. І., к. пед. н., доцент, директор,
Куриш Н. К., к. пед. н., заступник директора
з науково-навчальної роботи,
*Інститут післядипломної педагогічної освіти
Чернівецької області*

ПРОЄКТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТРАЄКТОРІЇ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

***Анотація.** У статті обґрунтовано можливості моделювання професійного розвитку сучасних менеджерів освітньої галузі у системі післядипломної педагогічної освіти, враховуючи сучасні зміни нормативно-правової бази та поєднуючи формальну, неформальну та інформальну освіту.*

Авторами презентовано основні аспекти проєктування індивідуальної траєкторії професійного розвитку керівників закладів освіти, що дає можливість управлінням спланувати власний професійний розвиток у міжзастаційний період на засадах неперервності та цілісності.

***Ключові слова:** індивідуальна освітня траєкторія, індивідуальна траєкторія професійного розвитку керівника закладу освіти, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта.*

Щоб бути конкурентоспроможним, заклад освіти має не лише враховувати сучасні освітні тренди, але й працювати на випередження, і головний ресурс тут – адміністрація закладу, яка гнучко підходить до прийняття менеджерських рішень та швидко адаптується до законодавчих змін у суспільстві. Реформування освітньої галузі та перехід на нові Держстандарти – це докорінні зміни освітнього простору і процесу усіх ланок освіти. Відповідно керівнику закладу освіти потрібно змінювати підходи до моделювання організації діяльності освітньої установи, а також безперервно забезпечувати власний розвиток управлінської компетентності.

Важливість професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників обґрунтовано у статті 59 Закону України «Про освіту» та передбачає здійснення професійного розвитку реалізуючи самоосвітню діяльність, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання [5].

Проєктування професійного розвитку, як педагогічних працівників, так і керівників закладів освіти гарантується Законом України «Про освіту» (стаття 53), можливо забезпечити, вибудовуючи індивідуальну освітню траєкторію професійного розвитку, що реалізується, зокрема, через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання [5].

Трактування індивідуальної освітньої траєкторії визначається у статті 1 Закону України «Про освіту» «...персональний шлях реалізації освітнього потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчання дисциплін і рівня їх

складності, методів і засобів навчання» [5]. При цьому, законодавець розглядає педагогічного працівника як здобувача (а не отримувача) освіти.

Окремі аспекти планування професійного розвитку педагогічних працівників визначено також у статті 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту», а саме «...кожен педагогічний працівник зобов'язаний щороку підвищувати свою кваліфікацію...» [6].

Враховуючи вище перелічені законодавчі акти сформовано визначення «Індивідуальної освітньої траєкторії професійного розвитку педагогічного працівника» у Положенні про центри професійного розвитку педагогічних працівників (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 р. № 672), як «...персональний шлях реалізації професійного потенціалу педагога, що ґрунтується на його вільному виборі закладу освіти, установи, організації, іншого суб'єкта освітньої діяльності, видів, форм, темпу здобуття освіти та освітньої програми в межах здобуття освіти дорослих.» [3].

Оновлення підходів до забезпечення професійного розвитку керівників закладів освіти визначається Порядком підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800, зі змінами.

У пункті 15 Порядку зазначено шість основних напрямів підвищення кваліфікації для всіх категорій педагогічних працівників: розвиток професійних компетентностей (знання навчального предмета, фахових методик, технологій); формування у здобувачів освіти спільних для ключових компетентностей вмінь, визначених частиною першою статті 12 Закону України «Про освіту»; психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти певного віку, основи андрагогіки; створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості (специфіка) інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами; використання інформаційно-комунікативних та цифрових технологій в освітньому процесі, включаючи електронне навчання, інформаційну та кібернетичну безпеку; мовленнєва компетентність та розвиток управлінської компетентності для керівників закладів освіти, науково-методичних установ та їх заступників [4].

Змістові складові індивідуальної траєкторії професійного розвитку керівників закладів загальної середньої освіти можна регулювати Професійним стандартом керівника (директора) закладу загальної середньої освіти, що затверджено наказом Міністерства економіки України від 17.09.2021 № 568-21.

Основними векторами проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку керівника закладу загальної середньої освіти у міжтестастійний період, пропонуємо обрати визначені у Професійному стандарті трудові функції:

- забезпечення стратегічного управління розвитком закладу освіти;
- забезпечення управління якістю освітньої діяльності;
- забезпечення партнерської та мережевої взаємодії;
- організація безпечного і здорового освітнього середовища;
- забезпечення власного безперервного професійного розвитку [7].

Проектуючи професійний розвиток, керівники закладів загальної середньої освіти мають можливість самостійно у рамках кожного вектора змодельовувати свій професійний розвиток та підвищення кваліфікації щодо володіння 5 загальними й 14 професійними компетентностями, визначеними у Професійному стандарті керівника. Визначені загальні компетентності керівника закладу (громадянська, соціальна, культурна, когнітивна та підприємницька) фактично є наскрізними і формуються у рамках кожного вектора, а набір

професійних компетентностей буде визначатися відповідно до тематики вектора траєкторії професійного розвитку керівника (нормативно-правова; компетентність стратегічного управління закладом освіти; компетентність стратегічного управління персоналом; компетентність забезпечення якості освітньої діяльності та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти; компетентність організації діяльності закладу освіти на засадах зовнішньої системи забезпечення якості освіти; лідерська; емоційно-етична; компетентність педагогічного, соціального та мережевого партнерства; здоров'язбережувальна; інклюзивна; проєктувальна; інноваційна; здатність до навчання впродовж життя; інформаційно-цифрова). Окрім професійних компетентностей, у рамках кожного вектора, необхідно керівникам планувати підвищення кваліфікації і за напрямками визначеними у Порядку підвищення кваліфікації.

Вибудовуючи індивідуальну траєкторію професійного розвитку, керівники закладів освіти мають можливість обирати різні заклади та установи, що надають послуги із підвищення кваліфікації. Цілісне та безперервне професійне зростання керівників на даному етапі реформування української системи освіти можуть забезпечити, перш за все, інститути післядипломної педагогічної освіти, в освітньому процесі яких вдало поєднуються форми освіти дорослих, визначені статтею 18 Закону України «Про освіту»: формальної, неформальної та інформальної. Інститутом післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області пропонується керівникам закладів освіти обирати заходи для проєктування індивідуальної траєкторії професійного розвитку поєднуючи: формальну освіту (курси підвищення кваліфікації за 5 модулями, курси за вибором, програми академічної мобільності, стажування); неформальну освіту (тренінги, майстер-класи, семінари, методичні практикуми, форуми, круглі столи, вернісажі тощо); інформальну освіту (одноразові лекції, медіаконсультації, каталоги науково-методичної літератури, фахових періодичних видань, каталоги передового педагогічного досвіду, педагогічні групування у соціальних мережах) [2].

Для забезпечення якісної формальної, неформальної та інформальної освіти менеджерів освітніх установ області Інститутом післядипломної педагогічної освіти оновлено офіційний вебресурс, що є інформаційно-освітнім, інноваційним середовищем, яке дає можливість керівникам самостійно формувати власну індивідуальну освітню траєкторію, вибираючи певний набір навчальних модулів, курсів за вибором, заходів неформальної освіти та знайомить із найактуальнішими питаннями законодавчих змін та реформ [1].

Отже, презентовані особливості проєктування індивідуальної траєкторії професійного розвитку керівника закладу освіти визначаються сучасними процесами реформування освітньої галузі та окреслені нормативно-правовою базою.

Список використаних джерел

1. Білянін Г. І., Куриш Н. К. Формування управлінської компетентності сучасних менеджерів освітньої галузі у системі післядипломної педагогічної освіти. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти* : зб. матеріалів V Усеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Суми, 2021. С. 408–416.

2. Куриш Н. К. Роль післядипломної педагогічної освіти у формуванні готовності вчителів природничих спеціальностей до розвитку підприємницької компетентності старшокласників. *Вісник післядипломної освіти. Сер. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 12 (41). С. 128–144.

3. Положення про центри професійного розвитку педагогічних працівників (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 р. № 672). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення : 15.05.2022).

4. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 із змінами від 24.12.2019 №1133). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF/stru> (дата звернення : 25.04.2022).

5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 06.06.2019 №2745-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення : 09.05.2022).

6. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 01.08.2020 р. № 764-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-IX?fbclid=IwAR3NPX7nGuTO1v2MGtHJ1p0zWxrQUiuf7N07Ir3-KCwI-Ed2fpo9nbDPwRY#Text> (дата звернення : 03.05.2022).

7. Професійний стандарт керівника (директора) закладу загальної середньої освіти URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf> (дата звернення : 10.05.2022).

Вітенко І. М., к. географ. н., доцент,
заступник директора з науково-методичної
роботи та міжнародного співробітництва,
Кучер Л. А., методист, в. о. завідувача
лабораторії STEM-освіти,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

ФОРМУВАННЯ STEM-ОРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ STEM-ОСВІТИ

***Анотація.** Підготовка вчителів нової генерації, сприяння їх особистісному та професійному зростанню – це одна з основних складових реформи Нової української школи, а формування STEM-орієнтованого освітнього середовища – необхідна умова становлення сучасної освітньої галузі. Його функціональна підтримка сприяє виконанню освітніх завдань сталого розвитку, їх оцінюванню та доцільному використанню комп'ютерно орієнтованих засобів навчання, електронних освітніх ресурсів, сервісів локальних інформаційно-комунікаційних мереж закладу освіти.*

***Ключові слова:** STEM-освіта, 3-D принтер, робототехніка, фото-відео студія, цифровий вимірвальний комп'ютерний комплекс, цифровізація освіти.*

Одним з найбільш актуальних напрямів модернізації та інноваційного розвитку освіти в умовах сьогодення є STEM-орієнтований підхід до навчання, який сприяє популяризації інженерно-технологічних професій серед учнівської молоді, підвищенню поінформованості про можливості кар'єри в інженерно-технічній сфері, формуванню стійкої мотивації до навчання.

STEM-освіта – це категорія, яка характеризує відповідний педагогічний процес (технологію) формування та розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей школярів, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці: здатність і готовність до розв'язання комплексних задач (проблем), критичного мислення, творчості, когнітивної гнучкості, співпраці, управління, здійснення інноваційної діяльності.

Використання провідного принципу STEM-освіти – інтеграції – дозволяє здійснювати модернізацію методологічних засад, змісту й обсягу навчального матеріалу

предметів природничо-математичного циклу, технологізацію процесу навчання та формування навчальних компетентностей якісно нового рівня. Це також сприяє ефективній підготовці молоді до успішного працевлаштування та подальшої освіти, яка передбачає формування різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань та наукових понять.

Головна мета STEM-освіти полягає у реалізації державної політики з урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту» щодо посилення розвитку науково-технічного напрямку в навчально-методичній діяльності на всіх освітніх рівнях; створенні науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді, а також професійної компетентності педагогічних працівників [2], які є основною рушійною силою запровадження інновацій. Тому підготовка вчителів нової генерації, сприяння їх особистісному та професійному зростанню – це одна з найважливіших складових реформи Нової української школи.

На сьогоднішній день педагогічні й науково-педагогічні працівники мають можливість вільно обирати освітні програми, форми навчання, інституції та суб'єктів освітньої діяльності для підвищення свого професійного і загальнокультурного рівнів. Для того, щоб навчати по-новому, вчителі отримали: академічну свободу; право на вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі; можливість розроблення та впровадження авторських, модельних навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, насамперед методик компетентісного навчання. Однак при виборі форм і видів підвищення кваліфікації надзвичайно важливо пам'ятати, що вони повинні сприяти формуванню нових та удосконаленню наявних фахових компетентностей педагогічних працівників [3].

Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти як один з провідних суб'єктів підвищення кваліфікації педагогічних працівників здійснює формування STEM-орієнтованого освітнього середовища в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» та Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), що є необхідною умовою становлення сучасної освітньої галузі. Адже його функціональна підтримка сприяє: забезпеченню ефективної та продуктивної комунікації між усіма суб'єктами освітнього процесу; виконанню освітніх завдань сталого розвитку та їх оцінюванню; доступу до різних джерел інформації та формуванню навичок медіаграмотності; підвищенню мотивації до участі в освітніх проєктах і розвитку вмінь успішної співпраці; доцільному використанню комп'ютерно орієнтованих засобів навчання, електронних освітніх ресурсів, сервісів локальних інформаційно-комунікаційних мереж закладу освіти. У зв'язку з цим 04 січня 2022 р. створено лабораторію STEM-освіти Тернопільського ОКППО, основними завданнями діяльності якої є:

- здійснення інноваційної та науково-дослідної (експериментальної) роботи за напрямками: еколого-географічний, фізико-математичний, хіміко-біологічний, цифровізація освіти, робототехніка, 3-D моделювання, 2-D комп'ютерна графіка, рослинницький, агроосвіта (агроінженерія), здоров'язбережувальний, профорієнтаційний;

- розробка науково-методичного забезпечення інноваційних процесів та дослідно-експериментальної діяльності у закладах освіти відповідно до напрямів роботи;

- організаційно-методичний і науковий супровід упровадження інноваційних освітніх технологій, сучасних форм та методів організації освітнього процесу в практичну діяльність закладів освіти;

- здійснення експертизи, підтримки, популяризації та впровадження педагогічних ініціатив, інновацій, перспективного педагогічного досвіду у сфері STEM-освіти;
- надання науково-методичних консультацій педагогічним працівникам закладів освіти з питань здійснення інноваційної та науково-дослідної роботи у сфері STEM-освіти;
- здійснення просвітницької діяльності, апробації та впровадження ідей міжнародного досвіду у сфері STEM-освіти.

З метою реалізації заходів спрямованих на впровадження STEM-освіти структурний підрозділ інституту забезпечено відповідним обладнанням, технічними засобами, програмними модулями, методичними матеріалами тощо.

Зокрема, лабораторія STEM-освіти оснащена фото-відео студією у комплект якої входять: голографічний екран, мультимедійний короткофокусний проєктор, цифровий фотоапарат, комплект фонів із тримачами, комплект студійного освітлення, програмне забезпечення та інше.

Це відкриває широкі можливості для реалізації навчально-методичних цілей, оскільки у сучасному освітньому просторі переважає візуальне сприйняття інформації, а відео з кожним роком стає найбільш дієвим інструментом для ефективного навчання здобувачів освіти. Тому 15 науково-педагогічних і педагогічних працівників Тернопільського ОКШПО пройшли тренінговий навчальний курс щодо роботи із засобами мультимедіа в інформаційних технологіях та голографії, оволодівши практичними навичками якісної відеозйомки, монтування та редагування відеоматеріалів у різних програмних редакторах.

Також лабораторія STEM-освіти обладнана 3D-принтером, який забезпечує створення фізичного об'єкта шляхом послідовного накладання пластичного матеріалу на основі віртуальної 3D-моделі. Таким чином, для освітян області відкриваються широкі можливості 3D-моделювання як одного з ефективних аспектів для викладання навчальних дисциплін та формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій.

3D-принтер укомплектований витратними матеріалами на навчальний рік, а також наборами інструментів для створення освітніх матеріалів, деталей та вузлів для відтворення роботів і мехатронних конструкцій, полів для проведення практичних робіт та змагань, збирання і виготовлення робототехнічних конструкцій та наочних матеріалів.

Новий час вимагає нових рішень і від освітньої системи нашої країни. Загальне завдання інноваційного розвитку економіки має на увазі відповідний розвиток освітнього середовища, в тому числі і в галузі конструювання, технічної творчості та проєктно-дослідницької діяльності. Всі зазначені аспекти в повній мірі забезпечує освітня робототехніка, яка об'єднує класичні підходи до вивчення основ конструювання та найсучасніші навчальні напрямки: проєктування й інформаційне моделювання [6]. Саме тому освітня робототехніка є перспективним напрямом розвитку STEM-освіти. Для успішної його реалізації лабораторія STEM-освіти забезпечена: комплектами з робототехніки Robo KIT, навчальними роботами типів 1 і 2, програмованими електронними модулями типів 1 і 2, додатковим набором модулів та електронних компонентів, набірним полем «Електроніка», інтерактивним сенсорним модулем, тренувальним полем для навчальних занять з робототехніки тощо.

На сьогоднішній день головним трендом на світовому ринку праці є цифровізація, а уміння працювати з цифровими технологіями поступово стає нормою та необхідністю для всіх і кожного, у тому числі для освітян. У зв'язку з цим надзвичайної ваги набуває цифровізація освіти, тобто створення цифрового освітнього контенту, особливо в умовах

дистанційного та змішаного навчання. Зокрема, цифрові вимірювальні комп'ютерні комплекси дозволяють проводити велику кількість лабораторних дослідів і практичних робіт, здійснювати демонстрацію явищ та створювати власні досліди. Вони мають вбудовану пам'ять і можуть працювати під різними операційними системами, що дає можливість не лише збирати інформацію, а й оперативно її обробляти з відтворенням на вбудований дисплей чи екран проєктора [8]. Враховуючи актуальність їх застосування для підвищення ефективності навчання учнів на уроках природничих дисциплін, лабораторія STEM-освіти оснащена цифровим вимірювальним комп'ютерним комплексом з фізики. Його використання дозволить проводити уроки, практичні роботи та лабораторні досліди на якісно новому рівні, а також забезпечить широке поле для творчої наукової діяльності здобувачів освіти.

Стрімкий розвиток технологій змінює світ у бік інформатизації та відкритості, що обумовлює заміну традиційних (виробничих) способів діяльності на способи мислення, уміння виявляти творчість та ініціативу у нових умовах, оцінювати ризики і брати відповідальність за прийняті рішення. Це спрямовує сучасну освіту до компетентнісного підходу, коли формування в учнів здатності діяти має випереджати процес накопичення ними будь-яких знань.

Основною метою технологічної освіти є формування у школярів здатності до самостійного конструювання необхідних знань, способів діяльності через призму особистісних якостей, життєвих та професійно зорієнтованих намірів, самостійного набуття досвіду у вирішенні практичних завдань.

Провідною умовою для досягнення цієї мети є проєктна діяльність, як практика особистісно-орієнтованого підходу, що дозволяє учителю організувати навчання, спрямоване на розв'язання здобувачами освіти життєво і професійно значущих практичних завдань [7]. Для організації роботи учнів за окремими навчальними модулями та ефективного формування практичних навичок роботи з технічними засобами лабораторія STEM-освіти обладнана швейно-вишивальною машиною Minerva M-MC450ER, що відкриває широкі можливості для проєктування та художнього конструювання швейних виробів.

Вже сьогодні ми спостерігаємо як стрімка еволюція технологій веде до того, що незабаром найбільш популярними та перспективними на планеті фахівцями стануть програмісти, інженери, професіонали в галузі високих технологій тощо. У віддаленому майбутньому з'являться професії, про які зараз важко уявити, і вони будуть пов'язані з технологіями та високотехнологічним виробництвом у поєднанні з природничими науками.

Постає питання – як підготувати таких фахівців? Адже навчання – це не просто передача знань від учителя до учнів, це спосіб розширення свідомості та зміни реальності [5].

STEM-освіта на основі змістовного поєднання дисциплін таких освітніх галузей, як «Математика», «Природознавство», «Технології» та «Мистецтво», активно розвиває креативність і технологічність, здібності до дослідницької й аналітичної роботи, вміння експериментувати та критично мислити. Тому майбутнє, що ґрунтується виключно на науці, є малоімовірним, але майбутнє, засноване на синтезі науки, техніки і мистецтва – дуже перспективним. Впровадження STEM-освіти має високий потенціал змінити економіку нашої держави, зробити її більш інноваційною, конкурентоспроможною та ефективною. Саме тому освітяни вже сьогодні мають докладати значних зусиль для виховання кращих фахівців майбутнього, які зможуть якісно поєднувати науку, технології і мистецтво.

Список використаних джерел

1. Вітенко І., Олексюк О. Р. Досвід використання хмарних технологій для організації дослідницького проекту в системі післядипломної педагогічної освіти. Передові наукові дослідження в Україні: Матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 27 вересня 2019 року) / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко // Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. – Тернопіль: ТОКІППО, 2019. – С. 139-144.
2. Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 13.07.2017 р. № 21.1/10-1470 «Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік».
3. Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 11.08.2021 р. № 22.1/10-1775 «Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році».
4. Олексюк О.Р., Вітенко І.М. Цифрові інструменти вчителя для формування екологічної компетентності учнів Біорізноманіття України в контексті сучасних природних умов середовища: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., (Тернопіль, 04-05 червня, 2020) [ред.кол. : В.Черняк (відп.ред.) та ін.] ; Тернопільський ОКІППО. – Тернопіль: Вид. центр ТОКІППО, 2020 – С.177-179.
5. Пінчук Д. М. STEM-освіта як важлива складова формування успішної особистості. URL: https://ospo.sumy.ua/files/Novini/2019/03/internet-konferencija/Sekcija_3.pdf (дата звернення : 10.05.2022).
6. Соменко Д. В. Використання систем 3d друку за fdm технологією в межах навчальної дисципліни «Машинознавство: основи робототехніки. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1195829.pdf> (дата звернення : 10.05.2022).
7. Технології (профільний рівень). Програма для 10-11-х класів ЗНЗ. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58970/> (дата звернення : 10.05.2022).
8. Цифровий вимірювальний комп'ютерний комплекс для кабінету біології (комплект вчителя). URL: https://odo.com.ua/catalog/tsyfrovyy_vymiryuvalnyy_komp_yuternyy_kompleks_vernier_komplekt_vchytelya/ (дата звернення : 10.05.2022).

Зубаль І. М., методист відділу дошкільної та початкової освіти,
Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти

МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ - НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ДОШКІЛЬНИКА

Анотація. Майбутнє України безпосередньо залежить від збереження й відтворення традиційних моральних цінностей, ідеалів добра та любові. Необхідність у цьому продиктована наявністю потужного інформаційного поля, поширення через засоби масової інформації образів насильства, страху, аморальності. Морально-етичне виховання – основа соціалізації дошкільника, тобто вміння налагоджувати спілкування, входити у товариство однолітків, домовлятися з ними, висловлювати свої побажання, рахуватися з інтересами інших. Ці найпростіші суспільні якості – перша сходинка на шляху розвитку загальнолюдських моральних якостей.

Ключові слова: виховання, життєві цінності, поведінка, дитина, батьки, вихователь.

Всі ми, педагоги дошкільної ланки, маємо справу з маленькими дітьми-дошкільнятами, тобто з таким періодом життя, ім'я якому Дитинство. Дитинство – яскрава, неповторна сторінка в житті кожної людини.

Ця «золота», щаслива пора є важливим етапом у становленні різних сторін особистості.

Отже, дуже важливо максимально використати цей сприятливий період для того, щоб закласти надійне підґрунтя для формування фундаментальних рис характеру особистості, що розвивається. І першочергове значення в особистісному зростанні має моральний аспект, що забезпечується реалізацією завдань морального виховання.

Поліпшувати моральний стан українського суспільства – це чи не одне з найскладніших завдань і розпочинати його потрібно з дошкільної освіти. Актуальність цього питання є беззаперечною, адже сучасний світ усе більше переймається ідеєю жити разом у єдності, поважаючи особистісну різноманітність, спираючись на моральні зобов'язання: обізнаність, щирість, привітність, шанобливість, справедливість, чесність, поміркованість, турботливість, самовимогливість.

Моральне виховання покладається насамперед на життєві цінності, які склалися у людей за сотні років існування людського суспільства і були єдиними і загальними для всіх людей. Життєві цінності – реальність. Всі люди в цілісному, взаємопов'язаному світі. У всіх єдиний, загальнолюдський початок, одна Земля і середовище проживання, всім однаково потрібне чисте повітря, вода, земля, тепло і сонячне світло. У цьому сенсі людського роду є святе право на життя, право на існування, розвиток на самовизначення. Багато хто забуває, що всі ми живемо у світі, який постійно змінюється. Але при всьому цьому не можна забувати про те, що є «речі», які, незважаючи ні на що, залишаються незмінними і є визначальними для всіх людей, що живуть на землі. Загальнолюдські моральні поняття і категорії, певною мірою є народними заповідями, моральним кодексом народу.

На чому будувати виховання дітей? Звичайно ж, на моральних цінностях. Прилучення дитини до цінностей загальнолюдської культури, вироблене століттями, пережили не одне покоління людей і несуть в собі ті моральні підвалини, на які повинна орієнтуватися у своєму житті кожна людина. Виховна сила гуманістичного ідеалу в тому, що він простий і зрозумілий і дорослому, і дитині.

Які ж найбільш важливі якості ми хочемо бачити в наших дітях? Звичайно ж – ввічливість, делікатність, скромність, товариськість, дисциплінованість, чуйність, почуття такту, запобігливість.

Опанування дітьми загальнолюдських чеснот, дотримання їх у повсякденному житті є доброю основою соціалізації дитини, тобто її адаптації до навколишнього середовища.

Сучасні діти зростають в епоху знецінення моралі, панування споживчої філософії буття. Навчання тільки логіки та критичного мислення може стати знаряддям виховання циніків, якщо знехтувати моральним аспектом. Формування у дітей моральних чеснот є складним і довготривалим процесом, який має бути насичений копіткою, наполегливою працею над виробленням у дитини моральних устоїв, які не дадуть їй змоги чинити поза моральними правилами.

Батьків і педагогів хвилюють питання: що треба робити, щоб виховати моральну особистість, як навчити дітей дотримувати моральних норм, як пояснити їх значення, коли треба починати цей процес. Процес становлення ціннісних орієнтацій дитини – однозначно непростий потребує об'єднання зусиль батьків та фахівців дошкільної освіти. Йдеться про облагороджування душі й серця дитини, розвиток і становлення її

пізнавальних сил, активного присвоєння знань, умінь і навичок у дещо новому обсязі й форматі:

- хотіти пізнати,
- уміти і могли зробити щось відповідно засвоєним цінностям.

Якою ж має бути батьківська мудрість? Батьки мають прагнути до того, щоб дитина була активним суб'єктом гуманних переживань. Найправильніший шлях – це забезпечити малюкові можливість у реальних умовах пережити теплі, емоційні стосунки, надати йому впевненості в безпеці, усвідомлення власної повноцінності. Також міцно єднають батьків і дітей теплі, прості, «звичайні» розмови про родинні справи, в яких проявляється увага одне до одного, турбота, підтримка, спільна радість з приводу якихось знаменних для родини моментів життя. Така посвята власної дитини в сферу гуманних взаємин з навколишнім світом, у сферу власних почуттів у доступній для неї формі має неоціненне значення. Адекватна рефлексія на всі прояви дитини тонка, делікатна справа. Це інтимні хвилини єдності рідних душ. І, між іншим, дуже дієва корекція взаємин батьків з дітьми.

Кращих можливостей для встановлення духовної близькості батьків з дитиною, ніж у роки дошкільного дитинства, коли дорослі пронизують безмежною любов'ю все спілкування з малюком, мабуть, немає в жоден інший період життя особистості.

Ізолювати юну особистість від негативного зовнішнього впливу неможливо, але можна захистити, розвиваючи вміння правильно оцінювати все, що відбувається навколо, на основі здатності розрізняти добро і зло.

Заклад дошкільної освіти традиційно є основним центром акумуляції і передачі морального, суспільного досвіду дітям шляхом застосування нових мультисенсорних технологій для розвитку моральних уявлень дітей. Така система впливу на дитину, забезпечує активізацію різних органів чуття і різних способів сприймання інформації, дозволяє активізувати всіх дітей і формує цілісну картину світу.

Важливою сходинкою на шляху до розвитку загальнолюдських моральних якостей є перебування дитини у товаристві однолітків, що сприяє набуттю нею суспільних умінь: вміння налагодити спілкування, увійти в товариство однолітків, домовитися з ними, вміння висловлювати свої побажання, погоджувати їх з бажаннями та намірами інших, переконувати ровесників у правомірності своїх міркувань, пропозицій, вміння зважати на інтереси інших. Успішність цього процесу залежить від єдності моральної свідомості та поведінки. Визначальна у ньому роль педагога як «соціального провідника», зразка для наслідування, організатора соціального досвіду дитини.

У чому ж велика і таємнича сила вихователя?

Майстерність вихователя виявляється у доцільності й адекватності апелювання до почуттів і досвіду дітей, тактовності й делікатності в обговоренні питань, що їх хвилюють, та вміння ненав'язливо і точно допомагати дитині усвідомлювати моральний зміст вчинків, ціннісно освоювати світ людей.

Педагог має створити атмосферу доброзичливості, відвертості, забезпечити відповідні умови для практичного застосування знань.

Найважливішими шляхами формування вершинних цінностей є спеціальна організація педагогом моральної діяльності дітей та спілкування їх одне з одним, створення сприятливого клімату в дитячому колективі, вироблення правильного стилю спілкування з дитиною.

Також уявлення про моральні цінності дитина отримує за умови створення конкретних життєвих ситуацій, у яких діти привчаються здійснювати власний моральний вибір, опановують основи моральної педагогіки, але в жодному разі без застосування примусу, насилля над ними, і моралізування.

Доцільно запроваджувати виховні психологічні ситуації, які залучають дошкільника до аналізу їх змісту та здійснення ним морального самоаналізу власної діяльності, що сприяють особистісному зростанню та закріпленню моральних цінностей.

Важливу роль відіграють короткі розмови з дітьми у повсякденному житті: читання художніх творів в супроводі мультимедійної презентації, слухання художніх творів у акторському виконанні дає можливість залучити ще й музичне мистецтво, що підсилює емоційність дитини під час сприймання твору. Подальше обговорення поведінки героїв, порівняння вчинків дітей з вчинками літературних персонажів розвиває уміння давати мотивовану моральну оцінку їх діям та власній поведінці, формує прагнення наслідувати позитивних героїв художніх творів, робити моральний вибір на користь добра. Всі ці прийоми особливо виправдані, коли йдеться про чуйність, скромність, чесність, справедливість.

Варто відмітити використання в роботі віршів, прислів'їв, приказок, які допоможуть зрозуміти, що виправлення недоброго вчинку починається вже тоді, коли дитина усвідомить, що її вчинок є недобрим.

Цінним методом роботи є інтерактивний театр, який передбачає активне втручання дітей у зміст художнього твору та обов'язкову зміну характерів персонажів. Змінюючи персонажа, дитина фактично працює над собою, над подоланням власних моральних проблем, вчиться моделювати поведінку і знаходити вихід у подібних ситуаціях. Ця театральна гра спирається на творчу уяву та сформовані етичні уявлення дітей.

Використання ігрових технік, що охоплюють дидактичні ігри, вправи і завдання спрямовані на формування у дошкільників моральних почуттів та емоцій, ціннісних суджень, прищеплення навичок соціальної поведінки, а це сприяє формуванню вміння робити свідомий вибір, закладає основу для здійснення адекватного вчинку на основі сформованих моральних переконань.

Дитина має відчувати, чути, «читати» в очах педагога любов, добро, красу і правду. І тоді на личку малюка, в його оченятах усі помічають лагідність, чуйність, доброту. І навіть спосіб прояву цих емоцій дитина переймає у близьких дорослих. У хвилини такої дитячої рефлексії вихователь теж отримує імпульс душевного зцілення.

Дуже важливо для нас дорослих розуміти, що дитина хоч і маленька, але не примітивна істота. Великою є її душевна сила, вплив на розвиток суспільства взагалі. Людина проєктується в людині змалку, саме тоді закладаємо основи поглядів і переконань. Від стану моральної вихованості людини залежатиме розвиток усієї цивілізації в подальшому. Тому маємо виховувати майбутнє покоління небайдушких і черствих, а турботливих і чуттєвих, здатних до моральних переживань, які змінюватимуть суспільство на краще, поважатимуть гідність свою й інших людей, вважатимуть життя вищою суспільною цінністю.

Список використаних джерел

1. Гавриш Н. В. Цікава філософія для дітей: методичний посібник для творчих педагогів і батьків дітей дошкільного й молодшого шкільного віку/ Наталя Гавриш, Олена Лінник. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.
2. Ладивір С. О. Родинні джерела духовності / Світлана Ладивір. *Дошкільне виховання*. 2012. № 5. С.9–13.
3. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 128 с.
4. Лохвицька Л. В. Збірник ігор «Моралинки для Миколки та Маринки» до програми з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець, 2016. 200 с.

5. Морально-етичне виховання в ДНЗ / уклад. О. А. Шевцова, С. В. Ніколаєнко. Х.: «Основа», 2016. 176 с.

6. Пасічник А. Торкнутися струн дитячої душі / Алла Пасічник. *Дошкільне виховання*. 2012. № 8. С. 7–10.

7. Поніманська Т. Моральність має бути свідомою / Тамара Поніманська. *Дошкільне виховання*. 2013. № 8. С.3–5.

Кондирєва М. М., методист, в. о. завідувача відділу методики навчальних предметів суспільно-гуманітарного та естетичного циклів,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

САКРАЛЬНІ ТА АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ДОБИ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті йдеться про актуальність осмислення значення сакральних та археологічних пам'яток доби запорозького козацтва на уроках української словесності в контексті вимог нової української школи, а відтак окреслено систему роботи учителя-словесника, що стосується формування соціальних та громадянських ключових компетентностей, реалізації наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність», соціокультурної змістової лінії чинних оновлених програм з української мови і літератури та організації позакласної роботи у 5–11 класах.

Ключові слова: ключові компетентності, предметні компетентності, наскрізні змістові лінії чинних програм, сакральні та археологічні пам'ятки, патріотичне виховання, громадянська активність і відповідальність, різні види роботи учнів.

Закон України «Про освіту» визначає мету повної загальної середньої освіти – **всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості**, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання упродовж життя, **готова до свідомого життєвого вибору** та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та **громадянської активності** [1]. Отож випускник школи – це патріот України, який знає її історію; носій української культури, який поважає культуру інших народів, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті. Задля реалізації поставленої мети оновлено навчальні програми з 2018 – 2019 навчального року для учнів 5–11 класів й розпочато реформування загальної середньої освіти в Україні.

У змісті чинних навчальних програм з української мови для 5–11 класів, як і у програмах з інших навчальних предметів, упроваджено компетентнісний підхід (**компетентність** – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [5]), який відповідає стратегічному напрямку розвитку освіти в контексті положень Концепції «Нова українська школа», та показано через систему очікуваних результатів науково-пізнавальної діяльності учнів науково-методичні тонкощі запровадження серед інших соціальних й громадянських компетентностей, розкриває суть поняття «відповідальний громадянин», визначає вектори його діяльності [3]. Зроблено акцент щодо реалізації цієї змістової лінії і у методичних рекомендаціях МОН України про особливості формування необхідних кожній сучасній людині одинадцяти ключових компетентностей (**ключова компетентність** – спеціально структурований комплекс

характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів [4]), серед яких особливої уваги заслуговують **громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей.**

Ключові компетентності є засобом інтегрування навчального змісту та сприяють формуванню наскрізних умінь, ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях через розв'язування завдань реального змісту, виконання навчальних проєктів, роботу з різними джерелами інформації. Спільними для всіх компетентностей є наскрізні уміння, задля формування яких учитель-словесник у кожному класі згідно з програмними вимогами, з урахуванням вікових та психологічних особливостей розвитку дитини повинен передбачити **банк** зразків текстів для слухання, читання мовчки і вголос, тем для побудови усних і письмових висловлень монологічного й діалогічного характеру різних жанрів, дискусій відповідної тематики, завдань і запитань для роботи з текстом художнього твору (у тому числі творчих, дослідницьких, проблемних), методів і прийомів для розвитку критичного мислення, інтерактивних вправ.

Метою освітньої галузі «Мови і літератури» є розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної та літературної предметних компетентностей (**предметна (галузева) компетентність** – набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань [4]), гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій.

Для опису **предметної мовної компетентності** використано такі ключові поняття, як «знає і розуміє», «уміє і застосовує», «виявляє ставлення і оцінює» тощо. Систему виховного впливу на учнів у рамках реалізації розділу «Очікувані результати» чинних програм з української мови можна здійснювати, використовуючи відомості про запорізьких козаків, сакральні та археологічні пам'ятки доби козацтва – **предмети (зброя, одяг, взуття, прикраси, побутові речі, будівлі тощо), характерні ознаки поведінки, манер, характеру, стосунків, почуттів, обрядів, звичаїв, традицій і дій козаків, уподобань, писемні спогади тих часів, зразки мистецтва та ін.**

Реалізація соціокультурної змістової лінії чинних програм з української мови у 5–11 класах сприяє засвоєнню культурних і духовних цінностей, норм, що регулюють соціально-комунікативні відносини між статями, поколіннями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку учнів. Отже, на уроках української мови учитель повинен дбати про те, аби **учні, розуміючи і знаючи основні виражальні засоби української мови, уміли використовувати їх у всіх видах мовленнєвої діяльності** під час повсякденного спілкування для досягнення комунікативної мети. Розвивати такі **уміння** можна і треба шляхом застосування різних видів роботи на прикладах і сучасності, і минулого (зокрема **козацтва**, якщо йдеться про зміст) та **різних форм роботи**, наприклад: складання і редагування речень, робота з деформованим текстом, відповіді на запитання, розкриття значення прислів'їв і приказок, коментування висловлень відомих людей, побудова власного діалогічного чи монологічного усного чи письмового висловлення (переказу, есе, твору відповідного типу і жанру – за ілюстрацією, епіграфом чи запропонованим початком, казки, вітальної листівки, листа, у тому числі електронного, оповідання, байки, тексту руханки, лінгвістичної мініатюри, анотації, нарису, відгуку, враження, захоплення, спогаду, виступу, опису логотипа, порівняння двох явищ, інтерв'ю,

узагальнення результатів обговорення питання, обґрунтування вибору, застереження, прохання про допомогу, подяки, співчуття, ділових паперів), укладання словника, словникової статті, словникового диктанту, паспорта слова, плану, тез, конспекту тексту, таблиці, карти пам'яті, мультимедійної презентації, родовідного дерева, списку, пам'ятки, пропозицій, інструкції, рекомендацій, бюджетних витрат, цілей, особистої програми дій, створення допису на веб-сайт чи блог, допису у соцмережі, SMS, участь у дискусії тощо [5].

Формуванню громадянської компетентності сприяють теми учнівських висловлень, які зазначено у рамках соціокультурної змістової лінії:

Клас	Тематика текстів «Запорозьке козацтво»
5	Історичне минуле України на різних етапах розвитку українського народу. Історія мого міста, села – частина історії України. Запорозьке козацтво в українській історії й національній самосвідомості. Герої доби козацтва. Видатні українці. Національна державна символіка України.
6	Народна пісня – душа народу. Історія кобзарства в Україні. Кобзарі й лірники.
7	Моральні цінності й чесноти людини (порядність, чесність, доброта, гідність, скромність тощо). Покликання людини – пізнавати істину, творити добро, примножувати красу, оберігати рідну природу.
8	Найвидатніші постаті в українській культурі. Унесок українців у світову культуру. Збагачення української культури духовними скарбами інших народів. Найвизначніші архітектурні споруди в Україні.
9	Україна – від часів Київської Русі до сучасності. Український національний характер. Найвидатніші постаті вітчизняної й світової культури.
10	Українська мова й відображена в ній національна культура. Як відновити джерела формування високої мовної культури. Відновлення історичної пам'яті та формування почуття національної гідності. Приклади цінностей та етичної поведінки. Суспільні статуси людини. Успіх – це результат безперервної й наполегливої діяльності. Життєві цілі. Благодійність як норма життя. Норми суспільної поведінки.
11	Естетичний смак українців у слові, побуті, одязі. Складники успіху. Традиції й модерн у культурі й суспільстві. Дружба між людьми як цінність. Гостинність як засіб об'єднання людей. Доброта, добротинність, чуйність у ставленні до себе й до інших. Добра слава і ганьба. Доброму добра пам'ять. Моральні чесноти українців. Нове в культурі мого народу. Наслідування чи ігнорування традицій. Мозаїка української душі (миролюбність, сміливість, волелюбність, духовність, образність сприйняття, сентиментальність, сердечність, кмітливість, життєрадісність тощо).

Таким чином, на основі зазначеного вище можемо зробити висновок, що МОН України докладає значних зусиль щодо виховання гідних громадян нашої країни [2] (по завершенні навчання у них мали би бути сформовані соціальні та громадянські компетентності), які уміють протистояти життєвим викликам сучасності. Запорукою успішного результату у такій нелегкій справі (коли навіть немає інструментарію

вимірювання рівня сформованості патріотизму) є реалізація змістового модуля чинних програм з української мови та розвиток предметної комунікативної компетентності. Наслідки такої освіти ми можемо відстежити тільки тоді, коли випускники ЗЗСО матимуть змогу у реальному житті (загальновідомі події російсько-української війни) продемонструвати через власні дії та вчинки свою громадянську відповідальність, яка формувалася на прикладах сакральних та археологічних пам'яток запорозького козацтва.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.pdf> (дата звернення: 06.05.20220).
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді і Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641): <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15.pdf> (дата звернення : 06.05.20220).
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D202016/12/05/konczepczya.pdf> (дата звернення : 06.05.20220).
4. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення : 06.05.20220).
5. Чинні програми з української мови і літератури для 5–11 класів: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> (дата звернення : 06.05.2022).

Мельник О. М., к. пед. н., старший дослідник, начальник відділу науково-методичного забезпечення інтеграції у європейський освітній простір
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»

РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

***Анотація.** Проаналізовано основні міжнародні документи з питань цифровізації освіти, що відображають розвиток понять «цифрова компетентність», «цифрова компетентність педагога» та їх складових. Розглянуто Типову освітню програму підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності, затверджену наказом МОН України від 10.12.2021 № 1340, як один із шляхів інтеграції України в європейській освітній простір.*

***Ключові слова:** цифрова компетентність, підвищення кваліфікації педагогів, європейський освітній простір, цифрові технології.*

Сучасні реалії життя в Україні спонукають педагогів до підвищення професійної компетентності, особливо передусім її цифрової складової, та впровадження новітніх засобів, технологій, нових форм та методів навчання. Інтеграція української освіти в європейський освітній простір потребує врахування також міжнародних векторів розвитку освітньої галузі та суспільства у цілому.

З появою нових цифрових технологій та їх поширенням на різні сфери життєдіяльності змінилися погляди суспільства на поняття «цифрова компетентність» та її складові. З метою формування єдиної політики з розвитку цифрової компетентності

громадян Європейською Комісією у 2013 році оприлюднено Рамку розвитку та розуміння цифрової компетентності в Європі (DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe) [2]. У 2016 році її оновлено до версії DigComp 2.0 концептуальною еталонною моделлю, глосарієм нових термінів, відкоригованими відповідно до сучасних вимог суспільства дескрипторами та прикладами використання зазначеного документу на європейському, національному та регіональному рівнях [6]. Наступного року прийнято другу версію цього документу, DigComp 2.1, яка передбачає 8 етапів формування та розвитку цифрової компетентності, що охоплює 21 компетенцію, в 5 сферах [1]. На початку 2022 року оприлюднено DigComp 2.2, доповнену більш як 250 новими прикладами знань, навичками, що необхідні громадянам для впевненої, критичної й безпечної роботи з цифровими технологіями, в тому числі штучним інтелектом [5].

З метою певної стандартизації зазначеного поняття та окреслення основних напрямів його розвитку, спираючись на DigComp 2.1, у 2017 році прийнято Європейську рамку цифрової компетентності педагогічних працівників (European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu). Вона охоплює модель розвитку цифрової компетентності педагога, яка демонструє формування та розвиток його цифрової компетентності від обізнаності з питань цифрових технологій до їх дослідження, а далі до рівнів вивчення цифрових технологій для підвищення рівня професійної діяльності, інтеграції цифрових технологій в професійну діяльність, експертизи цифрових технологій, керівництва та інновацій. Виокремлено 6 рівнів формування та розвитку цифрової компетентності педагогів (від А1 до С2), кожен з яких характеризується певними вміннями з питань упровадження цифрових технологій в освітню діяльність [3].

У 2018 році ЮНЕСКО опублікувала версію 3 Рамки цифрової компетентності педагогів (UNESCO ICT competency framework for teachers. Version 3). Згідно з документом цифрова компетентність педагога охоплює 18 компетенцій, які структуровано відповідно до шести аспектів професійної діяльності педагога: розуміння інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в освітній політиці, навчальна програма і оцінювання, педагогічні практики, застосування навичок роботи з цифровими технологіями, організація та управління освітнім процесом та професійний розвиток педагогів. Рекомендації ЮНЕСКО описують три послідовних етапи (рівня) оволодіння вчителями навичками використання ІКТ в педагогічних цілях (набуття знань, поглиблення знань, створення знань) [4].

Перехід на дистанційну форму здобуття освіти в Україні під час карантину через пандемію COVID-19 сприяв актуалізації питання формування та розвитку цифрової компетентності педагогів.

Серед проблем, яким було присвячено дослідження з питань особливостей використання вчителями різних видів електронних освітніх ресурсів під час карантину через пандемію COVID-19, було розглянуто й цифрову компетентність педагогів [7]. Респондентів (576 педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти з усіх областей України) попросили оцінити власний рівень цифрової компетентності за 5-ти бальною шкалою, де 1 – це найнижчий рівень, а 5 – найвищий, та отримали наступні дані:

- ✓ 0,5% вчителів оцінили власну цифрову компетентність в 1 бал;
- ✓ 1,6% - в 2 бали;
- ✓ 19,8% - в 3 бали;
- ✓ 57,3% - в 4 бали;
- ✓ 20,8% - в 5 балів.

Однак, отримані дані не відображають реальний стан розвитку зазначеного

поняття, оскільки кожен з опитаних по-різному розуміли що таке цифрова компетентність, а також її складові та поділ на певні рівні розвитку.

Питання інтеграція вітчизняної освіти в європейський освітній простір є вкрай актуальним сьогодні. Це вимагає також однакових з Європейським Союзом підходів до цифрової компетентності педагогів.

Спираючись на відповідні вітчизняні нормативно-правові документи, а також міжнародні документи з питань цифрової освіти та цифрової компетентності педагогів робоча група розробила Типову освітню програму підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності (далі – Типова програма), яку затверджено наказом МОН України від 10.12.2021 № 1340. Зазначена програма охоплює 5 модулів, очікуванні результати до кожного з них, орієнтовні етапи розвитку цифрової компетентності слухача/слухачки за темами кожного модуля та узагальнені результати навчання (етапи розвитку цифрової компетентності слухача/слухачки) за Типовою програмою. Розподіл годин за видами діяльності, поданий в Типовій програмі, так само як і обсяг підвищення кваліфікації з розвитку цифрової компетентності за окремими модулями, є орієнтовним та може бути змінено суб'єктом підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників залежно від потреб і рівня цифрової компетентності слухача/слухачки [8].

Отже, розвиток цифрової компетентності українських педагогів відповідно до міжнародних стандартів не лише позитивно вплине на ефективність дистанційного навчання, а й сприятиме входженню української освіти в європейський освітній простір.

Список використаних джерел

1. Carretero Gomez, S., Vuorikari, R., Punie, Y. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with Eight Proficiency Levels and Examples of Use. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2017. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC106281> _____ (дата звернення: 17.05.2022).

2. Punie, Y. and Brecko, B., editor(s), Ferrari, A. DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2013. URL: <https://doi.org/10.2788/52966> (дата звернення: 17.05.2022).

3. Punie, Y., editor(s), Redecker, C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2017. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466> (дата звернення: 16.05.2022).

4. UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265721> (дата звернення: 17.05.2022).

5. Vuorikari, R., Kluzer, S. and Punie, Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens - With new examples of knowledge, skills and attitudes. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415> _____ (дата звернення: 15.05.2022).

6. Vuorikari, R., Punie, Y., Carretero Gomez S., Van den Brande, G. (2016). DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. URL: <https://doi.org/10.2791/11517> (дата звернення: 16.05.2022).

7. Zhenchenko M., Melnyk O., Prykhoda Y., Zhenchenko I. Experience of use of electronic educational resources by Ukrainian teachers during the distance learning due to the COVID-19

pandemic (March-May 2020). *CEUR Workshop Proceedings*, 2022. Vol. 3104, P. 55-65. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-3104/paper158.pdf> (дата звернення: 16.05.2022).

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.12.2021 № 1340 «Про затвердження типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-z-rozvitku-cifrovoyi-kompetentnosti> (дата звернення: 17.05.2022).

М'ялковська О. Я., методист лабораторії STEM-освіти,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

КЛЮЧОВІ ФОРМИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНИМИ КАДРАМИ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ - ВАЖЛИВИЙ ВЕКТОР ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ

***Анотація.** В тезах висвітлені ключові форми методичної роботи з педагогічними кадрами для впровадження компонентів STEM-освіти в закладі освіти.*

***Ключові слова:** форма роботи, STEM-освіта, заклад освіти.*

Нова українська школа висуває нові вимоги до науково-методичних форм з педагогічними кадрами. Освітньою реформою передбачено низку стимулів для особистого і професійного зростання сучасних педагогів. В контексті Концепції Нової української школи, яка спрямована на розвиток особистості учня, з'являються й нові професійні завдання до сучасного вчителя щодо впровадження ключових векторів STEM-освіти. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві змінює функції методичної роботи в освітньому закладі. Для впровадження ключових векторів STEM-освіти педагог освітнього закладу повинен працювати на засадах «педагогіки партнерства». Основними принципами цього підходу є:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах, стосунках;
- діалог-взаємодія – взаємоповага;
- розподільне лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принцип соціального партнерства (рівність сторін, достовірність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення системи освіти з педагогічними працівниками у закладі освіти, пошуку ефективних форм методичної роботи для підвищення професійної майстерності педагогів в умовах впровадження STEM-освіти.

Для забезпечення потреб педагогічних працівників у педагогічному зростанні потрібно розвивати всі можливі ресурси, надавати доступ до всіх джерел якісної освіти. Педагог повинен бути конкурентноспроможним у високотехнологічному світі – світі техніки і новітніх технологій [2].

Доцільно зазначити нову роль педагога для впровадження STEM-освіти не як єдиного наставника та джерела знань, а як коуча, фасилітатора, тренера, що забезпечує успішну групову комунікацію, тьютор – ключова фігура в дистанційному навчанні,

модератор в індивідуальній освітній траєкторії дитини (направляє на отримання потрібної інформації).

STEM-освіта сприяє підвищенню якості висококваліфікованих спеціалістів, які будуть готові до креативної діяльності. Вони можуть бачити перспективи та планувати стратегії й тактики розвитку міжособистісної взаємодії, здатні приймати оригінальні рішення, відповідно до створеної ситуації[4].

Форми методичної роботи з педагогічними кадрами в закладі освіти є інноваційним ресурсом для підвищення ролі STEM- освіти.

Організаційно-методична модель методичної роботи з педагогічними кадрами, для розкриття складових компонентів STEM-освіти, повинна враховувати ключові напрямки методичної діяльності в закладі освіти, найбільш поширеними можуть бути: випережувально-прогностичний, відновлювальний, компенсаторний, інформаційно-коригуючий, трансформаційний, діагностичний, моделюючий, інформаційно-аналітичний, організаційно-координаційний, науково-дослідний, видавничий, плануючо-інструктивний, моніторингово-маркетинговий, реалізацію яких доцільно здійснювати через індивідуальні, групові, колективні (масові) форми методичної роботи. Дані форми роботи дають можливість глибше опанувати технологіями STEM-освіти.

Індивідуальні форма методичної роботи вчителів є складовою їх самоосвіти. Зміст індивідуальної самоосвіти педагога охоплює систематичне вивчення психолого-педагогічної, наукової літератури, відвідування занять. Педагогічна інтернатура має передбачає заходи, що забезпечать здобуття та/або вдосконалення професійних компетентностей і педагогічної майстерності протягом першого року професійної діяльності педагогічного працівника [1].

Через колективні (масові) форми методичної роботи, які сприяють збагаченню професійних інтересів педагогів, удосконаленню їх знань, виробленню позицій із важливих педагогічних проблем сучасності, зокрема впровадження STEM-освіти на сьогодні педагогічна майстерність і гнучкість педагогічних колективів допоможуть і засвоїти глибше предмети природничих дисциплін та налаштувати учнів на перспективність STEM-освіти, виховати справжню українську особистість.

Серед колективних (масових) форм методичної роботи з педагогічними кадрами в закладі освіти, що забезпечують результативність впровадження STEM-освіти є педагогічна рада, оперативно-методична нарада, педагогічна виставка, педагогічні читання, веб-форум, майстер-клас.

Використання провідного принципу STEM-освіти – інтеграції – дає змогу здійснювати через групові форми – мобільні творчі групи, ініціативні групи, методичні дні, тренінг, методичний вернісаж, педагогічний консиліум.

Під час розв'язання складних педагогічних завдань в освітньому закладі є необхідність оновлення форм організації методичної роботи, що максимально забезпечуватиме популяризацію STEM-освіти.

Не менш важливим структурним компонентом реалізації змісту STEM-освіти через методичну роботу є практичне навчання педагогів, під час якого корисним для набуття практичних умінь та навичок є форми роботи – педагогічні дискусії, брифінги, семінари.

Однією з важливих форм трансформації досягнень науки та передового досвіду є концентрація зусиль педагогічних працівників над єдиною науково-методичною темою (проблемою) з урахуванням основних компонентів STEM- освіти.

Підвищення професійного рівня педагогів – невід’ємна складова післядипломної освіти. В цьому полягає головне призначення методичної роботи освітнього закладу в умовах реформування освітньої галузі.

Список використаних джерел

1. Богданович В. Я., Дяченко Н. Я. STEM-освіта – шлях до майбутнього. *Педагогічна майстерня*. 2017. №9. С.16–19.
2. Вітенко І., Олексюк О. Р. Досвід використання хмарних технологій для організації дослідницького проекту в системі післядипломної педагогічної освіти. *Передові наукові дослідження в Україні: Матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 27 вересня 2019 року) / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко // Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. – Тернопіль: ТОКІППО, 2019. – С. 139-144. 2.*
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua> ».
4. Коршукова О. В., Гущина Н. І., Василяшко І. П., Патрикеева О. О. STEM-освіта: професійний розвиток педагога. URL : http://yakistosviti.com.ua/userfiles/file/STEM-osvita_kurs.pdf
5. Методична робота. URL : http://school15.edu.kh.ua/metodichna_robota/
6. Олексюк О.Р., Вітенко І.М. Цифрові інструменти вчителя для формування екологічної компетентності учнів Біорізноманіття України в контексті сучасних природних умов середовища: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., (Тернопіль, 04-05 червня, 2020) [ред.кол. : В.Черняк (відп.ред.) та ін.] ; Тернопільський ОКІППО. – Тернопіль: Вид. центр ТОКІППО, 2020 – С.177-179

Марфут Л. М., методист центру моніторингу якості освіти, ЗНО та аналітичної діяльності, *Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти*

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. *Глобальні зміни в системі загальної середньої освіти України на сучасному етапі вимагають нових підходів до управління закладами освіти. Зокрема сучасні вимоги до школи потребують високої професійної компетентності всіх учасників навчально-виховного процесу, а особливо – керівників закладів загальної середньої освіти.*

Ключові слова: *організаційна культура, керівник, навчальний заклад.*

Освіта України переорієнтовується на вимоги ринкової перебудови усіх сфер соціального життя держави, передусім змінюючи роль керівника загальноосвітнього навчального закладу як важливої фігури в організації навчально-виховного процесу. Школа потребує керівника, який би виконував свою роботу високопрофесійно. Адже для сучасної історичної доби характерна тенденція до розширення загальноосвітнього навчального закладу за якістю знань. Успішно функціонують елітні загальноосвітні навчальні заклади, керівникам яких характерні: професіоналізм, впевненість у собі, оптимістичне сприймання світу, заповзятість, творчість. За аналогією з економічним чуттям, такому керівникові притаманне чуття сучасності в педагогічній реальності. Керівник загальноосвітнього навчального закладу поєднує в собі високий професіоналізм з широким світобаченням. Він готовий завжди оволодівати новими формами, методами, технологіями навчання та виховання, основами менеджменту освіти, що дає йому впевненість у прийнятті управлінських рішень.

Керівник загальноосвітнього навчального закладу утверджує оптимістичний підхід до дійсності, є стійким у стресових ситуаціях, активізується в умовах кризи, залишається для учня та колективу важливим суб'єктом їхньої соціалізації з характерною для нього професійною й організаційною культурою.

Організаційну культуру характеризує організована співпраця, орієнтована на досягнення мети [3].

Управління освітнім закладом є різновидом соціального управління і йому притаманні характеристики, які є спільними для такого виду діяльності. Воно забезпечує збалансоване функціонування та розвиток керованого об'єкту. На думку доктора пед. наук Л. Онищук, дослідника у галузі проблем управління навчальними закладами, управлінська діяльність, особливо в умовах гуманізації, має бути спрямована саме на забезпечення процесів розвитку, вдосконалення організаційної структури.

Доречно наголосити, що питання організаційної культури у дослідженнях вітчизняних, а особливо зарубіжних теоретиків управління, займають центральне місце і іноді синонімізуються з культурою управління (Ю. Палеха, В. Подлесних, Е. Шейн та ін.). Організаційну культуру розглядають як ідеологію управління, розуміючи під цим систему «...поглядів, ідей, пов'язаних з управлінням організацією, стратегією її розвитку, способами, методами досягнення цілей, з діловою етикою організації (тобто з моральними принципами, нормами, правилами організації...)» [1].

Модернізація управління освітою передбачає запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації; впровадження новітніх інформаційних комп'ютерних технологій; підвищення компетентності управлінців усіх рівнів. Підготовка і професійне вдосконалення педагогічних працівників є важливою умовою модернізації освіти на сучасному етапі її розвитку.

Проте якість підготовки до управлінської діяльності переважної більшості керівників за багатьма параметрами ще не достатньо відповідає сучасним вимогам суспільства і держави.

Управлінська культура є складовою професійної компетентності, яка визначається сукупністю знань, необхідних для даної педагогічної спеціальності або посади; умінь і навичок, необхідних для успішного виконання функціонально-посадових обов'язків; професійних, ділових і особистісних якостей для більш повної реалізації власних сил, здібностей і можливостей при виконанні функціонально-посадових обов'язків; загальної культури, необхідної для формування гуманістичного погляду, духовноціннісних орієнтирів, моральних і етичних принципів особистості; мотивації професійної діяльності.

Професійну культуру керівника ЗНЗ складають педагогічна та управлінська. Педагогічна культура виявляється у системі професійних знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей, які реалізуються у різноманітних видах професійної діяльності та спілкування педагога. Управлінська культура керівника ЗНЗ є інтегральною якістю особистості, яка складається із взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів: когнітивноопераційного (система управлінських знань і вмінь), особистісного (система професійних та особистісних якостей), мотиваційно-ціннісного (система мотивів та цінностей управлінської діяльності) та характеризується видами (політичний, правовий, адміністративний, менеджерський, організаційний, соціально-психологічний, інформаційний, комунікативний, економічний) і рівнями сформованості (високий, середній, низький).

До професійних якостей нами віднесено: професіоналізм, ерудиція, демократичність і гуманність. Особистісні якості включають: високу культуру, повагу та довіру до людей, чесність, уважність, охайність, ввічливість. Ділові якості представлені такими характеристиками, як: комунікативність, організованість, принциповість, володіння собою, творчість, відповідальність, співпраця, тактовність, толерантність, здатність до ризику [2].

Поки що маємо констатувати, що відсутність належної культури керівників негативно позначається на ефективності управлінської діяльності. Як вже було відмічено, початком успішної реалізації культурологічного підходу не лише до управлінської діяльності, але й до власної життєтворчості має, на наш погляд, стати глибоке усвідомлення необхідності бути, насамперед, культурною людиною у сучасному тлумаченні цього визначення. Розуміння того, що справжнім лідером, авторитетним керівником сьогодні не може стати людина з обмеженими культурними інтересами, низькою світоглядною культурою. Необхідне усвідомлення того, що статус культурної людини відкриває шлях до досягнення сенсу буття, творчої самореалізації, кар'єрного зросту у професійній сфері і врешті, можливості бути щасливим, а отже – успішним у цьому житті. Без такої внутрішньої мотивації навряд чи можливе прагнення до досягнення складного, але захоплюючого світу Культури. При цьому не заперечується значення так званої «зовнішньої» мотивації. Йдеться про належну об'єктивну оцінку рівня культури керівника з боку держави і відповідне матеріальне та моральне заохочення, затребуваність справді культурних менеджерів у суспільстві. Щодо ставлення найближчого оточення, то вони дуже відчують рівень культурності керівника і належно оцінюють його, відповідаючи шаную та визнанням лідерства не лише на формальному рівні [1].

Список використаних джерел

1. Болгаріна В. С. Культурологічний підхід до управління школою: посібник. Харків. «Основи», 2006. 156 с.
2. Королук С. В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу: монографія. Полтава: 2007. 168 с.
3. Тимошко Г. М. Особливості розвитку організаційної культури керівника в системі управління загальноосвітнім навчальним закладом. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. С.156–160.

Найда Р. Г., к. пед. н., доцент, викладач-методист,
ВСП «Дубенський фаховий педагогічний коледж Рівненського державного гуманітарного університету»

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩ

***Анотація.** Здійснено ретроспективний аналіз становлення системи підготовки майбутніх вихователів в умовах педагогічних училищ; виокремлено два вектори розвитку історії освітньої діяльності з підготовки фахівців дошкільної галузі; проаналізовано особливості та основні виклики часу в ході забезпечення дошкільної освіти кваліфікованими фахівцями; розкрито місце педагогічних училищ у системі підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.*

***Ключові слова:** майбутні вихователі закладів дошкільної освіти; педагогічні училища; система підготовки фахівців дошкільної освіти.*

Ретроспективний аналіз історико-педагогічних досліджень виявив ряд особливостей у підготовці педагогічних кадрів до роботи з дітьми дошкільного віку та дає підстави для виокремлення таких векторів:

- історія становлення фахової освіти з підготовки вихователів дітей дошкільного віку (з початку ХХ ст. до середини ХХ ст.);

- реформування народної освіти (50-90 роки ХХ ст.);

Проблемою історичного становлення системи підготовки майбутніх вихователів займалися учені Л. В. Артемова, М. В. Левківський та ін., професійні вимоги до освітньої діяльності вихователя закладу дошкільної освіти через призму історичного огляду проаналізовані у дослідженнях І. А. Зязюна, О. С. Березюка, С. С. Ізбаш, Л. І. Магомедової, М. М. Окси, Е. А. Панасенко, Т. І. Поніманської, Н. В. Гавриш, А. А. Люблінської, Л. П. Загородньої та ін., вивчення історії розвитку дошкільної освіти, зокрема і підготовка майбутніх фахівців дошкільної галузі були предметом наукових розвідок І. Г. Улюкаєвої, М. В. Братко, С. О. Васильєва, М. В. Левківського. Відтак, здійснений ретроспективний аналіз уможливив виявлення умов функціонування професійних закладів з підготовки кадрів для роботи з дітьми дошкільного віку.

За першим вектором на початку ХХ ст. у великих промислових центрах деякі громадські організації розпочали роботу з підготовки педагогічних кадрів для дошкільних установ. Так, у Києві з 1908 р. почало діяти Фребелівське суспільство, яке згодом ініціювало створення Київського жіночого педагогічного інституту з трирічним курсом навчання. Водночас, підготовка вихователів закладів дошкільної освіти тривала 2 роки, а наступних півтора року готували інструкторів з дошкільної освіти. Змістове наповнення освітнього процесу у закладі включало питання вивчення проблем організації системи дошкільного виховання та особливостей використання різних освітніх програм в роботі дитячих садків [2]. Зазначимо, що студентів знайомили із різними системами виховання. Однак, навчання в інституті було платним, а отже у ньому здобували освіту дівчата із заможних сімей. У зв'язку з воєнними діями Першої світової війни, було організовано короткострокові курси з дошкільного виховання. Слід відмітити, що вперше у навчальний процес було введено вивчення дитячої фізіології і психології.

Однак, педагогічних кадрів не вистачало. Відтак, з 1921 р. була вперше здійснена підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у створених державних педагогічних технікумах, а не в інститутах. Таким чином, розпочинається історія становлення фахової освіти з підготовки вихователів дітей дошкільного віку.

Відмітимо, що в 30-50 років ХХ століття система підготовки майбутніх вихователів зазнає значних змін. Особливу увагу почали приділяти психолого-педагогічній підготовці вихователя до взаємодії з дітьми та своїми колегами.

Згодом, педагогічні технікуми були реорганізовані в педагогічні училища, а в подальшому стають фаховими коледжами.

Оскільки у 1947 році педагогічні училища перейшли на чотирирічний термін навчання за семестровою системою, відтак, збільшуються вимоги до підготовки фахівців. Зазначимо, що запорукою успіху на шляху здобуття освіти, вважалося ґрунтовне оволодіння методики викладання дисциплін. До прикладу у Київському міському відділі народної освіти було створено шість секторів та з 8 березня 1946 року, на виконання постанови Уряду і ЦККП/б/У №407 «Про поліпшення роботи вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді УРСР» розпочалося створення секторів шкіл робітничої та сільської молоді. Серед шести секторів був сектор дошкільного виховання та сектор, який відповідав за підготовку кадрів. Відділи народної освіти добирали кадри для педучилищ;

контролювали стан навально-виховної роботи педучилищ та проведення заходів із виявлення та поширення передового досвіду [3].

Слід відмітити той факт, що поза увагою не залишалися діти з особливими потребами. З'ясовано, що було залучено до навчання та виховання майже усіх дітей в Україні з дефектами слуху та зору. Відповідно з'явилася потреба у педагогічних кадрах, які змогли б реалізувати завдання освітнього процесу для такої групи дітей.

Освітня діяльність педагогічних училищ і разом із педагогічними інститутами та вчительськими інститутами у 1950-их роках продовжувалася. Однак, вступ до педагогічних закладів передбачав наявність характеристик від прийнятих профспілкових, комсомольських та інших громадських організацій. Відтак, для вступників організовувався конкурсний відбір.

Принагідно зазначимо, що провідне місце у 50-х роках ХХ ст. у підготовці фахівців педагогічної освіти займала виховна робота, яка була направлена, головним чином, на створення колективу, а не передачу знань; на практичне спрямування навчання; на розвиток мисленнєвих процесів та максимальне наближення навчання до професійної діяльності [7]. Окрім денної форми навчання, в педагогічних коледжах діяли заочні відділення.

Наступним вектором становлення системи підготовки майбутніх вихователів був період реформування народної освіти. З 1975 року в педагогічних училищах розпочалась підготовка педагогів з дошкільного виховання для роботи з дітьми раннього та ясельного віку.

Розширення спектру вимог до вихователів вимагало зміни у підходах до професійної підготовки майбутніх фахівців. Мережа педагогічних закладів продовжувала зростати. Постійно обговорювалися питання покращення якості виховання дітей, впровадження у практику передового педагогічного досвіду. У 1978 р. підготовку майбутніх вихователів здійснювали у 38 педагогічних інститутах і 214 педагогічних училищах.

Слід зауважити, що проведення освітньої реформи у 1980-х роках визначили напрямки та стратегії подальшої підготовки педагогічних кадрів зі спеціальності Дошкільна освіта. Разом з тим, зміни у психолого-педагогічній та методичній підготовці передбачали розширення практичного аспекту підготовки вихователів шляхи збільшення кількості лабораторних занять, годин на навчальну та виробничу практики [1, с. 17-31]. Вважалось, що практична діяльність студентів допоможе їм у реалізації завдань теоретичного аспекту: наступність між дошкільним навчальним закладом та початковою школою; вправління у використанні технічних засобів навчання. Цікаво, що викладачі педагогічних закладів могли у ході спостереження за студентами визначити серед них схильних до роботи з дітьми дошкільного віку.

Таким чином, у період з 1947 до 90-х рр. ХХ ст. на підготовку майбутніх вихователів дітей дошкільного віку у системі педагогічної освіти значно впливали соціально-економічні, ідеологічні та освітні чинники. Проте, важливе місце у фаховій підготовці і далі займають трансформаційні зміни у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Братко М. В. Теорія управління освітою в Україні в пострадянський період (1991 – початок ХХІ ст.): вектори розвитку. *Вісник післядипломної освіти*. 2015. Вип. 15. С. 17–31.
2. Васильєва С. О. Розвиток професійного статусу вчителя: теорія та історія : монографія. Х. : Вид. «Планета-Принт», 2015. 540 с.
3. Державний архів міста Києва (Держархів м. Києва), ф.166, оп.15, спр.130,131,241.

4. Дічек Н. П. Методологічні аспекти модернізації вітчизняних історикопедагогічних досліджень. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 2. С. 67–75.

5. Левківський М. В. Історія педагогіки: навч.-метод. посібник. Вид. 2-е, доп. Житомир: ЖДУ, 2004. 199 с.

6. Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи : зб. документів і матеріалів. / пер. з рос. Київ : Політвидав України, 1984. 110 с.

7. Січкарь А. Д. Становлення інституту підготовки фахівців з дошкільної освіти в Українській Народній Республіці. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. № 4. С.191–194.

8. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : АПН, 2003. 68 с.

9. Улюкаєва І. Г. Становлення та розвиток дошкільної педагогічної освіти в Україні (1905 – 1941рр.) : дис.. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ірина Гереевна Улюкаєва. К., 1993. 190 с.

Олексюк В. П., к. пед. н., доцент, методист центру інформатики, інформаційно-комунікаційних технологій і дистанційної освіти,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ПЛАТФОРМА GOOGLE WORKSPACE FOR EDUCATION ЯК ЦИФРОВА ХМАРО ОРІЄНТОВАНА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Цифровізація – це один з основних ключових факторів розвитку освітніх систем. У глобальному аспекті процес цифровізації є наслідком концепції економічної діяльності, заснованої на цифрових технологіях, впроваджуваних в різні сфери життя і виробництва. І ця парадигма впроваджується в багатьох країнах. Технологічна підтримка часто є необхідною умовою в управлінні закладом та сприяє налагодженню продуктивної співпраці між усіма учасниками освітнього процесу.*

***Ключові слова:** цифровізація, Google Wokrspace, змішане навчання, хмарні технології.*

Упродовж багатьох років епоха цифрової трансформації має суттєвий вплив на освітню галузь. Однією з технологічних основ цифровізації освіти є хмарні технології. Вони створюють можливості роботи з обчислювальними ресурсами, незважаючи на апаратно-програмне забезпечення клієнта, а також його географічне положення. Нині хмарні платформи є основою для функціонування значної кількості освітніх середовищ. Однією з найважливіших їх функцій є забезпечення операцій щодо управління навчанням (LMS). Вони набувають все більшого поширення завдяки використанню ресурсів та інструментів, призначених для організації освітнього процесу, публікації освітнього контенту, використання засобів для оцінювання навчальних досягнень студентів, забезпечення ефективної комунікації між ними. Серед хмарних провайдерів, що пропонують хмарні платформи для освіти лідерами є компанії Google Inc. та Microsoft. Пропоновані ними розробки Google Workspace та Microsoft 365 є високо функціональними вірцями платформ, що функціонують згідно моделі програмне забезпечення як сервіс.

Вони пропонують інструменти, засновані на участі та взаємодії між користувачами, що полегшує доступність, підключення та спільну роботу, особливо онлайн та віддалено.

Сервіси Google Workspace насправду є хмарними: для їх використання не потрібно встановлювати комп'ютері додаткового програмного забезпечення, досить лише веб-браузера. На корпоративному рівні немає потреби у встановленні серверів організації. Всі вони у пакеті Google Workspace для освіти надаються безкоштовно.

Використання сервісів Google Workspace у закладах вищої освіти має переваги:

- надійності – надані сервіси традиційно мають високу функціональність та захист даних;
- індивідуального доступу до ресурсів та сервісів;
- можливості формування груп та підрозділів користувачів;
- фільтрування небажаного контенту з боку системи, адміністратора, а також самого користувача;
- централізованого адміністрування завдяки розширеному набору методів та засобів;
- значного обсягу дискового (хмарного) простору, який надається користувачеві;
- україномовного інтерфейсу;
- доступності з мобільних пристроїв, зокрема якнайкраща підтримка пристроїв, які працюють під управлінням Google Android та Microsoft Windows.
- інтеграції з іншими програмними засобами освітнього закладу.

У дослідженнях все частіше можна знайти висновок, що сервіси Google Workspace є потужними інструментами співпраці та спілкування, які здатні підвищити якість проблемного навчання, сприяти удосконаленню навичок 21-го століття, зокрема навички ефективного самостійного навчання, навички вирішення проблем і критичного мислення, навички співпраці, комунікації, творчі та інноваційні навички [2].

Доцільність розгортання і використання окремого пакету Google Workspace у навчальних закладах визначається перевагами корпоративних облікових записів, основними з яких є:

- централізоване створення облікових записів учнів різного віку (за згодою батьків);
- інтегрованість сервісів у межах одного або кількох Інтернет-доменів;
- розвинена підтримка спільної роботи, зокрема завдяки використанню облікових записів груп користувачів та спільних адресних книг;
- значна кількість налаштувань, що дає можливість пристосувати хмарні сервіси до потреб навчального закладу;
- можливість збереження практично необмеженого обсягу даних;
- відсутність реклами на веб-сторінках;
- обмеження доступу до небажаного контенту;
- можливість отримання звітів та аналітичних відомостей про використання сервісів.

Освітня спрямованість платформи Google Workspace є наслідком її еволюції впродовж більш як 10 років. Відповідно академічні підписки на пакет широко використовується у школах, коледжах, центрах професійної підготовки та в університетах. Дослідники стверджують, що сервіс Google Classroom, який є складником Google Workspace, нині створює реальну конкуренцію визнаним в університетському середовищі системам управління навчанням [1]. Змішане навчання передбачає поєднання традиційних методів очного навчання із широким застосуванням навчальних матеріалів

у мережі інтернет. Використання сервісу дає змогу спростити процеси створення, публікування навчальних ресурсів та завдань, а також оцінювання навчальних досягнень. Подібно до інших хмарних сервісів, збереження даних учасників освітнього процесу відбувається у інфраструктурі хмарного провайдера із застосуванням інших сервісів, що інтегровані до пакету Google Workspace [3]. Це дає можливість усім учасникам освітнього процесу одержувати доступ до них у будь-який час і з будь-якого пристрою, з подальшим збереженням на пристрій користувача, а також виконувати обробку відповідних даних у «хмарі».

На нашу думку, теоретично обґрунтоване та експериментально апробоване розгортання пакету дає можливість здійснювати ефективно управління електронним навчанням у закладах закладів середньої і вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Martín-Herrera I., Micaletto-Belda J. P., Polo Serrano D. Google Workspace as a b-learning platform. Analysis of the perceptions of the Degrees in Communication. *Apertura*. 2021. Vol. 13, no. 2. P. 106–123. URL: <https://doi.org/10.32870/ap.v13n2.2029>.
2. SripHong, Lawan. 'Innovative Problem-Based Learning Integrated with Google Wokrspace for Education', Proceedings of the 10th International Conference on e-Education, e-Business, e-Management and e-Learning, (2019), pp. 163–167.
3. Олексюк В. Деякі аспекти інтеграції веб-сервісів вищого навчального закладу / В. Олексюк, В. Габрусев, А. Балик. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка* / гол. ред. Г. Терещук. Тернопіль, 2011. № 1. С. 228–234.

Олексюк О. Р., к. пед. н., доцент кафедри змісту і методик навчальних предметів, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ ПІДТРИМКИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН DESMOS У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У публікації представлені функціональні можливості графічного калькулятора *Desmos* для створення математичних завдань. Пропоновані інструменти можна використовуватися для створення інтерактивних моделей, корисних як для самостійного вивчення учнями, так і для роботи в класі при аудиторному навчанні або дистанційно. Наше дослідження допоможе вчителю в реалізації різноманітних форм і методів із використання інформаційних технологій в освітньому процесі, щоби зробити уроки математики й не тільки математики продуктивними та цікавими.

Ключові слова: графічний калькулятор, *Desmos*, візуальні моделі, технології навчання, *Teacher.desmos*.

Від продуктивного освітнього середовища навчання створеного в закладі освіти багато в чому залежить і якість знань учнів. Математична грамотність як складова підготовки майбутніх фахівців є ключовою компетентністю кожного здобувача освіти. Щоб підготувати висококласного фахівця, необхідно створити умови для якісної математичної освіти. Відповідно, природно постає питання про пошук засобів та способів представлення навчального матеріалу, який би сприяв набуттю математичної компетентності у цифровому середовищі. Сьогодні практикуючий вчитель математики має постійно вдосконалювати навички роботи з інформаційними сервісами на рівні

користувача. Проте, не кожен зможе самостійно відстежувати появу нових цікавих інструментів та оновлювати знання відповідно до швидко розвиваючих сервісів і відповідно ефективно використовувати для реалізації різноманітних навчальних форм. Тому одним із шляхів вирішення зазначених проблем є удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників через впровадження в систему курсів з сучасних математичних пакетів на основі хмаро орієнтованих систем.

Поява веборієнтованих платформ для навчання математичних дисциплін протягом останніх десятиліть та їх популярність викликали велику увагу в дослідницькому співтоваристві, що відображено в численних наукових публікаціях В. Ю. Бикова, М. І. Жалдака, О. М. Спіріна, М. П. Шишкіної, С. О. Семерікова, К. І. Словак, М. А. Кислової, О. М. Маркової, С. В. Шокалюк, М. М. Попель та ін. Як зазначають науковці, визначальним для галузі інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та розвитку інформаційно-освітнього простору України є створення цільового цифрового середовища неперервного розвитку інформаційно-цифрової компетентності педагогічних та науково-педагогічних працівників, бібліотекарів та керівних кадрів освіти, ознайомлення їх з новими актуальними розробками в галузі ІКТ; підвищення кваліфікації працівників ІТ підрозділів методичних служб, навчальних закладів, наукових установ та органів управління освітою педагогічних працівників з урахуванням особливостей різних рівнів і галузей освіти, різних типів навчальних закладів [1].

На курсах підвищення кваліфікації педагогів в Тернопільському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, працюючи з педагогами природничо-математичного профілю, звертаємо увагу на практичну роботу з сучасними веборієнтованими сервісами. Серед онлайн-засобів, що можуть бути використані як об'єкт вивчення вчителями особливої уваги заслуговує графічний калькулятор Desmos [2]. Платформа відкрита, безкоштовна, працює у веб-браузері без додаткових завантажень та вимог до обладнання, не потребує встановлення, але може бути завантажена як додаток на смартфонах чи планшет. Застосунок надає засоби для створення якісних інтерактивних дидактичних матеріалів, візуальних моделей, що доцільно використовувати для унаочнення теоретичного матеріалу.

Для формування та розвитку математичного мислення необхідно організовувати різноманітну навчальну діяльність. Графічний калькулятор Desmos – сервіс, що надає інструменти для візуалізації математичних функцій, їх дослідження в залежності від зміни параметрів, створення анімованих демонстрацій, проєктування дослідницьких завдань. Побудовані графіки функцій можна зберігати та надсилати у вигляді графічного файлу, зберігати посилання чи вбудовувати на свій веб ресурс, імпортувати в систему управління навчанням.

Онлайн-калькулятор створено за принципом «розумного середовища» результати дій, одразу відображаються на робочому полі. Україномовний інтерфейс та багата колекція прикладів та завдань допомагають легко опанувати інструмент.

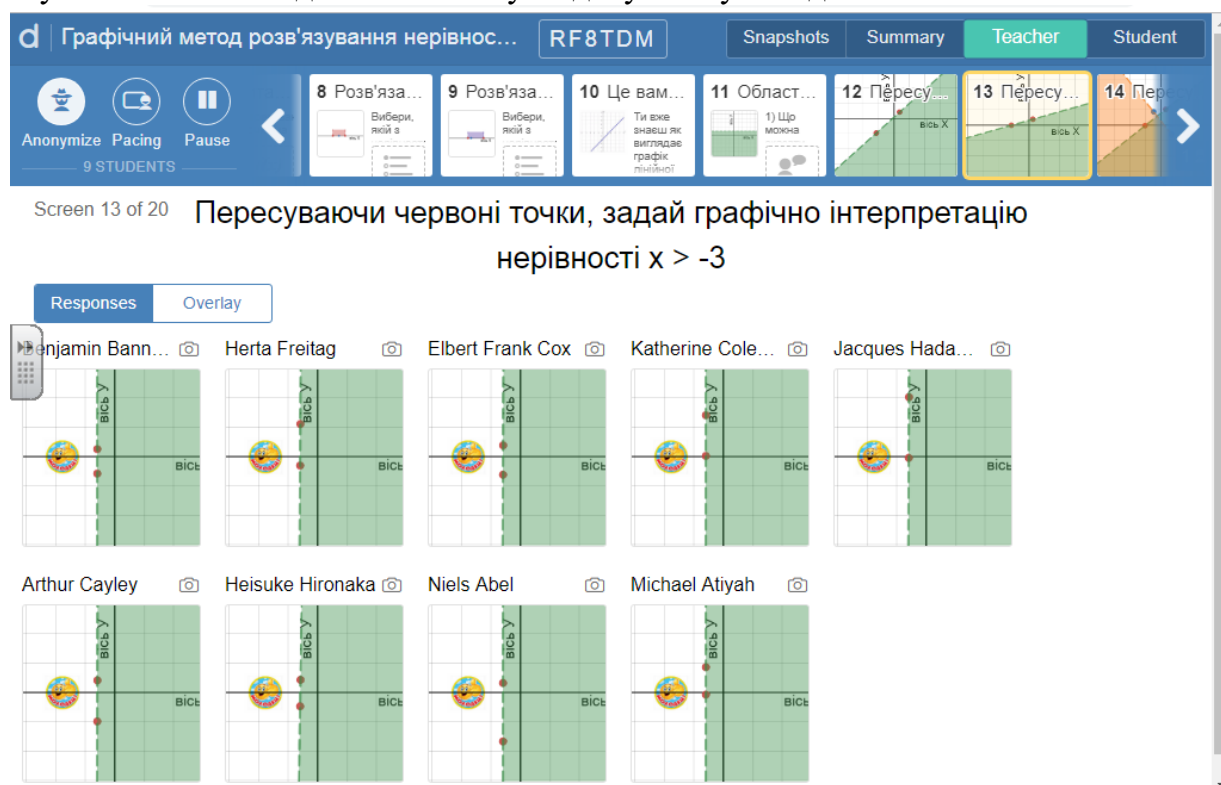
Desmos Calculator може виконувати всі функції звичайних графічних калькуляторів як для обчислення так і для унаочнення до математичних завдань;

- статичні демонстрації (побудови на площині, без зміни вхідних параметрів);
- динамічні демонстрації (з прив'язкою об'єктів до функцій з параметрами змінними вхідними параметрами);
- динамічні анімовані картинки.

Окрім звичного інструментарію сервіс має особливі дидактичні інструменти, яких немає у більшості популярних математичних сервісів (GeoGebra, MathCAD,

WebMathematica, MapleNet). З доповненням Teacher.desmos (Teacher.desmos.com) можна організувати активність для свого класу та долучити учнів до спільного навчання.

Рис. 1. Середовище проєктування завдання.

Активність (Builder) в Desmos передбачає створення послідовних слайдів на кожному пропонується завдання, підказка або запитання (рис.1).

Педагог може розробити свій власний урок, спроектувати компетентнісну задачу для формування предметних компетентностей учня, розвитку його інтересу.

Завдання для учня можна будувати з таких складових:

- Graph – засоби графічного калькулятора;
- Sketch – вікно, в якому учень зможе схематично намалювати відповідь;
- Media – вставка медіа та відео контенту;
- Note – вікно примітки чи коментаря вчителя;
- Input – вікно для введення відповідей учня;
- Choice – вибір правильної відповіді із запропонованих;
- Labs: Marbleslides – (додаткові інструменти розробника).

Готовий проєкт можна опублікувати (активність доступна на сторінці огляду акаунта в teacher.desmos.com.) «Створити код класу» і долучити учнів до діяльності в середовищі. Серед переваг використання застосунку Desmos слід виділити:

- можливість створити позитивне емоційне середовище навчання, що активізує пізнавальну активність через ефект новизни, індивідуалізації, гейміфікації, створення ситуації успіху;
- інструменти для розширення можливостей учнів, через підвищення гнучкості, варіативності, динамічності (для кожного учня вибір темпу, обсягу, ступеня самостійності під час вирішення навчальних завдань) та поетапного поступу у досягненні освітньої мети власними траєкторіями;
- збільшення палітри дидактичних засобів для створення пізнавальних навчальних завдань через інструменти підвищеної динамічності, інтерактивності, якісно нового

рівня візуалізації досліджуваного матеріалу, графічної й модельної інтерпретації розглянутих закономірностей;

- засоби для впровадження різних форм та методів навчання імітаційно-ігрового характеру (змішане, перевернуте, інтегроване, дистанційне) для різних навчальних класів та реалізовувати нові форми організації навчання й самоосвіти;
- завдяки створенню цілісного набору засобів для практико зорієнтованого й дослідницько пошукового навчання можна досліджувати навчальні завдання при зміні вихідних параметрів й поточних умов;
- сприяння розвитку особистісно-орієнтованого навчання;
- забезпечення гнучкого управління освітнім процесом через персоніфікований зворотній зв'язок, й безперервної діагностики стану та процесу пізнавальної діяльності, її корекції;
- створює потенційну можливість для реалізації спільних навчальних проєктів, організації роботи в команді;
- наявні засоби дозволяють учителеві відстежувати темп роботи кожного учня та модерувати діяльність у процесі виконання навчальних завдань.

Отож, при правильному доборі навчальних завдань, застосування платформи Desmos допоможе не тільки забезпечити наочність шляхом побудови різних математичних моделей, візуалізувати математичні абстракції, але і підтримувати управління навчанням, організувати групові форми навчальної діяльності. Перспективи подальшого вивчення розглянутої проблеми вбачаємо у розробленні методичного обґрунтування застосування сервісу при вивченні математичних дисциплін у закладах середньої освіти та та змістового наповнення бібліотеки активностей.

Список використаних джерел

1. Balyk N, Grod I, Vasylenko Y, Oleksiuk V Rogovchenko Yu 2021 Project-based learning in a computer modelling course Journal of Physics: Conference Series In press
2. Биков В. Ю., Спірін О. М., Пінчук О. П. Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти. Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України). 2017. С. 191–198.
3. Desmos | Let's learn together. Desmos | Let's learn together. URL: <https://www.desmos.com/?lang=uk> (date of access: 05.05.2022).
4. Олексюк О. Р. Розвиток інформаційно-пошукових умінь педагогів в умовах післядипломної освіти. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності*: зб. тез IV міжнар. наук.-практ. конф. м. Тернопіль, 15–16 квітня. 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 263–265.
5. Олексюк В, Олексюк О. Стан сформованості компетентностей з інформаційної безпеки майбутніх учителів інформатики. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017, Вип. 62 (6), С. 277–291. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1906/1285>
6. Oleksiuk V., Oleksiuk O., Vakaliuk T. An Experiment on the Implementation the Methodology of Teaching Cloud Technologies to Future Computer Science Teachers. *Advances in Educational Technology (AET 2020)* : In Proceedings of the 1st Symposium on, Ternopil. 2022. P. 590–604. URL: <https://philarchive.org/archive/POHPP0>.

Пакуляк І. І., методист відділу методики навчальних предметів суспільно-гуманітарного та естетичного циклів,

ПРИОРИТЕТНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У ФРАНКОМОВНИХ КРАЇНАХ

Анотація. Компетентнісний підхід – спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є загальні (базові, ключові) і спеціальні (предметні) компетентності тих, хто навчається. Загальні (базові, ключові) компетентності забезпечують наступність і послідовність навчання впродовж усього життя людини, вони поступово поглиблюються і збагачуються залежно від рівня освіти. У вищій освіті та професійній підготовці виділяють, крім загальних (базових, ключових), професійні (пов'язані із спеціальністю) та фахові (пов'язані із спеціалізацією) компетентності. Компетентнісний підхід органічно поєднується і доповнюється іншими методологічними підходами (системним, діяльнісним, розвивальним, суб'єкт-суб'єктним тощо), створюючи таким чином підґрунтя для подолання застарілих форм і методів навчання, посилення навчальної мотивації, інтеграції видів освітньої, професійної, культуротворчої діяльності.

Ключові слова: компетентність, професійні компетентності, ключові компетентності, загальні компетентності, компетентнісний підхід, діяльнісний підхід, професійний стандарт.

У сучасному суспільстві формування освітніх цілей відбувається не на рівні кожної окремої країни, а на міждержавному, міжнаціональному рівнях, де основні пріоритетні напрями та підходи проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами усієї міжнародної спільноти.

Важливою рисою сучасної політики в галузі освіти кожної держави є інтеграція у міжнародне співтовариство. Реалізація цієї мети передбачає необхідність запровадження нових підходів до усього освітнього процесу.

Одним із таких інноваційних підходів є компетентнісний підхід. Європейський та світовий простори характеризуються саме впровадженням і використанням компетентнісного підходу до формування освітянських кадрів, які відповідають зазначеним професійним стандартам. Принципова відмінність компетентнісної освітньої парадигми полягає в цільовій спрямованості вищої освіти, ціннісних орієнтирах суб'єктів навчання, очікуваних результатах освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців. Відповідно до реалій і потреб інформаційного суспільства компетентнісно орієнтована вища школа відмовляється від застарілої практики передавання та відтворення готових знань, спрямовує всіх учасників освітнього процесу на досягнення інтегральних показників в особистісному і професійному розвитку, під якими розуміють компетентності.

У Франції в 2013 році в Офіційному бюлетені Міністерства національної освіти і молоді видано «Рамку компетентностей освітянських професій», яка передбачає:

Загальні компетентності педагога і освітянина.

- Поділяти цінності Республіки.
- Вписувати свою діяльність в рамки основоположних засад системи освіти та в нормативну базу школи.
- Знати учнів і навчальні процеси.
- Враховувати різноманітність учнів.
- Підтримувати здобувачів освіти в їхньому навчанні.
- Діяти як відповідальний педагог і відповідно до етичних принципів.

- Опанувати французьку мову для спілкування в рамках професійної діяльності.
  - Використовувати живу іноземну мову в ситуаціях, яких вимагає робота.
  - Інтегрувати елементи цифрової культури, необхідні для здійснення своєї професії.
  - Співпрацювати всередині команди.
  - Сприяти дії освітянської спільноти.
  - Співпрацювати з батьками учнів.
  - Співпрацювати з партнерами школи.
  - Участь у процесі індивідуального та колективного професійного розвитку.
- Професійні компетентності:
- Оволодіння дисциплінарними знаннями та його дидактикою.
  - Опанувати французьку мову для навчання.
  - Опанувати знання та навички, характерні для медіа та інформаційної грамотності.

У робочій програмі Європейської Комісії «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система» термін «компетентність» розглядається як комбінація вмінь, знань, здібностей і ставлення до навчання і набуття практичного досвіду [4, 3]. Крім того, остання програма надає визначення поняття «ключові компетентності». Узагальнюючи зміст наведених вище документів, визначено дефініцію цьому поняттю. Отже, ключові компетентності фахівця – це педагогічна категорія, яка передбачає змінний, багатофункціональний набір знань, умінь та особистісного ставлення до подій, які відбуваються у суспільстві, природі, свідомості. Ключові компетентності потрібні всім індивідам для особистісної реалізації, розвитку, соціальної інтеграції та працевлаштування. Ключові компетентності складають базу культурного, соціального та людського капіталу, який включає в себе:

- особистісний потенціал та розвиток протягом життя (культурний капітал);
- активна громадянська позиція та інтеграція у суспільстві (соціальний капітал);
- професійна зайнятість (людський капітал) [4, 3].

Особливого значення компетентісно орієнтована освіта набуває у ході підготовки майбутніх вчителів, оскільки педагогу потрібно опанувати комплекс ключових компетентностей, щоб здійснювати свою професійну діяльність.

Перелік та трактування ключових компетентностей має змінну, рухливу та непостійну структуру. Елементи цієї структури залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей та можливостей самовизначення особистості в соціумі.

Список використаних джерел

1. Овчарук О. В. Розвиток компетентісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К.: К.І.С., 2004. 112 с.
2. The Definition and Selection of Key Competencies. Executive Summary. – OECD, 2005. – 20 p.
3. Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework. – Brussels: European Commission, 2004. – 20 p. 1-14.
4. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентісного підходу в українській освіті. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.
5. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. – European Commission, 2004. – 5 p.

6. Education and Training 2010 Programme. Joint seminar Report. Cluster «Key Competences – Curriculum Development». – 2008. – 6 p.

7. Le référentiel du compétences des métiers du professorat et de l'éducation – Режим доступу www.education.gouv.fr/le-referentiel-de-competences-des-metiers-du-professorat-et-de-l-education-5753

14Schratz M. What is a «European teacher»? A Discussion Paper. – European Network on Teacher Education Policies (ENTEP), 2004. – 6 p.

Трубавіна І. М., д-р пед. н., професор, доцент кафедри педагогіки, психології та інклюзивної освіти,

Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти,

Недря К. М., к. іст. н., доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

УКРАЇНОЦЕНТРИЗМ ЯК ОСНОВА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** Стаття уперше розкриває поняття україноцентризму як принципу людського буття і науково-педагогічної та педагогічної діяльності, формування освітніх та освітньо-професійних програм підготовки педагогів в Україні. Розкрито співвідношення україноцентризму і національної ідеї України, шляхи реалізації цього принципу в освіті і свідомості і діяльності кожного педагога і науковця.*

***Ключові слова:** україноцентризм, єдина соборна Україна, національна ідея, принцип людського буття, науково-педагогічна діяльність, педагогічна діяльність.*

Перемога України в війні залежить від єдності свідомості, почуттів, вчинків і цінностей українців з різних регіонів, різного фаху і освіти, які об'єднані спільною ідеєю і мотивацією бути разом як українці. Об'єднати їх може сьогодні ідея україноцентризму як принцип людського буття кожного громадянина, особливо педагогів як носіїв освітньої і виховної функції в суспільстві. Виникає питання, що розуміти під україноцентризмом і чим воно відрізняється від інших понять типу шовінізм, націоналізм, єдина соборна Україна тощо.

Ми розуміємо україноцентризм як принцип людського буття, оскільки саме поняття принцип визначає основу для прийняття рішень, для професійної діяльності, вчинків, поглядів, оцінок тощо. Він, як ми вважаємо, повинен розумітися як принцип всього людського буття, оскільки пронизує всі сфери людського життя, а не тільки професійну, наукову чи особисту чи ще якусь сферу. Він є ширшим за принцип моральної свідомості, оскільки стосується як думок, вчинків, так і мотивації і цінностей. Українцентризм, виходячи з цього, повинен бути присутнім в будь-якій професійній діяльності українця, зокрема в педагогічній. Але має свої особливості, виходячи із змісту і процесу діяльності. У педагогічній сфері ми пов'язуємо його з функціями педагога в суспільстві і з тим, що педагог сам повинен бути вихованим, за К. Д. Ушинським – перш, ніж виховувати інших. Тому професійна компетентність педагога сьогодні повинна спиратися на

україноцентризм нарівні з дитиноцентризмом. Любов до дітей і України – сьогодні основа формування освітніх програм і освітньо-професійних програм підготовки педагогів.

Україноцентризм передбачає зосередженість на єдності нації, тому єдина соборна Україна є близьким поняттям до нього, але не тотожним. Україноцентризм, на наш погляд, стосується саме людського буття, а не тільки національної української ідеї, яку можна досягати дуже довго і невизначений час. Він може її включати до себе як об'єднуючу людей думку. Але єдина соборна Україна як національна ідея це ідея про ідеальне майбутнє, в той час як україноцентризм є основою теперішніх вчинків, думок, мотивації, цінностей, він консолідує людей в суспільстві сьогодні задля її незалежності і самостійності. І тим визначає позицію в суспільстві кожного, хто тут живе. Єдина соборна Україна після досягнень україноцентризму і поруч з ним дозволяє не збитися на шлях шовінізму і нацизму, реалізує права кожної людини і дбає про інтереси держави як орієнтир теперішнього і майбутнього, ідеал. Цінністю національної ідеї є єдність українців як така, що відбулася, а україноцентризм можуть не всі розділяти, але змушені з ним рахуватися, якщо хочуть жити і працювати в нашому суспільстві. Адже це думка більшості населення. Отже, україноцентризм пов'язаний з боротьбою ідеологій в інтересах єдиної соборної України. Він є внаслідок цього і принципом виховання, освіти, політики, державотворення, права, наукової, педагогічної діяльності тощо. Оскільки освіта, виховання формують досвід поведінки, то україноцентризмом мають бути проникнуті всі щоденні справи людей, до цього треба поступово привчати щоденно в кожній справі. Кожен повинен результатом мати звичку запитувати себе – а чи є кожний факт, явище, вчинок, думка в інтересах України, чи на користь її це чи ні? І в залежності від цього або зробити вчинок, або відмовитися від нього. У цьому він схожий за змістом на принцип виховуючого навчання в дидактиці і принцип національного виховання в теорії виховання. І реалізується він через зміст навчання, методи, засоби і форми навчання і виховання, особистість педагога, його приклад в щоденному житті і професійній діяльності, українську культуру і українську мову в побуті і діяльності тощо.

Зазначимо, що колись так вчили формувати критичне мислення, що можна застосувати і до україноцентризму – чиї інтереси за цим стоять? Кому це вигідно? І після того робити тільки україноцентричні речі, вчинки, промови. Це для того, щоб не роз'єднувати і не розхитувати суспільство, громаду, мати виважену поведінку. Виважена поведінка – це не емоції, а розумне рішення на основі певних критеріїв. Як це формувати в науково-педагогічних дослідженнях? Як принцип наукового пізнання. Як здійснювати науково-педагогічну і педагогічну діяльність? Як впевненість в необхідності дотримуватися інтересів української держави і української нації щоденно в повсякденному житті. Я себе за україноцентризмом правлю і перевіряю. Україноцентризм – цінність, принцип і критерій поведінки. Така думка має бути в кожного, хто займається науково-педагогічною і педагогічною діяльністю, науковими дослідженнями в сфері педагогіки, оскільки є ідеологічний фронт країни, інформаційна війна проти України.

При цьому кожному педагогу і науковцю треба ставити собі такі питання:

- Чи ця тема, проблема, шлях її вирішення важливі для України, в її інтересах, чи ні?
- Який імідж для України буде мати спосіб або засіб, метод вирішення проблеми чи її наслідки, результат вирішення проблеми?
- Чи підтримала б більшість українців таке вирішення проблеми і її результат?
- Чи вартий результат вирішення наукової проблеми зусиль?

Наприклад, колись ми проводили експертизу першого в Україні центру матері і дитини в Херсоні – бути їм далі чи Україні це не потрібно. Про це були дискусії в громаді

і в суспільстві з дуже протилежними позиціями. Резюме – навіть якщо одна дитина внаслідок роботи такого центру не залишилася без матері в житті, такі центри потрібні і в них треба вкладати державі і громадам кошти, сили, турботу. Бо діти –майбутнє нашої країни. Якщо частина українців поки не розуміла цінності цього і думки були різними, то треба було проводити роз'яснювальну роботу і показувати її результати населенню. Тобто була потрібна соціальна реклама, взаємодія установ соціальної сфери в цих випадках, теорії кризового і раннього втручання і реабілітації для жінок, які опинилися в такій ситуації, підготовка фахівців, тобто розуміння, що це рішення в інтересах держави і самих її громадян в майбутньому треба обґрунтовувати, доводити і готувати. Тут і потрібна робота науковців в сфері педагогіки. Зараз такі центри матері і дитини є в кожній області України. Їх дія підкріплена нормативно, політично, на рівні соціальної роботи і педагогіки, вони міцно вписалися в наше суспільство. Але на це пішло кілька років. І так багато нових ідей вимагали на своє розуміння перш за все з позицій України – прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу тощо.

Якщо у науковця є вибір яким шляхом вирішувати проблему, то знов таки вибір має бути продиктований саме питаннями україноцентризму. Саме такий підхід приведе в кінці кінців до єдиної соборної України як реальності сьогодення, а не ідеальної мети. І тоді виникне питання – а на що працювати далі? Розвиток суспільства, його потреби постійно зростають. Але україноцентризм залишається. Можливо, він перейде у центрування на інтересах проблем планети Земля як зразок досягнення мети в окремій країні для благополуччя всіх мешканців.

СЕКЦІЯ 2. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ

Адаменко С. А., к. біол. н., старший викладач
кафедри лісового господарства,
Уманський національний університет
садівництва

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПРОГРАМИ «ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ» ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 205 – ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО В УМАНСЬКОМУ НУС

Анотація. Наведено особливості навчання та викладання за освітньо-науковою програмою «Доктор філософії» зі спеціальності 205 – лісове господарство. Продемонстровано, яким чином форми та методи навчання і викладання сприяють досягненню програмних результатів навчання. Показано відповідність методів навчання і викладання принципам академічної свободи.

Ключові слова: методи викладання, програмні результати, навчання та дослідження.

В Уманському національному університеті садівництва з 2016 року ведеться підготовка докторів філософії зі спеціальності 205 – лісове господарство. Рівень задоволеності аспірантів методами навчання і викладання вивчається в процесі викладання дисциплін, консультування та анкетування. Форми і методи навчання обираються викладачами відповідно до змісту освітніх компонентів, тож їх студент централізованість полягає передусім у кращих практиках викладання, максимальній сформованості компетентностей та досягненню програмних результатів навчання.

Здобувачі вищої освіти на засіданнях Вчених рад та під час анкетувань мають можливість висловлювати пропозиції стосовно організації освітнього процесу за принципами академічної свободи. У рамках ОНП, виконуючи наукові дослідження, університет співпрацює з науковими, навчальними закладами та іншими підприємствами нашої держави для спільного проведення НДР.

Згідно з навчальними планами і програмами загальноосвітніх і фахових дисциплін кожний здобувач вищої освіти повинен оволодіти процесом наукового пізнання, виконуючи впродовж усього періоду навчання завдання, які поступово ускладнюються і поглиблюються. Науково-дослідна робота аспірантів поза навчальним процесом є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованого спеціаліста. На наукових конференціях молоді дослідники виступають із результатами своєї наукової роботи. Це змушує їх ретельно готувати виступ, формує ораторські здібності. Кожний здобувач має змогу оцінити свою роботу з іншими і зробити відповідні висновки. Оскільки на конференціях, як правило, відбувається творче обговорення доповідей, то кожен доповідач може почерпнути оригінальні думки, ідеї.

Аспіранти кафедри мають змогу використовувати сучасні бази даних, а також засвоювати експериментальні методи та виконувати конкретні вимірювання. Вони можуть самостійно планувати та проводити експеримент із використанням тих чи інших методів, визначаючи задані параметри біологічних об'єктів для дослідження структури та функціонального стану лісових систем на різних рівнях їх організації.

Щороку зміст освітніх компонентів оновлюється всіма викладачами, що можна простежити у модульному середовищі освітнього процесу УНУС. Зміст дисциплін оновлюють та корегують викладачі у відповідності до здійснених ними самостійно або у співпраці зі стейкхолдерами наукових досліджень. Освітні компоненти ОНП обов'язково переглядаються двічі на рік (по закінченні семестрів – січень, червень), оновлюються та розташовуються у модульному середовищі освітнього процесу УНУС. На кафедрі лісового господарства регулярно проводяться науково-методичні семінари. Під час обговорення визначаються сучасні практики та наукові досягнення, які доцільно використовувати у навчанні. Результати досліджень, які викладачі проводять спільно зі здобувачами вищої освіти, впроваджуються у навчальний процес УНУС, закладів професійно-технічної освіти, а також у практику роботи підприємств. Вони доповнюють навчальне забезпечення дисциплін прикладами та фактичним матеріалом, стають основою для організації дослідницького навчання.

Навчання здобувачів вищої освіти, яке здійснюється в межах даної освітньо-наукової програми тісно пов'язане із інтернаціоналізацією діяльності університету завдяки відвідуванню аспірантами гостьових лекцій (зустрічей), організованих кафедрою, факультетом та університетом. Водночас інтернаціоналізація викладання здійснюється за рахунок публікування наукових статей у збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз Web of Science, Scopus. Впровадження отриманого досвіду викладачами відбувається у процесі проведення навчальних занять через підбір інноваційних технологій організації навчання здобувачів вищої освіти та залучення аспірантів до участі у міжнародних наукових конференціях.

Підсумовуючи особливості викладання за даною освітньо-науковою програмою, вважаємо, що пріоритетними напрямками та складовими її розвитку є розробка і реалізація чіткої системи інформування про результати роботи кафедри лісового господарства з погляду роботодавців, забезпечення їх участі у розробці та удосконаленні освітньої програми.

Вигера С. М., доцент кафедри здоров'я фітоценозів і трофології,
Ключевич М. М., професор, завідувач кафедри здоров'я фітоценозів і трофології,
Столяр С. Г., старший викладач кафедри здоров'я фітоценозів і трофології,
Поліський національний університет

АРГУМЕНТАЦІЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО ВВЕДЕННЯ ТРОФОЛОГІЇ В ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОЦЕС

***Анотація.** Доведена необхідність обов'язкового введення «трофології» в освітній процес навчальних закладів. Обґрунтовано перспективи розвитку життєво необхідних напрямків «вітатералогія» і віталогія». Висвітлено особливості сталого розвитку екосистем фітоценозів в Україні за принципом класичної фітопродуцентології.*

***Ключові слова:** природа, фітопродуцентологія, трофологія, здорове харчування.*

На сучасному етапі надзвичайно актуальним і проблемним є забезпечення людства безпечними, якісними, в асортименті та оптимумі продуктами з метою приготування корисних та смачних страв для здорового харчування. Не менш актуальним і проблемним є не лише правильне приготування страв, а також і обґрунтоване на науковій основі їх споживання [1, с. 6–10, 38–45].

З метою створення передумов щодо покращення здорового харчування людей, в багатьох країнах світу в освітній процес навчальних закладів різного рангу введені відповідні дисципліни (дієтологія, нутриціологія, броматологія, харчознавство, ектотрофологія [3, с. 14–22], трофологія, тощо).

Зауважимо, що ці дисципліни не несуть системного характеру, оскільки вивчають особливості харчування лише одного біологічного виду – людини розумної, а не закономірності живлення всього органічного світу планети Терра.

В ряді країн світу готують відповідних фахів з даного напрямку, зокрема за рахунок введення спеціалізації та спеціальності такого профілю: Трофологія – Віденський університет; Міжнародний продовольчий бізнес та науки про споживання – Крістіан-Альбрехтс університет; Екологічна трофологія – Гіссенський університет ім. Юстуса Лібіха; Трофологія та інженерія – Пекінський університеті прикладних наук тощо [1, с. 6].

В більшості цих дисциплін та спеціальностей не враховані принципи глобального процесу живлення та трофічних ланок усього органічного світу (орієнтовно в межах 2 млн. видів), зокрема і людини розумної, що базується на закономірностях природних регулюючих механізмів згідно класичної схеми: продуценти – консументи – редуценти.

Найбільш аргументовані обґрунтування та дослідження по Трофології провів в середині ХХ століття вчений О. М. Уголев, який у 1948 році закінчив Дніпропетровський медичний інститут.

У своїй праці (Теория адекватного питания и трофология. Санкт-Петербург: Наука, 1991. 272 с.) він акцентував увагу, що необхідно «показати істинне місце живлення в феномені життя на Землі і в тій частині біосфери, яка пов'язана з життям людини».

Він підкреслив, що «в дійсності людина будучи носієм ноосферних ознак, в трофічному відношенні є однією із ланок складної замкнутої системи колообігів в біосфері з її трофічними зв'язками» та аргументував, що «Трофологія – наука, що охоплює всі аспекти асиміляції їжі на всіх рівнях організації живих систем – від клітинного до планетарного» [7, 272 с].

Саме тому нами розпочаті природоохоронно-економічні обґрунтування життєвих процесів органічного світу в екосистемах локального, регіонального, державного та планетарного рівнів згідно закономірностей «тритрофіки життя: продуценти – консументи – редуценти» (лат. «tritrophy vitae: auctores – consumers – reducers»), яка базується саме на суті живлення, формуванні і функціонуванні трофічних ланцюжків всієї біоти, включаючи і людину, на всіх рівнях організації біосфери і трофосфери в межах екосистем бітасфери планети Терра [2, с. 7].

Такі обґрунтування проведені системно в межах новітнього напрямку в Україні «Трофологія», який логічно поєднано з «Біологією» та «Екологією», в мультидисциплінарну науку «Вітатерралогія» та в більш глобальну холистичну структуру «Віталогія».

Трофологія (дав.-гр. трофí – живлення; λόγος – наука) – вчення про закономірності живлення біоти, формування та функціонування її трофічних ланцюжків на всіх рівнях організації трофосфери в межах бітасфери, включаючи і здорове харчування людини розумної [2, с. 7].

Вітатерралогія (vita – життя; terra – планета Земля; logos – слово, вчення) – вчення про закономірності формування і функціонування життєвих процесів на всіх рівнях організації живої матерії планети Терра за гармонізації міждисциплінарних напрямів Біологія, Трофологія, Екологія та її Абіологія [2, с. 6].

Віталогія (vita – життя; logos – слово, вчення) – холистичне матеріально філософське вчення про закономірності формування і функціонування, в межах планетарно-космічного простору, життєвих процесів на всіх рівнях організації живої матерії за гармонізації Біології, Трофології, Екології та її Абіології [2, с. 6].

Немає сумнівів, що саме дисципліна «Трофологія», як базовий науковий напрям щодо закономірностей живлення органічного світу, включаючи і людини розумної [7, с. 3–10], повинна вивчатися в освітніх закладах різного спрямування, зокрема і школах. *Адже не знання закономірностей здорового харчування людини та живлення біоти загалом суттєво впливає не лише на стан її здоров'я, а також і тривалість життя.*

В Україні така дисципліна вперше введена із 2018 року на кафедрі здоров'я фітоценозів та трофології Поліського національного університету.

Згідно цієї дисципліни на лекційних, лабораторно-практичних та самостійних заняттях вивчають наступні основні питання:

- ✓ місце трофології в системі наук про життєві процеси;
- ✓ трофологічна класифікація та спеціалізація біоти за схемою продуценти – консументи – редуценти;
- ✓ трофологія продуцентів, принципи розвитку фітології та її фітопродуцентології; [6, с. 3–9];
- ✓ трофологія консументів та редуцентів;
- ✓ трофологія вірусів;
- ✓ трофологія архей;
- ✓ трофологія бактерій;
- ✓ трофологія грибів;
- ✓ трофологія зообіоти (без гексапод);
- ✓ трофологія гексапод (ентогнат та інсект або ж ентомологічної біоти);
- ✓ трофічна спеціалізація біоти, що живиться гексаподами;
- ✓ абіотичні чинники впливу на трофологічні процеси біоти та життя людей;
- ✓ організаційно-правова методологія харчування людини (Антропотрофологія);
- ✓ закономірності здорового харчування людини;

- ✓ різноманітності харчування людини;
- ✓ сучасні теорії, механізм, енергетизм та концепції харчування людини;
- ✓ роль води, фіто напоїв та водних продуктів при харчуванні людини;
- ✓ дитяча та шкільна трофологія, її особливості;
- ✓ юнацька трофологія, її особливості;
- ✓ трофологія людини середнього віку, її особливості;
- ✓ трофологія людини похилого віку;
- ✓ лікувальна (дієтична) трофологія, її особливості;
- ✓ небезпечні страви та напої при харчуванні людини;
- ✓ трофологія едафічної та водної біоти, її особливості;
- ✓ особливості живлення видів біоти на тілі та в ендосистемі людини, шляхи порушення трофічних ланцюжків на прикладі вірусних хвороб;
- ✓ напрямки та системи виробництва рослинної, тваринної та мікробіологічної продукції і страв для харчування людини [4, с. 29–36];
- ✓ концепція органічного виробництва для харчування людей [5, с. 15];
- ✓ законодавча база про харчові продукти та харчові технології для здорового харчування людини;
- ✓ сучасні теорії харчування людини;
- ✓ світовий досвід здорового харчування (ФАО – міжнародна продовольча структура в складі ООН).

З метою покращення освітньо-наукового процесу, розширення інформації та обміну досвідом щодо розвитку «Трофології», логічним є проведення конференцій державного та міжнародного рівнів. Це заплановано зробити нами в осінній період 2022 року.

Список використаних джерел

1. Вигера С. М. Трофологія [Монографія]. К.: ЦП «Компринт», 2017. 125 с.
2. Вигера С. Концепція гармонійного розвитку Трофології, Вітатералогії та Віталогії: препринт. Київ: ЦП «Компринт», 2021. 77 с.
3. Екотрофологія. Основи екологічно безпечного харчування / Димань Т. М. та ін. : навч. пос. за ред. Димань Т. М.. Київ: Лібра, 2006. 304 с.
4. Ключевич М. М., Вигера С. М. Сучасні та новітні системи виробництва фітопродукції для правильного харчування людей. *Сучасні тенденції розвитку галузі землеробства: проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 13–14 черв. 2019 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2019. С. 28–30.
5. Романчук Л. Д., Вигера С. М., Ключевич М. М. Науково-освітня концепція виробництва органічної фітопродукції для здорового харчування. *Органічне агровиробництво: освіта і наука* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 4 листоп. 2020 р. К.: Науково-методичний центр ВФПО, 2020. С. 207–215.
6. Холістична методологія сталого розвитку фітоценозів територіальних громад в Україні / С. М. Вигера, М. М. Ключевич, С. Г. Столяр, Р. М. Палагеча. Стійкий розвиток сільських територій у контексті реалізації державної екологічної політики та енергозбереження : кол. монографія ; за заг. ред. Т. О. Чайки. Полтава : ПП «Астроя», 2021. С. 124–134.
7. Уголев А. М. Теория адекватного питания и трофология. Санкт-Петербург: Наука, 1991. 272 с.

Масловата С. А., к. с.-г. н., старший викладач
кафедри лісового господарства,
Уманський національний університет
садівництва

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Питаннями соціально-культурних засад функціонування вищої школи в сучасних умовах, що потребують невідкладного розв'язання у контексті впровадження в Україні Болонських стандартів вищої освіти, займаються багато вітчизняних вчених. Проте питання підвищення якості і відповідності вищої освіти України вимогам Болонського процесу з огляду на перспективу інтеграції нашої системи в європейський освітній і науковий простір вимагають подальшого дослідження.*

***Ключові слова:** освітні системи, Болонський процес, вища освіта, система кредитів.*

Спроби надати загальноєвропейського характеру вищій школі фактично розпочалися в 1957 році з підписання Римської угоди. Згодом ці ідеї розвинулися в рішеннях конференції міністрів освіти 1971 та 1976 років, у Маастріхтському договорі 1992 року. Наступні роки характеризувалися запровадженням різноманітних програм під егідою ЄС, Ради Європи, що сприяли напрацюванню спільних підходів до вирішення транснаціональних проблем вищої освіти. Це насамперед програми приведення національного законодавства у сфері освіти до норм, напрацьованих країнами Європи, розширення доступу до вищої освіти і підвищення академічної мобільності студентів та їхньої мобільності на ринку праці, створення системи навчання впродовж усього життя та багатомісних завдань зі зближення освітніх програм і систем, які вирішувались у рамках численних програм TEMPUS/TACIS [1, 2, 4].

Нарешті, у 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (Україна в тому числі), більшість з яких і сформулювали згодом принципи Болонської декларації.

Болонський процес, який розпочався у 29 країнах в 1999 році, і зараз охоплює вже 40 європейських держав – це процес створення Європейського простору вищої освіти (the European Area of Higher Education – ENEA) на засадах цілей (зобов'язань), сформульованих міністрами, відповідальними за вищу освіту, у Болонській декларації (1999) та подальших офіційних документах Болонського процесу – Празькому (2001) та Берлінському (2003) комюніке [3, 5].

Освітні системи країн-учасниць Болонського процесу настільки відрізняються, що не тільки процес створення ENEA, а й навіть зближення цих систем викликає серйозні труднощі, хоча спостерігається певний прогрес. У Болонській декларації (1999) було проголошено шість цілей, які країни-сигнаторії планували досягти до 2010 року [1, 2, 4].

У вітчизняній системі вищої освіти за роки незалежності відбулися значні реформи, які у багатьох рисах подібні до цілей Болонської декларації:

- введено ступені бакалавра і магістра, які є зрозумілими майже в усіх країнах світу (додаток до диплому було запроваджено значно раніше);
- введено систему циклів вищої освіти (отримання повної вищої освіти – кваліфікації спеціаліста або магістра неможливо без завершення першого циклу – бакалаврату);
- кредитний вимір трудомісткості навчальних дисциплін було запроваджено ще у 1994 році;
- за кордоном навчається студентів і працює викладачів та науковців значно більше,

ніж до 1991 року;

- створено державну систему оцінювання якості освіти;
- розширюється співпраця із закордонними навчальними закладами в галузі навчання і досліджень.

Запровадження кредитної системи, подібної до ECTS, є одним з ключових питань Болонського процесу. Кредитна система, як система виміру навчального навантаження, та кредитно-модульна система організації навчального процесу – зовсім не синоніми. Якщо кредитно-модульна система організації навчального процесу потребує докорінної перебудови організаційних засад навчання, то кредитна система оцінювання трудомісткості навчання може існувати і в межах традиційної лекційно-семінарської системи організації навчального процесу [3, 4].

Система кредитів – це систематичний спосіб опису освітньої програми за допомогою присвоєння кредитів кожному її компоненту. Визначення кредитів в системі вищої освіти може базуватися на різних параметрах, типу навантаження студента, результатів навчання і обсягу аудиторного навантаження.

Європейська система переведення і накопичення кредитів (ECTS) – система, яка розроблена в інтересах студентів і базується на визначенні навантаження студентів, необхідного для досягнення цілей програми. Необхідно здійснювати уточнення цих цілей, а саме результатів навчання і набутих умінь. ECTS було розроблено у 1989 році в рамках програми Erasmus, що в даний час є частиною програми Socrates. ECTS – єдина успішно протестована система кредитів, використовувана по всій Європі [4].

Спочатку ECTS призначалася тільки для переведення кредитів. Система сприяла заліку освіти, що була здобута за кордоном, і, таким чином, підвищувала якість і кількість мобільних студентів в Європі. Останнім часом ECTS перетворюється на систему накопичення, яку запроваджують по всій Європі на інституційному, регіональному і національному рівнях. Це одна з ключових цілей Болонської декларації 1999 року. ECTS спрощує розуміння і порівняння навчальних програм для всіх студентів (вітчизняних й іноземних). ECTS стимулює мобільність і академічне визнання. Вона допомагає університетам організувати і переглядати їх навчальні програми. ECTS може бути використана для різних програм і форм навчання. Ця система робить здобуття вищої освіти в Європі привабливішим для студентів з інших континентів [3, 4].

Болонський процес, як засвідчує його розвиток протягом перших майже двадцяти років, надзвичайно амбітне за складністю окреслених завдань та глобальне за впливом явище. Проте насамперед це безпосередньо процес, що розвивається та реалізується за відповідними законами [4].

Список використаних джерел

1. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін) / М. Ф. Степко та ін. Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. 52 с.
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / М. Ф. Степко та ін.; за ред. В. Г. Кременя. Тернопіль: ТДПУ імені В. Гнатюка, 2004. 147 с.
3. Рашкевич Ю. М. Болонський процес в Україні: суб'єктивний погляд експерта. URL: <http://www.osvita.org.ua/articles/453.html>.
4. Рашкевич Ю. М. Болонський процес: історія, стан та перспективи. Освітня аналітика України. 2018. № 3 (4). С. 5-16.
5. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л., СОКОЛ Є. І., КЛИМЕНКО Б. В. Болонський процес: цикли, ступені, кредити. Харків: «Харківський політехнічний інститут», 2004. 143 с.

Рібцун Ю. В., к. пед. н., старший науковий співробітник відділу логопедії,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

СУЧАСНЕ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

***Анотація.** В сучасних реаліях креативні концепції Нової української школи та інклюзивної освіти тісно переплелися, адже з року в рік збільшується кількість дітей з особливими освітніми, зокрема мовленнєвими, потребами. Вимогою часу є розроблення для дітей зазначеної категорії таких універсальних освітніх програм, котрі б враховували як особливості психомовленнєвого розвитку учнів, так і основні навчальні, розвивальні, виховні завдання, які втілює в життя сучасна школа.*

***Ключові слова:** НУШ, діти з особливими мовленнєвими потребами, програмно-методичне забезпечення.*

На основі соціальної рівності учасників освітнього процесу, національної єдності, підтримання вітчизняної автентичності відбувається реформування сучасної освіти України, яке пов'язане, насамперед, із реалізацією концепції Нової української школи (НУШ) [1] та впровадженням інклюзії, спрямоване на зростання соціально-економічного розвитку і конкурентоспроможності нашої держави. У 2018 р. відбувся набір першачків до НУШ, а вже 2022 р. відзначився дебютом оновленої базової середньої освіти. Інноваційні запровадження НУШ тісно пов'язані з функціонуванням нових професійних стандартів, модернізацією підручників, появою новаторських стандартів початкової та базової середньої освіти.

Якщо раніше загальна середня та інклюзивна освіта функціонували паралельно, лише побіжно торкаючись, то відтепер вони діють спільно, тісно переплітаючись, і є нерозривно пов'язаними, адже в будь-якому класі на сьогодні може навчатись один чи кілька учнів з особливими освітніми, у т. ч. й мовленнєвими, потребами [5]. Відповідно до Порядку організації інклюзивного навчання в школі [3] власне навчання, надання корекційних послуг, виділення ресурсів на забезпечення такої підтримки (інклюзивна субвенція) здійснюються з урахуванням потреб кожної дитини за так званими «рівнями підтримки». Виокремлено п'ять рівнів підтримки – від найлегшого, який може визначати шкільна команда психолого-педагогічного супроводу (1 рівень), до найтяжчого (5 рівень). Ієрархія від 2 до 5 рівня потребує комплексної оцінки фахівців інклюзивно-ресурсного центру.

Такий підхід до підтримки дітей з особливими освітніми потребами було запозичено із дальнього зарубіжжя (Канада, США). Запропонована зарубіжними ученими трирівнева модель втручання складається із трьох рівнів підтримки: 1) універсальний (найлегший рівень), на якому школярам надаються регулярні консультації, тимчасові допоміжні завдання для підвищення якості їх навчання; 2) додатковий, якого потребують 15% із загальної кількості дітей з особливими освітніми потребами, що вимагає допомоги логопеда, психолога, асистента вчителя тощо; 3) спеціальний (найскладніший рівень), яким охоплюється біля 5% здобувачів початкової освіти, котрі потребують постійної психолого-педагогічної роботи з різнопрофільними фахівцями.

Кожна дитина унікальна, і саме тому одним із основних завдань учителя є те, щоб заохотити школяра до виконання того чи ін. виду діяльності, інтегрувати його в колектив, враховуючи особливості характеру, поведінки, сприймання та переробки інформації (аудіал, візуал, дискрет, кінестетик). Навіть не заглиблюючись у зміст понять «інклюзія»,

«діти з особливими мовленнєвими потребами» (ОМП) педагоги вже працювали на першому рівні підтримки з учнями, котрі потребували значно більшої кількості уваги. Так, наприклад, якщо школяр виводив петлі чи гачки в ін. бік, не дотримувався ліній, «не бачив» полів, не дописував закінчень, надто повільно читав чи рахував, пропускав літери при читанні та на письмі, він залишався після уроків і педагог (або учні старших класів) додатково займався (-лись) із ним, рекомендував батькам, за потреби, відвідувати з дитиною логопедичні заняття. Це стосується усіх шкіл і звичайних загальноосвітніх класів.

На наступних рівнях підтримки для задоволення потреб дітей з ОМП мають відкриватись уже інклюзивні класи. Реалізація інклюзивної професійної компетентності вчителя полягає в тому, що він працює не тільки з дитиною з ОМП та задовольняє у навчальному процесі лише її потреби, а одночасно тримає у фокусі увесь учнівський колектив, робить усе можливе, щоб школяр з труднощами не відчував себе відчуженим. Зважаючи на це вже на другому рівні підтримки для учня з особливими мовленнєвими потребами складається індивідуальна навчальна програма, на третьому рівні школяр потребує адаптації, а на четвертому-п'ятому – адаптації чи модифікації навчальної програми. Крім того, вчителю, починаючи з другого рівня підтримки, допомагає асистент, а з третього – асистент учня.

Незважаючи на те, що діти з ОМП в умовах інклюзії навчаються за Типовими навчальними загальноосвітніми програмами, особливості їх психомовленнєвого розвитку, насамперед на початковому етапі навчання, потребують більшої алгоритмізованості, деталізованості, структурованості подачі навчального матеріалу, який би був наскрізно охоплений мовленнєвою корекційно-розвивальною складовою. Саме тому нами створені спеціальні універсальні освітні програми для молодших школярів з ОМП.

Простежимо логіку побудови спеціальних універсальних освітніх програм для здобувачів початкової освіти з особливими мовленнєвими потребами. Для зручності роботи педагогів розроблені нами програми оформлені у вигляді таблиць, що складаються з трьох колонок.

Перша колонка має назву «Зміст розвитку», адже містить основні його види: 1) мовленнєвий розвиток; 2) емоційно-вольовий та ціннісно-смісловий; 3) когнітивний; 4) психосоціальний; 5) фізично-мовленнєвий; 6) художньо-мовленнєвий, що реалізують основний принцип сучасної освіти – «різнобічний розвиток упродовж життя».

Для кожного навчального предмета насамперед зазначається провідний вид розвитку, а далі йдуть усі інші. Так, наприклад, для предметів «Українська мова та літературне читання» (мовно-літературна освітня галузь) – це мовленнєвий розвиток; «Математика» (математична галузь) та «Інформатика» (інформатична освітня галузь) – когнітивний розвиток; «Дизайн і технології» (технологічна освітня галузь) та «Мистецтво» (мистецька освітня галузь) – художньо-мовленнєвий розвиток; «Я досліджую світ» (громадянська та історична, соціальна та здоров'язбережувальна, природнича освітні галузі) – емоційно-вольовий і ціннісно-смісловий розвиток; «Фізична культура» (фізкультурна освітня галузь) – фізично-мовленнєвий розвиток.

Окрім видів розвитку, у першій колонці зазначаються можливі форми роботи: бесіди, екскурсії, спостереження, проблемні ситуації, ігри (дидактичні, рухливі, сюжетно-рольові), психологічні, пантомімічні етюди, вправи артикуляційної, голосової, дихальної, мімічної, пальчикової, зорової гімнастики, логоритмічні, кінезіотерапевтичні вправи, вправи з нормалізації м'язового тону, мультимедійні засоби тощо, що загалом створюють базу навчального та корекційно-розвивального, комунікативно-освітнього середовища.

Друга колонка таблиці «Орієнтовні показники розвитку учнів» представлена дієсловами третьої особи однини (на кшталт «знає», «вміє», «складає», «розповідає» тощо). Показники розміщені у логічній послідовності, із дотриманням діад: «просто – складне», «відоме – невідоме», «загальне – конкретне». Попередні завдання є ніби підготовчою роботою, базисом для виконання наступних.

З метою формування в учнів адекватних оцінних суджень, результати оцінювання особистісних надбань здобувачів початкової освіти здійснюються педагогами відповідно до орієнтовної рамки оцінювання вербально у 1-2 класах, а у 3-4 класах – на вибір закладу вербальною чи рівневою оцінкою [2].

Третя колонка «Основні вектори корекційно-розвивальної та навчально-виховної роботи» представлена іменниками на позначення освітніх, розвивальних, корекційних, виховних впливів (типу «формування», «актуалізація», «закріплення», «розвиток», «автоматизація», «виховання» тощо). Саме така подача матеріалу програм створює цілісність і у взаємозв'язку структурних компонентів дозволяє забезпечити реалізацію логопсихосинергетичного підходу.

Дискусійні, дещо суб'єктивні, часто проблемні (переважно з боку батьків дітей-«мовчунів») питання визначення рівня підтримки дитини не повинні впливати на неї саму. Кваліфіковане визначення труднощів, їх характеру, механізмів наявних у здобувача початкової освіти порушень психомовленнєвого розвитку, бачення сильних і слабких сторін дитини, її потенційних можливостей – це все має знаходити своє відображення в навчальному процесі під керівництвом зацікавленого в успіху школяра вчителя. Розроблення універсальних освітніх програм має значно спростити забезпечення якісної та ефективної роботи на всіх рівнях підтримки учнів з особливими мовленнєвими потребами.

Список використаних джерел

1. Концепція Нової української школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>.
2. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти. Наказ МОН України № 813 від 13 липня 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih>.
3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 957 від 15 вересня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.
4. Рібцун Ю. В. До питання створення універсальних освітніх програм для дітей з особливими мовленнєвими потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2022. № 1. С. 53-68.
5. Рібцун Ю. В. Ширшає коло друзів. Рівні права, рівні можливості, кроки до успіху. К : ТОВ «Поліпринт», 2021. 64 с.

Саранчук Н. Р., методист відділу методики навчальних предметів суспільно-гуманітарного та естетичного циклів,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

СУЧАСНИЙ ВЧИТЕЛЬ МИСТЕЦТВА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Життєвий шлях кожної людини визначений долею, призначенням щодо виконання своєї місії у світі, у своїй країні. Робота методиста з учителями – це непростий життєвий

шлях, ця праця є унікальною у повному розумінні цього слова. Працювати, спілкуватись, впроваджувати інноваційні технології, допомагати, підтримувати учителів загальноосвітніх навчальних закладів області, які викладають мистецтво як духовне багатство та духовне здоров'я, місія не з простих...

Понад 25 років свого життя я присвятила методичній справі у царині мистецької галузі.

Завдяки отриманій ґрунтовній освіті (Тернопільське музичне училище ім. С. Крушельницької, Рівненський державний педагогічний інститут ім. Д. Мануїльського, Одеська державна консерваторія ім. А. Нежданової) робота методиста дає змогу реалізовувати креативні ідеї, опановувати та поширювати інноваційні технології.

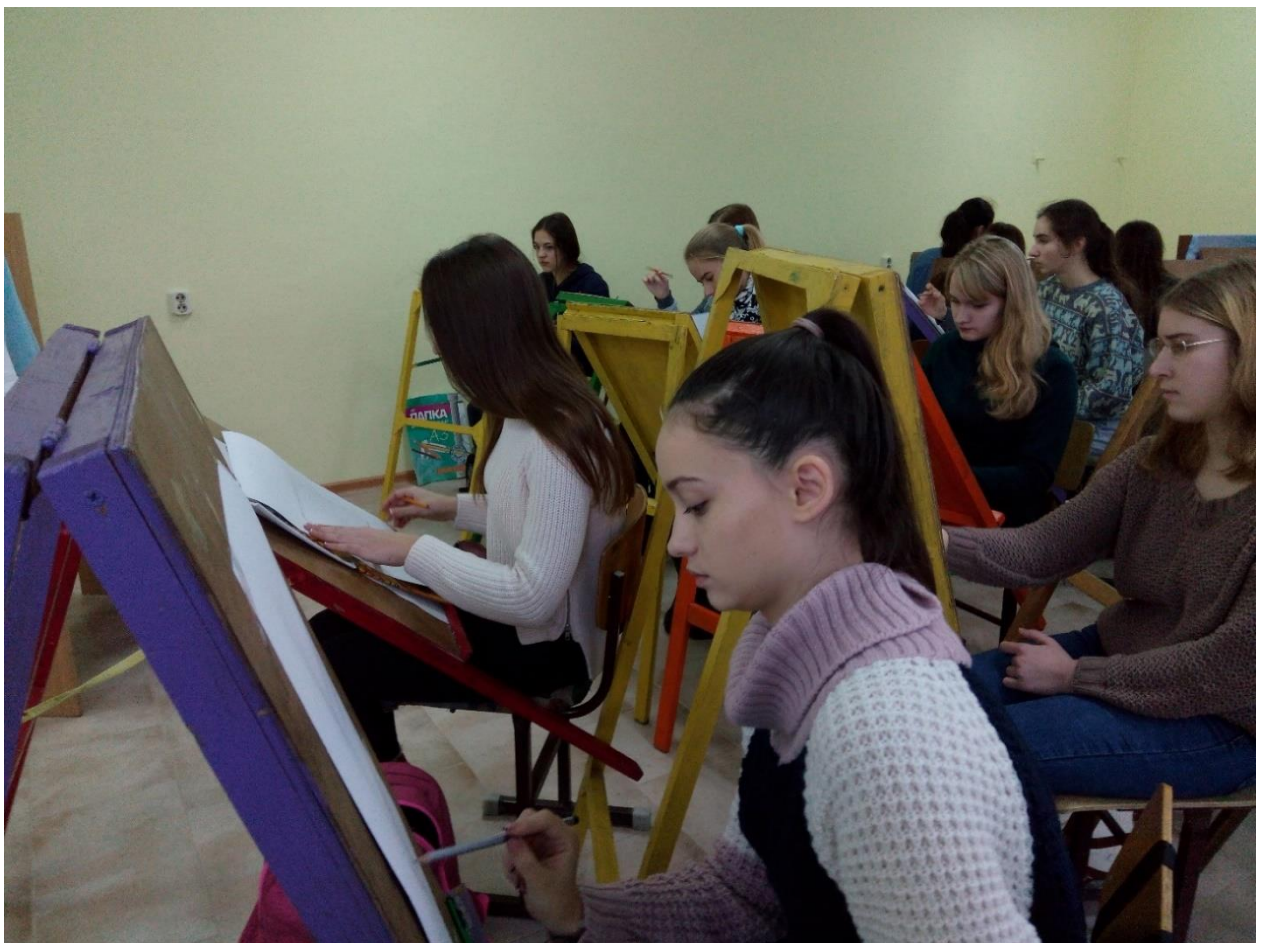
Роки праці на педагогічній і методичній ниві гартують унікальні особистісні якості: неабиякий ентузіазм, надзвичайну працьовитість, творчий підхід до кожної справи, вміння генерувати креативні ідеї, сміливість до подолання будь-яких викликів, високий рівень відповідальності за прийняті рішення та успішний результат роботи.

Працювала вчителем музики, художньої культури, викладачем музичної студії у Тернопільській загальноосвітній школі №24 (1988-1996), керівником учнівського хору в Тернопільській спеціалізованій загальноосвітній школі №5 з поглибленим вивчення іноземних мов (2000-2002). В 1996-2005 рр. за сумісництвом з основним місцем роботи працювала керівником хорового колективу та вокального ансамблю Тернопільського кооперативного технікуму. Роки творчих напрацювань у навчальних закладах м.Тернополя стали неоціненним досвідом у подальшій роботі з учителями мистецтва Тернопільської області.

Упродовж багатьох років роботи з учителями музичного мистецтва, образотворчого мистецтва, художньої культури та інтегрованого курсу «Мистецтво» в Тернопільській області було впроваджено інтеграційний підхід у викладанні мистецьких дисциплін. Цьому, безперечно, сприяло виховання на традиціях народного мистецтва Тернопільщини: народних піснях, танцях, літературі, образотворчому мистецтві, здобуття у педагогічній діяльності усіх найцінніших знань і умінь, вплив природи півдня Тернопільщини, її неповторність і краса.

Особливо суттєвою сторінкою педагогічної та методичної діяльності є застосування інноваційних технологій у мистецькій освітній галузі, а саме, здобуття навичок критичного мислення, емоційного інтелекту, STEM-освіти. На лекційних заняттях курсів підвищення кваліфікації учителі мистецтва Тернопільської області опановують новітні технології, уміння спрямовувати навчальний процес з учнями, а не тільки бути трансляторами інформації, учать дітей працювати у команді, використовують міжпредметні зв'язки.

Упродовж двадцяти п'яти років Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти організовує і проводить обласну олімпіаду з образотворчого мистецтва. Тернопільська область є однією з усіх областей України, де проводиться така олімпіада для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Обдаровані діти демонструють свої таланти і отримують можливість для подальшого здобуття мистецької фахової освіти. Чимало переможців обласної олімпіади другої половини 90-х років минулого століття стали професійними педагогами і художниками, їхні учні також беруть участь в обласній олімпіаді з образотворчого мистецтва. У ході виконання завдань, учасники олімпіади реалізують не тільки художні уміння, а й знання з літератури, зокрема поезії.

У 1996 – 2005 рр. в Тернопільській області проводились обласні етапи Всеукраїнського фестивалю учнівської творчості «Таланти твої, Україно». Чимало талановитих дітей у царині мистецтва реалізовували свої уміння, здобули професійну мистецьку та педагогічну освіту. Для учителів музичного мистецтва та керівників хорів

учнівських колективів і вокальних учнівських ансамблів підготовка обдарованих учнів до конкурсів стала предметом творчого та педагогічного зростання, прагненням пошуку інноваційних підходів у навчанні мистецтву.

Громадянська позиція, патріотизм, вболівання за долю України спонукали з початком російсько-української війни, провести низку заходів, присвячених тим, хто захищає рідну країну: майстер-класи «Мистецтво – могутня зброя усіх часів і народів», «Козацькі пісні як символ незламності України», «Війна і мир у творчості художників світу», «Твори українських та світових композиторів про війну» та чимало інших цікавих методичних заходів.

Особливо цікавою сторінкою методичної праці є організація обласного етапу Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» в номінаціях «Музичне мистецтво» та «Образотворче мистецтво». Результатом роботи конкурсу «Учитель року» (1999 – 2022 рр.) стало відкриття талановитих учителів мистецтва – переможців обласного етапу різних років: Надії Вислоцької, Олени Прудиус, Лілії Атаманчук, Руслани Гібули, Лідії Бачинської, Володимира Лопачького (музичне мистецтво); Наталії Шевченко, Оксани Пилип'як, Світлани Трач, Галини Кізілової, Романа Криха (образотворче мистецтво). Учителі мистецьких предметів неперервно упроваджують у процес викладання інноваційні технології, працюють над удосконаленням програм для викладання мистецтва, виховують емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва та життя.

Упродовж усіх років роботи в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти методична робота спонукає неперервно удосконалювати свої знання та уміння, упроваджувати інноваційні підходи до навчання, вивчати досвід творчої роботи методистів та учителів з інших областей України, брати участь у всеукраїнських семінарах з питань викладання предметів художньо-естетичного циклу, самоосвіта стає щоденною необхідністю.

За сприяння координації мистецької освітньої галузі в Тернопільській області, в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти, учителі мистецьких предметів опановують нові модельні програми для викладання мистецтва у Новій українській школі. Учителі мистецтва переконані, що ідеї Нової української школи у царині мистецтва повинні бути спрямовані на популяризацію українського мистецтва, його традиції та найкращий досвід сучасної української та світової педагогіки, використання інноваційних технологій, зокрема критичного мислення у викладанні предметів художньо-естетичного циклу.

Шпаківська І. М., к. біол. н., старший науковий співробітник відділу екосистемології,

Інститут екології Карпат НАН України,

Максименко Н. В., д-р біол. н., завідувач кафедри екологічного моніторингу і заповідної справи,

ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМПЛЕКСНОЇ ДОКТОРСЬКОЇ ШКОЛИ З ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ЕКОТЕХНОЛОГІЙ¹

Анотація. Описано досвід створення першої в Україні національної комплексної докторської програми та запропоновано перспективи програми – розвиток структури управління та діяльності, можливі зміни тематичного обсягу, спільна діяльність, яку необхідно зберегти та/або розвивати, подальша інтеграція партнерів для кращої підготовки докторантів. Така програма може бути новим щаблем для гармонізації українського навчального простору з країнами ЄС, оскільки докторанти, які навчаються на суміжних спеціальностях, обиратимуть, чи проводити захист із однієї чи кількох спеціальностей одночасно. Їм буде видано академічний сертифікат для проходження навчання з обов'язкових компонентів за кількома спеціальностями.

Ключові слова: Національна докторська програма, екологія, доктор філософії

Гармонізація підготовки докторів філософії в українських університетах потребує реформування докторських програм відповідно до стандартів країн Європейського Союзу. Підготовка здобувачів наукового ступеня доктора філософії в українських університетах і наукових інститутах розпочалася з осені 2016 р. Станом на 2022 р. нормативно врегульовано низку формальних засад підготовки докторів філософії, зокрема, таких як: вимоги до ліцензування програми, умови вступу, стипендіальне забезпечення, а також визначено, що освітня складова PhD програм повинна мати обсяг не менше 30 кредитів ECTS і передбачати оволодіння глибокими знаннями зі спеціальності, дослідницькими та комунікативними компетентностями, іноземною мовою за фаховим спрямуванням. У 2021 р. МОН України було заплановано прийняти стандарти вищої освіти кваліфікаційного рівня доктора філософії для 117 освітніх спеціальностей.

До навчально-дослідницьких програм докторського рівня належать в першу чергу New Route PhD – інтегровані комплексні програми підготовки, що поєднують дослідницьку діяльність із навчальною складовою. Випускники таких програм – це незалежні дослідники, оснащені сучасними професійними навичками та здатні зробити істотний вклад у розвиток обраної наукової спеціальності. Безперечними перевагами комплексних програм New Route PhD є: програма, індивідуально підібрана для кожного докторанта; цільова підготовка з метою ефективного розвитку дослідницьких навичок; розвиток загальних навичок, включаючи лідерство і та самостійну підготовку інноваційних проєктів; високі шанси завершення програми та здобуття ступеня PhD у встановлені терміни (чотири роки); реалізація власного дослідницького проєкту відбувається в тісній взаємодії з науковим керівником.

З метою запровадження комплексної навчально-дослідницької програми екологічного спрямування для забезпечення підготовки докторів філософії за New Route PhD було запропоновано створити в Україні національну докторську школу європейського зразка в межах спеціальностей 101 – Екологія, 103 – Науки про Землю та 183 – Технології захисту навколишнього середовища. Така співпраця була реалізована в рамках виконання проєкту за програмою ЄС ERASMUS+ "Integrated Doctoral Program for Environmental Policy, Management and Technology – INTENSE" впродовж 2017-2021

¹ Публікація підготована в рамках виконання проєкту ERASMUS+ «INTENSE: Integrated Doctoral Program for Environmental Policy, Management and Technology» (586471-EPP-1-2017-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP

рр. двома університетами – Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна і Одеським державним екологічним університетом та Інститутом екології Карпат НАН України. У 2019 р. було підписано Національну угоду щодо співпраці між установами для започаткування діяльності докторської школи, а в 2021 р. затверджено регламент школи для реалізації практичної моделі докторської освіти відповідно до вимог європейського освітнього простору (ЕНЕА). У регламенті описано системні принципи та рекомендовано типові практичні рішення для структурованої освіти, причому регламент не має на меті інтерпретувати чи замінювати положення чинного законодавства стосовно підготовки докторів філософії в Україні. Відповідно до регламенту комплексна національна докторська школа розробляє, вдосконалює та пропагує практичну модель третього циклу освіти на основі рекомендацій європейських спільнот ЕНЕА і ERA.

Основним інституційним органом Національної докторської програми є Координаційна рада, до складу якої входять проректори з навчальної роботи ХНУ та ОДЕКУ, директор з наукової роботи ІЕК та гаранті освітньо-наукових програм відповідних спеціальностей.

Фахова група комплексної докторської програми включає до свого складу всіх осіб, які залучені у викладацьку і дослідницьку діяльність, а також докторантів усіх років навчання. Склад фахової групи розміщено на веб-сторінці докторської програми <http://intense.network/intense-school/intense-ua/>.

Наглядова рада комплексної докторської програми сформована з провідних науковців університетів ЄС:

- Естонський університет наук про життя, Тарту, Естонія;
- Університет природних ресурсів та наук про життя, Відень, Австрія;
- Латвійський університет, Рига, Латвія.

Установи-учасники Національної докторської школи входять до консорціуму та зобов'язані обмінюватись інформацією про можливості сумісної участі у конкурсах для отримання грантів щодо спільного виконання освітніх та освітньо-наукових проектів в межах міжнародних та національних програм; співпрацювати при підготовці, поданні документів для участі у конкурсах на отримання грантів міжнародних та національних програм, організувати їх сумісне виконання із використанням матеріально-технічної бази сторін угоди; організувати та проводити спільні наукові конференції і семінари, а також літні школи з проблем екологічної політики, менеджменту та екотехнологій; дотримуватися збереження авторських прав щодо матеріалів отриманих та оформлених у публікаціях спільних досліджень; сприяти публікації друкованих робіт у періодичних членів консорціуму; здійснювати взаємну інформаційну підтримку наукової діяльності (надання доступу до баз даних, репозитаріїв наукових робіт, науково-технічних звітів, бібліотечних фондів та ін. інформаційних ресурсів).

Докторська школа почала функціонувати починаючи з осіннього семестру 2020 р. та передбачала спільне прослуховування нормативних навчальних курсів та спеціальних курсів за вибором докторантів із зарахуванням кредитів ЄКТС установами-партнерами, спільну участь у наукових дослідженнях та проектних командах. Зараз в рамках докторської школи сформована база потенційних керівників дослідницьких проектів докторантів з викладачів та науковців установ консорціуму: <http://intense.network/intense-school/intense-ua/phd-supervisors-in-ua/>, розроблено та апробовано 20 курсів для платформи e-learning, навчаються 10 докторантів другого та першого року навчання (шість в ОДЕКУ, два в ХНУ та два в ІЕК).

Докторська школа має затверджений перспективний план функціонування до 2025 р. та передбачає можливість включення нових установ-партнерів, зацікавлених у

співпраці. Зараз на докторській школі навчаються здобувачі наукового ступеня доктора філософії. В українських університетах-партнерах кожен з них має керівника від університету/установи та партнерських університетів з країн ЄС. Завершення навчання заплановано на 2023 р., саме тоді й можна буде говорити про успішність такої моделі.

Досвід установ-партнерів комплексної докторської школи з екологічної політики, менеджменту та екотехнологій засвідчив, що в Україні може успішно функціонувати нова прогресивна система підготовки докторів філософії європейського зразка з забезпечення академічної мобільності та ефективного використання дослідницької бази різних установ без залучення додаткового бюджетного фінансування.

СЕКЦІЯ 3. ПЕДАГОГ-НОВАТОР В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Бабовал Н. Р., к. екон. н., доцент кафедри менеджменту і методології освіти, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти,

Бабовал Д. С., студентка фізико-математичного факультету, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Висвітлено сучасні вимоги до викладача закладу вищої освіти; проаналізовано професійний стандарт викладача; розглянуто особливості реалізації трудових функцій викладача.*

***Ключові слова:** професійний стандарт, загальні компетентності, професійні компетентності викладача.*

Постановка проблеми. Сьогодні вся освітянська спільнота активно працює над удосконаленням якості освіти, в тому числі й вищої. У зв'язку з цим актуальною стає потреба переосмислення соціальної місії закладів вищої освіти (далі ЗВО), а також ролі викладача в провадженні освітнього процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему визначення рівня професійної компетентності викладача вищої школи досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені в різні періоди функціонування системи освіти, а саме: І. А. Зязюн, В. Н. Кузьміна, І. Ф. Ісаєва, Т. Б. Бугайчук, О. І. Гура, В. Ф. Шаріпов, І. К. Ярмола, М. С. Головань, Л. В. Лебедик та ін.

Метою нашої розвідки виступає дослідження щодо формування та розвитку професійних компетентностей викладача ЗВО.

В останні роки в Україні спостерігається позитивна тенденція до вдосконалення професіоналізму викладацького складу ЗВО. Завдання сучасного викладача не лише передавати знання, а бути фасилітатором, модератором, помічником, щоб навчити здобувачів освіти (студентів) самостійно здобувати інформацію, аналізувати її, інтерпритувати за допомогою ІТ-технологій та здійснювати інноваційні винаходи тощо.

Сьогодні конкурентоспроможний викладач відрізняється такими ознаками як: *орієнтованість на студента; інноваційність; практикоорієнтованість; організованість; науковість; використання індивідуального і творчого підходу; критичне мислення; особистісні якості (цілеспрямованість, допитливість, самостійність, тощо); компетентність; навчання впродовж життя та ін.*

Професійний стандарт – це орієнтир чи мірило, за яким викладач може оцінювати свої професійні якості.

Відповідно до ст. 39 Закону України «Про освіту», професійний стандарт – це затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій [1].

Особливості розробки професійних стандартів:

- офіційно затверджений порядок розробки профстандартів;
- розробляється робочою групою, до якої входять представники професії;
- документ має офіційний статус;
- зміст профстандарту складає опис трудових функцій та професійних компетентностей працівника.

Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 23.03.2021 № 610, затверджено професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». Поява цього документу в будь-якому разі позитивне явище для української освіти, який описує функції, а також знання та компетенції викладача ЗВО.

Професійний стандарт є інструментом для систематизації вмінь і навичок (створення посадових інструкцій), підготовки молодих фахівців, само- та оцінювання діяльності викладачів закладів вищої освіти, підвищення кваліфікації та професійного розвитку. МОН рекомендує використовувати зазначений професійний стандарт при розробленні вимог до посад науково-педагогічних працівників, освітньо-наукових програм другого та третього рівнів вищої освіти, програм підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників, планування професійного розвитку викладачів [2].

Професійний стандарт містить інформацію: - *про умови праці; - про умови допуску до роботи за професією; - про документи, що підтверджують професійну та освітню кваліфікацію, її віднесення до рівня Національної рамки кваліфікацій (НРК); - про навчання та професійний розвиток; - про нормативно-правову базу; - про загальні компетентності; - про перелік трудових функцій (професійних компетентностей); - про опис трудових функцій;- про опис професійних кваліфікацій викладачів ЗВО відповідно до посад.*

Рис. 1. Структура професійного стандарту викладача ЗВО

Професійний стандарт містить **12 загальних компетентностей**, які є важливі для кожного викладача (див. рис.2).

 Загальні компетентності
Знання та розуміння предметної області і професійної діяльності
Володіння навичками критичного мислення
Володіння комунікативними навичками, здатність проявляти емпатію
Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології
Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
Здатність до особистісного і професійного розвитку
Здатність генерувати нові ідеї (креативність)
Здатність застосовувати кращі практики у професійній діяльності
Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети
Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів)
Здатність проявляти толерантність та повагу до культурної різноманітності
Здатність діяти соціально відповідально та свідомо

Рис. 2. Загальні компетентності викладача ЗВО [3].

Професійні компетентності в стандарті об'єднали довкола **восьми трудових функцій**.

Рис. 3. Трудові функції викладача ЗВО

Відповідно до трудових функцій викладач закладу вищої освіти має:

1. Розробляти та оновлювати програми навчальних дисциплін, здійснювати підготовку навчальних і методичних матеріалів. Для цього викладачу потрібно володіти професійними компетентностями щодо здатності розроблення програм навчальних дисциплін, а також здатності оновлення програм навчальних дисциплін.

2. Викладати, консультати. Викладач має застосовувати компетентності щодо здатності проводити навчальні заняття; здатності консультування; здатності здійснювати індивідуальний супровід.

3. Оцінювати результати навчання. Викладач має володіти компетентностями щодо здатності розроблення критеріїв оцінювання; здатності здійснення об'єктивного оцінювання; здатності надавати зворотній зв'язок студентам щодо результатів оцінювання.

4. Виконувати дослідницькі/творчі проєкти, оприлюднювати їх результати та забезпечувати захист авторського права. Для цього викладачу прийдуть на допомогу такі професійні компетентності щодо здатності планувати та виконувати дослідницькі проєкти; здатності аналізу та узагальнення результатів дослідницьких проєктів; здатності підготовки запиту на видачу патенту на винахід.

5. Брати участь у роботі кафедри, інших колегіальних органів, професійних об'єднань, організації освітніх та наукових заходів. Викладач має брати

участь у нарадах, готувати відповідні документи; а також володіти здатністю планувати та проводити освітні та наукові заходи.

6. Здійснювати керівництво науковою/творчою роботою студентів, аспірантів. Викладач має послуговуватися здатністю консультування студентів, аспірантів щодо досліджуваного ним проекту; здатністю аналізу результатів дослідження проекту студента; здатністю надавати консультації.

7. Розробляти та вдосконалювати освітні програми. Викладач має володіти здатністю визначати мету, структурні компоненти освітньої програми; здатністю переглядати та оновлювати освітні програми; здатністю готувати матеріали до акредитації освітньої програми.

8. Здійснювати наукові та фахові експертизи, консультування осіб, підприємств, установ, організацій. Для цього необхідно викладачу володіти професійними компетентностями щодо здатності здійснювати наукову експертизу дослідницьких проектів; здатності надавати експертні консультації особам, організаціям з питань, що стосуються їхньої дослідницької діяльності.

У профстандарті трудові функції викладача позначаються літерами українського алфавіту (А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж), що дає змогу утворити класифікатор (умовні позначення).

Професійні компетентності представлені через знанневий компонент, тобто що викладач має знати в рамках конкретної компетентності і умінневий компонент та навички, що викладач має вміти в рамках цієї чи іншої компетентності.

Професійним стандартом встановлюються єдині вимоги до викладачів закладів вищої освіти відповідно до посад (див. табл. 1).

Таблиця 1

Опис професійних кваліфікацій викладачів ЗВО відповідно до посад

Асистент	Викладач Старший викладач	Доцент	Професор
Володіє повним переліком загальних компетентностей	Демонструє успішне володіння повним переліком загальних компетентностей	Демонструє успішне володіння повним переліком загальних компетентностей	Демонструє успішне володіння повним переліком загальних та професійних компетентностей
Здійснює професійну діяльність, переважно визначену трудовими функціями А, Б, В	Здійснює професійну діяльність, визначену трудовими функціями А, Б, В	Здійснює професійну діяльність, визначену трудовими функціями А, Б, В, Г, Д і Е	Має успішний досвід здійснення професійної діяльності за усіма трудовими функціями
Демонструє успішне володіння більшістю знань, умінь та навичок до трудових функцій А, Б, В.	Демонструє успішне володіння повним набором знань, умінь та навичок до трудових функцій А, Б, В	Демонструє успішне володіння повним набором знань, умінь та навичок до трудових функцій А, Б, В, Г, Д і Е	Демонструє інноваційність та лідерство у професійній діяльності, результатом яких є підвищення мотивації та здатності студентів до навчання, а колеґ – до професійного зростання
Частково демонструє володіння знаннями, уміннями та навичками, необхідними для здійснення трудових функцій Г, Д	Демонструє успішне володіння більшістю знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення трудових функцій Г, Д	Демонструє володіння більшістю знань, умінь та навичок до трудових функцій Є і Ж	Робить помітний внесок в інституційне зміцнення закладу вищої освіти, покращення якості його освітніх послуг
Володіє внутрішньою мотивацією та проявляє здатність до власного професійного розвитку, у тому числі з допомогою викладачів, що мають вищу кваліфікацію	Володіє внутрішньою мотивацією та проявляє здатність до власного професійного розвитку і професійної саморефлексії	Постійно демонструє досягнення у своєму професійному розвитку, а також надає підтримку іншим викладачам щодо їхнього професійного вдосконалення	Успішно реалізує освітні, професійні та/або наукові проекти на національному та міжнародному рівнях і контекстах
		Розробляє і впроваджує інноваційні форми і методи викладання та оцінювання результатів навчання	
		Демонструє активність та помітні досягнення у науковій роботі, формуванні мережі наукових та професійних контактів	

Джерело: [3].

Отже, заклад вищої освіти існує в ринкових відносинах, тому сучасний викладач має бути конкурентоспроможним і відповідати поставленим перед ним вимогам.

Професійний стандарт виступає орієнтиром для викладача, який планує своє професійне зростання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://cutt.ly/OSvNvk> (дата звернення: 16.04. 2022р.).
2. Затверджено стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». URL: <https://cutt.ly/LSfZacV> (дата звернення: 18.04. 2022р.).
3. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». URL: <https://cutt.ly/ISxNXuj> (дата звернення: 17.04. 2022р.).

Барановська Л. В., д-р пед. н., професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти,

Барановський М. М., д-р с.-г. н., професор кафедри біотехнології,
Національний авіаційний університет

ІННОВАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДОСЛІДНИЦЬКОГО (ЕВРИСТИЧНОГО) НАВЧАННЯ В ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Інновації в освіті є закономірним явищем, динамічним за характером і розвивальним за результатами, їх запровадження дозволяє вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті. Евристична (дослідницька) технологія дозволяє побудувати навчальне пізнання як систему завдань і розробити алгоритм дії здобувача вищої освіти. Зміст евристичної освіти реалізується через інваріантну (задану зовні) складову, яку необхідно засвоїти студентам, і варіативну (яку кожний студент створює в процесі навчання) складову.*

***Ключові слова:** інноваційні освітні технології, евристична (дослідницька) технологія, принципи дидактичної евристики.*

В умовах глибокої освітньої інтеграції, трансформацій, пов'язаних із воєнним станом, вітчизняна вища освіта орієнтується на пошуки оптимальних моделей підготовки здобувачів вищої освіти до професійної діяльності в незвичних, навіть непередбачуваних умовах. Для цього необхідні дієві інструменти і компетентні суб'єкти діяльності. Структура професійної компетентності педагога ЗВО трансформувалась під впливом цих вимог: у ній ключовими стають професійно важливі якості, сформовані завдяки досвіду практичної діяльності в галузі; ґрунтовним є володіння методами й засобами відповідної фахової активності; у нього мають бути розвинене критичне мислення, творчі здібності, які дозволяють варіативно підходити до вирішення завдань, проєктувати та моделювати. Підвищення рівня професійної майстерності викладача ЗВО відбувається в щоденній праці, яка вимагає інноваційних підходів, використання інноваційних освітніх технологій.

Інновації в освіті є закономірним явищем, динамічним за характером і розвивальним за результатами, їх запровадження дозволяє вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті. Сутнісною ознакою інновації є її здатність впливати на загальний рівень професійної діяльності педагога, розширювати інноваційне поле освітнього середовища в навчальному закладі [1]. Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно

іншого стану. Слово «інновація» має багатомірне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації [2, с. 338-340].

Останні десятиліття розвитку вищої освіти позначились широким використанням інновацій технологічного характеру. У «Глумачному словнику сучасної української мови» *технологія* трактується як сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чогось; навчальний предмет, що викладає ці знання, відомості; сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних операцій тощо [3, С. 445]. Найбільш відомими є такі дефініції поняття «освітні технології»: новітній засіб навчання, сукупність дій (система дій) чи діяльність; проєкт (модель) навчально-виховного процесу; галузь науки або педагогічного знання чи наука. Не дивлячись на численність наукових підходів до визначення терміна, у практичній діяльності ЗВО під освітньою технологією помилково розуміють будь-яку інновацію навчально-виховного процесу [4, С.12].

Освітня технологія – це спосіб спільної діяльності викладача і студентів, педагога і вихованців, якому властиві насамперед послідовність у реалізації дій (*алгоритмічність*); постійне й систематичне вимірювання рівнів навчальних досягнень і сформованості виховних якостей (*діагностичність*), взаємозв'язок основних елементів технології, якими є мета, зміст, форми, методи, засоби взаємодії учасників педагогічного процесу, результат (*системність*). *Освітня технологія* є відкритою педагогічною системою, котра складається з концептуально-цільового (мета, що відповідає освітнім концепціям), змістового (зміст технології), процесуального (технологічний процес: форми, методи, засоби взаємодії суб'єктів та об'єктів технології), результативно-аналітичного (результат та його аналіз) компонентів. Основними етапами реалізації освітньої технології є: *цілеутворення* (точне визначення бажаного результату як сукупності дій здобувачів освіти); *діагностика* (виявлення вихідного рівня спостережуваних дій); *рецептування* (створення програми спільної роботи викладача й студентів або написання «рецепту дій»); *здійснення технологічного процесу* (забезпечення умов для реалізації програми); *оцінка і корекція результатів* (зіставлення результатів із визначеним еталоном навчання [5].

Аналіз будь-якої технології навчання передбачає розкриття притаманного їй алгоритму дій, чітке дотримання якого дасть змогу одержати гарантований результат. У професійній підготовці здобувачів соціономічних і природничо-технологічних спеціальностей важливу роль відіграє науково-дослідницька, пошукова діяльність. Саме цим пояснюємо доцільність застосування інноваційної *технології дослідницького (евристичного) навчання*. Її сутність полягає в тому, щоб побудувати навчальне пізнання як систему завдань і розробити алгоритм дії студента. Технологія має на меті, по-перше, допомогти студенту усвідомити проблемність пропонованих завдань, по-друге, вирішення проблемних ситуацій зробити значимим для нього, по-третє, навчити його бачити й аналізувати проблемні ситуації. Виокремлюють чотири види діяльності студента при вирішенні навчальних завдань: репродуктивна, алгоритмічна, перетворювальна і творчо-пошукова. Зрозуміло, що навчання тоді виконує розвивальну функцію, коли діяльність студентів не обмежується репродуктивними діями, а включає механізми власної аналітико-синтетичної діяльності.

Основними принципами дидактичної евристики є принцип особистісного формування цілей студента (у навчанні кожного студента враховується його власна мета стосовно кожної освітньої галузі); принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії (студент має право на усвідомлений (погоджений з педагогом) вибір мети, змісту, задач, темпу, форм і методів навчання); принцип метапредметних основ змісту освіти: основою змісту навчальних дисциплін є фундаментальні метапредметні об'єкти, які забезпечують

можливість суб'єктивного особистісного пізнання їх студентами; принцип продуктивності навчання: головним орієнтиром навчання є особистий освітній ріст студента, який передбачає нарощення внутрішніх і зовнішніх продуктів навчальної діяльності; принцип первинності освітньої продукції студента: створений ним особистісний зміст навчання випереджає вивчення освітніх стандартів і загальнонавчаних досягнень виучуваної дисципліни; принцип ситуативності і супроводжувального навчання: освітній процес будується на ситуаціях, які передбачають самовизначення та евристичний пошук їх вирішення студентами; педагог супроводжує студентів у їхніх пошуках; принцип освітньої рефлексії: освітній процес рефлексивно усвідомлюється суб'єктами навчання. Варто зауважити щодо змісту евристичної освіти. В ньому виокремлюють інваріантну, задану зовні, складову і варіативну, яку кожний студент створює в процесі навчання. До інваріантної частини належить: первинна освітня сфера (питання і проблеми із заданої теми, передумови наступної роботи, необхідна інформація); набір фундаментальних освітніх об'єктів (вузлових точок основних освітніх галузей, завдяки яким існує реальне пізнання і конструюється ідеальна система знань про дану дисципліну). Варіативна частина евристичної освіти створюється студентами в результаті пізнання фундаментальних освітніх об'єктів, в ході реалізації значимих для них цілей, програм, проблем і видів праці. Функціональне призначення змісту евристичної освіти змінює критерії оцінки всієї навчальної діяльності. Навчальні заняття евристичного типу відрізняються від традиційних тим, що передбачають створення студентами власних освітніх продуктів організаційно-діяльнісного, когнітивного і креативного типів. Так, під час організаційно-діяльнісних занять відбувається формування і формулювання мети нормотворчості, розробка й захист індивідуальних програм, їх рецензування, самооцінка, рефлексія. Заняття когнітивного типу зорієнтовані на дослідження об'єкта, конструювання понять, роботу з культурно-історичними аналогами, вони є метапредметними заняттями, заняттями-концептом. Фантазія, пошук, прогнозування, наукова (історична, економічна, технічна, художня, педагогічна, образна тощо) творчість, символотворчість, евристична ситуація, захист творчих робіт – це поле діяльності викладача і студента під час занять креативного типу.

Список використаних джерел

1. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки // Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2009. С. 14-17.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Тлумачний словник сучасної української мови : / [уклад. І. М. Забіяка]. К. : Арій, 2007. С. 445.
4. Янкович О.І. Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957-2008): монографія / Олександра Янкович. Тернопіль: Підручники та посібники, 2008. С.12.
5. Янкович О.І. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навчально-методичний посібник / О. Янкович, Ю. Беднарк, А. Анджеєвська. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2015. 212с.

Вітенко І. М., к. географ. н., доцент,
заступник директора з науково-методичної
роботи та міжнародного співробітництва,

Олексюк О. Р., к. пед. н., доцент кафедри змісту і методик навчальних предметів,
Кучер Л. А., методист, в. о. завідувача лабораторією STEM-освіта,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті описана методика організації підвищення кваліфікації педагогів області STEM і їх безперервне навчання в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти. Проаналізовано зарубіжні та вітчизняні підходи та концепції впровадження STEM у навчальних закладах. Описані умови створення продуктивного STEM-середовища.*

***Ключові слова:** інтегроване навчання; STEM-освіта; STEM-компетентність; підвищення кваліфікації вчителя.*

Однією з фундаментальних умов успішного впровадження освітніх реформ в Україні є підвищення кваліфікації сучасного вчителя. Зміни в професійних пріоритетах та ролях педагога згідно з концепцією “Нової української школи” актуалізує необхідність пошуку нових форм та методів навчання школярів, що відповідатимуть вимогам сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства. Серед пріоритетів освіти визначального значення набуває формування компетентної особистості, здатної до творчого, креативного гнучкого мислення, з розвиненими вміннями ефективно вирішувати практичні проблеми, працювати в команді. Водночас зростає стурбованість тим, що в Україні стрімко зменшується кількість випускників, що обирають математичні, природничі, інженерні спеціальності. Переважна більшість учнів середніх шкіл не досягають достатнього рівня знань з математики та природничих наук. Серед причин такого невтішного становища Л. Гриневич називає те, що «хороша математична освіта не є доступною для загалу» [1]. Тобто виникає суперечність між стрімким розвитком технологій, назрілою потребою у висококваліфікованих працівниках, що можуть реалізувати себе у наукомістких професіях і падіння рівня підготовки випускників закладів середньої освіти із дисциплін природничо-математичного циклу. Керуючись усвідомленою потребою в кваліфікованих STEM фахівцях вже сьогодні відбувається модернізація освіти в напрямку посилення підготовки учнівської молоді з предметів природничо-математичного циклу і технічної творчості в усіх ланках освіти України, що передбачає збільшення кількості закладів, у яких запроваджується STEM-навчання [2], [3]

Досягнення відповідної педагогічної мети може здійснюватися інтеграцією STEM-дисциплін у навчально-дослідну міждисциплінарну діяльність. Дослідники [2], [3], [4] підкреслюють, що ключ до підготовки вчителів STEM полягає в обґрунтуванні їх концептуального розуміння міждисциплінарного підходу. У залежності від характеру відношень між різними дисциплінами розрізняють декілька видів міждисциплінарного підходу. Інтердисциплінарний передбачає розгляд однієї дисципліни крізь призму іншої. Мультидисциплінарний підхід зіставляє декілька дисциплін, що фокусуються на одній проблемі, але не поєднує їх. Плюридисциплінарний підхід зіставляє споріднені дисципліни. Трансдисциплінарний підхід виходить за межі окремих дисциплін, зосереджується на певній проблемі й отриманні відповідних знань [4]. Для учителя впровадження STEM освіти перетворює навчання в класі у проблемно-орієнтований творчий процес.

STEM-освіта є одним з найбільш трендових напрямків освітньої реформи 21 століття. Більшість з наукових досліджень виявили переваги інтегрованого навчання. Очевидним є те, що впровадження й розвиток STEM-освіти потребує підготовки відповідного навчального середовища педагогічної системи. Проте для успішного впровадження інтегрованої освіти STEM, компетентність вчителів ключовим елементом.

STEM компетентності розглядається як динамічна система знань і навичок, способів мислення, цінностей і особистісних якостей які визначають здатність до інноваційна діяльність: готовність до вирішення складних завдань, критичне мислення, творчість, організаційні здібності, когнітивна гнучкість, робота в команді, емоційний інтелект, оцінка і прийняття рішень, здатність ефективно взаємодіяти і вести переговори.

Основні компоненти компетенцій STEM відзначені вченими [2] є:

- можливість визначення проблеми;
- здатність сформулювати дослідницьке завдання і визначити шляхи його вирішення;
- здатність застосовувати знання в різних ситуаціях, розуміти можливість інших точок зору у вирішенні проблем;
- спроможність вирішити проблему нестандартно;
- здатність застосовувати навички мислення вищого порядку.

Умови створення продуктивного STEM середовища в закладі освіти:

Створити комфортне, доступне, зручне навчальне середовище для співпраці та спілкування. Коли дитина відчуває себе комфортно, тоді вона буде робити те, що їй цікаво. Водночас, пам'ятайте, що STEM навчання - це виклик для творчого мислення. Зважаючи на це, скористайтеся можливістю створити умови, які спонукають учнів до вияву критичного мислення у вирішенні практичних проблем, зокрема, і в організації свого навчального простору.

- Дізнайтеся про потреби учнів. А саме, про засоби, що допоможуть зробити навчальне середовище ще доступнішим та комфортним, залежно від потреб людини (порушення зору або слуху, чутливість до світла тощо).

- Практикуйте і заохочуйте активне слухання. Активне слухання включає увагу на невербальну поведінку, (наприклад, міміку, пози, жести), підтримання візуального контакту, киваючи головою, використовуючи вираз обличчя (наприклад, посмішку, чи хмурення) і словесні сигнали (наприклад, цікаво, ”), задавайте доречні питання, уточнюйте головні моменти.

- Створити атмосферу взаємної поваги. Спільні очікування допомагають розвивати почуття спільноти та заохочувати до позитивних взаємодій. Труднощі, які виникають, необхідно вирішувати спільно обговоривши проблеми та знайшовши спільне рішення, розробити внутрішні правила та діяльності, що сприяють командній роботі.

- Використовуйте тренінгові вправи на представлення. Наприклад криголам, щоб учні могли представити себе в незвичній манері. Ця діяльність дозволяє налаштувати групу на певний стан.

- Формуйте дружні відносини з учнями. Витратьте деякий час, щоб побачити кожного як індивідуума - заохочуйте учнів поділитися власним життям і інтересами - і покажіть їм, що ви вірите в їх здібності.

- Створіть практичний навчальний куточок. Оскільки навчання STEM спрямоване на те, щоб забезпечити практичні заняття, у вас повинен бути простір або куточок у класі, повністю присвячений практичній діяльності. Чи то будівництво роботів, чи простір для проведення наукових експериментів.

- Електронні пристрої обов'язково. Ви не можете ефективно навчати концепцій STEM без використання технологій, а тому відводьте час на уроках використанню комп'ютерів, ноутбуків та планшетів. Однак сьогодні школи, часто у сільській місцевості мають обмежений доступ до технологічних пристроїв через фінансові та технічні обмеження. Це не означає, що вам потрібно відмовитися від використання технологій у навчанні. Навіть залучення власного персонального ноутбука у класі та надання учням на виконання завдань та досліджень 10 хвилин на день, два-три рази на тиждень є прекрасним початком для побудови навчальних середовищ STEM.

- Подати заявку на гранти. Якщо у вашій школі недостатньо коштів, які допоможуть вам створити сприятливі навчальне STEM середовище, ви завжди можете взяти справи у свої руки та подати заявки на гранти.

- Залучайте громадськість. Ключовим компонентом ефективного навчання STEM є приклад того, як їхнє навчання можна використовувати в реальному світі, і немає кращого способу зробити це, ніж залучити фахівців галузі для проведення презентацій. Коли ви запрошуєте фахівців тієї чи іншої галузі, це інформує та надихає учнів, дозволяючи їм критично замислюватися про сфери зайнятості, якими вони можуть захотіти займатися.

- Розвивайте навички командної роботи. Основним компонентом побудови навчальних середовищ STEM є орієнтація на роботу в команді та високий рівень її продуктивності. Ось чому ви повинні витратити значну частину свого часу на викладання уроків, які вимагають використання командної роботи та співпраці. Командна робота не тільки на рівні учнів, але і спільна робота з колегами, щоб реалізувати принципи наступності, взаємозв'язку.

- Перетворюйте свій клас. Сприятливе середовище для STEM навчання може змінюватися від одного уроку до іншого. Одного дня вам може знадобитися налаштувати клас у демонстраційному режимі, а наступного дня – для практичного заняття.

Список використаних джерел

1. У нас хороша елітарна математична освіта, але погана для загалу – Гриневич. Нова українська школа | Веб-ресурс НУШ. URL: <https://nus.org.ua/news/u-nas-horosha-elitarna-matematychna-osvita-ale-pogana-dlya-zagalu-grynevych/> (дата звернення: 06.06.2022).

2. Balyk N., Barna O., Shmyger G., Oleksiuk V. Model of professional retraining of teachers based on the development of STEM competencies. ICT in Education, Research and Industrial Applications : Integration, Harmonization and Knowledge Transfer. Proc. 14th Int. Conf. ICTERI 2018. P. 440-450. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12341>.

3. Н. Поліхун, І. Сліпучина, та І. Чернецький, "Педагогічна технологія STEM як засіб реформування освітньої системи України", Освіта та розвиток обдарованої особистості, № 3(58), с. 05-09, 2017

Кавецький В. Є., к. пед. н., доцент,
в. о. завідувача кафедри педагогіки і
психології та інклюзивної освіти,
Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти

ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглядаються особливості формування готовності педагогів ЗЗСО до здійснення супроводу здобувачів освіти дітей з ООП та учнів з числа внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Проаналізовано компоненти готовності до

інноваційної педагогічної діяльності в нових реаліях, визначено бар'єри, що перешкоджають ефективному впровадженню інновацій в інклюзивному просторі.

Ключові слова: *готовність до інноваційної педагогічної діяльності, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами.*

Трансформаційні зміни в системі освіти, викликані введенням воєнного стану, зумовлюють внесення змін в організацію психолого-педагогічного супроводу інклюзивної освіти. Важливо створити належні умови для якісного навчання і повноцінного життя, залучити учнів з особливими освітніми потребами до життєдіяльності класного колективу, водночас забезпечуючи їм необхідну підтримку і допомогу. В основі інклюзивної освіти лежать такі положення:

- забезпечення права на освіту для всіх дітей, в тому числі дітей із соціально вразливих груп;
- позитивне сприйняття багатоманітності – сприйняття індивідуальних відмінностей учнів як корисного ресурсу, а не проблеми;
- максимально значуща участь в освітньому процесі, а не лише фізична присутність у класі;
- виявлення й усунення бар'єрів (фізичних, інформаційних, інституційних та негативного / упередженого ставлення) [3].

У сучасних реаліях, дані положення організації інклюзивної освіти необхідно застосовувати не лише при навчанні і вихованні дітей з ООП, а й при взаємодії з дітьми, які вимушені були змінити своє місце проживання (перебування) внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Дотримання відповідних умов організації освітнього процесу для дітей в інклюзивному середовищі сприятиме підвищенню самостійності, соціальної активності дітей, розвитку пізнавальних здібностей та відповідних ціннісних установок, що забезпечить формування наскрізних життєвих компетентностей здобувачів освіти. Досягнення поставлених завдань можливе за умови реалізації особистісного і системно-орієнтованого підходів, спрямованих на всебічну корекційну і розвивальну допомогу у відповідності з віковими та індивідуальними потребами дітей з ООП та учнів з числа внутрішньо переміщених осіб.

Для ефективної реалізації нових підходів організації освітнього процесу важливо забезпечити готовність педагогів до впровадження інновацій. Під готовністю до інноваційної педагогічної діяльності розуміють особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії [2].

До компонентів інноваційної компетентності педагога відносять поінформованість про інноваційні педагогічні технології, належне володіння їх змістом і методикою, висока культура використання інновацій у навчально-виховній роботі, особиста переконаність у необхідності застосування інноваційних педагогічних технологій [4].

Психологічна готовність до інновацій у педагогічній діяльності розглядається як інтегративне психічне утворення, що включає єдність когнітивного (знання інновацій, способів їх застосування тощо), афективного (позитивне ставлення до педагогічних інновацій, емпатія, переважання позитивних емоцій у професійній діяльності та ін.) конативного (діяльнісного) компонентів. Основною характеристикою психологічної готовності до інновацій у педагогічній діяльності є креативність, висока відповідальність і творча активність. Отже, високий рівень готовності педагога до інноваційної діяльності передбачає усвідомлену потребу введення інновацій у власну практичну діяльність; володіння знаннями з новітніх методик та технологій; бажання створювати власні творчі

завдання, методики, проводити експериментальну роботу; готовність до подолання труднощів як змістового, так і організаційного плану; наявність практичних умінь з освоєння педагогічних інновацій та створення нових [4].

При аналізі структури готовності педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти виділяють такі компоненти:

– мотиваційний – сукупність стійких мотивів до роботи в умовах інклюзивної освіти, спрямованість на здійснення ефективного процесу навчання і виховання, визнання кожної дитини суб'єктом навчально-вихованої діяльності, формування внутрішньої готовності до позитивного сприймання дітей із особливостями психофізичного розвитку;

– когнітивний – система знань і уявлень про проблему інвалідності, особливості психофізичного розвитку осіб з обмеженими можливостями здоров'я й особливості побудови освітнього процесу, у якому вони беруть участь, знання з питань попередження кризових, екстремальних ситуацій та формування сприятливого психологічного клімату життя суб'єктів педагогічного процесу;

– креативний – відображає творчу активність і особистісні якості педагога, які дозволяють створювати нові матеріальні та духовні цінності, а також розвивати творчий потенціал дітей із особливостями психофізичного розвитку, ураховуючи їхні спроможності;

– діяльнісний – складається зі способів і прийомів реалізації професійно-педагогічних знань у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами і передбачає формування у педагогів відповідних професійних компетенцій [1].

Важливо, щоб педагоги, які працюватимуть з дітьми з ООП демонстрували не жаль до такого учня, а готовність турбуватися, проявляти чуйність, тактовність і емпатію. Необхідно сприйняти дитину з ООП чи учня з числа внутрішньо переміщених осіб у всій їхній неповторності та унікальності, позитивно налаштуватися на конструктивну взаємодію з учасниками освітнього процесу в умовах інклюзивного середовища. Організуючи навчання в умовах воєнного стану потрібно реалізовувати гнучкий підхід при розв'язанні поставлених завдань, створюючи комфортне і безпечне освітнє середовище, що сприятиме нормалізації психічного стану учнів.

До основних труднощів, що заважають ефективному впровадженню інновацій відносять:

- низьку інноваційну мотивацію педагогів, пов'язану з низьким рівнем прийняття інновації та поверхневим розумінням її цілей і завдань, а як наслідок – відсутність у більшості педагогів «своєї» усвідомленої мети інноваційної діяльності;

- недостатнє бачення шляхів професійного зростання, можливості особистісного самовдосконалення у впровадженні інновацій;

- домінування в більшості педагогів традиційного погляду на методи навчання та виховання дітей;

- нестача психологічних знань та навичок, які дозволять педагогам ефективніше використовувати та коригувати свій індивідуальний стиль професійної діяльності у навчання учнів для досягнення ними високих результатів освіти;

- ефект емоційного зараження в колективі від колег, що демонструють зовнішній локус контролю, при якому причини своїх труднощів та невдач перекладаються на «плечі» керівництва, батьків та учнів та ін.;

- зниження життєвого потенціалу, емоційна втома, низький рівень віри у свої сили та внутрішні ресурси.

До труднощів, що супроводжують упровадження інклюзивної освіти також можна віднести побоювання педагогів, щодо їхньої недостатньої фахової підготовленості до

роботи з дітьми з ООП, занепокоєння щодо роботи в складі мультидисциплінарної команди супроводу цих учнів і, відповідно, необхідності спільного вирішення проблем і командного планування, а також перспективи значних ресурсних і часових затрат. Ці чинники підсилюються підвищенням рівня загальної тривожності особистості, спричиненої здійсненням професійної діяльності в умовах воєнного стану.

Для забезпечення належної реалізації завдань інклюзивної освіти необхідно розвивати високий рівень стресостійкості педагогів, формувати оптимістичну позицію і налаштованість на конструктивну взаємодію з учнями та установку на постійне самоудосконалення своєї творчої індивідуальності. Це сприятиме реалізації інноваційних підходів в організації інклюзивного середовища спрямованих на повноцінний розвиток усіх учасників освітнього процесу навіть в надскладних умовах сьогодення.

Список використаних джерел

1. Демченко І. І. Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти: структура та діагностика: навч.-метод. посіб. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2014. 160 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології 3-тє видання. Київ: Академія, 2015. 304 с.
3. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
4. Підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання. *Вісник № 3.* / уряд.: Юхимець І.В., Савчук Л.О. Рівне: РОППО, 2012. 69с.

Мочук О. Б., методист центру інформатики,
ІКТ та дистанційної освіти,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ІМУНІТЕТУ ОСВІТЯН У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ

Епоха доступного інтернету та соціальних мереж здійснила революцію в індустрії поширення новин, думок та версій – тепер чи не кожен має шанс завоювати велику аудиторію. Попри те що маніпуляції та пропаганда в інтернеті працюють не менш ефективно, ніж на єдиному доступному телеканалі чи на шпальтах провладної районної газети, більшість пересічних інтернет-користувачів упевнена, що вони вільні у своєму інформаційному виборі. А себе самих вважають цілком об'єктивними й незаангажованими. Бо ніякої загальної інструкції до інтернету не додається: якщо вмієш читати, можеш дивитися і слухати, то вже якось сам розберешся, де правда, а де відверта брехня.

Інформаційний імунітет – це передбачені законом випадки обмеження інформаційного права. Зокрема, імунітетними законодавство України визначає права особи на розповсюдження про неї виключно правдивої інформації та нерозголошення інформації, яка може розглядатись як втручання в її приватне та/або сімейне життя [5].

Згідно з частиною 1 статті 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (далі – Конвенція), яка, відповідно до статті 9 Конституції України, є частиною національного законодавства, «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів». Частиною 2 названої статті встановлено певні обмеження щодо реалізації названого в частині першій

права: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві» [5].

Аналогічним чином сконструйовані конституційні норми: стаття 32 Конституції України (якою передбачено право особи на невтручання в особисте і сімейне життя та право вимагати спростування інформації щодо себе та своїх близьких) та стаття 34 Конституції України, відповідно до якої «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або у інший спосіб – на свій вибір» [5]. Така ж схема відтворена і на рівні профільних законів, якими врегульовано інформаційні правовідносини, зокрема законів України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та «Про телебачення і радіомовлення».

Варто розрізняти, що проблема відсутності інформаційного імунітету не дорівнює проблемі з медіаграмотністю. Це інші речі. Бо проблема імунітету – це відсутність системної освіти та розуміння того, як працюють причинно-наслідкові зв'язки. Також це проблема того, що в людей немає ніяких точок опору в державі, у владі. Тобто, якщо хтось із них опиняться перед якимось викликом (фізична хвороба чи проблеми з психологічним здоров'ям, матеріальний стан сім'ї), їм банально немає на що спиратися (та де шукати коректну і якісну інформацію на тему). Тому навіть коли людина з хорошим інформаційним імунітетом опиняється перед подібним викликом, вона беззахисна й автоматично починає шукати якісь додаткові способи виходу з ситуації. До неї буквально одразу починають липнути різні «магічні таблетки» – і це знову ж таки проблема інформаційного імунітету. Якби ж така ситуація склалася, наприклад, в Швейцарії з їхньою стабільністю життя, звісно ж, це мало би значно менші наслідки для конкретної людини [7].

Якщо не гратися в якусь конспірологію і дивитися на все «з холодною головою», то проблема сучасного суспільства в цьому плані одна: ера змінилася, а правила не випрацювалися. Відповідно, й імунітет не сформувався.

Про масштабну інформаційну операцію, яку здійснила росія на території України, говорять багато. Ні в кого вже немає сумнівів, що вона була і є потужною зброєю на рівні з воєнним вторгненням із застосуванням танків чи артилерії. І процес трансляції викривленої реальності не припиняється: охочих завантажити собі в голову російські фейки менше не стає, технології стають дедалі ефективнішими, а їхній вплив – дедалі більш руйнівним. Звичайно, боротьбу на антифейковому фронті можна розглядати по-різному: і як протистояння створенню «альтернативних реальностей», і як боротьбу з ворожою пропагандою засобами власної. Чи просто навчання людей, як протистояти будь-яким маніпуляціям. Останнє, хоча й націлене на неблизьку перспективу, значно складніше піддається реалізації – зокрема й через причини, котрі перебувають у площині людської психології [3].

В Україні сьогодні теж не бракує ініціатив, які дають змогу підвищити медіаграмотність. Наприклад, волонтерська ініціатива у формі онлайн-курсу «Як не стати овочем». Проект доволі масштабний: його автори до 2024 року планують дати основи медіаграмотності 7 мільйонам українців. Окрім основних навичок споживання

інформації, вони пропонують зануритися глибше: поміркувати, як руйнувався інформаційний імунітет українців та які наслідки для держави і громадян це спричинило. «Світ змінився, повідомлення стали товаром, а нових правил не з'явилося. Народ споживає все сміття, до якого дотягується. На жаль, нас ніхто спеціально не вчив мислити критично і перевіряти все, що бачиш чи чуєш. Але надолужувати ніколи не пізно» [1].

Не новою є й ідея навчання інформаційній гігієні у школах. У цьому напрямі вже не один рік працює чимало організацій, причому навіть без офіційного рішення на рівні держави. Так, проєкт «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» втілюється Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки посольств США й Великої Британії та в партнерстві з Міносвіти та БФ «Академія української преси». Його мета – допомогти школярам з усіх регіонів країни набути навичок критичного мислення й усвідомити цінність високоякісного контенту. Його регіональна координаторка у Краматорську Наталя Запішна розповідає, що пілотний проєкт стартував ще 2017 року: проводяться онлайн-тренінги для всіх охочих, а також провадиться підготовка кадрів для викладання на базі шкіл, закладів вищої освіти та інститутів післядипломного навчання. Він показав, що найбільш ефективно та масштабне залучення дітей до знайомства з основами медійної грамотності відбувається не на окремих факультативах, курсах чи гуртках, а через інтеграцію практичних навичок у шкільні предмети: вчителі, які під час викладання свого предмету навчатимуть учнів правилам роботи з потоками інформації [1].

Особливо потужний спротив відчувається під час роботи з темами війни, політики, здоров'я, бо саме на них спрямовано найбільше маніпуляцій і саме у них всі традиційно вважають себе експертами. На шкідливі харчові звички організм рано чи пізно відреагує хворобами. Після спілкування з лікарем багато хто усвідомить необхідність змін, щоб повернутися до повноцінного життя. Але у випадку з інформаційним споживанням відбувається інакше: люди, переповнені токсичними фактами, не бажають шукати альтернативи. А прагнення прищепити їм інформаційний імунітет сприймають як звинувачення у невігластві чи намагання накинати цензуру.

Дуже проста причина. Бо маніпуляція – це маніпуляція дитиною, щоб вона зробила уроки, а інформаційний вірус – те, що чітко змінює людське мислення і поведінку на власну шкоду чи/та шкоду суспільству.

Просто відкриваєте новини й бачите їх десятками. В сучасному світі все крутиться навколо гучних речей. Це зараз всі навколо говорять про війну, а ще минулого року коронавірус, а ще кілька років тому такими були історії з Майдану, де проросійські блогери висували альтернативні версії тодішніх подій. Один з недавніх прикладів в українському інформаційному просторі – оподаткування грошей на банківських картках, мовляв «тепер буде оподатковуватися навіть тоді, коли дитині 5 гривень скинете». Все це дуже чітко розповсюджувалося і нагніталася потрібна ситуація. Цих вірусів є безліч! Це зараз ми про політичну частину більше говоримо, а якщо зосередитися на щоденних життєвих проблемах (наприклад, інститут церкви), там теж є що рахувати.

Якщо візьмемо весь інформаційний бізнес, він, більшою мірою, є інформаційним вірусом. Та й фінансова сфера теж кишить інформаційними вірусами. Бо та інформація, яка подається (клієнту) стосовно фінансових чи банківських послуг, насправді говорить дуже малу частину того, що варто було знати на початку. І якщо на таку неповну інформацію реагує людина, що немає фінансової грамотності та інформаційного імунітету, то стаються ті кризові ситуації, котрі мали місце й у 2008, і 2014 рр. Такі ситуації – насправді дуже поширена річ і трапляються вони абсолютно всюди незалежно від державних кордонів.

Першим етапом був 1991–1992 рр. Уже почала відкриватися раніше недоступна інформація (архіви тощо), люди достатньо добре себе відчували, бо отримали те, що хотіли. Як мінімум, йшлося про інформацію.

Самі ж 90-ті рр. заклали найбільшу бомбу руйнації інформаційного імунітету, бо, з одного боку, до нас потрапило все західне. Воно апріорі вважалося хорошим і не могло бути хімічним, не корисним, із закінченим строком придатності тощо. Ніхто навіть не думав, що це можна фільтрувати. Найбільш банальний приклад – харчові продукти, котрі банально купувалися простроченими. Далі йшлося про руйнацію всіх процесів в державі: фінансова та психологічна складові, медична освіта, перші епідеміологічні ситуації по низці хвороб (СНІД, туберкульоз, наркоманія) та купа інших речей – достатньо сильно зруйнували основи інформаційного імунітету [7].

У 2000-х рр. вже почалася цифрова ера. Хай почалася вона спочатку онлайн і тоді ще не було (звичних всім нині) соціальних мереж, але вже ті часи внесли в нашу лексику таку річ як «в інтернеті написано, значить, правда». Сюди також додалася ще фінансова криза 2008 року. Здавалося б, 90-ті вже позаду, тільки стали на ноги і тепер можемо спокійно себе почувати, брати кредити та їздити відпочивати – і знову криза. Ще один важливий момент – це популяризація і засилля всього паранормального (екстрасенсів та ін.), які просто давали надії й вибивали будь-яку віру в щось. Вже наступним моментом стало зростання впливу соціальних мереж, що зробили процес запуску інформаційних вірусів максимально швидким [7].

Коли Україна стала незалежною, всім де-факто дали обіцянку «будете жити краще». Але сама обіцянка до цього часу не виконана, а люди за інерцією ще хочуть в неї вірити. Відповідно до кожної наступної зміни влади, таку вимогу заявляють. Тому це достатньо патова ситуація. Звичка сприймати все «на віру». У нас більшість людей сьогодні втратили інформаційний імунітет. Чим краща інформація, не важливо буде це політика, кава, глобальне потепління або будь-яка інша тема, хтось буде в це вірити. Бульбашка, в якій живуть люди у соціальних мережах або в новинах – це суб'єктивна річ. Вони не розуміють, що в соціальних мережах, в принципі, немає нічого про журналістські стандарти чи об'єктивність. Те ж стосується і теленовін: люди теж не завжди розуміють, кому належать ті чи інші канали, яка їхня політика тощо. Всі ці речі у них не прослідковується. Так і живуть (споживачі новин) у цих двох бульбашках. Тому коли говоримо про (інформаційні) віруси, то така інформаційна модель стосується абсолютно всіх каналів комунікації [7].

На практиці буває так, що інформаційний вірус «живе своїм життям» і після його запуску в одному напрямку, виходить навіть зворотний ефект. Тобто, сама по собі інформація, яка запускається в маси, може модифікуватися і не завжди є вселенським злом. Але на старті, в будь-якому випадку, це направлено на досягнення конкретного результату. Власне, відсутність інформаційного імунітету та «здатність» українців піддаватися на різноманітні маніпуляції можна вважати основою всіх наших бід із росією. Адже якщо в людини немає інформаційного імунітету, в такому суспільстві завжди знайдеться купа різних політиків, бізнесменів (та й взагалі кого завгодно), які хочуть нав'язати цій людині свою думку. Як не крути, в основі всього лежить інформаційний імунітет, а вірніше – його відсутність. Ми це бачимо на численних прикладах, які стосуються і виборів (в т.ч. американських та тамтешнього президента Трампа). Тобто, це не суто українська проблема, це всесвітня проблема.

Треба розуміти, що в нас (в Україні) ніколи не було професійної комунікації з боку держави. Це завжди було проблемою. Багато в чому це ґрунтувалося на тому, що в політиці з'явилися люди, яким потрібно відстоювати свої інтереси, а не інтереси держави. Все

складалося в те, що призвело до розчарування владою, яке бачимо. Тобто стався стрімкий політ вниз, ріст розчарування людей, тому що в них залишається одне – вірити в чудеса. Відповідно той, хто краще та більш переконливо говоритиме про чудеса, тому й будуть більше вірити. Зараз у сфері комунікації ми живемо по простій формулі: все, що гарне, є правдою. Це абсолютний тренд [2].

Основа у всіх однакова: ти говориш те, що треба почути. Так і основа у всіх інформаційних вірусів полягає в тому, що ти або даєш людині частково змодельовану інформацію, або даєш завідома викривлену інформацію. Це основа всіх основ, і, на жаль, також стосується й абсолютно «білих» сфер (реклама та PR) і будь-який «сірих» чи «чорних» сфер, що стосуються політики та більш маніпулятивних технік, про які взагалі ніхто не задумується. У нас чомусь звикли казати, що маніпулятори – це ті, які працюють в політиці, а всі, що працюють спеціалістами з піару в великих корпораціях – хороші. В цілому, усі комунікаційні фахівці просто мають розуміти всю свою відповідальність за подібне, скласти причинно-наслідкову модель і розуміти вартість кожного зі своїх кроків.

Треба чітко розуміти, що будь-який маніпулятор є дуже грамотною людиною. Бо в будь-якому випадку працює він за всіма законами Геббельса, де $x\%$ правди, $y\%$ брехні. І, що найцікавіше, що така правда – це думки, а не факти. Це універсальна модель, на якій тримаються більшість маніпуляцій. На жаль, через те, що люди не розуміють, як поширюється інформація та яка інформація є некоректною, самі ж своїми руками її розповсюджують.

Висновком може слугувати наступне: по-перше – в основі всього лежить інформаційний імунітет або його відсутність; по-друге – те, що основними поширювачами інформації в нашу еру є звичайні люди, а не вірусмейкери чи всім відомі боти, які швидше працюють на створення штучної візуальної популярності, ніж дійсно на розповсюдження інформації; по-третє важливий момент полягає у тому, що ніяких змін не буде до тих пір, поки більшість людей не зрозуміє, що ця проблема є ключовою та вагомою.

Список використаних джерел

1. Єлизавета Гончарова. Інформаційний імунітет. *Український тиждень*. № 13 (697). 31 березня 2021 р.
2. Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах, в інтернеті та на телебаченні. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IH101+2021_T3/about
3. Ми маємо перервати ланцюг геноциду росії проти України. Журналіст Дмитро ТУЗОВ – про побачене на Київщині і в Чернігові, історичні аналогії, та як батьки рятували від окупантів книгу «Дня». URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/pro-informaciyunu-imunitet>
4. Солодка О. М. Пріоритети удосконалення інформаційної безпеки України. *Інформація і право*. № 3(15)/2015. С. 36-41. URL: <http://ippi.org.ua/yudkova-kv-riven-informatsiinogo-imunitetu-yak-skladova-chastina-pravovoi-modeli-informatsiinoi-bezp>
5. Шмарьова Т. О. Інформаційний імунітет: законодавче врегулювання і практика. *Наукові записки*. Том 26. Юридичні науки.
6. Щоденна всеукраїнська газета «День» URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/potriben-informaciyunu-imunitet>
7. Як українці втратили інформаційний імунітет. Інтерв'ю з Оксаною Мороз. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30498094.html>

Співак О. А., вчитель-методист, вчитель фізики вищої категорії,
Вовкогон О. О., вчитель фізики вищої категорії,
Політехнічний ліцей НТУУ «КПІ» м. Києва

УСПІШНІ НАУКОВІ РОБОТИ ВІД ІДЕЇ ДО ПРИКЛАДНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

***Анотація.** Шлях до створення успішної наукової роботи є складним і кропітким. Насамперед учнів необхідно зацікавити своїм предметом, пробудити бажання дізнатися більше ніж дає шкільна програма. На допомогу вчителю стають різні додатки, сучасні методики, особиста зацікавленість на результат, активна участь учнів у позакласних заходах та проєктній діяльності.*

***Ключові слова:** критичне мислення, науково-практична діяльність, проєктна діяльність.*

З огляду на реалії сучасного життя і орієнтації освіти на набуття практичних навичок та розвиток критичного мислення постає питання зацікавленості учнів до предмета та до науково-практичної діяльності. Мотивація в учнів є різною: професійні, навчально-пізнавальні та напрямки зовнішнього характеру. Також важливу роль у заохоченні учнів відіграє вчитель. Тому при створенні умов та мотивації до наукової діяльності необхідно проводити не лише індивідуальну роботу, а й розвивати необхідні навички та компетентності як на уроках свого предмету, так і в позаурочний час.

Вивчення фізики в школі починається з 7 класу, а основне поглиблення навчального матеріалу настає з 9 класу. Та чи можна зробити це раніше? І чи матиме це результат? Працюючи з обдарованими дітьми в ПЛ НТУУ «КПІ» м. Києва прийшли до висновку: можливо, та ще й дає очікуваний результат. Навчальним закладом обрано таку модель роботи з учнями, яка вдало реалізує мету пропедевтичного вивчення фізики. Нами було обрано модель поступового формування необхідних навичок та вмінь, які починаємо формувати у ході вивчення наступних курсів:

- Природознавства 5 класу відповідно до програми МОН;
- Факультативного курсу «Фізика для допитливих».

Запропонована тематика та методика проведення навчальних занять на основі цих курсів дає можливість реалізувати наступні кроки з пропедевтичного знайомства з фізикою. У 5 класі починаємо працювати у курсі природознавства, зосереджуючись на питаннях: вивчення основних фізичних явищ та понять; вивчення правил та методики проведення фізичних експериментів; навички у роботі з лабораторним обладнанням; навички використання сучасних додатків з дослідницькою метою; навички у пошуку та обробці наукової літератури тощо.

Таким чином ліцеїсти відповідно до їх віку починають засвоювати предмети природничого циклу, починаючи від легкого і переходячи до складного матеріалу, поступово посилюючи навчальний матеріал, але даючи дітям правильне підґрунтя для розвитку їх творчих здібностей. Формувати критичне мислення у сучасного покоління є важливою запорукою їх подальшої впевненості у своїх можливостях та здібностях, правильному світогляду, а також дає можливість позбавитись стереотипу, що природниці науки – це надто складно та не зрозуміло. Така ситуація з вивченням фізики складається в основному через те, що у 7 класі учні стикаються з рядом труднощів, а саме: поява кількох предметів природничого циклу та значний обсяг нового навчального матеріалу. Тому наш навчальний заклад починає роботу з академічно здібними учнями ще з 5 класу поступово поглиблюючи знання та навички.

Значно зацікавити дітей до дослідницької роботи створює використання сучасних технологій, проведення експериментів та досліджень, екскурсій, проведення STEAM-марафонів тощо. Важливим є те, що викладати цей курс має вчитель фізики, який має ґрунтовні знання та володіє методикою роботи з учнями саме цієї вікової групи, який слідує за новими методиками, підходами, вільно володіє сучасними комп'ютерними технологіями, своєчасно інтегрує їх у навчальний процес. Використання кабінету фізики та його матеріальної бази під час вивчення природознавства дає вчителю ряд можливостей та переваг: проводити фронтальні експерименти, досліди, навчити правил роботи з лабораторним фізичним обладнанням та обладнанням загального призначення.

Особливо маємо виділити можливість кожного учня провести дослідження самостійно, приклавши до цього всі здібності та навички. Для розвитку навичок самостійної дослідницької діяльності в нашому ліцеї кожен з ліцеїстів, починаючи з 8 класу, виконує курсовий проєкт із одного з предметів, що в подальшому виливається у наукову роботу. Також важливим стимулом до розвитку творчих здібностей є участь учнів у тематичних днях та steam-марафонах, що дають змогу при правильній організації поглибити міжпредметні зв'язки, зацікавити у подальшому вивченні певної теми, що може у майбутньому вилитись у наукову роботу. Останні роки актуальним напрямком розвитку наукового спрямування є steam-орієнтований підхід до навчання, який має на меті комплексно формувати ключові фахові, соціальні й особистісні компетенції, що визначають конкурентоспроможність на ринку праці, здатність і готовність до розв'язання комплексних задач, критичного мислення, когнітивної гнучкості. Вчитель у цьому випадку виступає ментором, який може вчасно допомогти та направити, підтримати. [1, с.56]

Ліцеїсти активні, досліджують світ, перебувають у активному пошуку нового. На допомогу вчителю радимо застосовувати не лише роботу з інтерактивною дошкою, використовуючи різні способи подання інформації, а й застосовувати додатки для телефону. Наприклад:

– iNaturalist – це один з найпопулярніших в світі додатків, пов'язаних з природою, що допомагає ідентифікувати рослини і тварини навколо;

– Google Об'єкти дає змогу шукати інформацію про все, що бачите, швидше виконувати різні завдання й розуміти світ навколо – для цього потрібна лише камера чи фото. Переваги з точки зору фізики: привчає дітей до того, що світ можна досліджувати за допомогою телефону та знаходити інформацію про необхідне з додаткових джерел, заохочує їх до самостійного пошуку інформації.

Особливо хочемо виділити додаток, який варто застосовувати під час вивчення Астрономії. Star Chart – астрономічна програма, яка дає змогу побачити всі зірки, сузір'я та інші астрономічні об'єкти з каталогу. Додаток не тільки має гарний дизайн, але й структуровано подає інформацію, яка зрозуміла і для дітей середнього шкільного віку. А внесок у підсилення зацікавленості до вивчення світу довкола не можна не відзначити. Потенціал, жага до знань ліцеїстів завжди присутня, але на вчителя покладається важлива роль: бути сучасним і підтримати, направити, йти поряд, а не попереду.

Починаючи з 6 класу ефективним є вивчення курсу: «Фізика для допитливих». Формування основних понять механіки: час, швидкість, переміщення вдало співпадає з вивченням відповідних тем під час уроків математики. Поступово розглядаються основні сили природи, що закладає підґрунття для вивчення фізики в 7-11 класах. Закладання основ з оптики, звуку та магнітних явищ дає можливість учневі правильно формувати картину світу, більше дізнаватись про природу, особливо людину. Враховуючи відповідний рівень ліцеїстів, дані навчальні теми розглядаються на простих і зрозумілих

прикладом. Провідну роль у цьому процесі відіграє застосування різних симуляцій фізичних процесів, використання мобільного телефону, як вимірювального комплексу тощо. До прикладу: в мережі інтернет можна знайти багато комп'ютерних симуляцій із фізики. На сайті університету Колорадо (phet.colorado.edu), розміщено ряд симуляцій зокрема з фізики, які дають можливість вивчати фізичні процеси з усіх розділів фізики, хімії тощо. Використання симуляцій не потребує попереднього встановлення на комп'ютер і може виконуватись у режимі реального часу. Застосування цих технологій значно ілюструє навчальний матеріал, допомагає моделювати процеси, змінюючи вхідні параметри. Діти самостійно можуть вивчати і експериментувати, особливо це корисно в реаліях дистанційної освіти. Оскільки, вирішує проблему виконання практичних та лабораторних робіт, навчальних проєктів, демонстрацій. [2, с. 79] Ще одним зручним інструментом юного фізика є застосування додатку до смартфона Sensor Box for Android та аналогічних. Датчик Box для Android виявляє всі доступні датчики на Android пристрою, і наочно показує, як вони працюють. Sensor Box для Android виявляє, які датчики підтримуються апаратно та які могли б бути використані в нашому повсякденному житті.

Це не повний перелік методів та засобів у роботі з академічно здібними ліцеїстами. Кожен учень потребує особистісно-орієнтованого підходу, підбору певної системи та методів роботи по заохоченню, допомоги у становленні пізнавальної активності, яка з часом стає запорукою в успішному вивченні фізики, в бажанні досліджувати та бути учасником науково-практичного руху, брати активну участь у різноманітних творчих конкурсах, конференціях. Це кропітка праця всіх учасників навчального процесу, але в основі стоїть ліцеїст та його допитливість. Вчитель, працюючи з такими дітьми, має бути орієнтиром, ментором, мати високий рівень володіння, як навчальним матеріалом, так і сучасними інформаційними технологіями, надихати власним прикладом, новими розробками у царині фізики та техніки.

Список використаних джерел

1. Наволокова Н.П., Андреева В.М. Практична педагогіка для вчителя. //Основа, Х.: 2009, 120с.
2. Галицький О. Навчаємо і виховуємо / Проектна діяльність у школі О.Галицький. К. : Шк. світ, 2007. С. 79-86.

Стрийвус Н. Б., методист, в.о. завідувача відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Анотація: професійна мобільність педагога постає у здатності до сприйняття та участі у змінах, відкритості до нового, готовності долати зовнішні та внутрішні перешкоди у професійному становленні та саморозвитку. Мобільність є результатом функціонування системи неперервної освіти, а також впливає на етапи формування поняття професійної компетентності.

Ключові слова: професійна мобільність, мобільний учитель, соціально-професійна мобільність учителя, адаптаційна мобільність, академічна мобільність.

Сучасна людина живе у світі, що стрімко змінюється. Процес глобалізації сьогодні висуває нові вимоги, нові правила, нові умови, яким людина повинна відповідати у всіх сферах діяльності та на всіх рівнях життя. Пандемія COVID-19 стала серйозним випробуванням не лише для українського суспільства, а й для всього людства. Проте найскладнішим випробуванням для українського суспільства стала війна. Відбуваються зміни як на рівні психіки окремої особистості, так і на макросоціальному рівні, зокрема й у галузі освіти.

Сьогодні освіта перебуває у вирі реформ та інновацій, обумовлених глобальними суспільними тенденціями та викликами: потребою в онлайн-навчанні у дистанційній формі, переорієнтації із парадигми знань до парадигми компетентностей, формування м'яких соціальних навичок та ін. Успіх сучасної освіти визначається передусім здатністю педагогів до гнучкого реагування на постійно мінливі умови професійного середовища. Гнучкість необхідна як системі освіти загалом, так і її окремим суб'єктам. Постійне оновлення науково-інформаційного потенціалу веде до застарівання знань, здобутих у вузі, й робить обов'язковими постійну самоосвіту та самовдосконалення. Виникає потреба в «навчанні упродовж життя» для отримання нових знань, формування умінь та навичок, необхідних у конкретних умовах і ситуаціях. Державі, суспільству потрібен фахівець, здатний розбудовувати зміст своєї діяльності у зв'язку зі зміною вимог ринку праці, який уміє і бажає вчитися та адаптовуватися до нових умов. З огляду на це, сучасний педагог повинен володіти не тільки професійними знаннями, а й уміти гнучко пристосовуватися до ситуації, що постійно змінюється у професійній сфері діяльності. Відтак педагогу необхідно бути готовим до того, що отриманої освіти буде недостатньо і доведеться протягом життя безупинно доучуватися та переучуватися, удосконалюючи свою професійну кваліфікацію. Реальність сьогодення переконує, що без добре розвиненої професійної мобільності педагог не зможе конкурувати на ринку освітніх послуг.

Поняття «професійна мобільність» – це «здатність і готовність особистості досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, «купувати» відсутні знання і вміння, щоб забезпечити ефективність нової професійної діяльності»[1].

Мобільний учитель – це вчитель-лідер, який знаходить час для саморозвитку та зростання. А в чому це виражається? На нашу думку, у впевненості в собі при публічних виступах, способах взаємин із оточуючими людьми, учнями, в манерах взаємодії з людьми. Це людина, яка готова відповісти на питання: «Чи готовий я переосмислити методи навчання? Чи готовий я вивчати нові ідеї і нові концепції? Чи готовий я по-новому поглянути на предмети, які викладаю своїм учням?!». Аналіз досліджень науковців (Л.Горюнова, Б.Ігошев, Н.Кічук, С. Кугель, О.Нікітіна, Р.Ривкіна, Р.Пріма, Л.Сушенцева та ін.) засвідчує, що професійна мобільність у педагогічній сфері має особливості, пов'язані зі специфікою професійної діяльності і виявляється у готовності та здатності до змін, зокрема, на трьох рівнях:

- на рівні якостей особистості (цілеспрямованість, відкритість до змін, наполегливість, здатність до самопізнання, самостійність, самокритичність);
- на рівні характеристик діяльності (адаптивність, гнучкість, уміння прогнозувати, досягати успіхів, креативність);
- на рівні процесів професійного розвитку та самовдосконалення (готовність до змін, адекватні уявлення про свої можливості, змобілізованість щодо зміни ситуацій, передбачення можливих результатів тощо) [1].

Соціально-професійна мобільність учителя проявляється в її здатності до творчого засвоєння нових видів діяльності у сучасній школі та перебудови стереотипів, які склалися раніше. При цьому вона передбачає:

- 1) відкритість та готовність людини до нового, впевненість у своїх силах у процесі його засвоєння;
- 2) широту і багатогранність мислення, здатність переходити від одного способу діяльності до іншого;
- 3) гнучкість настанов особистості вчителя, які дозволяють регулювати свої дії в умовах, що змінюються;
- 4) критичність особистості, здатність адекватно оцінювати свої результати і окреслювати нові перспективи [2].

Відмова від стереотипів, здатність до інновацій, інтерес до всього нового, але при цьому критичне осмислення запропонованого, вміння підібрати найбільш ефективну для рішення педагогічної задачі технологію – все це визначає мобільність педагога сучасної школи. Розглядаючи професійну мобільність як рушійну силу активності суб'єкта освітньої діяльності, науковці відзначають, що у пошуку власного сенсу в обраній, засвоюваній та вже виконуваній трудовій діяльності й міститься змістовна характеристика професійного самовизначення особистості [3]. Враховуючи сутнісні характеристики феномену «професійна мобільність учителя» – дозволяє розглядати його у кількох значеннях. По-перше, у широкому значенні – це ознака інтелектуальної рухливості педагога, здатності до швидкої адаптації, тобто адаптаційна активність, спроможність при цьому знаходити потрібні форми діяльності. Адаптаційна мобільність – зміни статусу, категорії, підготовленість до продуктивного саморозвитку, готовність та здатність учителя до набуття нових професійних знань, умінь, навичок; уміння швидко орієнтуватися у ситуації, самоактуалізуватися, саморегулюватися, самоорганізовуватися, самоконтролюватися. Вочевидь, мова йде про індивіда, який має певну потребу і потенціал самореалізації, самовдосконалення у певному професійному середовищі. По-друге, у вузькому розумінні, професійна мобільність пов'язана з безпосереднім швидким виконанням конкретних посадових завдань. З огляду на вищезазначене цілком правомірно розглядати професійну мобільність як складне індивідуально-технологічне утворення, що інтегрує дві підсистеми. По-перше, якості особистості, що визначають професійну мобільність, розвивають внутрішні потреби у професійній мобільності (суб'єктивний чинник особистості): а) професійна придатність; б) професійно важливі якості; в) професійна культура; г) академічна мобільність (мобільність знань, здатність навчатися, накопичувати, поновлювати знання, творчо застосовувати професійний досвід), реалізувати і підтримувати нове в освітянській сфері, виявлення професійної відкритості навчанню у поєднанні з самостійними творчими успіхами; д) професійна компетентність. По-друге, середовище, розглядаємо як професійну мобільність через: 1) здатність особистості досить швидко й успішно оволодівати новою технікою й технологією, набувати знання та уміння, які забезпечують його ефективність; 2) рухливість особистості, спроможність її до динамічного нарощування власного ресурсу; 3) ознаку кар'єрного розвитку індивіда; 4) процес переходу індивіда або професійної групи з однієї професійної позиції в іншу [4; 5].

Отже, професійна мобільність педагога постає у здатності до сприйняття та участі у змінах, відкритості до нового, готовності долати зовнішні та внутрішні перешкоди у професійному становленні та саморозвитку. Мобільність є результатом функціонування системи неперервної освіти, а також впливає на етапи формування поняття професійної компетентності. Влучною метафорою охарактеризував роль та значення професійної

мобільності В. Сидоренко: «Якщо бажаєш втриматись на одному місці, доводиться бігти з усіх сил; якщо ж бажаєш потрапити кудись – треба бігти вдвічі швидше»[7]. Це дозволить бути на крок попереду учнів.

Список використаних джерел

1. Тимченко О. В. Професійна мобільність – один із критеріїв якісної підготовки майбутніх педагогів. Народна освіта. URL; https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5935
2. Про освіту. Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Пряжников Н. С. Профессиональное самоопределение: теория и практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2008. 320 с. URL; [http://psychlib.ru/mgppu/PPs-2008/PPs-320.htm#\\$p1](http://psychlib.ru/mgppu/PPs-2008/PPs-320.htm#$p1)
4. Концепція «Нова українська школа»: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/>
5. Концепція розвитку педагогічної освіти : наказ МОН України від 16.07.2018 № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennyakonceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
6. Професійна мобільність вчителя початкових класів – пріоритет Нової української школи О. Виноградова, К. Шахова, Л. Писарева Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради /
7. Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології: зб. матеріалів II Всеукраїнської інтернет-конф. Київ: ЦППО, 2017. 424 с

Якимець Л. В., старший вчитель, учитель географії, природознавства та фінансової грамотності,
Бережанський ліцей №2 Бережанської МТГ

«ETWINNING – ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ»

Анотація. Програма «eTwinning Plus» відкриває нові горизонти для українських вчителів та учнів, надає можливості для всебічного розвитку і творчої реалізації. Також створює необхідні умови міжнародного педагогічного партнерства, сприяє співробітництву між українськими та європейськими школами.

Ключові слова: eTwinning, співпраця, проєкт, освітні технології, міжнародний обмін.

Основним інноваційним підходом в умовах глобалізованого світу формування освітнього середовища стали міжкультурні обміни.

На сьогодні, популярним інструментом для вчителів є програма «eTwinning». Це навчальна програма Європейської Комісії, започаткована в 2005 р. з метою розвитку співпраці європейських шкіл. Вчителі та учні, зареєстровані в мережі «eTwinning», отримують можливість реалізації спільних проєктів з іншими європейськими школами. Ключовою складовою навчання є використання інформаційно-комунікаційних технологій. Проєкт «eTwinning» розширює сферу освітніх можливостей для учнів та вчителів, підвищує мотивацію до навчання та ступінь відкритості до Європи.

«eTwinning Plus» – це робочий простір програми в рамках Східного партнерства Європейського Союзу.

Онлайн-мережу «eTwinning Plus» було створено з метою залучення до проекту сусідських країн ЄС в рамках European Neighbourhood Policy (Європейської політики сусідства). Ключовою ціллю якої є поглиблення відносин між членами ЄС та країнами-сусідами.

На сьогодні «eTwinning» та «eTwinning Plus» це:

- 44 країни-учасниці («eTwinning» - Австрія, Албанія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Голландія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція та ін., до «eTwinning Plus» входять: Україна, Грузія, Республіка Молдова, Вірменія, Азербайджан, Туніс, Ліван та Йорданія).

- 208 000 зареєстрованих навчальних закладів

- 817 236 вчителів-бок учасників-ць

- 107 359 проєктів

Реалізація програми «eTwinning» та підтримка навчальних закладів здійснюється Європейською Комісією та країнами-учасницями. На рівні ЄС за проєкт відповідає Central Support Service (Центральна служба підтримки). Локальну підтримку проєкту надають National Support Services (Національні служби підтримки) – в країнах, що є членами чи кандидатами на вступ до ЄС, або членами Європейської асоціації вільної торгівлі; та Partner Support Agencies (Партнерські агентства підтримки) – в країнах, залучених до Європейської політики сусідства.

Партнерське агентство підтримки програми було обране Міністерством освіти України. PSA (Партнерське агентство) в Україні сприяє реалізації програми: популяризує ідею «eTwinning», надає навчальну та технічну підтримку школам-учасницям, організовує спеціальні тренінги для вчителів. Зараз програма розпочала нову трансформацію.

Що дає участь у «eTwinning Plus» для сучасного вчителя?

Українські вчителі мають нагоду завести контакти з вчителями інших країн Європи. «eTwinning Plus» стає для них майданчиком для спілкування та обміну досвідом, корисною інформацією й методиками навчання.

Також «eTwinning» – це потужний стимул для вивчення іноземних мов і покращення рівня використання ІТ-технологій. У рамках програми учні також тренують навички командоутворення та отримують досвід створення спільних проєктів. Окрім цього, вони дізнаються про культуру інших країн Європи та заводять нових друзів. Тобто програма націлена на використання усіх компетенцій НУШ на практиці та розуміння учнів відмінностей інших культур, що в майбутньому призведе до створення нового кращого толерантного світу.

Окрім вищезгаданого, програма «eTwinning» – це чудова можливість реалізувати креативний підхід у навчанні і нагадати вчителям та учням, що навчатися й навчати – не лише потрібно, але й цікаво.

Наприклад, завдяки одному із проєктів «My school my workshop(okulum atölyem)», який передбачав створення різноманітних майстер-класів, воркшопів, що дадуть учням можливість зустрічатися з новими видами діяльності в багатьох галузях та активно навчатися, було здійснено міжнародній освітній обмін. У рамках якого відбулася подорож учнів Бережанського ліцею №2 до Туреччини міст Ordu Fatsa на запрошення Ahmet Yakut, Ebru Ramay з 3.05 по 10.05, яка стала можливою за підтримки міжнародної освітньої програми «eTwinning», Посольства Туреччини в Україні та сприяння МЗС Туреччини. Метою поїздки було: розвинути освітнє партнерство, стимулювати школярів до вивчення іноземних мов, покращити навички комунікації, вміння будувати діалог, здійснення

міжкультурного обміну та розширення професійної компетентності вчителя на міжнародному рівні.

Отже, програма «eTwinning» – це можливість самореалізації сучасного вчителя у світовому контексті сучасної освіти та розвиток кожного учня як громадянина світу.

Список використаних джерел

1. Вихрущ А. В. Інновації в педагогіці. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності». 2020.с.62

2. Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури Моніторинговий звіт eTwinning: 2021. с 210. / URL [https://www.eacea.ec.europa.eu/news-events/news/etwinning-monitoring-report-2021-has-been-published-2021-12-20_en]

3. Концепція Нової Української школи / URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>

4. О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. О. Сергуніна, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Г. І. Герасимчук, Т. В. Магера, Н. Б. Стрийвус. Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини (м. Тернопіль, Україна, 28-29 жовтня 2021 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Тернопіль: ТОКІППО, 2021.127 с.

5. Сторінка проекту «My school my workshop(okulum atolyem)» / URL:[<https://live.etwinning.net/projects/project/321504>]

6. Хартія вільної людини Ініціативна група «Першого грудня»: веб-сайт. URL: <http://www1-12.org.ua/ukrajinska-khartijavilnoji-liudyny>

СЕКЦІЯ 4. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Боруцька Л. С., методист відділу методики навчальних предметів суспільно-гуманітарного та естетичного циклів,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

STORYTELLING – ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Методичний коментар : практичне заняття проводиться як пошук технологічності навчальної методики, що використовує вчитель зарубіжної літератури, узагальнення відомостей про форми методичної роботи зі словесниками щодо особливостей використання у навчально-виховному процесі Storytelling як освітньої технології, спонукування педагогів області до створення такого методичного середовища, яке стимулювало б до пошуку форм і методів роботи для реалізації вимог чинних програм із зарубіжної літератури.

Напрями роботи:

- розширення знань з технології Storytelling;
- ознайомлення із сутністю технології Storytelling у викладанні української і зарубіжної літератури;

- формування практичних умінь і навичок використання правил технології Storytelling на уроках літератури;
- ознайомлення з інтерактивними технологіями навчання, типами уроків та видами робіт з технології Storytelling на уроках літератури в школі;
- формування практичних умінь і навичок з використанням методу індивідуально-авторської візії розповіді;
- ознайомлення з проведенням дискусії з використання технології Storytelling.

Завдання:

- створити умови для активної пізнавальної діяльності кожного педагога;
- підвищити рівень мотивації, активності і творчості;
- формувати організаторські здібності та навички конструктивного спілкування.

Методичний апарат

Інновація (лат. Inovatis) (in-в, novus – новий) в перекладі означає «оновлення», «зміни».

Українською мовою «інновація» перекладається як «нововведення».

Методичний прийом – це складова частина методу, дії, які спрямовані на розв’язання конкретного завдання (прийоми навчання – це конкретні елементи того чи іншого методу).

Технологія – від грецької techne – мистецтво, майстерність і Logos – учіння.

Термін «педагогічна технологія» – в буквальному перекладі означає вчення про педагогічне мистецтво, майстерність.

Педагогічна (освітня) технологія – це система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, яка побудована на науковій освіті, запрограмована в час і в просторі і приводить до належних результатів.

Перебіг практикуму

Етап I Вступ

Шановні колеги – учасники практикуму маю нагальну потребу поділитися з Вами назрілими роздумами про суть філології, місця мови і літератури у суспільстві, роль предмета «Зарубіжна література» у сьогоденні, місії учителя – словесника, фаховості учителя зарубіжної літератури.

Початок ХХІ століття, позначений процесами радикальної перебудови постсучасного світу під потужними впливами глобалізації, змусив з нових позицій замислитись над такими речами як «геополітика знання». Серед викликів ХХІ століття найважливішими є вимоги до нового типу гуманістичної особистості.

На моє глибоке переконання, шкільний предмет «Зарубіжна література» може постати базисом для формування в учнів уявлень про європейську ідентичність. Літературні твори країн Західної, Східної, Південної та Північної Європи, що входять до шкільної програми «Зарубіжна література» – це дзеркало, у якому відображаються усі реалії європейської людини (здобутки і розчарування; всесильність і слабкість; історичні відкриття й історичні травми, радість і біль, оптимізм і песимізм).

На мою думку, курс «Зарубіжна література» у принципі, крім формування патріотичної й культурно розвиненої особистості, має сприяти тому, щоб принаймні випускники 11 класів могли без остраху взяти до рук книжку бодай якоюсь іноземною мовою і прочитати її. Зарубіжна література має відкривати випускникам наших шкіл шлях до мультилінгвальної та багатокультурної європейської спільноти. Це нормальна практика для Європи, де кожен учень вивчає як мінімум дві – три іноземні мови країн ЄС. Тому пропонований курс має розширити кругозір наших учнів, підготувавши їх до адекватної комунікації із Західним світом. Для цього передусім потрібно прочитати базові твори, які

сформували фундамент європейської ідентичності. Майже століття тому в українській критиці точилися дискусії про дух Фауста, про європейського рантьє, який приходить на зміну аристократії. Тенденції до «дегуманізації мас» не зникли й сьогодні. Медіапростір часом прагне сформувати з людини зомбі, а не критично налаштованого індивіда, здатного адекватно сприймати соціально-політичні процеси навколишньої дійсності.

Отже, шкільний курс «Зарубіжної літератури» мав би стати основою для формування критичного мислення. Європа – це передусім критичне мислення. Це, звичайно не нігілізм, не цинічне заперечення усього, що є навколо. Просто європейці знають, що сама по собі людська натура – досить небезпечний феномен. Людину потрібно контролювати, зокрема на державних посадах. Європа бачила страшні трагедії. А Україна й поготів здобула кров'ю своє право бути в Європі.

Історія української культури – це, зокрема, й історія перекладів. А переклади можуть бути важливим сегментом історико-культурного процесу. Українські письменники мають особливі досягнення в царині художнього перекладу. Іван Франко, Леся Українка, Михайло Старицький, Пантелеймон Куліш, Валер'ян Підмогильний, Максим Рильський, Дмитро Павличко, Ліна Костенко, Василь Стус, Іван Драч, Юрій Андрухович сформували особливу школу художнього перекладу. А що й казати про шістдесятників, «покоління бунту опору» (О.Пахльовська), органічно пов'язане з європейським світоглядом.

Художня література – наш найсокровенніший і діяльний засіб спілкування. Це воістину єдиний спосіб обговорити наодинці наші глибинні турботи: самотність, кохання, тривогу, пориви, страх.

Одна із головних традицій літератури – її безкомпромісна серйозність. Візьміть книгу будь-якого письменника, і ви переконаєтеся, що у нього є багато чого вам сказати серйозно і задушевно. У світі немає іншого рівня спілкування, щоб було рівноцінним художній літературі.

Письменство належить до тих рідкісних речей у житті, які неможливо творити індивідуально. Література більше нагадує діалог, аніж проповідь чи лекцію.

Література – невід'ємна складова у житті та розвитку суспільства. Вона є найбільшою скарбницею мудрості, що відкрита для кожного.

Сфера культури духовної – це перш за все література, книга.

Педагогам іноді не вистарчає конкретної художньо-естетичної програми. Не загальної шкільної, а саме своєї особистої художньо-естетичної програми, що нагромаджується як морально-філософський відгук на суспільне життя і культуру наших днів. Зробимо спробу поговорити про те, як можна таку особистісну програму удосконалити, опираючись на художню літературу, художнє слово.

Цікавий факт.

Тюбінгенський університет видав Гегелю свідоцтво випускника, в котрому було зазначено:

...Здібності відміні.

Судження зрілі.

Пам'ять тверда.

Працездатність нерегулярна.

Теологію розуміє.

Філологію знає.

У філософії ніяких старань не виявляв.

Зрозуміло, що цей документ не наносить ніяких бід Гегелю як філософу. Але кого ж все-таки атестує цей атестат? Викладачів, котрі не розгледіли у своєму учневі геніального філософа, чи Гегеля, котрий у студентські годи дійсно не приділяв достатньої уваги

філософії? Перше припущення здається найбільш правдоподібним, а друге – потребує доказів.

Ким є учитель у школі? У відносинах «учитель – учень» учитель є лідером. Але ж лідером необхідно стати.

Лідер – це той, хто точно знає, куди і для чого веде. Він – із тих, хто своєю творчою ініціативою, діяльним пошуком допомагає формувати особистість школяра і всього колективу. Лідер – це учитель, що володіє високим професіоналізмом, відкритими громадянськими поглядами. Доля і суспільство вибрали вчителя для справи освіти дітей, щоб прийняти на себе велику частину людських бід, радощів, турбот. І саме тому вчитель – категорія моральна.

Духовний потенціал вчительства визначає у нашому житті дуже багато. Витоки знань, культури, патріотизму закладаються у свідомості дітей при безпосередній і повсякденній праці вчителя.

Учитель першим приймає на себе всі удари бездуховності, що народжуються у суспільстві; атака нівелювання цінностей проходить із дня у день, і вчителеві наодинці її не подолати, потрібна допомога всього культурного обширу суспільства.

Дивитись і слухати у нас вміють усі, а бачити і чути – не завжди!. Учитель ці дієслова розрізняє і тренує свій дух, щоб саме бачити і чути – і не тільки навколо себе, але й в собі. Тоді й виникає ота магічна мить, на котрій і тримається професія учителя.

Проблеми майстерності вчителя, проблеми професійності завжди основні. Справжній вчитель, коли навчає інших, завжди навчається сам. По-перше він перевіряє свої знання, тому що лише при доступному і зрозумілому поясненні іншій людині, можеш бути впевненим, що сам розумієш суть знання. По-друге, коли шукаєш форму чіткого опису того чи іншого питання, часто приходять нові ідеї. По-третє, ті часто найвні запитання, котрі задають учні, виключно стимулюють думку і примушують із абсолютно нової точки зору поглянути на те явище, до якого підходив стандартно. Все це разом допомагає мислити нестандартно. Саме від учителя в значній мірі буде залежати яким моральним принципам у майбутньому надаватиме перевагу учень сьогодення.

Технологія Storytelling чи оповідь історій особливо ефективна в епоху технологій.

Етап II

Теоретична частина (міні – лекція із використанням презентації).

Storytelling (Сторітеллінг) як технологія навчання

«Словесна творчість – це могутній засіб розумового розвитку людини, перед якою відкривається світ. З того часу, як слово стає для дитини інструментом, за допомогою якого твориться нова краса, дитина піднімається на нову сходинку бачення світу, досягає якісно нового етапу у своєму, духовному розвитку. Їй хочеться у слові виразити своє захоплення, свій подив перед красою світу».

В. Сухомлинський

«Якщо мені вдавалось домогтись, щоб дитина, в розвитку мислення якої траплялись серйозні затримки, придумала казку, пов'язуючи у своїй уяві декілька предметів оточуючого світу, – значить можна сказати з упевненістю, що дитина навчилася мислити».

В. О.Сухомлинський

Навчальний матеріал, поданий у вигляді цікавої захоплюючої історії, сприяє розвитку особистісних якостей, демонструє унікальність уяви кожної дитини, дозволяє проявити активність та творчість. Оскільки сучасні діти багато часу проводять онлайн, реальне спілкування стає мистецтвом, якому потрібно навчати. Для цього чудово підходить метод «сторітеллінга».

Storytelling (у перекладі з англійської story означає історія, а telling – розповідати; отже, сторітеллінг – це розповідь історій) – це мистецтво захоплюючої розповіді та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача. Ця методика була розроблена та успішно випробувана на особистому досвіді Девідом Армстронгом, головою міжнародної компанії Armstrong International.

У процесі створення сторітеллінга Девід Армстронг врахував відомий психологічний фактор: історії значно легше сприймаються, вони більш захоплюючі та цікаві, ніж правила або директиви. Після того, як людина вислухала вас, вона починає вам довіряти. Вам же стає значно простіше переконати її у чомусь та мотивувати.

Сторітеллінгом зацікавлені педагоги та психологи у всьому світі, оскільки пояснення матеріалу у формі розповіді історій розвиває в учнів уяву, логіку та підвищує рівень культурної освіти. Сторітеллінг може бути застосований у будь-якому місці та у будь-який час. Історії дозволяють розповісти про те, як приймаються рішення та будуються стосунки. Через обмін історіями, вибудовуючи емоційні зв'язки, учні та вчителі створюють правильні й більш якісні взаємостосунки.

Діти люблять слухати історії більше, ніж доповіді, описи чи визначення, тому що вони легше сприймаються (зادіяна не лише раціональна сторона сприйняття інформації, а й **образна**). Отже, реалізується принцип доступності навчання.

В історії є герой, який змінюється. Ці зміни відбуваються в процесі боротьби, наполегливої праці, виконання складних завдань тощо.

Історія динамічна. Сучасні діти з кліповим мисленням краще сприйматимуть історію, ніж текст іншого виду.

Історія впливає на почуття дитини, а це підвищує рівень концентрації уваги. Тому всі уважно слухають навчальний матеріал, сприймають його, а потім з легкістю можуть відтворити. Правда теж у формі історії. Отже, реалізується принцип міцності знань та емоційного навчання.

Використання такої методики дає можливість описати свої вчинки та почуття, проаналізувати власні дії, оцінити наслідки та зробити висновки на майбутнє. Сторітеллінг успішно використовують у бізнесі для просування брендів та товарів на ринку. В 2006 році ця технологія була визнана бізнес-ідеєю року.

За допомогою технології сторітеллінгу можна отримати два важливі результати: поживлення атмосфери у класі, зняття напруженості, створення невимушеної обстановки; ця технологія є одним із найбільш простих та швидких шляхів встановлення контакту між вчителем та учнями, засобом привернення та утримання їх уваги.

Створенню історій сприяють: демонстрація відеоматеріалів з відключеним звуком; самостійний відбір фрагментів фільмів для розповіді на уроці; демонстрація знайомого фільму, з продовженням та поясненням учня; самостійне порівняння матеріалу підручника зі змістом фільму та висловлення своєї точки зору; самостійне написання творчої роботи за відеоматеріалом тощо.

Види сторітеллінгу:

культурний – розповідає про цінності, моральність та вірування;

соціальний – розповідь людей один про одного (можна розповідати дітям історії з життя відомих людей, що може стати для них прикладом для побудови свого життя);

міфи, легенди – вони відображають культуру й нагадують нам, чого в житті слід уникати аби бути щасливим;

jump story – всі полюбують слухати історії про містичних істот, коли неочікуваний кінець змушує підстрибнути на стільці від страху; такі історії допомагають подолати власні страхи;

сімейний – сімейні легенди зберігають історію наших родин, ці історії передаються з покоління в покоління та мають повчальний характер;

дружній – ці історії об'єднують друзів, оскільки вони згадують про певний досвід, який вони пережили разом;

особистий – особисті історії розповідають про власний досвід та переживання. Це важливий вид сторітеллінгу, оскільки подібні історії допомагають зрозуміти себе і почати розвиватися.

Сторітеллінг є хорошим способом мотивації, переконання учнів, який дає змогу надихнути їх на прояв ініціативи в навчальному процесі.

Наприклад, можна розказати та проаналізувати історію впливу праці французького математика, фізика, філософа і теоретика науки Жюль Анрі Пуанкаре «Наука та гіпотеза», яку він опублікував у 1902 р, на А. Ейнштейна та П. Пікасо. Виявляється, що математик-універсал, людина, яка здатна охопити всі математичні результати свого часу, своєю працею надихнув А. Ейнштейна на створення теорії відносності, а П. Пікасо на створення картини та започаткування нового напрямку в мистецтві – кубізму.

Історії є інструментом розвитку дружніх стосунків у класі чи групі та ефективним способом донесення до інших змісту завдання або проєкту.

Сторітеллінг – це творча розповідь. На відміну від фактичної розповіді (переказу, опису по пам'яті), яка ґрунтується на роботі сприймання, пам'яті, відтворювальної уяви, в основі творчих розповідей лежить робота творчої уяви. Обов'язковими компонентами такої розповіді мають бути самостійно створені дитиною нові образи, ситуації, дії. При цьому учні використовують свій набутий досвід, знання, але по-новому комбінують їх.

Історія залежить від того, для якої саме аудиторії вона призначена. В історії будь-якого виду є кілька ключових принципів, які відрізняють її від простого викладу фактів: наявність персонажа; наявність інтриги; наявність сюжету.

Складові частини історії: герой; сюжет; тема та ідея. Героєм історії може бути предмет, людина, явище, вигадана істота, природа, символ. Сюжет повинен містити експозицію, зав'язку, розвиток дій, кульмінацію та розв'язку.

Мистецтво сторітеллінгу – це один із найприродніших і водночас найефективніших способів надати навчальному процесу особливої якості.

Етап III

Практична частина

Storytelling як технологія вивчення зарубіжної літератури.

Головна мета Storytelling у процесі вивчення зарубіжної літератури в школі – це робота з художньою інформацією, формування умінь і навичок комунікації та самовираження учнів засобами розповідання.

Отже, формуємо завдання Storytelling як технології вивчення зарубіжної літератури такі: (колективна робота учасників практикуму)

Приклад запису спільного обговорення завдань технології:

- відбір контенту інформації для розповідання у процесі уважного і творчого читання;

- фокусування на ключових моментах (події, образи, ідеї, деталі тощо);
- структурування матеріалу, уміння поділити його на частини, виділити головне;
- виявлення власного ставлення; аргументація, позиція, оцінка, судження;
- пошук адекватних словесних засобів для відтворення художньої інформації;

- виявлення творчих здібностей у процесі розповіді історій;
- пошук адекватних словесних засобів для відтворення художньої інформації;
- виявлення творчих здібностей у процесі розповідання;
- позитивний вплив на аудиторію: створення комфортної атмосфери, контакт, взаємодія, партнерські взаємини зі слухачами;
- володіння різними формами діалогу з літературним текстом й слухачами;
- прогнозування – продовження літературного тексту в просторі культури, суспільного життя, власного досвіду.

Робота у групах.

Форми Storytelling та методичні прийоми їх реалізації в шкільному курсі зарубіжної літератури

Я – уважний і творчий читач (ця форма технології спрямована на формування вміння працювати з літературним контентом – бачити й сприймати ключові моменти, епізоди, образи, деталі; фокусувати увагу на головному; добирати необхідний для розповіді матеріал; запам'ятовувати й відтворювати текст.

Для цієї форми можна використати такі методичні прийоми, як: розповідь на задану тему чи проблему; розповідь за планом (простий, складний, цитатний); пошук ключових епізодів та їх відтворення з поясненнями; коментований переказ тексту (або його частини); розповідь за поданими ключовими словами; встановлення відповідностей на підставі прочитаного тексту та розповідь про них; відтворення фабульної та сюжетної послідовності; реконструкція подій та ін.).

Завдання.

I група. Розповісти про динаміку образу Хлестакова у комедії М. Гоголя «Ревізор».

II група. Створити розповідь про героя і автора у поемі Н.Г. Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда» (схожість і відмінність).

III група. Використовуючи ключові слова, відтворіть життєву драму Анастасі де Ресто (за повістю «Гобсек» О. де Бальзака): стосунки з батьком, сім'я, пристрасть, марнотравство, смерть чоловіка, бідність і душевна спустошеність.

Індивідуально – авторська візія розповіді.

(У процесі формування комунікативної компетентності важливо спонукати учнів виявити власну позицію за допомогою не тільки слова, але й невербальних засобів, які сприятимуть покращенню розповіді).

Завдання

I група. Створити рекламу Вашої улюбленої книжки й оригінально розкажіть про неї.

II група. Уявіть, що Ви сценарист фільму про Маленького принца А. де Сент Екзюпері. Укладіть епізоди, які ви плануєте екранізувати. Запишіть коментарі.

III група. Уявіть, що ви – режисер фільму за твором Йоганни Ягелло «Кава з кардамоном». Дайте поради акторам щодо їхньої гри, костюмів, розкажіть про місце, де будуть зніматися епізоди фільму.

Комунікація як партнерство.

Прийоми діалогічної взаємодії з текстом:

- постановка запитань;
- висунення припущення щодо подальшого розвитку змісту;
- критичний аналіз прочитаного.

Створення установки на діалог з текстом (текст – різні точки зору; герої, що виражають ту чи іншу смислову позицію, знаходження суперечностей у поглядах, позиціях, представлених у тексті. Постановка запитань до тексту. Бахтін тлумачив смисл

як відповідь на запитання. Гадамер зазначав, що розуміємо лише тоді, коли розуміємо запитання, на яке текст є відповіддю. Вміння ставити запитання сприяє активізації як комунікативної, так і пізнавальної складових читацької діяльності. Для формування вміння ставити запитання, які сприяють розвиткові мислення людини, формують когнітивну та комунікативну складові.

Приклади:

- Наведіть приклад ...
- Яким чином можна використати для ...
- Що станеться, якщо ...?
- Що маєте на увазі під...?
- У чому сильні та слабкі сторони ...?
- На що схоже...?
- Що ми вже знаємо про...?
- Яким чином ... впливає на ...
- Яким чином ... пов'язане з тим, що ми вивчали раніше?

Завдання

I група. Відтворити фабульний ланцюжок. По черзі розповісти про життєві історії дівчинки Буби (Барбара Космовська «Буба»).

II група. Скласти паспорт улюбленого твору.

III група. Розповісти про мрії і мрійників за повістю – феєрією Олександра Гріна «Пурпурові вітрила».

Навчальна гра на уроках зарубіжної літератури

Для активізації читацької уваги та комунікації можна застосувати такі прийоми, як вибір або заміна наративної позиції рольове розповідання, інсценізація, учнівський театр тощо.

Завдання

I група. Розказати про Поліанну з точки зору мами, друга, літературного критика, пересічного читача.

II група. Переповісти зустріч автора і літературного героя улюбленого твору.

III група. Переповісти зустріч сучасного читача із Деві, героєм оповідання Джеймса Олдріджа «Останній дюйм».

Розповідь за допомогою інформаційно-цифрових ресурсів

Додаткові можливості для посилення мотивації розповідання учнів учитель-словесник може черпати через розвиток ІТ – технологій. Сучасні учні часто користуються Інтернетом, тому варто залучати цифрові засоби для розвитку їхніх комунікативних здібностей. Для цього можна застосувати такі прийоми як розповідь у формі e-mail, спілкування у чаті, укладання презентації, створення буктрейлера тощо.

Завдання

I група. Створіть власний фінал твору Е. Сігела «Історія одного кохання».

II група. Уявіть, що Шаріков живе серед вас. У яких діяннях цього персонажа ви могли б розчаруватися?

III група. Уявіть, що ви зустрілися із польською письменницею Віславою Шимборською, про що б ви з нею подискутували?

Розповідь у контексті культури

Твори мистецтва можуть позитивно вплинути на емоції читача. Доцільно добирати музику, твори кіномистецтва, живопису тощо до своєї розповіді, а також можна

використовувати схеми, географічні карти, віртуальні музеї для здійснення віртуальних екскурсій.

Завдання

I група. Розповісти, які емоції викликав у вас вірш Р. Кіплінга «Якщо...» ?

II група. Створіть віртуальний музей англійського письменника Ч. Діккенса.

III група. Укладіть план розповіді про епоху Просвітництва, використавши художні твори, музику, живопис.

Підсумки

Отже, Storytelling як сучасна освітня технологія може бути надзвичайно ефективною у процесі вивчення зарубіжної літератури. Методичні інструменти цієї технології активізують емоції і мислення сучасного школяра в процесі вивчення зарубіжної літератури, активізують зацікавлення учнів у читанні художньої літератури, а також опанування інформаційно-цифрових технологій. Майстерність розповіді, якої вчитель зарубіжної літератури зуміє навчити своїх учнів, допоможе у майбутньому стати їм успішними і цікавими для соціуму.

Рефлексія.

П'ять відкриттів практикуму: на занятті відкрила для себе...; сьогодні мене здивувало...; виникли несподівані думки про...; на практикумі дізналася (як і що)...; сьогодні зрозуміла ... .

Список використаних джерел

1. Богосвятська А.І. Як зробити смачний, ароматний, кольоровий урок літератури. Львів, 2015
2. Куцірко О.Г. Професійний довідник учителя літератури. Х.: Вид. Група «Основа», 2012

Бондаренко Т. Є., к. пед. н., викладач кафедри біології, екології та методики їх навчання,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка,

Черняк В. М., д-р біол. н., професор, в. о. завідувача кафедри змісту і методик навчальних предметів,

Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВОЄННИЙ ЧАС

Анотація. У статті висвітлено особливості організації дистанційного навчання в умовах воєнного часу. Звернуто увагу на врахування психологічних та методичних вимог під час освітнього процесу у цей час. Проаналізовано роль інноваційних технологій у забезпеченні умов для комунікації учнів під час дистанційного навчання

Ключові слова: дистанційне навчання, інноваційні технології, освітній процес.

14 березня 2022 року у 13 областях України у закладах загальної середньої освіти відновилося навчання, яке було призупинено через війну, яку розпочала в Україні Російська Федерація. Відновлення освітнього процесу та його форма залежать від ситуації безпеки у кожному регіоні та територіальній громаді. Виникла необхідність у реалізації нових підходів до організації освітнього процесу. Триває використання дистанційної

форми навчання, яка стала активно практикуватися ще з 2020 року у зв'язку із пандемією COVID-19. Для організації дистанційного навчання у воєнний період важливе не лише дидактичне забезпечення, але й врахування педагогами психологічних особливостей учнів під час такого складного періоду життя суспільства.

На думку В. Мандрієвського, метою дистанційного навчання під час війни є не тільки засвоєння нових знань, а й психологічна підтримка, спілкування, перемикаєння уваги дітей. Викладачі отримали чіткий сигнал – навчання в цих умовах має бути без негативних оцінок або об'ємних домашніх завдань – воно має стати допомогою дитині, а не черговим стресом та хвилюваннями [2].

У воєнний час під час он-лайн занять є свої пріоритети в організації освітнього процесу. Методисти радять звертати більшу увагу на повторення, на гігієну користування гаджетами. Під час уроків необхідно ставитися із розумінням до розсіяності, неухважності й інертності школярів. Учителі мають підбадьорювати школярів, а не залякувати негативом на уроках. Відволікатися варто лише на підтримку та турботу, а не на актуальні новини.

У процесі дистанційного навчання дещо змінюються функції всіх учасників освітнього процесу: педагогам необхідно не лише адаптувати матеріал до дистанційної форми, розробити нову систему контролю, а й організувати живе спілкування, без якого неможливий розвиток комунікативної компетентності. Тому вчителям необхідно побудувати освітній процес таким чином, щоб максимально зацікавити учнів.

Нами було проведено дослідження серед учнів 5-11 класів із метою з'ясування ефективності використання різних технологій і засобів під час дистанційного навчання. У результаті було з'ясовано, що технологія навчання, побудована на використанні навчальної літератури, цікавить 10% учнів; технологія навчання, основана на використанні навчальної літератури та аудіозаписів, цікавить 11,6%; навчальна література у поєднанні з відеозаписами становить інтерес для 14,7%; навчальна комп'ютерна (мультимедійна) програма – засіб навчання, здатний поєднувати текст, аудіо- та відеозаписи – може залучити 24,3%; використання інтерактивного спілкування з вчителем і учнями під час уроку є ефективною для 60% учнів.

Тому педагогу під час дистанційного навчання доцільно використовувати інтерактивні технології навчання. Інтерактивний підхід у навчальній діяльності заснований на різних лініях взаємодії: учень ↔ навчальний предмет, педагог ↔ учень, учень ↔ учень.

Які ж інтерактивні технології доцільно використовувати у дистанційному навчанні? Серед них – *мультимедійні технології*, під час яких відбувається активне спілкування учнів між собою та з учителем. Це дискусії, обговорення, бесіди, рольові ігри із розв'язанням навчальної проблеми, проєктна діяльність тощо. У дистанційній формі краще використовувати малі групи співробітництва.

Технологія навчання у співпраці створює умови для активної спільної навчальної діяльності у різних навчальних ситуаціях. Існують два варіанти навчання у співпраці. Європейський варіант використовується у процесі проєктної діяльності, а також пов'язаний із організацією дискусій. Американський варіант орієнтований на формування певних навичок, умінь, засвоєння понять і академічних знань. У процесі роботи учні обмінюються адресами своїх електронних скриньок, номерами в меседжерах для можливості постійного зв'язку між собою, обговорення тих чи інших питань, що виникають у процесі навчання. Учні мають змогу використовувати форуми, чати, онлайн-конференції.

Під час організації *індивідуально-групової роботи* формуються групи з учнів, які мають різний рівень навчальних здібностей у кількості 3-4-х осіб. Вчитель пояснює новий матеріал, а потім кожній групі дає певне завдання.

Кожен учасник групи виконує свою частину завдання та афішує результати, що контролюються усією групою. Потім організовується обговорення роботи над завданням із учителем. Після того як новий матеріал засвоєний, кожен член групи виконує індивідуальний тест (завдання можуть бути диференційованими). Відмітки за індивідуальний тест підсумовуються, виставляється загальна оцінка всій команді. Такий метод роботи найефективніший для засвоєння нового матеріалу.

Під час організації *командно-ігрової роботи* формуються групи по 3 особи, які мають однаковий рівень знань. Після пояснення нового матеріалу вчителем кожна команда отримує завдання. Перемагає та команда, яка набирає найбільшу кількість балів.

У системі інтерактивних методів навчання важливе місце посідають кейс-технології. У процесі реалізації цієї технології вчитель виступає у ролі модератора – стежить за встановленим порядком [3]. *Технологія роботи з кейсом* включає кілька етапів: I – ознайомлення із проблемою, II – збір інформації, III – розгляд/пошук альтернатив, IV – прийняття рішення, V – презентація рішення, VI етап – порівняльний аналіз. Метод кейсів сприяє розвитку вміння аналізувати ситуації, оцінювати альтернативи, вибирати оптимальний варіант та планувати його здійснення, виробляється вміння вирішення практичних завдань.

Технологія Web-квест є популярною у сучасній школі. Web-квест – проблемне завдання із елементами рольової гри, для виконання якого необхідні інформаційні ресурси мережі Інтернет [1]. Технологія використовується як один із видів контролю під час дистанційного навчання.

Web-квест є освітнім веб-сайтом, компоненти якого наповнюються учнями в процесі вирішення певних навчальних завдань і має складну дидактичну структуру: вступ (точний опис сценарію Web-квесту, плану роботи, розподіл ролей його учасників); центральне завдання, яке містить мету, проблему; вказівки щодо виконання основного завдання; висновок. Завдання веб-квесту зазвичай розміщуються на сайті в мережі Інтернет, який можна створити як на корпоративному сайті, так і використовуючи сучасні інтернет-сервіси: Google (<https://sites.google.com>), конструктор Zunal WebQuest Maker (<http://zunal.com>), генератор веб-квесту (<http://www.aula21.net/Wqfacil/intro.htm>) та ін.

Учні, виконуючи завдання веб-квесту, можуть спілкуватися із однолітками (телеконференції, вебіари), працюючи у групі [6]. Це дає змогу створити сприятливе освітнє середовище для формування навичок дослідницької діяльності, активізації самостійної пізнавальної діяльності в ігровій формі, розвитку універсальних навчальних дій та ключових компетентностей школярів.

Застосування ігрових технологій побудови навчального процесу є особливо важливим у дистанційному форматі навчання. Гра дає змогу підвищити залучення учнів до процесу навчання, стимулювати їхню самостійну діяльність, що може частково компенсувати відсутність прямого контакту з учителем. Для створення дидактичних ігор використовуються різні сервіси: SMART Technologies, LearningApps, Quizizz, EDpuzzle, ClassTools.NET, JeopardyLabs

Можливість спілкування забезпечує робота школярів над *буктрейлерами* – короткими відеороликами із навчальною інформацією. Тривалість буктрейлера становить не більше 3-х хвилин. Головне його завдання – зацікавити і здивувати, привернути увагу до проблеми. Під час створення буктрейлера використовують відео, ілюстрації, фотографії, обкладинки книг.

Скрайбінг (від англійського scribe – накидати ескізи або малюнки) – спосіб донесення інформації через ілюстрування ключових моментів. Головне в скрайбінгу – ефект паралельного впливу: голосова розповідь послідовно супроводжується замальовками, нерідко ще й текстовим записом опорних понять [4; 5]. До переваг цієї технології належать: участь та увага аудиторії; якісне засвоєння інформації та запам'ятовування ключових моментів; зручне сприйняття інформації; можливість неперервного спілкування зі слухачами.

Створює умови для отримання кожним учасником нових знань і нового досвіду шляхом самостійного або колективного відкриття *постерна технологія*. Особливістю даної технології є реалізація ідеї діалогу в усіх його аспектах. Відбувається обмін думками, знаннями, творчими знахідками між учасниками творчої групи, чому сприяє чергування індивідуальної, групової діяльності і роботи в парах. Результатом роботи стає не тільки сам постер, реальне знання чи вміння, важливий сам процес осягнення істини і створення творчого продукту. Найважливішою ознакою цього процесу є співробітництво і співтворчість.

Технології дистанційного навчання передбачають систематичну взаємодію з учителем; групову роботу з однокласниками, використовуючи проблемні, дослідні, пошукові методи під час роботи з відповідними темами предмета; спільні телекомунікаційні проекти, обмін думками, інформацією через Інтернет. Вони потребують постійного удосконалення.

Список використаних джерел

1. Ільченко О.В. Використання web-квестів у навчально-виховному процесі. URL:http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/30113/.
2. Мондрієвський В. 28 березня у Києві в дистанційному форматі відновлюється освітній процес. URL:https://kyivcity.gov.ua/news/valentin_mondrivskiy_28_bereznya_u_kiyevi_v_distantsionomu_formati_vidnovlyuyetsya_osvitniy_protse/
3. Ковальова С. М. Різноманітні підходи до класифікації кейсів. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 2 (74). Педагогічні науки. С.20-24.
4. Скрайбінг – новейшая техника презентации. URL : <https://ru.osvita.ua/school/scribing/51803/>
5. Сорока Т.В. Скрайбінг як сучасна форма візуалізації навчального матеріалу. URL: <http://journal.osnova.com.ua/article/51806-%D0%A1%>
6. Харлаш Л.М. Технологія «Веб-квест» у методичному арсеналі сучасного вчителя. URL: <http://mk.osvita-dnepr.com/vprovadzhennya-innovatsijnikh-tekhnologij/26-tekhnologiya-veb-kvest-u-metodichnomu-arsenali-suchasnogo-vchitelya>.

Гаврилишена О. О., к. пед. н., старший науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення видання навчальної літератури,
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»

ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ «ШКОЛА ПРАЦІ»

Анотація. Актуалізоване питання сучасної освітньої парадигми «школа праці». Розглянуто роль підручника у реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача

освіти в контексті формування ключових і наскрізних компетентностей в умовах впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес Нової української школи. Доведено перспективність використання електронних підручників як засобу для проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти.

Ключові слова: «школа праці», компетентнісний підхід, ключові компетентності, наскрізні компетентності, індивідуальна освітня траєкторія, електронний підручник.

Згідно з Законами України «Про освіту» [4], «Про повну загальну середню освіту» [5], Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [7] основним принципом всіх рівнів освіти визначено забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання упродовж життя.

Так, у Законі України «Про освіту» підкреслено: «здобувач освіти повинен мати індивідуальну освітню траєкторію – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання» [4, Розділ 1, стаття 1].

За нової освітньої парадигми саме «школа праці» здатна забезпечити розвиток, саморозвиток, самостійність здобувача освіти, вільну реалізацію його природних задатків. «Школа праці» стала новим концептуальним орієнтиром у підході до формування змісту освіти. Головна ідея – навчити дитину самостійного успішного життя. Набуття учнями знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Тому пріоритет у заняттях – розвиток мислення і формування умінь самостійно здобувати нове знання. Новий матеріал фактично не викладається, багато уваги приділено формуванню практичних навичок користування словниками, довідниками, інформаційними джерелами у мережі Інтернет, що необхідні для вирішення практичних завдань. Відбувається орієнтація на підтримку індивідуального розвитку дитини, надання їй необхідного простору для прийняття самостійних рішень, вибору змісту і способу навчання. Оновлення змісту освіти й навчальних технологій відбулося шляхом узгодження їх з сучасними потребами, орієнтацією навчальних програм на концепцію компетентнісного підходу та створення ефективних механізмів його запровадження, за якої учні є активними учасниками освітнього процесу, мають учитися ставити цілі і розв'язувати завдання як самостійно, так і спільно з іншими людьми, вчитися розмірковувати над своїм навчанням, отримувати досвід і відчуття.

На думку науковців, саме набуття життєво важливих компетентностей може дати людині можливості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти. Виокремлюють ключові та наскрізні компетентності [3, с. 74]. «Ключові» або «предметні компетентності» – це знання, уміння і навички у комплексі із сформованою життєвою позицією учня. У формуванні ключових компетентностей беруть участь усі навчальні предмети. Кожен предмет, маючи власний компетентнісний потенціал, впливає на формування ключових компетентностей. Ключовими компетентностями у процесі навчання здобувачів закладів загальної середньої освіти є формування готовності діяти і навчатися разом, удосконалення набутих навичок у процесі спільної діяльності. Для засвоєння нових

концепцій і поглиблення знань учнів з основних предметів рекомендовано орієнтувати на встановлення зв'язків між тим, що вони вивчали раніше, і новим матеріалом. Розв'язання визначених завдань вимагає від учнів не тільки набуття знань і вмінь із різних галузей, але й сформованості наскрізних компетентностей, які інтегрують окремі галузі знань. Під поняттям «наскрізні компетентності» розуміємо категорією, що охоплює знання, навички, цінності, позиції, вольові установки та передбачає здатність застосовувати знання і вміння в окремих конкретних ситуаціях. Наскрізні компетентності виходять за межі конкретних навчальних предметів і слугують базисом для особистісного зростання, навчання, майбутньої професійної і громадської діяльності учнів. До наскрізних компетентностей здобувачів повної загальної середньої освіти зараховують такі: мислення і вміння вчитися; культурна компетентність, взаємодія і самовираження; навички самообслуговування і організація розпорядку дня; мультиграмотність; інформаційно-комунікаційна компетентність; бізнес-компетентність і підприємливість; співробітництво і розбудова сталого майбутнього [2, с. 30].

Сучасні зміни у національній системі освіти пов'язані із входженням країни до єдиного світового освітнього простору, де великого значення набуває створення нового покоління засобів навчання, які б поєднували передові досягнення педагогічної науки з можливостями сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Варто зазначити, що до провідних електронних освітніх ресурсів навчального призначення у закладах загальної середньої освіти належить електронний підручник. Термінологічно, електронний підручник визначається як електронне навчальне видання із систематизованим викладенням навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів і забезпечує інтерактивну взаємодію, має такі компоненти: теоретичні, практичні, демонстраційні та емпіричні, а також засоби перевірки знань школярів та наявність мультимедійного контенту – сукупність даних інтерактивного вмісту, представленого у форматах відео, анімації, об'єктів віртуальної, доповненої реальності, комп'ютерних моделей (симуляторів), а також їх поєднання з аудіоінформацією, текстом, зображеннями [6].

Електронні підручники мають істотні відмінності від паперових через можливості сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій. До основних переваг електронних підручників можна віднести мобільність, доступність, відповідність рівню розвитку сучасних технологій, оскільки у сучасному інформаційному суспільстві інформація становить стратегічну цінність. Нові інформаційні технології, які дають можливість створювати, зберігати, переробляти інформацію і забезпечувати ефективні способи її подання споживачеві, є могутнім інструментом прискорення прогресу в усіх сферах розвитку суспільства. Процесу створення і поширення електронних підручників в освітній діяльності сприяє швидкий розвиток глобальної та локальних комп'ютерних мереж, нових інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, які найближчим часом стануть домінуючим складником системи освіти [1, с. 46]. Наразі, сучасний етап інформатизації суспільства вимагає переосмислення самої парадигми освіти, відмови від адаптивної моделі засвоєння знань на користь моделі освіти, зорієнтованої на особистість, спонукає до пошуку нових підходів до організації освітнього середовища у закладах освіти, створення нового покоління засобів навчання, що поєднують досягнення сучасної педагогічної науки з потужними дидактичними можливостями інформаційних технологій. Нині друкований підручник у своєму традиційному вигляді й функціональному призначенні вже не може посідати монопольне становище в умовах інформаційного суспільства з його необмеженими можливостями генерування, збереження і передавання інформації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зроблено висновок, що на сучасному етапі розвитку освіти спостерігається поєднання педагогіки і можливостей інформаційних технологій. Електронні освітні ресурси, у тому числі електронні підручники є зручним «інструментом» учителя для забезпечення індивідуалізації навчання кожного учня. В умовах модернізації освіти, переходу до освітньої парадигми «школа праці», проведення реформи Нової української школи та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти актуальності набуває проблема впровадження електронних підручників в освітній процес закладів загальної середньої освіти, які розглядаються як інструмент досягнення освітньої мети. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі пов'язуємо з дослідженням навчальних вимог до електронних підручників в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Биков В., Литвинова С., Мельник О. Ефективність навчання з використанням електронних освітніх ігрових ресурсів у початковій школі. Інформаційні технології і засоби навчання. Електронне наукове фахове видання ISSN Online: 2076-8184. 2017. Том 62. № 6. С. 34–46.

2. Богачков Ю., Ухань П., Милашенко В., Сагадіна О. Інформаційно-комунікаційні інструменти побудови індивідуальної освітньої траєкторії старшокласників. Information Technologies and Learning Tools. 2018. Т. 2 (64). С. 23–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_64_2_5.

3. Гаврилишена О. О. Електронний підручник як засіб реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача повної загальної середньої освіти. Імідж сучасного педагога. № 5 (200) 2021. С. 68–76. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-68-76](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-68-76).

4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII [електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 13.07.2020 р. № 764-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text/>.

6. Положення про електронний підручник. (Regulations on the electronic textbook). (2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-18>.

7. Про затвердження плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80#Text>.

Горбенко С. Л., к. пс. н., доцент, старший науковий співробітник відділу STEM-освіти,
Лозова О. В., завідувачка сектору відділу STEM-освіти,
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»

ФОРМУВАННЯ STEM-КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито актуальність розвитку STEM-освіти, що зумовлює формування STEM-компетентностей у здобувачів освіти. Визначено зміст STEM-компетентностей. Автори зазначили форми роботи й всеукраїнські та регіональні заходи, що органічно поєднуються з особливостями освітньої інноваційної діяльності.

Ключові слова: Державний стандарт базової середньої освіти в Україні, STEM-компетентності, здобувачі освіти.

Важливим аспектом STEM-освіти є забезпечення свідомого професійного самовизначення та становлення особистості здобувача освіти з урахуванням власних можливостей, індивідуальних особливостей і кон'юнктури ринку праці [3].

Використання провідного принципу STEM-освіти – інтеграції у закладах освіти дозволяє здійснювати модернізацію методологічних засад, змісту, обсягу навчального матеріалу предметів природничо-математичного циклу, технологізацію процесу навчання та сформуванню у здобувачів освіти STEM-компетентності [2]. STEM-компетентності визначаються як динамічна система знань і умінь, навичок і способу мислення, цінностей і особистісних якостей, які зумовлюють здатність до інноваційної діяльності: готовність до розв'язання комплексних задач, критичного мислення, креативності, реалізації організаційних здібностей, роботи в команді – ефективної взаємодії, оцінювання і прийняття рішень [4, 5].

Державний стандарт базової середньої освіти в Україні [1] ґрунтується на рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо переліку ключових компетентностей для навчання впродовж життя. У Рекомендаціях зазначено надавати підтримку педагогічному персоналу, наприклад, допомагаючи їм впроваджувати інноваційні методи навчання з використанням нових технологій; поліпшувати навчання на основі проєктної діяльності, а також використовувати мобільність навчання, зміцнювати систематичну співпрацю між освітою, навчанням та виробництвом для підтримки шляхів навчання протягом усього життя особистості [6].

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти в Україні, зміст STEM-компетентностей визначається як:

Математична компетентність – це здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті; моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичного апарату; усвідомлення ролі математичних знань і вмінь в особистому та суспільному житті людини.

Ставлення: готовність шукати пояснення та оцінювання правильності аргументів; усвідомлення важливості математики як мови науки, техніки та технологій; усвідомлення ролі і значення точності та правильності вимірювань, обчислень і розрахунків для проєктування і виготовлення виробів; усвідомлення значення математики для повноцінного життя в сучасному суспільстві, розвитку технологічного, економічного й оборонного потенціалу держави, успішного вивчення інших предметів.

Уміння: оперувати текстовою та числовою інформацією, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, перетворювати інформацію з однієї форми в іншу; встановлювати кількісні та просторові відношення між реальними об'єктами навколишньої дійсності; створювати і досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ, інтерпретувати та оцінювати результати; застосовувати логічні способи мислення; використовувати математичні методи в життєвих ситуаціях.

Компетентності в галузі природничих наук, технологій, інженерії – формування наукового світогляду; здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи; набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, зумовлених людською діяльністю; відповідальність за наслідки такої діяльності.

Ставлення: прагнення поглиблювати уявлення про цілісну наукову картину світу для суспільнотехнологічного розвитку; критичне оцінювання досягнень науково-технічного прогресу, здобутків природничих наук і технік; емоційно-ціннісне сприйняття природи та її пізнання для успішного життя в соціоприродному середовищі; усвідомлення значення технологій у повсякденному житті; визнання цінності природних ресурсів для сьогодення та майбутніх поколінь і їх раціональне використання.

Уміння: класифікувати об'єкти, явища природи, технологічні процеси; використовувати наукові знання, здобутки техніки і технологій, інженерії для розв'язання проблем; робити висновки на основі міркувань та свідчень; обґрунтовувати рішення; формулювати гіпотези, збирати дані, здійснювати експерименти, аналізувати і узагальнювати результати проєктно-технологічної діяльності; використовувати наукові методи для розв'язання задач прикладного змісту засобами цифрових технологій; критично оцінювати наслідки використання сучасних технологій для природного і соціального середовища [1]. Отже, STEM-компетентності визначаються як динамічна система знань, умінь і ставлення особистості, що формує здатність до ефективної інноваційної діяльності.

З метою розвитку STEM-компетентностей необхідно мотивувати здобувачів освіти брати участь як у традиційних інтелектуальних заходах (конкурси, олімпіади, турніри), так і заходах, що сприяють розвитку напрямів STEM-освіти: науково-просвітницькі акції, інженерні та STEM-тижні, наукові пікніки, фестивалі з мейкерства. З розвитком напрямів STEM-освіти за останні роки зросла кількість заходів, на яких молодь на конкурсній основі може презентувати свої роботи, проєкти або позмагатись командою. Завдання педагогічного колективу та батьків допомогти долучитися до заходів, які відповідають уподобанням вихованців та сприяти участі в них.

З метою подолання гендерних стереотипів та підвищення можливостей побудови STEM-кар'єри бажано сприяти участі дівчат в програмах/заходах «Дівчата STEM», «ІТ-дівчата», які організовують заклади вищої освіти, громадські організації, ІТ-компанії.

Цікавим осередком розвитку STEM-компетентності здобувачів освіти є музейний простір, що формує інтерес у молоді до науки, технічної творчості, винахідливості. Музеї науки надають знання через наукові, творчі й освітні заходи, майстер-класи, інтегровані уроки з різних предметів, лабораторні роботи тощо. Здобувачам освіти пропонується відвідати Музей науки у м. Києві, перший інтерактивний простір, що містить понад 120 інтерактивних експонатів та інсталяцій. Музей проводить наукові, творчі й освітні заходи, майстер-класи, презентації книг та зустрічі з натхненними людьми. Тематичні шкільні екскурсії для школярів проводить музей «Експериментаріум», під час яких детально розглядають теми: електрика та магнетизм, природа звуку, світло та колір, а також проводяться інтегровані уроки з різних предметів, лабораторні роботи відповідно до навчальних програм, гуртки з хімії та фізики.

Використання вищезазначених форм роботи й заходів, що органічно поєднуються з особливостями освітньої інноваційної діяльності, дозволяють ефективно реалізувати вимоги концепції «Нова українська школа», сприяють формуванню у здобувачів освіти STEM-компетентностей та ранньої професійної само визначеності.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30.09.2020 року).

2. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 року № 960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>

3. Патрикеева О., Горбенко С., Лозова О., Василяшко І. (2021) Проблема розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). Проблеми освіти: збірник наукових праць. Електронне видання ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». К., Вип.2 (95). 53-67. URL: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-95.2021.04>

4. Пилипенко О (2021) STEM-компетентності: сутність та структура. Освіта і суспільство: збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. №3. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4535>

5. Поліхун Н., Постова К., Сліпучіна І., Онопченко Г., Онопченко О. (2019) Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 80 с.

6. Розвиток ключових компетенцій для навчання впродовж життя – витяг з Готенбурзького саміту Європейської комісії 2017 року URL:https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/factsheet-key-competences-lifelong-learning_en.pdf

Горбурков В. В., к. техн. н., науковий співробітник,

Франчук О. В., к. техн. н., старший науковий співробітник,

Національний центр «Мала академія наук України»

МОНІТОРИНГ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДОБУТКІВ УЧНІВ НА ОСНОВІ ІАС «ІНТЕЛЕКТ»

***Анотація.** З метою виявлення найбільш обдарованої та талановитої шкільної молоді України на основі аналітичного аналізу їх досягнень у різного роду Всеукраїнських інтелектуальних конкурсах та змаганнях фахівцями Національного центру «Мала академія наук України» (МАН) була створена система рейтингового оцінювання інтелектуальних здобутків учнів («Інтелект») [1]. Розроблений підхід та сам алгоритм отримання рейтингових показників учасників конкурсних змагань є науково-обґрунтованим і може бути адаптований до будь-яких навчальних змагань.*

***Ключові слова:** інформаційно-аналітична система (ІАС), рейтинг, інтелектуальні досягнення, конкурс-захист МАН.*

Рейтинг інтелектуальних здобутків враховує результати заключного етапу двох найбільш престижних Всеукраїнських інтелектуальних змагань: IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади та III етапу конкурсу-захисту науково-дослідних робіт Малої академії наук (рис. 1).

Однак крім загальнонаціонального моніторингу виникає потреба у відстеженні здобутків інших школярів. В тому числі вона виникає зокрема для визначення індикатору інтелектуального потенціалу учня, адже при його формуванні необхідно враховувати всі наявні інтелектуальні досягнення учня на будь-яких конкурсах, турнірах чи змаганнях, де він приймав участь та незалежно від рівня конкурсу.

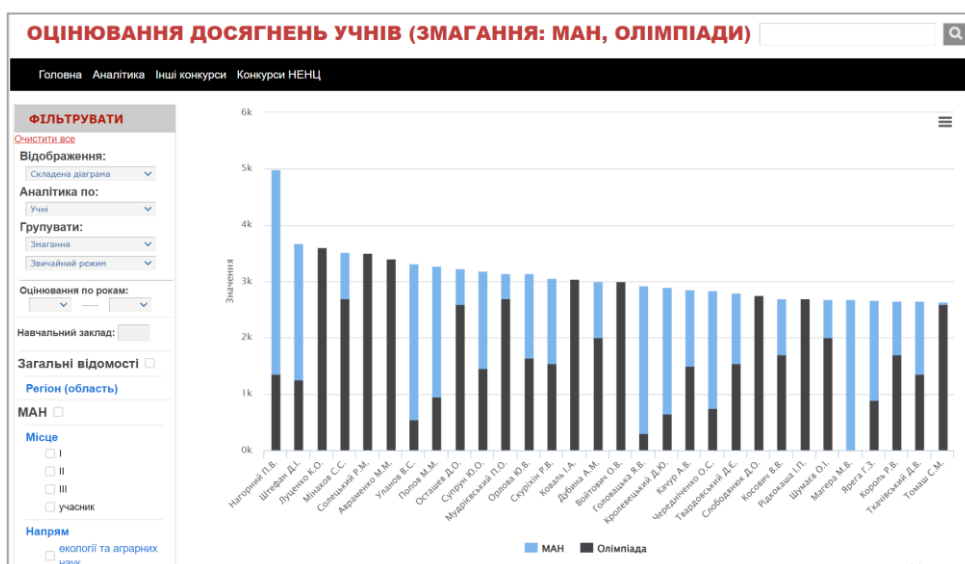

Рис 1. ІАС «Інтелект» (діаграмне представлення)

В межах цієї роботи для здійснення більш повного моніторингу важливих змагань, інформаційно-аналітичну систему «Інтелект» було доповнено даними по додатковим конкурсами: «Майбутнє України» та «Юніор Дослідник», які проводяться під егідою МАН. Крім цього розгорнута відповідна система саме для регіонального рівня (II-етапу) конкурсу-захисту МАН на базі Полтавського та Рівенського регіону.

ІАС «Інтелект» надає наступну основну функціональність:

- формування рейтингового списку конкурсантів, що утворюється на базі застосування алгоритму конкурентної нормалізації [2], який дозволяє оцінити об'єктивний рівень досягнень учнів, та засоби пошуку і фільтрації;
- перегляд інформаційної картки учня, де відображаються його персональні інтелектуальні здобутки та деяка загальна інформація;
- додатковий аналітичний функціонал, що дозволяє здійснювати агрегацію та візуалізацію даних по деяким показникам, які характеризують об'єкти нижнього рівня ієрархії (учнів).

Конкретний тип візуалізації інформаційно-аналітичних даних результатів конкурсних випробувань в графічному режимі визначається значеннями чотирьох параметрів:

- *Відображення (V)*. Користувач обирає конкретний вигляд графічного представлення даних (**стовпчикова діаграма, графік, кругова діаграма, складена діаграма, карта**) – 5 можливих варіантів.
- *Аналітика по (A)*. Цей параметр фактично задає назви рядів даних для сформованої вибірки, які (крім значення «школи») розміщуються по осі ОХ (**області України, учні, роки, секції/предмети, змагання**) – 6 можливих варіантів.
- *Групувати*. Обрання способу деталізації елементів рядів даних за тим чи іншим атрибутом (**без значення, змагання, роки, секції/предмети, напрями, місця, класи, області України**) – 8 можливих варіантів (G1) та тих показників, значення яких аналізується (G2) – 3 значення:
  - *звичайний режим* – сумарна кількість рейтингових балів для кожного елемента обраного ряду даних;
  - *кількість досягнень* – сумарна кількість отриманих призових місць та учасників для кожного елемента обраного ряду даних;
  - *кількість учнів* – сумарна кількість учнів для кожного елемента обраного ряду даних.

Отже, графічний вигляд аналітичних даних визначається заданими користувачем конкретними значеннями чотирьох параметрів: V , A , $G1$, $G2$ і формально може асоціюватися з деякою точкою 4-вимірному простору, утвореного декартовим добутком: $Z = V \times A \times G1 \times G2$, де

- $V = \{ \text{“стовпчикова діаграма”, “графік”, “кругова діаграма”, “складена діаграма”, “карта”} \}$;
- $A = \{ \text{“області України”, “школи”, “учні”, “роки”, “секції/предмети”, “змагання”} \}$;
- $G1 = \{ \text{“без значення”, “змагання”, “роки”, “секції/предмети”, “напрями”, “місця”, “класи”, “області України”} \}$;
- $G2 = \{ \text{“звичайний режим”, “кількість досягнень”, “кількість учнів”} \}$.

Таким чином, теоретично загальна кількість всіх можливих способів візуалізації аналітичних запитів (елементів множини Z) до системи складає $5 \times 6 \times 8 \times 3 = 720$, проте практично ця кількість є дещо меншою, адже сполучення деяких значень параметрів є просто несумісними між собою або такими, що не мають коректного смислового навантаження.

Відмітимо, що ІАС «Інтелект» надає можливість формувати рейтинг не тільки учнів, а також і безпосередньо шкіл та педагогів.

Однак для оцінювання інтелектуального потенціалу учня необхідно враховувати не тільки його досягнення на різноманітних конкурсах, якщо він брав у них участь, а також і інші його індикативні оцінки на базі аналізу його діяльності у школі, навчальної успішності чи безпосередньо психодіагностики [3]. Такі дослідження проводяться в межах відповідної НДР Малої академії наук України.

Список використаних джерел

1. Горборуков В.В., Франчук О.В., Приходнюк В.В. Онтологічний підхід до оцінювання інтелектуальних досягнень учнів. *Збірник матеріалів II Всеукраїнського відкритого науково-практичного онлайн-форуму: «Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії»* Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2020. С. 126 – 128.

2. Горборуков В. В., Франчук О. В., Приходнюк В. В. Застосування алгоритму конкурентної нормалізації для обчислення рейтингів учасників різноманітних інтелектуальних змагань. *Збірник матеріалів III Всеукраїнського відкритого науково-практичного онлайн-форуму: «Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії»*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. С.248 – 250.

3. Митник О. Я., Стрижак А. Є. Психолого-педагогічні умови формування соціальної успішності молодших школярів/ок у процесі навчання. *Technologies of intellect development*. 2021. Вип. 2(30).

Драпак Л. С., к. фіз.-мат. н., доцент кафедри теорії та методик природничо-математичних дисциплін та технологій,
Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В ПРАКТИЦІ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. На сучасному етапі розвитку, коли кількість інформації збільшується надто швидкими темпами, важко уявити суспільство без використання інноваційних

інформаційно-комунікаційних технологій. Найпоширенішою технологією сьогодні є мультимедійні технології. Тому однією з основних задач освіти є введення людини в інформаційний простір та формування її інформаційної цифрової культури.

Ключеві слова: *Zoom, Skype, meet, хмарні технології, GeoGebra.*

Вступ. Освіта XXI століття спрямована на формування інформаційно-цифрової компетентності як однієї з ключових. В епоху цифрового розвитку суспільства реформування системи освіти, її цілі, організація та компоненти мають бути відповідними цьому процесу. Суспільно зумовлений процес вимагає упровадження інноваційних підходів організації освітнього процесу, які в майбутньому забезпечать конкурентоспроможність фахівців. Звідси – важливим компонентом інформатизації суспільства є інформатизація освіти, що спрямована на задоволення освітніх потреб [2]. Інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене та водночас критичне застосування особистістю інформаційно-комунікаційних технологій для створення пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі; інформаційну й медіа-грамотність; навички безпеки в Інтернеті тощо [6].

Мета статті – розкрити теоретичні засади та практичні можливості інформаційно-цифрової компетентності з використанням сучасних інноваційних засобів та технологій .

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку системи освіти в Україні пріоритетним завданням є підвищення її якості, що виступає основою формування соціально зрілої творчої особистості. Цьому сприяє організація освітнього процесу, яка здійснюється на основі компетентнісного підходу. Компетентнісний підхід не є новим у вітчизняній освіті. Українські перспективи компетентнісного підходу в сучасній освіті досліджували вчені І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубочова, А. Хуторський та інші.

Професія вчителя сьогодні тісно пов'язана з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та їх впливом на освітні процеси і професійну діяльність. Українським вченим В. Биковим сформульовано таке визначення цифрової компетентності: **«цифрова компетентність це – знання, вміння та навички в галузі інформаційних технологій та здатність їх застосування в професійній діяльності»** [1]. Це визначення є співзвучним із терміном, окресленим Службою науки та знань Європейської Комісії Наукового центру ЄС, відповідно до якого цифрову компетентність вбачають у свідомому та критичному використанні технологій цифрового суспільства в роботі, вільному часі та спілкуванні .

У нормативних документах нашої держави приділяється значна увага здійсненню цифровізації освітньої галузі. У Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [4] визначено, що «першочерговими завданнями є формування ґрунтовної національної політики цифровізації освіти як пріоритетної складової частини реформи освіти. ». У Концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа» в формулі нової школи акцентується увага, що саме «наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху нової української школи [3,5].

Цифрові навички дають можливість застосовувати в навчальному процесі такі інноваційні технології, як: Кейс-технології; STEM-технології; SMART-технології та інші. **STEM-освіта** – це послідовність курсів або програм навчання, яка готує учнів до успішного працевлаштування, вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань та наукових понять. Освіта в галузі STEM є основою підготовки співробітників в області високих технологій. **Smart освіта** – це використання

всіх розумних технологій (Smartфони, розумна дошка, розумні екрани, хмарні технології, тощо). Smart-освіта є актуальною, тому що швидкість виникнення нових технологій в останнє 10-ліття значно зростає. **Кейс-технології** – суть технології полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсом») для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень учнями з певного розділу навчання дисципліни.

Впровадження хмарних технологій в освітній процес допомагає сформувати цифрове навчальне середовище та сприяти інформаційно-цифровій компетентності усіх учасників навчально-виховного процесу. За визначенням ЮНЕСКО «хмарні технології» – це метод зберігання даних і надання програмного забезпечення кінцевому користувачеві. Запровадження хмароорієнтованих навчальних середовищ дає можливість створити новітні середовища навчання, нові технології організації навчальної діяльності, комунікації учасників навчально-виховного процесу.

Для вчителя інформаційно – цифрова компетентність – це можливість зробити навчальний процес більш захопливим і ефективним. Вміння застосовувати онлайн-документи дає можливість: використовувати у роботі Google-документи; шукати відео на Youtube; використовувати соцмережі; організовувати онлайн зустрічі за допомогою сервісів Zoom, Google (Meet), Skype; організовувати роботу з використанням Google-класу; організовувати дистанційну освіту; використовувати Viber.

Дистанційна освіта – це навчання на відстані – набуває сьогодні все більшої популярності. За наявності сучасних комп'ютерних технологій та Інтернету вона стає зручною та доступною. Адже дистанційна освіта не вимагає від учня чи студента присутності в аудиторії, дозволяє навчатися в зручний час в будь-якій точці земної кулі. В умовах карантину та воєнного стану і переходу навчальних закладів по всьому світу на віддалену роботу значної популярності набули сервіси для проведення такої роботи. Розглянемо деякі з них, які стали популярними саме в освіті.

Сервіс Zoom для проведення онлайн-конференцій став особливо популярним під час карантину. Його використовують для проведення онлайн-зустрічей і навчання в школах та університетах. Платформа доступна для операційних систем Windows, MacOS, Android та iOS та має плагін, що дозволяє використовувати Zoom у браузерях Google Chrome та Mozilla Firefox. *Zoom* став головним засобом спілкування під час пандемії коронавірусу. **Сервіс Google Meet** був розроблений спеціально для широкомасштабних відеоконференцій, до яких можна приєднати посилання або код. Як і Zoom, бізнес та організації, навчальні заклади є його цільовими аудиторіями. Google Meet працює у більшості браузерів, але, оскільки це продукт Google, він найкраще працює в Chrome. **Сервіс Google Клас** – безкоштовний сервіс для навчальних закладів, некомерційних організацій і користувачів особистих облікових записів Google. У ньому можна створювати курси, а також призначати і перевіряти завдання. Він спрощує організацію навчального процесу і комунікацію з учнями.

Слід зазначити, що існує безліч онлайн-платформ з математики для очного та дистанційного навчання школярів, наприклад:

Навчальний сайт з математики **Formula** <https://formula.co.ua/uk>; платформа для вивчення математики від освітніх експертів **Matifik** <https://www.matific.com/ua/uk/home/>; проект, що створює освітній контент широкого спектра з використанням ІТ <https://www.ed-era.com/>;

Всеукраїнська школа онлайн <https://lms.e-school.net.ua/>;

сайт з математики 5-11 класів «**У класі**» <http://uklasi.com.ua/> .

Канал UKLASI.COM.UA одержав Срібну кнопку You tube (оскільки на його відео підписалося більше 100000 користувачів.

GeoGebra – безкоштовна динамічна математична програма для всіх рівнів освіти. Дане інтерактивне середовище, засноване на принципах динамічної геометрії та комп'ютерної алгебри, призначене для створення динамічних моделей і забезпечує умови для досягнення учнем практичної та дослідницької компетенцій.

Висновки. Отже, можна сказати, що інформатизація освіти в Україні є одним з найважливіших механізмів, що зачіпає основні напрямки модернізації освітньої системи. Сучасні інформаційні технології відкривають нові перспективи для підвищення ефективності освітнього процесу. Темпи та масштаби останніх цифрових інновацій спонукають розглядати «цифрові технології як основу та рушійну силу розвитку освіти і сучасної глобальної економіки» [1].

Список використаних джерел

1. Биков В. Досвід: Цифрове навчальне середовище. URL: <https://www.facebook.com/uesaccent/photos/pcb.1809058149395875/1809406686027688/?type=3>. – Назва з екрану.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затвердж. постановою Каб. Міністрів від 23 листоп. 2011 р. № 1392 .
3. Концепція нової української школи.
4. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 – 2020 роки.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України . 2016 .с. 11 – 12 .

Іванюк Т. Г., методист, в. о. завідувача відділу методики навчальних предметів природничо-математичного циклу, технологій та фізичної культури,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

КЕЙС-МЕТОД У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ НУШ

Анотація: Розглянуто питання розв'язання проблем навчання математики засобами удосконалення педагогічних підходів до її викладання, зокрема із використанням кейс-методу. Охарактеризовано основні підходи до впровадження методу кейсів у професійну діяльність вчителя. Проведено аналіз практичного досвіду із узагальненням отриманих результатів, окреслено шляхи підготовки методичних кейсів для стимулювання активності вчителів у впровадженні ситуативної методики в навчальний процес з математики, формування особистісних якостей та компетентностей, позитивної мотивації. Розглянуто інструменти кейс-технологій для розв'язування математичних задач. Наведено приклади застосування кейс-методу у навчанні математики в рамках нових підходів до її викладання з орієнтацією на інновації, діяльнісний підхід, творчість та реалізацію особистісного потенціалу. Акцентовано увагу на процесах реформування шкільної математичної освіти відповідно до концепції НУШ.

Постановка проблеми. Згідно концепції НУШ пріоритетним завданням для сучасного вчителя є створення умов, розвивального середовища для кожного здобувача освіти, за яких є можливим формування компетентностей та наскрізних умінь, реалізація інтересів та здібностей; шляхом самостійної діяльності та докладених зусиль і

відповідних дій – досягнення поставлених цілей. В організації професійної діяльності однією з перспективних технологій навчання доцільно вважати кейс-технологію, яка являє собою синтез проблемного навчання, інформаційно-комунікаційних технологій та проєктного навчання.

Однак, аналіз теорії та педагогічної практики демонструє, що парадигма активного впровадження сучасних ефективних та інноваційних засобів ще не достатньо знайшла власної змістової ніші в особистих професійних пріоритетах більшості учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Орієнтація України на входження до європейського освітнього простору, переходу на нову парадигму освіти зумовлюють необхідність теоретичного осмислення та якісного оновлення системи професійної підготовки вчителя математики НУШ. Актуальним є вдосконалення методичної підготовки вчителя НУШ оскільки суспільство має потребу в новому поколінні педагогічних кадрів, які здатні прийняти та реалізувати нові цілі та завдання модернізації освіти.

Будь-які перетворення, що відбуваються у сучасній школі, знаходяться у прямій залежності від рівня професійно-педагогічної компетентності, особистісних якостей, а також від рівня розвитку мотиваційно-ціннісної орієнтації учителів, що зумовлює необхідність постійного удосконалення майстерності педагога, розвитку його професійно-ціннісних орієнтацій і якостей, творчого стилю мислення, освоєння сучасних педагогічних технологій, саморозвитку і повноцінної самореалізації в обраній професії. Нагальним завданням є формування креативного педагогічного потенціалу.

Кейс-метод як сучасна педагогічна технологія навчання набирає дедалі більшої популярності у закладах освіти.

Кейс-метод тлумачиться як метод навчання, що використовує опис (демонстрацію) та аналіз реальних ситуацій з метою формування певного досвіду вирішення проблем у професійно-педагогічній діяльності.

З проблемами використання інноваційних технологій, до яких належить метод кейсів, в навчальному процесі пов'язані дослідження таких вчених і педагогів: К. Баханової, В. Волканова, Н. Васильєвої, А. Мартинець, О. Марущак, Г. Сазоненко, В. Щедрикова. Зокрема, розробкою кейс-технологій займалися О. Стаченко, О. Шовкопляс, Т. Гарбузняк, І. Багірова, Б. Бурихін, О. Конова, З. Федорінова, Ю. Дегтярьова та інші.

Кейс-метод – інструмент, який дозволяє застосувати теоретичні знання до вирішення практичних завдань. Метод сприяє розвитку в учнів самостійного мислення, уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити свою. За допомогою цього методу учні мають можливість проявити й удосконалити аналітичні та оціночні навички, навчитися працювати в команді, знаходити найбільш раціональне рішення поставленої проблеми. Метод ситуаційного навчання формує позитивне ставлення з боку учнів, забезпечуючи освоєння теоретичних положень та оволодіння практичним використанням матеріалу.

Кейс-технології в навчальному процесі сприяють формуванню в учнів уміння та навичок:

- комунікації,
- презентації,
- взаємодії та прийняття рішень,
- самостійного пошуку інформації задля розв'язання ситуаційного завдання,
- експертного аналізу.

Мета кейсів – детальний аналіз, а не оцінювання. Ціллю їх є допомога у набутті навичок аналізу вирішувати складні проблеми.

Ю. П. Сурмін зазначає, що найважливішою особливістю кейс-методу в навчанні «є підвищення ефективності діяльності вчителя», оскільки застосування кейс-технологій в навчанні дозволяє не тільки реалізовувати власні здібності, але і розвивати їх.

В процесі роботи з кейс – методом спостерігається єдність основних функцій діяльності вчителя: виховної, навчальної, організаційної, дослідницької.

Застосовуючи даний метод у викладацькій діяльності, можна виокремити ряд переваг. Серед них:

- можливість перевірити теорію на практиці;
- отримання навичок роботи у команді;
- уміння формулювати питання, аргументувати свою відповідь;
- розвиток системи цінностей, життєвих установок, професійного світосприйняття;
- розвиток самостійного мислення;
- уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору;
- навички знаходити найбільш раціональне рішення поставленої проблеми.

Алгоритм роботи вчителя над кейсом за етапами:

I. Підготовчий етап. Вчитель готує приклад ситуації, додаткові інформаційні матеріали, визначає місце заняття відповідно до навчальної програми та календарно-тематичного плану предмету.

II. Ознайомлювальний етап.

1. Введення в ситуацію учнів. Опис ситуації. Залучення учасників до обговорення реальної ситуації.

2. Глосарій (з'ясування сутності ключових понять кейса).

III. Аналітичний етап.

1. Усвідомлення і формулювання проблеми на основі інтерпретації ситуації.

2. Виявлення причин виникнення даної проблеми.

3. Вироблення різних способів дії в даній ситуації (варіантів вирішення проблеми).

IV. Підсумковий етап. Вибір найбільш раціонального рішення з опорою на аналіз позитивних і негативних сторін кожного.

З методичної точки зору кейс – це спеціально підготовлений навчальний матеріал, що містить структурований опис ситуації, яка запозичена з реальної практики. Кейси занурюють учнів в проблему, стимулюють шукати рішення конкретного завдання.

По об'єму розрізняють наступні кейси:

- міні – кейси (у формі міні-кейсу можна представити задачу, проєкт, дослідницьке завдання тощо)
- макро – кейси (значні за обсягом та терміном проведення)
- кейси – «начерки» (зорієнтовані здебільшого на ключових поняттях, із використанням умінь аналізувати, узагальнювати інформацію та виокремити головне, тобто спрямовані на розвиток ключових умінь та надпредметних компетентностей за умови потреби економії та ефективного розподілу часу).

Методи кейс-технології:

- метод інциденту,
- метод розбору ділової документації,
- ігрове проєктування,
- метод ситуаційно-рольових ігор,
- метод дискусії,

- метод ситуаційного аналізу (ситуаційні завдання і вправи, аналіз конкретних ситуацій (кейс-стаді).

Метод інциденту полягає в тому, що учні повинні самостійно відшукати потрібну інформацію для розв'язання даної проблеми. Завдання, яке пропонується, не містить усіх даних, які необхідні для його вирішення. Під час розв'язання такого кейсу учень вчиться працювати з інформацією (сприймати та аналізувати її, систематизувати), формувати власну позицію (уміння погодитись або заперечити, навівши вагомні аргументи) і на підставі цього робити висновки.

Метод розбору ділової документації полягає в наданні учням детальної інформації для розв'язання даного проблемного завдання. Важливо – проаналізувати представлену інформацію та знайти рішення.

Для методу ігрового проєктування характерним є організація роботи над проєктами.

Мета методу ситуаційно-рольових ігор полягає в тому, щоб у вигляді інсценування створити для класу історичну, правову, соціально-психологічну ситуацію з подальшим її розв'язанням та оцінкою вчинків, подій.

Метод дискусії – обмін цікавими ідеями, думками з яких-небудь питань відповідно до прийнятих норм спілкування.

Найпопулярнішим у практиці роботи учителів математики області є метод ситуаційного аналізу, суть якого полягає в глибокому дослідженні реальної або імітованої ситуації.

Окрім зазначених методів, доцільними у застосуванні є кейс-виклад, що передбачає опорний конспект, ментальну карту тощо, тобто виклад навчального матеріалу у структурованій та ефективній для сприймання інформації формі. Кейс-ілюстрація набуває практичного значення за потреби візуалізації навчального матеріалу, зокрема представлення серії рисунків для розв'язування задач чи опанування складного для вивчення теоретичного матеріалу. Кейс-практична задача, міні-кейс, метою якого є розв'язання проблемного завдання із використанням математичних методів. Кейс із структурованими запитаннями містить перелік запитань до тексту, який підлягає опрацюванню.

Під час створення хорошого кейсу з математики важливо врахувати:

- назву (захоплюючу, проблемну);
  - контекст (ціннісні дані про зовнішні фактори, які дозволяють зрозуміти та інтерпретувати кейс);
  - випадок (визначений об'єкт, який цікавить та як він пов'язаний з головним питанням дослідження);
  - факти (об'єктивна інформація: статистика, результати анкетувань, фото тощо);
  - рішення (частина кейса, яка може містити рефлексію, коментарі, сценарій).
- Що не є кейсом? Хью Мак Лін виокремив три ознаки:
- не актуальний та нецікавий матеріал (відсутність загадки, відсутність запитання, відсутність протиріччя);
  - матеріал, в якому відсутній виклад контексту;
  - відсутність в описі матеріалу визначених «живих» елементів історії, окремих персонажів, цікавих об'єктів.

До прикладу кейс уроку для 11 класу з алгебри та початків аналізу на тему «Елементи математичної статистики. Вибіркові характеристики: розмах вибірки, мода, медіана, середнє значення». Учні отримують кейс, в якому знаходиться вся необхідна інформація: що являє собою статистика, де, коли і як сформувалась як наука, які види середніх величин існують та використовують у статистиці. Даються визначення середніх: середнього

арифметичного, середнього геометричного, середнього квадратичного, моди, медіани, розмаху, дисперсії, наводяться приклади їх обчислення. Це змістова частина кейсу. Учні самостійно опрацьовують матеріал теоретичної частини кейсу, після чого пропонується сюжет: у туристичну агенцію на місце менеджера-консультанта претендують двоє працівників, для яких запропонували випробувальний період. Упродовж встановленого періоду вони повинні були виконати однакову кількість замовлень.

Результати роботи представлені у таблиці:

	Кількість замовлень, виконаних працівником на протязі дня				
	понеділок	вівторок	середа	четвер	п'ятниця
I працівник	52	54	50	48	46
II працівник	61	40	55	50	44

Учням пропонується здійснити вибір менеджера-консультанта.

Спочатку учні шукатимуть середнє арифметичне, що не дасть результату, оскільки для обох випадків середнє арифметичне складатиме 50 замовлень на день. З-поміж поданих числових значень визначити моду не є можливим. Значення медіани в обох випадках є рівним. Доцільною є пропозиція обчислити відхилення від середнього арифметичного. Під час підрахунку учні переконуються, що для обох випадків сума відхилень рівна 0. Виникає ідея, що, якби не було знаків «мінус», то нуль би не отримали, тому варто обчислити квадрати відхилень. При піднесенні до квадрату отримуємо додатні результати та досягається показник: для першого претендента квадрат відхилень складає 40, а для другого 282, що означає: у другого претендента нестабільна продуктивність праці, в певні дні він працює частково, в інші надолужує згаяне, а це відображається на якості роботи.

На закінчення уроку необхідно проаналізувати діяльність учнів, зауваживши на найбільш цінні ідеї та підсумувати, що теоретичні знання про статистичні величини допомагають розв'язувати практичні завдання.

Висновки. Кейс-метод дозволяє учням застосувати одержані теоретичні знання у практичній ситуації, зрозуміти, що ці знання одержані не даремно, але при цьому пам'ятати, що реальний світ далекий від теоретичних моделей. Метод кейсів сприяє активному засвоєнню знань та накопиченню практичної інформації, яка має життєву цінність. Також у процесі роботи з кейсом учні розвивають наскрізні уміння, зокрема уміння аналізувати, критично та системно мислити, приймати рішення, співпрацювати.

Перевагою кейс-технологій є гнучкість, варіативність, що сприяє розвитку креативності в учителів та учнів.

Використання кейс-методів у навчанні не розв'яже усіх проблем. Необхідно враховувати цілі і завдання кожного уроку, характер навчального матеріалу, можливості уроку. Найбільшого ефекту можна досягнути при розумному поєднанні традиційних та інноваційних технологій навчання, коли вони взаємопов'язані та доповнюють одна одну.

Список використаних джерел

1. Андрощук І. Кейс-метод на уроках, як засіб налагодження педагогічної взаємодії // Педагогічний вісник: науково-педагогічний журнал Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. 2015. № 3 (41). С. 6 – 9.
2. Вірченко Н. О. Вибрані питання методики математики / Н. Вірченко. К., 2003. 282 с.
3. Іванюк Т.Г. «Уміння системно мислити – вимога та ціль навчання математики» // Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності» (м. Тернопіль, Україна, 09-10 квітня 2020 року) Тернопіль: СМП «Тайп», 2020. 450 с.

4. Концепція Нової української школи, с. 19-20
URL:<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>

5. Сидоренко О. Ситуаційна методика навчання : теорія і практика / упор. О. Сидоренко, В. Чуба. К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. 178 с.

6. Слєпкань З. І. «Психолого-педагогічні та методичні основи розвивального навчання математики». Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 240 с.

7. Швардак М. В. Кейс-метод у процесі професійної підготовки майбутніх учителів // Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Випуск 33. Науковий вісник Ужгородського національного університету. С.209 – 211.

Колодійчук О. Я., к. пед. н., доцент кафедри змісту і методик навчальних предметів,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

КОНСТРУКТИВНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТОДИКИ «ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС» У ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Публікація присвячена теоретико-методичним засадам організації освітнього процесу в умовах загальноосвітніх закладів середньої освіти із застосуванням змішаного навчання. У ній подано авторський орієнтовний варіант застосування методики «Перевернутий клас» під час викладання навчальних предметів «Трудове навчання» та «Технології»; зроблено висновки, щодо позитивного впливу «перевернутого навчання» на формування проєктно-технологічних компетентностей учнів.

Ключові слова: змішане навчання; методика «перевернутий клас»; проєктно-технологічна діяльність, технології, трудове навчання.

Проблема використання методики змішаного навчання не є новинкою для українських учителів. Значна кількість публікацій у 2015 – 2018 роках щодо різних аспектів змішаного навчання свідчить про те, що таке навчання було досить популярне. Однак його застосовували фрагментарно і лише незначна кількість педагогів-ентузіастів використовувала змішане навчання у практичній діяльності. На мою думку, це було через низький рівень сформованості професійної компетентності учителів з питань використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), а також через їхнє небажання витратити час на створення інформаційної бази, необхідної для організації навчання в онлайн-формі.

Сьогодні проблема знову набула актуальності. Карантинні заходи через довготривалу пандемію коронавірусу, а згодом і запровадження воєнного стану в Україні призвели до довготривалого онлайн-навчання здобувачів освіти та відповідно спонукали до розвитку в педагогів компетентності щодо використання ІКТ, а також до створення інформаційних баз даних, необхідних для організації ефективного навчання у дистанційному форматі.

Опитування учителів трудового навчання та технологій на курсах підвищення кваліфікації в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти є підставою для висновку, що з-поміж різних методик змішаного навчання, особливої уваги заслуговує методика «Перевернутий клас», яка, на переконання багатьох педагогів, є найбільш дієвою й дозволяє більш раціонально використати зекономлений час за рахунок самостійного опрацювання учнями теоретичного матеріалу на виконання практико-зорієнтованих завдань відповідно до етапів проєктно-технологічної діяльності (зокрема на виготовлення виробу), а також на виконання

творчих, евристичних завдань під час роботи в аудиторії.

Узагальнення матеріалів низки публікацій з досліджуваної проблеми [1; 2; 3] дозволило створити авторський орієнтовний варіант застосування методики «Перевернутий клас» під час викладання навчальних предметів «Трудове навчання» та «Технології».

Отож під час занять в аудиторії:

– на початку навчального року учитель ознайомлює учнів з правилами безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки та поведінки в майстернях;

– на початку кожного семестру учитель і учні разом обирають об'єкти проектування (відповідно до навчальної програми певного класу) з урахуванням рівня матеріально-технічного забезпечення шкільної майстерні й учнівських здібностей та інтересів;

– на початку кожного уроку учитель проводить інструктаж з безпеки праці відповідно до обраних для використання в роботі здобувачами освіти технологій обробки матеріалів (видів робіт), демонструє техніку використання устаткування (інструментів, верстатів тощо) та виконання технологічних операцій;

– здобувачі освіти обговорюють разом з учителем проблемні питання, які виникли під час самостійного опрацювання навчального матеріалу;

– учні виконують завдання відповідно до етапів проектно-технологічної діяльності, зокрема під час заключного етапу усувають недоліки, презентують та захищають виконаний проект;

– учитель оцінює результати проектно-технологічної діяльності учнів.

Рекомендовані види позааудиторної діяльності учасників освітнього процесу відповідно до етапів проекту подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Види позааудиторної діяльності

Етап проекту	Діяльність вчителя	Діяльність учня/учениці
Організаційно-підготовчий	<p>Інформує про:</p> <ul style="list-style-type: none"> – критерії оцінювання діяльності здобувачів освіти; – зміст організаційно-підготовчого етапу; – об'єкт (об'єкти) проектно-технологічної діяльності (ПТД); – методи проектування (фантазування, біоформ, фокальних об'єктів, комбінаторики, біоніки та ін.). <p>Пропонує створений банк ідей щодо виконання проекту; застосунок для самоконтролю рівня та закріплення знань учнів на цьому етапі (тести, вікторини, кросворди, завдання тощо). Консультує.</p>	<p>Здійснює контент-аналіз інформації, яку повідомив учитель.</p> <p>Проводить пошук моделей-аналогів.</p> <p>Створює своє портфоліо (у рамках проекту).</p> <p>Генерує ідеї, виконує дослідження та вибирає оптимальний варіант для реалізації проекту.</p> <p>Прогнозує наслідки власної діяльності.</p> <p>Усі результати виконаної роботи на цьому етапі вносить у портфоліо (та/або в робочий зошит).</p>
Конструкторський	<p>Інформує про:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зміст конструкторського етапу; 	<p>Здійснює контент-аналіз інформації, яку повідомив учитель.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – особливості виконання графічних робіт; – технології обробки (зокрема, оздоблення, опорядження) матеріалів чи надання послуг; – перелік матеріалів, інструментів та обладнання, якими забезпечені навчальні майстерні; – правила організації робочого місця; – особливості проведення економічного, екологічного та мінімаркетингового досліджень. <p>Пропонує застосунок для самоконтролю рівня та закріплення знань учнів на цьому етапі. Консультує.</p>	<p>Конструює виріб: визначає форми, розміри, взаємне розташування та параметри частин, елементів (складових) конструкції об'єкта праці, а також способу їх з'єднання; виконує графічне зображення (клаузура, ескіз, технічний рисунок, кресленик, малюнок, схему), специфікацію, виготовляє викрійку тощо.</p> <p>Добирає інструменти, обладнання, матеріали та визначає необхідні технологічні процеси, за допомогою яких буде виконано проєкт.</p> <p>Проводить економічне, екологічне та мінімаркетингове дослідження.</p> <p>Усі результати виконаної роботи на цьому етапі вносить у портфоліо (та/або в робочий зошит).</p>
Технологічний	<p>Інформує про:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зміст технологічного етапу; – інструкції з безпеки праці (відповідно до запланованих видів робіт); – техніко-технологічну документацію: технологічні, операційні, інструкційні картки; викрійки; схеми та ін. (якщо в учнів не сформовані на достатньому рівні компетентності щодо самостійного їх виготовлення під час конструкторського етапу). <p>Пропонує застосунок для самоконтролю рівня та закріплення знань учнів на цьому етапі. Консультує.</p>	<p>Здійснює контент-аналіз інформації, яку повідомив учитель.</p> <p>Усі результати виконаної роботи на цьому етапі вносить у портфоліо (та/або в робочий зошит).</p>
Заключний	<p>Інформує про:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зміст заключного етапу; – критерії оцінювання 	<p>Здійснює контент-аналіз інформації, яку повідомив учитель.</p>

	<p>об'єктів праці та захисту проєкту. Пропонує застосунок для самоконтролю рівня та закріплення знань учнів на цьому етапі. Консультує.</p>	<p>Усі результати виконаної роботи на цьому етапі вносить у портфоліо (та/або в робочий зошит). Аналізує та узагальнює весь напрацьований матеріал. Створює презентацію за результатами роботи над проєктом.</p>
--	---	--

Слід зауважити, що учителю доцільно диференціювати обсяг і рівень складності завдань етапів проєкту, поступово збільшуючи їх кількість та ускладнюючи (від 5 до 11 класу) відповідно до зростання ступеня розвитку проєктно-технологічних компетентностей здобувачів освіти.

Також необхідно врахувати те, що учні виконують упродовж навчального року декілька проєктів. З виконанням кожного наступного проєкту затрати часу на опрацювання та засвоєння теоретичної інформації, яка стосується алгоритму його виконання, будуть зменшуватися і діти зможуть більше уваги приділити пошуковій та дослідницькій діяльності.

Висновки. Аналіз результатів здійсненої наукової розвідки показав, що розвиток ІКТ сприяє зміщенню деяких моментів освітнього процесу з навчальних аудиторій до інтернет-простору. Методика «Перевернутий клас» є однією з найбільш актуальних освітніх технологій сьогодення, оскільки дозволяє скористатися як гнучкістю та зручністю дистанційного курсу, так і перевагами традиційного навчання. За умови методично правильного її застосування, має потужний потенціал для ефективного навчання предметів «Трудове навчання» та «Технології», зокрема для формування проєктно-технологічних компетентностей школярів. Однак це трудомісткий процес, який має свої переваги й недоліки та вимагає значних зусиль як від учителів, так і від учнів, а також потребує відповідного матеріально-технічного забезпечення.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Подальшої розробки потребує питання розвитку мотиваційно-емоційного компонента пізнавальної активності учнів 5–11 класів ЗЗСО в умовах застосування методики «Перевернутий клас» на уроках трудового навчання та технологій.

Список використаних джерел

1. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти / О. Бершадська та ін. МОН України, 2020. 58 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletspreads-2.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).

2. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В. М. Кухаренко та ін.; за ред. В. М. Кухаренка. Харків : «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. 284 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/23536/3/Kukharenko_Teoriia_ta_praktyka_2016.pdf (дата звернення: 08.05.2022).

3. Технологія змішаного навчання в системі відкритої післядипломної освіти : підручник / за заг. ред. В. В. Олійника; ред.кол.: С. П. Касьян, Л. Л. Ляхоцька, Л. В. Бондаренко. Київ : ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти», 2019. 196 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/718812/1/3Н%20підручник_для%20ВИДАННЯ_24_06_2019%20\(2\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/718812/1/3Н%20підручник_для%20ВИДАННЯ_24_06_2019%20(2).pdf) (дата звернення: 11.05.2022).

Коненко Л. Б., методист, в. о. завідавача відділу дошкільної та початкової освіти,
Іваночко О. В., методист відділу дошкільної та початкової освіти,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

СПОСОБИ ТА МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО УРОКУ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Нині найважливішими завданнями реформування освіти в Україні є підготовка освіченої, творчої особистості та формування її фізичного і морального здоров'я. У національній доктрині розвитку освіти зазначено, що мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя. Досягти цих завдань можливо тільки за умови інноваційного, творчого підходу до процесу навчання. Інноваційні методи захоплюють учнів, пробуджують у них інтерес і мотивацію, сприяють формуванню цінностей, створюють атмосферу співробітництва, взаємодії. Упровадження інноваційних методик навчання дає змогу докорінно змінити ставлення до об'єкта навчання, перетворивши його на суб'єкт. Учень стає співавтором процесу навчання, думку якого поважають, заохочують до активності та творчості.

Не дивлячись на різноманіття освітніх технологій, найвищим ступенем їх розвитку і втілення, системним виявом ефективності і результативності, є урок як основна форма організації навчання у освітніх закладах. Тільки на уроці набувають цілеспрямованого вияву всі способи і форми взаємодії вчителя й учнів, що прогнозуються процесуальною частиною технології. Організація сучасного уроку передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню вмінь, навичок і цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дозволяє педагогу стати справжнім лідером учнівського колективу.

Інноваційний (нестандартний) урок – це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання, методику проведення таких занять. Найпоширенішими типами таких уроків є: уроки-прес-конференції, уроки-аукціони, уроки-ділові ігри, уроки-занурення, уроки-змагання, уроки-консультації, комп'ютерні уроки, театралізовані уроки, уроки з груповими формами роботи, уроки взаємного навчання учнів, уроки творчості, уроки, які ведуть учні, уроки-заліки, уроки-сумніви, уроки-творчі звіти, уроки-формули, уроки-конкурси, уроки-фантазії, уроки-«суди», уроки пошуку істини, уроки-концерти, уроки-діалоги, уроки-рольові ігри, уроки-екскурсії, інтегральні уроки тощо.

Інноваційні уроки спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, бо вони глибоко зачіпають емоційно-мотиваційну сферу, формують дух змагальності, збуджують творчі сили, розвивають творче мислення, формують мотивацію навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності. Тому такі уроки найбільше подобаються учням і викликають у них творчий інтерес. Ефективність інноваційних уроків забезпечується за умов володіння вчителем методикою їх проведення та умілого використання таких уроків у певній системі в поєднанні з традиційними формами роботи.

Задача педагога вміло та раціонально застосовувати надбання педагогічної та інших наук з метою формування високого професіонального, інтелектуального, духовного рівня учня завдяки застосуванню принципів демократизації та гуманізації в організаційній

діяльності і використання інноваційних методів і форм організації педагогічної діяльності.

Тип уроку вчитель обирає, залежно від теми, яка вивчається, та на підставі системного підходу до викладання свого предмета.

Сучасним можна назвати той урок, що побудований на засадах розвиваючого навчання, а також сприяє розвитку в учнів розумових операцій: умінь аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, класифікації, визначення причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між різноманітними фактами, явищами, а також виробленню навичок логічного структурування.

Використання на уроках різних інноваційних технологій (як то тести чи розвиток критичного мислення) забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань з предмета, дає відчуття потреби в самоосвіті, формує стійкий інтерес до матеріалу, що вивчається, сприяє розвитку творчої особистості.

Сучасний урок – це урок демократичний. Він проводиться не для учнів, а разом з ними. Це урок, на якому присутній демократичний стиль спілкування, де діти вчатьсЯ здобувати знання, а не отримувати готові, де жоден з них не боїтьсЯ висловлювати свою думку і доводити її.

Для сучасного уроку характерними ознаками є:

- варіативність і гнучкість структури уроку;
- спрямованість уроку на особистість учня;
- оптимізація форм роботи на уроці;
- формування найважливіших компетентностей учнів;
- співпраця вчителя і учня;
- оновлення змісту навчання;
- демократизм;
- використання індивідуального підходу;
- самостійний творчий пошук;
- розвиток творчих здібностей;
- упровадження інноваційних технологій.

Отже *сучасний урок* це:

- це урок, на якому вчитель викладає матеріал зрозуміло і доступно;
- веселий, пізнавальний, цікавий, неважкий урок, на якому вчитель і учень вільно спілкуютьсЯ;
- це урок, на якому не доводиться робити щораз одне й те саме, це різноманітний урок;
- це урок на якому вислуховують будь-яку твою думку, урок, де людина учитьсЯ бути людиною;
- це урок, на якому відчуваєш себе впевнено;
- це урок без стресів.

Особливістю сучасного уроку є:

- комунікативна спрямованість;
- діяльнісний та текстоцентричний підходи.

У зв'язку з цим змінюється змістовна лінія уроку, по-іншому викладається структура навчального матеріалу, модель уроку видозмінюється. Вчитель, виконуючи одну з своїх функцій – проектування педагогічної системи, вносить корективи як в формальну частину поурочного плану, так і аналітичну (діагностичну), змістовну лінію.

Сучасний урок – насамперед, це урок, під час якого вчитель уміло використовує всі можливості для розвитку особистості учня, її активного розумового росту, глибокого й

осмисленого засвоєння знань, для формування її моральних основ.

Сучасний урок має будуватися на основі самодіяльності учнів у навчальному процесі, їхньої самореалізації, розвитку їхньої особистості, колективної навчальної діяльності, відповідальності учнів. Сутність сучасного уроку полягає в організації вчителем різноманітної роботи учнів із засвоєння ними нових знань, умінь і навичок, під час якої здійснюється їх виховання й розвиток.

Існують наступні постулати нової технології уроку:

1. Урок виступає відкриттям істини, пошуком істини та усвідомленням істини у спільній діяльності дітей та вчителя.
2. Урок дає дитині досвід групової інтелектуальної діяльності.
3. Урок виступає частиною життя дитини. Вчитель повинен мати сміливість жити на уроці, а не залякувати дітей, бути відкритим до усіх проявів життя.
4. Урок – це робота душі, тим наполегливіше ця робота, поважніше відношення дитини до самого себе, а також вчителя до своєї особистості.

Розв'язання цих завдань можливо лише на основі широкого запровадження нових педагогічних технологій, спрямованих на всебічний розвиток дитини.

Список використаних джерел

1. Варіативність уроку в сучасній школі : навч.посіб. / уклад. К. М. Гнезділова, Н. В. Касярум, В. М. Король, О. П. Савченко. Черкаси : Вид.від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. 186 с.
2. Ковальчук В. І. Ефективний урок: технології, структура, аналіз/ Василь Ковальчук. К. : Шк.світ, 2011. 120 с.
3. Модель сучасного уроку: новітні методи та підходи до навчання. URL: <https://vseosvita.ua/library/model-sucasnogo-uroku-novitni-metodi-ta-pidhodi-do-navcanna-27497.html>
4. Островерхова Н. М. Методологія аналізу якості уроку як педагогічної системи: монографія / Н. М. Островерхова. Харків : ТИТУЛ, 2008. 402 с.
5. Савченко О. Я. Сучасний урок: суб'єктність навчання і варіативність структури /О. Я. Савченко // Початкова школа. 2011. № 9. С. 11 – 15.
6. Чекіна О. Ю. Нестандартні уроки у початковій школі: методичний посібник для вчителів / О. Ю. Чекіна. Х.: «Скорпіон», 2005. 96 с.

Кухтяк С. Б., методист відділу дошкільної та початкової освіти,

Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти,

Кухтяк О. В., вчитель початкових класів,
Бурканівська загальноосвітня школа I-II ступенів Тербовлянського району

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СПІВПРАЦІ ВЧИТЕЛЯ ТА БАТЬКІВ

Педагогічні умови сприятимуть усебічному розвитку особистості, з врахуванням потреб і формування загальнолюдських якостей та важливих компетентностей.

На думку Н. Іполітова, що педагогічна умова це один із компонентів педагогічної системи, що відображає сутність можливостей освітнього процесу, які впливають на особистісний та процесуальний аспекти даної системи і забезпечують її ефективне функціонування та розвиток.

Отже, педагогічні умови безпосередньо впливають на процес формування патріотичних якостей молодших школярів.

Педагогічні умови для формування досліджуваної якості.

1. Зв'язок патріотичного виховання з життям.

Виховна діяльність має орієнтувати учнів на те, що вони повинні жити життям свого класу, школи, суспільства, країни, брати у цьому посильну участь і готуватись до трудової діяльності. Ця умова передбачає використання у виховній роботі краєзнавчого матеріалу; усвідомлення учнями необхідності значення колективних справ та виконання громадських доручень. Це виступає важливим підґрунтям формування психологічної, моральної і практичної готовності у майбутньому до активного самостійного суспільного життя і діяльності.

Відомо, що розвиток дитини перебуває у прямо пропорційній залежності від її діяльності. Молодшого школяра потрібно залучати до різних видів діяльності. Беручи у них участь, вихованці набувають досвіду моральної поведінки, розвиваються духовно і морально, засвоюють суспільно важливі мотиви праці, зміцнюють і вдосконалюють моральні якості. Тому педагог з однієї сторони широко і оперативно знайомить молодших школярів з різними явищами суспільного життя, подіями, змінами, а з іншої залучає вихованців до реальних життєвих відносин, різних видів діяльності патріотичного спрямування. Крім того, у організації патріотичного виховання педагог повинен наводити приклади із ситуацій з реального життя українців, зрозумілі дітям.

1. Творче використання у патріотичному вихованні принципу зразків української народної педагогіки. Засоби народної педагогіки зберегли свою актуальність до сьогодні. Віками вивіреним досвідом виховання дітей відібрав золоті зерна виховання.

Творче засвоєння і збереження традиційних педагогічних цінностей народу дозволить забезпечити дієвість патріотичного виховання – сучасне святкування дат народного календаря, створення природних життєвих ситуацій, використання «хвилинок мудрості народної», створення казок, інтерактивних вправ, прикладів, розповіді.

Важко переоцінити вміле використання педагогом могутнього виховного потенціалу таких ефективних засобів етнопедагогіки, як рідна мова, усна народна творчість, природа, атмосфера рідної домівки, приклад старших. Дитячий фольклор різноманітний, оригінальний, багатожанровий. Це ігри, лічилки, таблиці, казки, легенди, приказки, прислів'я. Я.Гнуптель чітко визначив засоби національно-патріотичного виховання, які варто використати вчителю початкових класів – народна мораль, рідна мова, історія українського народу, природа рідного краю, міфологія, фольклор, народний календар, національна символіка, народні прикмети і вірування, родинно-побутова культура.

1. Забезпечення взаємозв'язку із сім'єю у здійсненні патріотичного виховання.

Відомо, базовим інститутом у системі формування патріотизму є сім'я. Саме у родині закладаються основні підвалини патріотизму і національної самосвідомості. Саме в ній створюються психологічна основна орієнтації майбутнього громадянина, закладаються перші поняття про «Маму Батьківщину». Розповіді, бесіди-спогади про патріотичні справи батьків, міркування над минулим Батьківщини є й одноznачно уроками мужності для дітей і природною естафети від покоління до покоління, зв'язком часів.

Зауважимо, що у патріотичному вихованні дуже важливий взаємозв'язок виховних впливів родини та педагога, потрібно постійно підтримувати тісний зв'язок з батьками, залучати їх до шкільного життя, виховної роботи. Творча співпраця батьків, дітей і учителів – запорука виховання людяності, любові до рідної землі. Цьому сприятимуть форми співпраці з батьками – круглі столи, семінари, практикуми, батьківські збори, родинні виховні заходи.

Патріотичне виховання школярів є одним із патріотичних напрямів виховання у школі I ступеня. Молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку у дітей патріотичних почуттів, які поступово формуються, починаючи з любові до своїх батьків, своєї родини, товаришів і до любові рідної країни.

1. Оптимальне поєднання традиційних та інноваційних форм патріотичного виховання. Ця умова передбачає цілісний системний підхід до організації процесу формування патріотичних якостей молодших школярів у позаурочний час. Оптимізація процесу керування зазначеною виховною діяльністю передбачає використання нових методів, які базуються на рефлексно-вольових механізмах співпереживання і позитивного емоційного оцінювання, що передусім, апелюють до самосвідомості і ставлення до суспільних норм і цінностей. Серед таких методів – рефлексно-експліцитний.

Отже, зазначений виховний потенціал має нетрадиційні методи: незакінчене речення, словесний портрет, метод вільного мікрофону, смислового куца.

У тлумачному словнику поняттю умова надають кілька значень зокрема: необхідна обставина, що уможливує здійснення, утворення чого-небудь; обставини реальної дійсності, за яких відбувається що не-будь.

Усі методи виховання патріотичних якостей слід використовувати комплексно та цілеспрямовано.

Список використаних джерел

1. Бойченко В. Сучасний стан патріотичної вихованості молодших школярів / В.Бойченко. Початкова школа. 2005. №5.
2. Депетист О.В., Чала В.В., Ярова Н.А. Національно – патріотичне виховання молодших школярів. / О.В. Депетист., В.В. Чала., Н.А. Ярова. Харків. «Основа», 2011.
3. Химко М. Робота з батьками молодших школярів // М.Химко Шкільний світ 2010.
4. Ярощук Л.Т. Методика виховної роботи / Л.Т. Ярощук. К.: Слово, 2012.

Луганцова Є. А., методист відділу організаційно-методичного супроводу розвитку обдарованості, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти; учитель іноземної мови (англійської, німецької), Лиманська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3 Лиманської міської ради Донецької області

ВЕБКВЕСТ ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ ФАКТОР ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. У статті описуються перспективи застосування вебквест технології в навчанні іноземних мов як мотиваційного фактору та розвитку іншомовної комунікативної компетенції.

Ключові слова: мотивація, загальнокультурні компетенції, творчий підхід, вебквест.

Глобалізація та інтеграція нашої країни у міжнародний простір й розширення контактів у соціальній та професійній сферах призвели до зростання комунікації, яка потребує знання іноземних мов.

Володіння іноземними мовами значно розширює професійні можливості майбутніх випускників закладів загальної середньої освіти, дозволяючи встановлювати соціальні, культурні та економічні контакти, і як наслідок, вливаючись у єдиний соціально-культурний простір. Наші реалії показують, що іноземні мови – це не лише засоби міжособистісної комунікації, а й дієвий інструмент формування особистості та індикатор рівня і якості освіти, сформованості загальнокультурних компетенцій здобувача освіти.

У сфері навчання іноземних мов накопичено багатогранний досвід як українських, так і зарубіжних педагогів. Проте практика показує, що багато здобувачів освіти, закінчуючи навчання в освітньому закладі не мають навичок вільного спілкування, існують мовні бар'єри, фрагментарні знання вживання лексичних одиниць іноземної мови з певних тем тощо. Через те виникає нагальна потреба в інтенсифікації іншомовної підготовки здобувачів освіти відповідно до нових стандартів освіти та оновлення методологічної освітньої бази.

Однією із стратегічних цілей сучасної освіти є перетворення учня на активного суб'єкта самоосвіти, готового вибудовувати індивідуальну освітню траєкторію, вести дослідницький пошук, вилучати з різних джерел інформацію та перетворювати її на знання [3].

Для досягнення поставлених цілей потрібне формування позитивної мотивації здобувачів освіти до вивчення іноземних мов та впровадження в освітній процес інноваційних інформативно-комунікативних технологій, що, у свою чергу, призведе до підвищення рівня мовної компетентності та створення конкурентоспроможного майбутнього випускника освітнього закладу.

Головна перевага таких технологій полягає в тому, що вони дозволяють суттєво розширити дидактичний простір, вивести освітній процес за рамки шкільних занять у сферу самоосвіти учнів з метою організації та управління їхнім навчанням поза межами освітнього закладу. Також дані технології дозволяють дистанційно керувати освітнім процесом, що є актуальним у сучасній освіті, забезпечуючи здобувачів освіти необхідним інформаційним та мовним інструментарієм, стимулюючи їх особистісну причетність, процес самоосвіти та саморозвитку.

Однією з таких інноваційних технологій є технологія вебквесту, яка відповідає основним завданням мовної підготовки в умовах сучасного закладу загальної середньої освіти оскільки поєднує сучасні методи навчання з перевагами інтерактивно-інформаційних технологій.

Вебквест (webquest) – це проблемне завдання з елементами ролівої гри, для виконання якого використовуються інформаційні інтернет-ресурси або джерела. Він має чітку структуру:

- ✓ introduction (введення) – опис теми, або постановка проблеми та розподіл ролей при груповому виконанні вебквесту;
- ✓ task (завдання) – формулювання проблемного завдання та опис форми подання кінцевого результату;
- ✓ process (виконання) – опис основних етапів роботи та послідовності дій (посилання на інтернет-ресурси та інші джерела інформації), а також додаткові матеріали, що дозволяють ефективніше організувати роботу над вебквестом;
- ✓ evaluation (оцінювання) – виклад критеріїв оцінювання виконання вебквесту;
- ✓ conclusion (висновок) – опис запланованих результатів виконання вебквесту;
- ✓ teacher page (коментарі для педагога (за потреби)) – методичні поради для педагога [2].

У процесі творчої та дослідницької роботи над виконанням вебквесту учні отримують не «готові» знання, а безпосередньо самі активно занурюються у процес пошуку, аналізу, систематизації отриманих даних/інформації. Далі відбувається етап інтеграції набутих знань у кінцевий продукт, яким може стати мультимедійна презентація, створення власних вебсайтів чи інтернет-сторінок, доповідей, докладів, творчих проєктів та інше. Приклад проведення вебквесту:

Відповідно до сучасних вимог до загальної середньої освіти зростає необхідність застосування комбінованих форм навчання, які поєднують у собі методичну варіативність. Тобто технологія вебквесту в навчанні іноземної мови зарекомендувала себе як одна з найефективніших та мотиваційно-орієнтованих, тому що, ґрунтуючись на методі проєктів, інтегрує комунікативний, проблемний, дослідницький методи.

Таким чином, вебквест постає як актуальний дидактичний конструкт формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти, оскільки:

1) сприяє підвищенню мотивації шляхом надання вільного творчого підходу у межах виконання як колективного, так й індивідуального вебквеста; забезпечує необхідними інформаційними ресурсами та джерелами, що розкривають творчий потенціал учнів та мотивують на успішний кінцевий результат;

2) значно насичує навчальний зміст предмета різноманітним матеріалом за рахунок використання ресурсів Інтернету відповідно до дидактичних принципів наочності, доступності, науковості, обліку індивідуальних та вікових особливостей здобувачів освіти, сучасності та новизни інформації;

3) спираючись на активні методи навчання (пошукові, проєктні, дослідницькі, інтерактивні, ігрові, командні) у здобувачів освіти складається суб'єктна позиція, яка сприяє їхній повноцінній самореалізації в освітньому процесі, а також уміння працювати в команді, що супроводжується орієнтованістю на досягнення загального позитивного результату [1].

Впровадження в освітній процес та активне використання вебквест технології дозволяє підвищити ефективність викладання педагогів за рахунок організації контрольної, тематичної, самостійної та науково-дослідної роботи, що збільшує педагогічний ресурс для активізації різних форм навчального співробітництва та взаємодії з учнями. До того ж, дана технологія дозволяє значно підвищити творчу та мотиваційну складову потенціалу здобувачів освіти, збільшити об'єктивність оцінки.

Серед особливо важливих переваг вебквест технології можна виділити:

✓ можливість оцінювання кожним учнем своїх сильних та слабких сторін, розкриття творчого та особистісного потенціалу;

✓ набуття та розвиток навичок проведення презентацій, доповідей, необхідних у майбутньому;

✓ використання спеціальних лексичних одиниць згідно теми, що вивчається іноземною мовою;

✓ набуття нових знань, розширення міждисциплінарних зв'язків за рахунок залучення суміжних навчальних предметів, поглиблене вивчення теми чи процес пошуку вирішення проблеми шляхом залучення знань з інших сфер життя;

✓ використання автентичного матеріалу іноземною мовою, що значною мірою підвищує та збільшує можливості іншомовного спілкування [1].

Таким чином, практика застосування технології освітнього вебквеста у навчанні іноземної мови в закладі освіти показує, що його результативність в освітньому процесі має поляризовану природу. Цей вид роботи дійсно сприяє формуванню позитивної

мотивації, що, у свою чергу, веде до розвитку комунікативної компетентності здобувачів освіти, прагненню підвищити особистісну самооцінку, а також отримати конкурентноздатну перевагу у соціально-громадському просторі.

Список використаних джерел

1. Clarke, J. H. Patterns of thinking: Integrating learning skills in content teaching. Needham Heights MA: Allyn and Bacon. 1990. 320 pages.
2. Dodge, B. Some Thoughts About WebQuests. 1995-1997. URL: http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html.
3. March T. Working the Web for Education. Theory and Practice on Integrating the Web for Learning. 1997-2001. URL: <http://www.ozline.com/learning/theory.html>.

Олійник О. Й., методист центру моніторингу якості освіти, ЗНО та аналітичної діяльності, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ЦІННОСТІ Й ЗАСАДИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** На сьогодні суть реформи української освіти полягає в утвердженні та пропагуванні головних європейських цінностей – демократії, прав людини і верховенства права. А тому у школі відносини мають бути побудовані на демократичних принципах: участь кожного, цінність різноманіття, рівні можливості, повага до людської гідності, мирне співіснування.*

***Ключові слова:** демократична школа, компетентнісне навчання, демократичні принципи.*

Освітня реформа в Україні передбачає серйозні зміни в усіх сферах шкільництва. Найбільшими викликами є перехід до компетентнісного навчання та демократичного врядування у закладах освіти. У Законі «Про освіту» серед принципів освітньої діяльності визначено формування громадянської культури та культури демократії в школі [1]. Низка міжнародних організацій, у тому числі Рада Європи, також пропагує ці принципи, при цьому особливо наголошує на їхній важливості для розвитку громадянських компетентностей.

Утвердження та пропагування головних європейських цінностей – демократії, прав людини і верховенства права сьогодні є основою реформи української освіти. Згадані цінності відображені в Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, яка була ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи у 2010 році. Зміст Хартії, як рекомендаційного документа, спрямований на внесення освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ) у навчальні програми формальної освіти, підтримку демократичного врядування у навчальних закладах усіх типів [3]. Реформа також спонукає школи відповідати на виклики сучасності, відійшовши від традиційної пріоритетності передавання знань, створюючи умови для набуття умінь і навичок, розвитку компетентностей, необхідних для життя в демократичному суспільстві. Як член Ради Європи, Україна підтримує положення Хартії та основні концепції ОДГ/ОПЛ, відображені у національному законодавстві, зокрема, в Законі України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа», Законі України «Про повну загальну середню освіту», в інших нормативних документах, що регламентують освітню діяльність.

Однією з важливих змін є визнання на законодавчому рівні різних видів освіти, а саме: формальної, неформальної та інформальної, визначення яких подано в статті 8

Закону України «Про освіту» [1]. Для впровадження компетентнісного підходу ця зміна є досить істотною, оскільки компетентності формуються не тільки на уроках (через формальну освіту), а й через діяльність у громадській організації, участь у тренінгах, у живому спілкуванні з різними людьми – тобто, через неформальну та інформальну освіту.

Нова українська школа передбачає побудову шкільного життя на демократичних засадах [2]. Як же демократизувати шкільний процес?

Демократична школа – це не ідеальна школа, де немає жодних проблем. Це школа, де всі учасники шкільного життя слухають і поважають один одного, взаємодіють за спільно створеними правилами, обговорюють і приймають важливі рішення. Це школа, у якій не бояться говорити про виклики та труднощі, а разом шукають шляхи виходу з проблемних ситуацій.

При цьому важливо пам'ятати, що демократія – це процес. Проведення низки окремих заходів не може забезпечити міцнішої демократії. Якщо ми прагнемо зробити школу більш демократичною, нам потрібно багато часу й відкритість до змін.

Також школа має бути готовою, що у цьому процесі будуть траплятися помилки, і не боятися цього. Для того, щоб помилки не стояли на заваді, потрібен прозорий обмін інформацією, постійний відкритий діалог, самооцінювання та моніторинг [2].

Школі варто постійно намагатися покращити якість відносин між усіма учасниками освітнього процесу. У такій школі відносини побудовані на демократичних принципах: участь кожного, цінність різноманіття, рівні можливості, повага до людської гідності, мирне співіснування [3].

Участь кожної та кожного у житті школи та громади має важливе значення, якщо ми хочемо розвивати громадянські компетентності учнів і зміцнювати демократичне суспільство. Розвиток громадянських компетентностей у школі – це не лише формування знань учнів про демократичні інститути та процеси, а й створення умов, за яких адміністрація, вчителі, учні та їхні батьки будуть безпосередніми учасниками демократичного процесу.

Цінність різноманіття. Важливо поважати кожного, незважаючи на відмінності, оскільки ми всі маємо рівні права. Люди часто зазнають дискримінації тільки тому, що вони інші, і цього не можна ігнорувати. Ми повинні домогтися того, щоб ніхто в суспільстві не зазнавав дискримінації, тому що немає жодної причини для відчуження людини з нашого суспільства: ми всі люди. Кожна людина важлива. Ми повинні користати з будь-якої нагоди, щоб обмінюватися думками з різними людьми і вчитися один в одного. Розмаїття робить наше суспільство багатшим.

Рівні можливості. Оскільки ми всі люди, то мусимо упевнитися в тому, що з кожним із нас поведуться, як із рівним, і що всі ми наділені рівними правами для участі в житті суспільства! Незважаючи на відмінності в родинах, поглядах, у тому, що і кого ми любимо, хто ми, хлопці чи дівчата, або які в нас є здібності, ми всі рівні у правах.

Повага до людської гідності. Незважаючи на всі відмінності, нас об'єднує гідність та невід'ємні права людини. Ніхто не має поводитися з іншими людьми жорстоко або зневажливо, навіть якщо нам здається, що дехто (наприклад, злочинець) заслуговує на це.

Мирне співіснування. Проживати разом не завжди легко, і часто знаходяться причини для непорозумінь і конфліктів. Дуже важливо вирішувати такі конфлікти мирним шляхом.

Ці цінності задекларовані у Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, до якої приєдналася й Україна [3].

Демократична школа – це школа, де демократичні принципи не лише декларують, а практикують їх щодня. Щоб практикувати демократичні принципи, необхідно володіти

громадянськими компетентностями. У демократичній школі їх розвивають на уроках із різних предметів, а також у позакласній роботі та в рамках співпраці з громадою. У демократичній школі виховують громадян [2].

Демократична школа – це школа, у якій вміють і готові брати відповідальність за різні рішення. Це школа, яка має автономію – вона може самостійно, незалежно ухвалювати рішення з освітніх, організаційних, фінансових, кадрових та інших питань. Усі учасники освітнього процесу можуть впливати на прийняття таких рішень, обирати форми і методи навчання, визначати стратегії і напрями розвитку закладу освіти (що відповідають нормативно-правовим документам) та беруть на себе відповідальність за них.

Загальношкільний підхід передбачає партнерську взаємодію всіх зацікавлених учасників освітнього процесу в різних сферах шкільного життя. Усі засоби освіти – формальні, неформальні чи інформальні – виконують свою роль у розвитку демократичної школи.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Концепція НУШ. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/>
3. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ). 2010. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass>

Петришин Л. Й., д-р пед. н., професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; професор кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ТЕХНОЛОГІЯ «МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА» ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. Охарактеризовано технологію «музейна педагогіка» як окрему інноваційну освітню технологію, що має вагомe значення в системі освіти та сприяє всебічному та соціокультурному розвитку особистості, активному пізнанню навколишнього світу та історії. Обґрунтовано «музейну педагогіку» як технологію, що ґрунтується на музеєзнавстві, педагогіці і психології, які розглядають музеї як освітні системи. Визначено, що через свій міждисциплінарний характер музейна педагогіка оперує категоріями музеєзнавства та психолого-педагогічних дисциплін.

Ключові слова: культурно-освітній процес, технологія, музейна педагогіка, освітня діяльність.

Сьогодні в Україні формується система діяльності музеїв при освітніх навчальних закладах різнопланового рівня, постійно оновлюється зміст їхньої діяльності, триває пошук місця і ролі музейно-педагогічних засобів у навчально-виховному процесі. Доповнено нормативно-правову базу щодо діяльності таких музеїв, тепер вона регламентується «Положенням про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері

управління Міністерства освіти і науки України», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 22.10.2014 № 1195.

Музейна педагогіка, як окрема інноваційна технологія впливу та науково-суспільна та прикладна дисципліна, вивчає процеси виховання та освіти у просторі музею. Разом із тим, вона є важливим засобом для реалізації освітньо-виховної функції музею. Впродовж останнього десятиліття різні аспекти розвитку музейної педагогіки активно обговорювалися у наукових виданнях, були озвучені на численних конференціях та семінарах, методичних нарадах, стали предметом дискусій на круглих столах. З'явилося багато нових тематичних публікацій у збірниках статей музейних установ, наукових вісниках вищих навчальних закладів, вийшли друком різні тематичні збірники, матеріали конференцій, монографії.

Теорія і методи діяльності музеїв при навчальних закладах стали предметом дослідження таких учених (Н. Ганнусенко, Г. Елькін, І. Медведєва, З. Огризко, Ю. Омельченко, Т. Соломонова, В. Туманов та ін). У працях Л. Виготського, Д. Давидова, Л. Занкова аналізуються головні педагогічні принципи, які використовуються в діяльності шкільних музеїв; теоретичні питання щодо просвітницької діяльності музеїв вивчали О. Луначарський, Ф. Шмідт, П. Флоренський, А. Бакушинський.

Як свідчить аналіз численних досліджень, проведених в Україні у першій половині ХХ століття, діяльність музеїв вивчалася вченими переважно з історичної та мистецтвознавчої позицій. Музеєзнавцями Л. Баско, Л. Гайдою, Н. Капустіною, О. Мащенко, Т. Митрофановою, І. Піддубним та іншими узагальнено здебільшого досвід роботи з відвідувачами, проте, власне педагогічні аспекти роботи музеїв, їхні освітньо-виховні можливості, педагогічні засади діяльності практично не розроблялися.

Сучасна педагогічна наука та музеєлогія визначає ідентичність музею як установи, що позитивно впливає на розвиток соціокультурний розвиток особистості та суспільство загалом, а також як «унікального інформаційного ресурсу», здатного пролити світло на будь-яке складне питання, а тому сприяти «подоланню обмежень доступу громадян до інформації, призупиненню руйнування системи суспільних цінностей, забезпеченню від маніпулювання громадською думкою», у т.ч. в частині, що стосується професійних стандартів та професійної честі [3, с.7].

Музейна педагогіка як технологія ґрунтується на музеєзнавстві, педагогіці і психології, які розглядають музеї як освітні системи. Через свій міждисциплінарний характер музейна педагогіка оперує категоріями музеєзнавства та психолого-педагогічних дисциплін.

Термін «музейна педагогіка» уперше ввів у науковий обіг у 1934 році К. Фрізен, Німеччина. Це галузь діяльності, що здійснює передачу культурного досвіду на основі міждисциплінарного та поліхудожнього підходу через педагогічний процес в умовах музею [2].

Дослідник музейної педагогіки Б. Столяров дослідив та охарактеризував музейно-педагогічний процес як системно організовану і чітко спрямовану взаємодію музейного педагога та учнів, зорієнтовану на формування в умовах музейного середовища творчо розвиненої особистості.

Завдання технології музейної педагогіки випливають із вимог сьогодення, мудрого використання історичної та культурної спадщини нашого народу у системі виховної роботи та соціокультурного розвитку особистості. Вони полягають у: формуванні самосвідомості, становленні активної життєвої позиції, вмінні успішно адаптуватися у навколишньому світі; розвиткові творчих та організаторських здібностей, наданні можливості реалізуватися відповідно до своїх задатків та інтересів, виявленні своєї

неповторної індивідуальності; збагаченні предметно-розвивального середовища; розвиткові пізнавальних здібностей та пізнавальної діяльності; формування проектно-дослідних умінь та навичок; розвиткові мови та розширення словникового запасу; вихованні любові до природи рідного краю та почуття причетності до її збереження так культури поведінки, – адже предметом музейної педагогіки як технології є зміст, методи та форми педагогічного впливу музеїв, та особливості соціокультурного впливу на різні категорії населення, а також визначення музеїв у системі закладів освіти [3].

Об'єктами технології музейна педагогіка виступають культурно-освітні аспекти музейної комунікації, тобто особливий підхід до діалогових процесів, що відбуваються в музеї та ставлять завдання участі у формуванні вільної, творчої, соціокультурної та ініціативної особистості, здатної стати активним учасником суспільного розвитку [4].

На фоні того, як ЗМІ підігривають еміграційні настрої молоді, особливо актуальним завданням стає використати засоби музейної педагогіки, аби в ході формування професійної компетентності формувалося водночас і усвідомлення того, що і подальша реалізація в Україні є найбажанішою та потенційно найуспішнішою, бо не обмежує соціокультурного розвитку, розбудову особистості та опанування будь-якого фаху на найвищому рівні, що відповідає основним принципам музейної педагогіки як інноваційної: принципу навчання, що виховує; зв'язку історичного минулого з сучасним життям; принципу науковості; принципу наочності; принципу предметності; принципу міцності засвоєння знань; принципу доступності [5].

На сучасному етапі розвитку музеїв все частіше створюють педагогічні програми, в яких під однією темою, яка має певну педагогічну мету, об'єднуються різні форми роботи, тому окремо зупинимось на основних напрямках діяльності музеїв в плані педагогічної діяльності, які полягають у:

- інформуванні – це перша ступінь освоєння музейної інформації, тобто початкове отримання свідчень про музей, його колекцію або окремі музейні предмети. Воно здійснюється не тільки в формі лекцій та консультацій. Сучасне інформаційне обслуговування охоплює найрізноманітніші способи надання інформації за допомогою комп'ютерів, друкованої продукції, розробленої і для дорослих, і для дітей; навчання – друга ступінь засвоєння музейної інформації;

- навчанні – охоплює передачу та засвоєння знань, а також здобуття вмінь та навичок під час музейної комунікації. Навчання здійснюється в формі уроку-екскурсії, тематичного заняття;

- розвиткові творчого пошуку – третій вищій ступінь засвоєння музейної інформації, що реалізується організацією студій, фестивалів, конкурсів, історичних ігор, наукових лабораторій та центрів;

- комунікації – у цьому напрямку музей дає широкі можливості, організовуючи зустрічі, клуби, брифінги, конференції, круглі столи, історичні подорожі та екскурсії;

- соціокультурного розвитку – для потреб особистості організовувати воркшопи, вебінари, веб-квести, масові заходи, свята, концерти, ярмарки, дні відчинених дверей.

Технологія музейної педагогіки розкриває культурний та освітньо-пізнавальний потенціал особистості в процесі навчально-виховної діяльності та сприяє соціокультурному розвитку, а також суттєво сприяє підвищенню ефективності витрат на підготовку кваліфікованих педагогічних кадрів України.

Список використаних джерел

1. Петришин Л. Й. Формування креативності майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект: монографія / Л. Й. Петришин. Т.: Астон, 2014. 400 с.

2. Любич О.І. Роль засобів музейної педагогіки в процесі виховання учнів у позашкільних навчальних закладах // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / [За ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. Вип. 4. С. 428 – 429.

3. Караманов О.В. Музейна педагогіка в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи // *Освіта та педагогічна наука*. 2012. №3 (152). С. 5 – 12.

4. Левітас Ф.Л., Дудар О.В. Елементи музейної педагогіки у системі патріотичного виховання URL: <http://ffre.ru/merrnajgejgernaqas.html> [21.02.2022].

5. Медведєва Є.Б., Юхневич М.Ю. Музейна педагогіка як нова наукова дисципліна: культурно-освітня діяльність музеїв. К.: ВЛАДОС, 1997.

Ремех Т. О., к. пед. н., завідувачка відділу суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** Державний стандарт базової середньої освіти, в основі якого лежать ціннісні орієнтири та ключові компетентності, визначає зміст та організацію навчання на адаптаційному циклі базового рівня освіти, зокрема в 5 класі. Ключові компетентності як наскрізні для всіх освітніх галузей, мають формуватися всіма предметами. Набуття здобувачами освіти ключових компетентностей, що є результатом навчання, передбачає опанування ними відповідними знаннями, вміннями й ставленнями.*

***Ключові слова:** ключові компетентності, компетентнісний підхід, адаптаційний цикл.*

Нині йде реформування базової ланки середньої освіти на засадах НУШ – затверджено Державний стандарт базової середньої освіти, Типову освітню програму, модельні навчальні програми з предметів і курсів для адаптаційного циклу (5-6 класи) з усіх освітніх галузей, підготовлено підручники для учнів 5 класу.

Процеси, якими наразі охоплена середня освіта, свідчать про кардинальні зміни не лише нормативної бази, а й її змісту та підходів до організації навчання здобувачів освіти. І це стає викликом як для педагогічної спільноти, так і для учнівства.

Державний стандарт базової середньої освіти (далі Стандарт), що є підґрунтям упровадження Нової української школи на базовому рівні середньої освіти, визначає ключові компетентності та наскрізні вміння, що поєднують ключові компетентності та освітні галузі, формулює для кожної освітньої галузі (їх 9) компетентнісний потенціал, базові знання, обов'язкові результати навчання (загальні та конкретні) та орієнтири для їх оцінювання орієнтовані на ключові компетентності.

Провідним у навчанні здобувачів освіти предметів і курсів на базовому рівні середньої освіти визначено компетентнісний підхід, що передбачає спрямування освітнього процесу на формування/розвиток в учнів ключових компетентностей як результату навчання. Таке переорієнтування освіти потребує значних змін у підходах до організації навчання всіх освітніх галузей, зазначених у Стандарті.

У загальному розумінні компетентність є спеціальним шляхом структурована (організована) сукупність знань, умінь, навичок і ставлень, що набувається в навчанні, яка

дає змогу людині визначати (ідентифікувати) і розв'язувати проблеми (незалежно від контексту/ситуації), характерні для певної сфери діяльності. Це вирішальна умова й показник успішності людини в житті взагалі та у професійній діяльності зокрема. У навчанні компетентність – це модель результату освіти, де в учнів формується здатність і готовність ефективно будувати власну діяльність та суб'єктно значущу взаємодію із соціальним оточенням. Основою формування ключових компетентностей виступають особистісні якості учня, його особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід, потреби та інтереси, а також знання, уміння та ставлення.

Уроки з предметів/курсів на адаптаційному циклі (зокрема в 5 класі НУШ) мають формувати наскрізні в усіх ключових компетентностях уміння учнів як-от: читання з розумінням, висловлення власної думки усно і письмово, критичне і системне мислення, творче продукування нових ідей, логічне обґрунтування позиції, ініціативність, розв'язання проблем, ухвалення рішень, розуміння ризиків, співпраця з іншими.

За компетентнісного підходу до навчання важливим є залучення знань, здобутих учнями на початковому рівні освіти, їхнього життєвого досвіду, а також реалізація міжгалузевих зв'язків із предметами чи курсами різних освітніх галузей.

Конкретизуємо це на основі громадянської та історичної освітньої галузі. Для реалізації компетентнісного підходу до навчання на уроках із предметів/курсів цієї галузі (як приклади): при розгляді питань відліку часу в історії варто спиратися на знання учнів із математики; при роботі з джерелами інформації, зокрема, текстами, стануть в пригоді знання й уміння учнів із мовно-літературної галузі; при з'ясуванні шляхів пошуку інформації, методів визначення достовірності джерела знадобляться знання й уміння учнів із предметів і курсів інформатичної галузі; при обмірковуванні питань впливу людини на довкілля слід залучити опановані учнями відомості у предметах і курсах природничої галузі; при розгляді питань взаємовідносин людей у суспільстві варто спиратися на те, що учні вже знають і вміють з уроків предметів і курсів соціальної й здоров'язбережувальної галузі; при розгляді історичних пам'яток, пам'ятних місць слід провести зв'язки з тим, що учні опанували в мистецькій галузі, а от говорячи про винаходи людства в різні історичні епохи, можна звернути увагу учнів на те, що про це йшлося/йтиметься на уроках технологій.

Така побудова методичної системи викладання в 5 класі НУШ забезпечить як ефективне набуття здобувачами освіти ключових компетентностей та формування наскрізних умінь, так і реалізацію змісту предметів/курсів, інтегрованим за своєю суттю.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 16.05.2022).
2. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Ключові компетентності та ключові життєві навички в контексті викликів сучасного світу. Матеріали II Міжнародного симпозіуму освіта і здоров'я підростаючого покоління 24–26 квітня 2018 р. с. 13–18.
3. Пометун О.І. Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження Державного стандарту базової середньої освіти. Український педагогічний журнал. 2021, №4. С.106–113.

Сахновський О. Є., к. іст. н., доцент кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін,

Кожолянюк О. Г., д-р іст. н., доцент, професор
кафедри методики викладання суспільно-
гуманітарних дисциплін,
*Інститут післядипломної педагогічної освіти
Чернівецької області*

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У СВІТЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** Проведено аналіз місця і ролі сучасних стратегій освоєння минулого в контексті реалізації основних вимог Нової української школи у громадянській та історичній галузі. Зокрема розглянуто історико-антропологічний, багатоперспективний, цивілізаційний підходи, а також теорію фронтиру. Означені стратегії пізнання мають не лише великий пізнавальний і практичний потенціал у реалізації ідей НУШ, а й фактично виступають методологічним підґрунтям запровадження обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної галузі Державного стандарту базової середньої освіти.*

***Ключові слова:** сучасні методологічні підходи, громадянська та історична галузь, обов'язкові результати навчання, Нова українська школа, багатоперспективність, історична антропологія, фронтир.*

Сьогодні, в умовах гострих викликів і болісних загроз, українське суспільство переглядає своє ставлення до багатьох аспектів життя. Зокрема у шкільній освіті відбувається складний процес її переходу від «школи знань» до «школи компетентностей», пропонуються нові підходи, інший педагогічний менталітет. Означені зрушення реалізуються насамперед в рамках запровадження концепції Нової української школи – комплексної реформи, яка розрахована на довгу перспективу і має на меті докорінну зміну школи. Навчання спрямоване не стільки на засвоєння знань, скільки на можливості управління ними. У цьому контексті далеко не останнє місце займає проблема поєднання вимог НУШ із сучасними методологічними підходами навчання історії. Останні не пропонують готові схеми та висновки, а радше ставлять завдання формувати критичне мислення і відходять від традиційної установки: отримай готове знання, запам'ятай, повтори пройдений матеріал тощо.

Серед сучасних стратегій навчання історії варто виділити: історико-антропологічний, багатоперспективний, цивілізаційний підходи, а також теорію фронтиру (концепт Пограниччя). Їх головна цінність з точки зору історичної дидактики ХХІ ст. полягає у побудові позитивного «образу Себе», остаточної відмови від депресивного бачення минулого та радянського знеособленого формально-соціологічного погляду на українське суспільство.

Метою публікації є аналіз місця і ролі сучасних стратегій освоєння минулого у контексті реалізації основних вимог Нової української школи у громадянській та історичній галузі.

Розробники громадянської та історичної галузі Державного стандарту базової середньої освіти відносять до основних вимог реалізації компетентнісного підходу у ній наступні категорії [1]:

1. Історико-хронологічне мислення, орієнтація в історичному часі, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявлення змін і тяглості в житті суспільства.

2. Геопросторове мислення, орієнтація в соціально-історичному просторі, виявлення взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього середовища.

3. Критичне мислення, робота з різними джерелами інформації та формулювання історично обґрунтованих питань.

4. Системне мислення, виявлення взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємовпливу історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміння множинності трактувань минулого і сучасного та зіставлення їх інтерпретацій.

5. Усвідомлення власної гідності, діяльність з урахуванням власних прав і свободи, повага до прав і гідності інших осіб, толерантність, протидія виявам дискримінації та нерівного ставлення.

6. Дотримання демократичних принципів, конструктивна взаємодія з друзями, спільнотою закладу освіти, місцевою громадою і суспільством загалом, залучення до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем.

Успішна реалізація означених обов'язкових результатів навчання в рамках Нової української школи перебуває у тісному взаємозв'язку з ідеями і смислами, що стоять за сучасними методологічними підходами навчання історії. Цілі останніх, спираючись на засади «олюднення історії», цивілізаційної взаємодії і багатоаспектного відбору сюжетів, сприяють формуванню ідентичності громадянина України та активної громадянської позиції здобувачів освіти через осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, комплексного бачення єдності локального, національного та глобального вимірів суспільного буття на засадах поваги до прав і свобод людини. Долається одномірний погляд на український соціум та депресивний образ минулого, що заважав світоглядному руйнуванню меншовартості українців. Нарешті створюється сприятливий ґрунт для оволодіння школярами наскрізними вміннями і ключовими компетентностями.

Почати огляд означеної вище взаємодії між цілями НУШ та сучасними методологічними підходами варто з аналізу історико-антропологічного підходу. Його впровадження передбачає глибоку внутрішню трансформацію процесу освоєння минулого, більш відоме як прагнення «повернути» людину в історію або «антропологічний поворот». У цьому руслі, зарубіжні та вітчизняні експерти активно інтегрують у зміст громадянської та історичної галузі шкільної освіти категорію «історія повсякденності».

На думку Наталії Яковенко «олюднення» історії, дозволить учням «щільно та емоційно ідентифікувати себе з минулим України; щоб їх історія сприймалася як цікава та позитивно наванжена», а в уяві учня «постав пластичний образ минулого в усій його різноплановій динаміці» [2, с. 114]. Загалом ця стратегія пізнання минулого, отримуючи чітко окреслене «людське обличчя», є надзвичайно ефективною при виявленні взаємозалежності та взаємовпливу історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох.

Значне місце у реалізації обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної галузі Державного стандарту базової середньої освіти посідає багатоперспективний підхід. Ця стратегія чітко проглядається на рівні розвитку критичного і системного мислення учнів та формулюється як «розуміння множинності трактувань минулого і сучасного та зіставлення їх інтерпретацій» [1]. Відбір сюжетів на засадах багатоаспектності «викладу й показу минулого та сучасного життя українців» лежить зокрема в основі модульної програми НУШ авторського колективу Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий М.М., Селіваненко В.В. [3, с.3, 6].

Загалом багатоперспективний підхід дозволяє навчити критично оцінювати інформацію, розрізняти факти і оціночне судження, виявляти загальне й відмінне в порівнюваних об'єктах, пояснювати причини розбіжностей тощо. Його реалізація пов'язана насамперед з роботою над історичними джерелами (тобто інформаційна взаємодія в шкільній історичній освіті не лише способом синхронії, а й діахронії) [4, с. 6].

Вкрай перспективним з точки зору мети громадянської та історичної галузі НУШ виступають також цивілізаційний підхід і теорія фронтиру. Ці стратегії пізнання минулого дозволяють розкрити учням історію України, як результат динамічної взаємодії цивілізаційних рухомих кордонів. Серед них на особливу увагу заслуговують два цивілізаційні розлами, які мають безпосереднє відношення до формування української ідентичності і її національної ідеї: один – між кочовим євразійським степом («Диким полем») та європейським лісостепом, інший – між східним і західним християнством. Перший кордон розділяв осідле населення європейського землеробського суспільства та кочовий світ тюркських народів. Пізніше цей степовий фронтір став частиною так званого Великого європейського кордону між християнством та ісламом. Другий позначає поділ між західним і східним християнством, а також відмінності у їх політичній і соціальній культурі, що досі зберігають свій вплив у сучасному постмодерному світі [5, с. 12].

Варто підкреслити, що в контексті реалізації громадянсько-історичного компонентів НУШ, застосування теорії фронтиру та цивілізаційного підходу значно сприяє осмисленню здобувачами освіти унікальної, складної палітри еволюції формування української ідентичності. Саме концепт Пограниччя дозволяє знайти зрозумілі відповіді на дивовижну здатність українського суспільства долати зовнішні та внутрішні кордони в процесі формування своєї ідентичності.

Отже, проведений аналіз місця і ролі сучасних методологічних підходів пізнання історії в контексті реалізації обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної галузей Нової української школи, свідчить про глибоку інтегративну спільність їх пізнавальних цілей і засад. Їх застосування дозволить перемоделювати навчання історії та громадянської освіти відповідно до викликів XXI ст., надасть їх вивченню зрозумілого для молоді гуманістичного виміру, забезпечить зв'язок минулого із сучасністю, покаже учням можливі способи діяльності людини та цілих суспільств у різних історичних ситуаціях. Минуле стане близьким для учнів, а шкільний курс історії – своєрідним путівником, якому можна довіряти.

Список використаної літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898. Додаток 17, 18. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
2. Наталія Яковенко. «Образ себе» – «образ Іншого» у шкільних підручниках з історії. *Шкільна історія очима істориків-науковців* / за ред.: Н.Яковенко. Київ. 2008. С. 113 – 121.
3. Модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи. Інтегрований курс» (авт. Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий М.М., Селіваненко В.В.). 2021. С.41. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz/>
4. Коляструк О.А. Історія повсякденності в сучасній українській історіографії. *Україна ХХ ст...: культура, ідеологія, політика*. К.: Інститут історії України. 2012. № 17. С. 5 – 10.
5. Плохій Сергій. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків. 2016. С. 497.

Тарангул Л. М., начальник Чернівецької філії,
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НАРОДУ

Історична пам'ять – соціокультурний феномен, сукупність образів та уявлень, що відтворюють спільний культурно-історичний досвід спільноти.

Історична пам'ять – один з вимірів індивідуальної та колективної пам'яті про історичне минуле або, радше, його символічна репрезентація. Ключовою функцією історичної пам'яті є передача досвіду та знань про минуле, як основи самоідентифікації. Без історичної пам'яті неможливе відтворення історії суспільства. Вона є успадкуванням минулого досвіду, що передається у традиціях, пам'ятках, мемуарах, а також існує у вигляді історичної свідомості народу. Одним із її виявів є спогади учасників історичних подій, їхні усні перекази, письмові свідчення. Своєрідним арсеналом історичної пам'яті є архіви, музеї, бібліотеки. Пам'ять, свідомість, історія взаємозумовлені і взаємозалежні. Загальнонаціональна історична пам'ять – це угода між різними варіантами локальних моделей пам'яті, що належать різним соціальним групам. Матриця історичної пам'яті народу є наслідком консолідації суспільства. В цілому, термін «пам'ять» вийшов на перший план і став претендувати на статус ключового концепту нової парадигми сучасного гуманітарного пізнання лише в 80-х роках ХХ століття і виділяє чотири формації пам'яті: індивідуальна пам'ять, соціальна пам'ять, політична пам'ять, культурна пам'ять. [1, с.471] Простір – це також соціальне середовище, в якому перебуває людина, що залежить від її освіти, професії, роду занять, сфери інтересів, рівня соціалізації, приналежності до тих чи інших соціальних груп. Час як інший визначальний чинник формування історичної пам'яті пов'язаний з особистим досвідом людей, що живуть в різні історичні періоди.

Це обумовлює її відмінність у різних поколінь, що мають інший колективний життєвий досвід. Оскільки три покоління родичів (діти, батьки і діди) у певний період живуть, як правило, одночасно, їхня історична пам'ять про деякі події може перетинатися (хоча й відрізнятись). Старші покоління можуть також передавати дітям і внукам пам'ять про особистий досвід чи інформацію, отриману від своїх батьків і дідів. Через зв'язок поколінь формується історична пам'ять народу. Проте історична пам'ять людей, які перебувають в одному просторі (країні, регіоні, місцевості, соціальному середовищі) і належать до одного покоління, також може відрізнятись через їхній особистий життєвий досвід, риси характеру, інтереси і уподобання. Визначальним чинником формування історичної пам'яті, є емоції. У пам'яті закарбовуються ті події, які справляють на людей велике враження, викликають у них сильні емоції, як позитивні (радість, гордість, сміх тощо), так і негативні (біль, сум, розчарування). Історична пам'ять, що є здатністю людей фіксувати, зберігати і відтворювати у своїй свідомості історичне минуле, є складним феноменом, який впливає на сприйняття ними сучасності і значною мірою обумовлює їхні дії. З одного боку, історична пам'ять є природною властивістю людини запам'ятовувати образи, події, явища, процеси тощо, з іншого – складовою свідомості, моралі, застосування досвіду попередніх поколінь, розуміння історичного процесу. Кожна людина має власну історичну пам'ять [3, с.145]. Групи, спільноти людей формують колективну (соціальну) історичну пам'ять, яка може бути національною, етнічною, расовою,

гендерною, релігійною тощо. У зв'язку з тим, що людина може належати до різних соціальних груп, вона може бути носієм різних видів колективної пам'яті. Така пам'ять здатна об'єднувати, консолідувати спільноти, сприяти зближенню між державами. Майбутнє України пов'язане із формуванням та втіленням освітньої політики, що відповідає б формуванню історичної пам'яті, особливо в галузі суспільних наук [4,с.857]. Концепція «Нова українська школа», що стала основою реформи середньої освіти, передбачає об'єднання низки дисциплін. Так, курс історії України школярі вивчатимуть як складову світової історії. Важливим кроком до посилення історичної складової в системі загальної середньої освіти стала

Концепція базового навчального предмета «Історія: Україна і світ», розроблена спільно Інститутом національної пам'яті України та Міністерством освіти і науки України. Визначальною є подія проведення міжнародного бієнале, присвяченому всесвітньому Дню вишиванки. «Вишиванка – національний оберіг єднання українців, символ нескореності і волі» зорганізованого кафедрою педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Таким чином, здійснений аналіз засвідчує, що історичну пам'ять формують події, що викликають сильні емоції. На її формування впливають передусім місце проживання людини, її соціальне середовище, приналежність до певного покоління, особистий досвід і родинні історії, а також інформація, отримана з книжок, фільмів, засобів масової інформації.

Список використаних джерел

1. Калакура Я. Історична і національна пам'ять: Історія в термінах і поняттях: історіографічний вимір. 2013. С.466 – 480.
2. Опитування студентів магістратури історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка було здійснено 6 – 7 грудня 2017 р.
3. Готра О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. НУДПСУ (м. Ірпінь),Ukraine. 2015.С.143 – 155.
4. Зашкільняк Л. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 15/2006-2007. С.855 – 862.

Турчин О. В., методист відділу методики навчальних предметів природничо-математичного циклу, технологій та фізичної культури,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ

Сучасна освіта спрямована на виховання самостійних і відповідальних членів суспільства, здатних взаємодіяти у вирішенні соціальних, виробничих і економічних завдань. Вирішення цієї проблеми передбачає посилення самостійної і продуктивної діяльності школярів, розвиток їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, уміння самостійно набувати нових знань в умовах швидкозмінного світу.

Реалізація компетентісного підходу в освіті пов'язана з усвідомленням необхідності надання процесу навчання діяльнісного характеру і передбачає підготовку майбутнього випускника загальноосвітньої школи як активного дослідника, що забезпечить спрямованість навчально-виховного процесу на творчий розвиток особистості школяра, задоволення його інтересів та освітніх потреб. Активне залучення школярів до

дослідницької діяльності не тільки сприяє кращому виконанню вимог навчальної програми щодо засвоєння ними основних біологічних понять, теорій та закономірностей і їх застосування на практиці, а й розвиває творчі здібності, логічне мислення, створює внутрішню мотивацію навчально-пізнавальної діяльності.

У сучасних умовах інформаційного розвитку одним з найважливіших завдань є формування свідомого громадянина, здатного до критичного осмислення та аналізу фактів і подій, формування власного світогляду, який відповідає реаліям сьогодення.

Вагомість та доцільність розвитку мислення особистості зумовлена необхідністю змін і вдосконалення людини на основі самостійного набуття знань, шляхів розв'язку завдань, та нестандартних ситуацій, які ставить перед нею сучасний світовий простір з метою гармонійної адаптації у полікультурному світі.

Дану необхідність підтверджує Закон України «Про освіту», де описано необхідність використання інноваційної діяльності, як інструменту виконання поставлених завдань, пошуку, аналізу, зіставлення та узагальнення знайденої інформації і самостійне формування висновків, прийняття рішень [6].

Однією з найважливіших особливостей сучасної освіти є зростання значення компетентності у процесі підготовки гармонійно розвиненої особистості. Компетентний учень відрізняється від освіченого тим, що він не лише володіє певними предметними знаннями, уміннями та навичками, за що отримує добрі оцінки, а й може реалізувати їх у своїй різноманітній діяльності; завжди готовий саморозвиватися та виходити за межі програми в оволодінні загальнонавчальними і спеціальними уміннями і навичками не лише по відношенню до предмета, що викликає певний пізнавальний інтерес.

У наш час потреба в компетентності є найголовнішою ознакою та потребою кожної людини. Компетентність допомагає людині ефективно вирішувати різноманітні завдання, які стосуються її професійної діяльності, а також успішно вирішувати повсякденні питання [7]. Вона сприяє формуванню конкурентоспроможного фахівця на ринку праці, здатного адаптуватися до змін, вільно володіти професією та орієнтуватися в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності. Сьогодні існує потреба такої моделі освіти, яка забезпечує реалізацію принципу «навчання через дослідництво» шляхом формування дослідницьких умінь, організацію навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності школярів [18].

Поняття «компетентність» перебуває нині в епіцентрі світової думки, оскільки воно розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини та працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, але й уміє адекватно діяти у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи відповідальність за певну діяльність.

Кожна компетентність побудована на комбінації взаємно відповідних пізнавальних відношень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Дослідницька компетентність є важливою умовою для саморозвитку особистості в умовах сучасного світу, що постійно змінюється.

Дослідницька компетентність показує рівень розвитку мислительних процесів та дослідницьку активність. При сформованій дослідницькій компетентності людина вміє: бачити та виділяти проблеми, будувати передбачення щодо їх вирішення; поставити задачу; визначати, висувати гіпотези, обґрунтовувати їх; утримувати одночасно декілька змістів складних явищ, подій, висловлювань тощо.

Учень, здійснюючи дослідження, проходить свій шлях вирішення поставлених задач через евристичні підходи, не використовуючи відомі алгоритми. В цьому виявляється неалгоритмічність дослідницької компетентності. Учень, що займається дослідженням, здатний переносити дослідницький підхід на різні сфери діяльності і застосовувати в різних ситуаціях, що підтверджує поліфункціональність, універсальність і надпредметність дослідницької компетентності. Багатовимірність дослідницької компетентності підтверджується застосуванням учнями в дослідженні аналітичних, критичних, комунікативних та інших умінь. Дана компетентність мобільна, варіативна у будь-якій ситуації, на будь-якому матеріалі [16].

Становлення дослідницької компетентності – це процес добровільного переходу учня в позицію дослідника, що здійснюється через внутрішнє джерело особистісного розвитку, в рамках якого забезпечується свобода вибору мети, способів та засобів її реалізації, орієнтація на діяльність, яка включає процес рефлексії.

Провідна ідея Нової української школи, на засадах якої відбувається реформування всіх рівнів загальної середньої освіти, – надання учням широкого спектру можливостей самореалізації й розвитку, що допоможе підростаючому поколінню успішно діяти в умовах динамічних соціокультурних змін і досягати життєвого успіху. Пріоритет надається оволодінню способами взаємодії школярів зі світом і розвитку базових цінностей (толерантність, свобода, співробітництво тощо), що узгоджуються з цінностями соціуму і сприяють становленню відповідальних, критично мислячих громадян [15].

З метою успішної реалізації задач Нової української школи у навчанні біології важливо створити умови, за яких школярі зможуть застосовувати набуті біологічні знання при вирішенні реальних життєвих проблем.

Дієвим способом виступає надання предметним знанням практико орієнтованого характеру, розкриття їх особистісної та соціальної значущості.

На сучасному етапі процесу навчання важливе місце посідає не лише проблема міцності засвоєння знань учнями, а й уміння самостійно здобувати особистісно значущі для учнів знання, систематично їх удосконалювати.

Концепцією Нової української школи інструментом впровадження компетентнісного підходу у навчальних програмах визначено зміщення акценту з нагромадження фактів на розвиток умінь [15].

Методики навчання шкільних навчальних предметів, включаючи біологію, вирішують завдання – забезпечити можливість кожному учневі досягати того рівня успіхів, який для нього адекватний і бажаний. До умов, що це забезпечують, належать поважне ставлення до праці кожного учня, виявом якого виступає обов'язкове об'єктивне оцінювання всіх видів діяльності; дозована допомога під час виконання навчальних завдань; надання можливості «вільного вибору»; забезпечення поетапного розвитку компетентностей як обов'язкових результатів навчання.

Список використаних джерел

1. Біологія 6 – 9. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: [https:// mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas).

2. Біологія. 6–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Біологія. Природознавство. Основи здоров'я: методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу у 2017/2018 навчальному році; оновлені на компетентнісній основі навчальні програми для 5–9 класів; методичні коментарі провідних науковців щодо впровадження ідей Нової української школи. Київ, 2017. С. 16 – 62.

3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
4. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посібник / За ред. І. Єрмакова. Запоріжжя: ХНРБЦ, 2006. 640 с.
5. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник / І. Мороз, А. Степанюк, О. Гончар та ін.; за ред. І. В. Мороза. К.: Либідь, 2006. 592 с.
6. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Лебеденко Ю. Компетентнісний підхід в системі вищої освіти / Ю. Лебеденко // Гуманізм та освіта. Збірник матеріалів VIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 19-21 вересня 2006 р. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. С. 93 – 95. / Ю. Лебеденко. URL : <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06lumsvo.pdf>.
8. Локшина О. Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу / О. Локшина // Шлях освіти. 2007. №1. С. 16 – 20.
9. Матяш Н. Предметна (біологічна) компетентність: її прояв у результатах загальноосвітньої підготовки учнів основної школи. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка. Тернопіль, 2016. № 3.224 с. С. 116 – 121.
10. Матяш Н. Ю. Фундаменталізація шкільної біологічної освіти – основа формування предметної компетентності учня. Український педагогічний журнал. 2018. № 1. С. 54 – 60.
11. Момот Л. Діяльнісний компонент особистісно зорієнтованого змісту освіти / Л. Момот // Біологія і хімія в школі. 2004. №6. С. 8 – 9.
12. Москалюк Н. В. Зміст і форми підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін до дослідницької діяльності / Н. В. Москалюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка / голов. ред. Г. В. Терещук. 2011. № 5. С. 40 – 45.
13. Навчання біології учнів основної школи / Матяш Н.Ю., Коршевнік Т.В., Рибалко Л.М., Козленко О.Г.: методичний посібник / К.: КОНВІПРІНТ, 2019. 208 с.
14. Неведомська Є.О. Організація навчального експерименту в природничій освіті біології / Є.О.Неведомська //Біологія і хімія в школі. 2008. №5 – 6. С.10 – 12.
15. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
16. Покась Л.А. Формування дослідницької компетентності в учнів на уроках географії / Л.А.Покась //Географія та економіка в сучасній школі. 2012. № 11 – 12. С. 4 – 7.
17. Степанюк А. В. Розвиток дослідницьких умінь студентів як складова професійної підготовки майбутніх учителів природничого профілю / А. В. Степанюк, Н. В. Москалюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка / голов. ред. Г. В. Терещук. 2010. № 2. С. 33 – 38.

Якунін А. В., к. техн. н., доцент кафедри вищої математики,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

ІННОВАЦІЇ ТА ТРАДИЦІЇ В РОБОТІ МАТЕМАТИЧНОГО ГУРТКА

Анотація. Розглянуто основні задачі діяльності позашкільного математичного гуртка як інструмента формування творчої особистості. Висвітлено вимоги до змісту

занять, методів проведення, контролю досягнень і підготовки керівника. Підкреслено необхідність адаптації методики гурткової роботи до дистанційних форм навчання.

Ключові слова: позашкільна освіта, математичний гурток, науково-дослідницька діяльність, евристичний метод, дистанційне навчання.

Нині українська держава переживає складний період, коли мусить не тільки протидіяти агресії, а й забезпечити подальший сталий розвиток країни. Середня освіта має забезпечувати базу для підготовки кваліфікованих спеціалістів, озброєних не лише фаховими знаннями, вміннями та навичками, а й високим потенціалом творчої активності. Це вимагає впровадження у навчально-виховний процес елементів науково-дослідницької діяльності [6].

Для підтримання в учнівській молоді пізнавальної активності та їх залучення до науково-технічної творчості необхідно доповнити зміст освіти елементами сучасного математичного інструментарію, надавати уявлення щодо застосування обчислювального експерименту, сучасних евристичних методів і прийомів. Подібна модернізація структурно-змістовної компоненти та методів, прийомів і засобів навчання не можлива без індивідуалізації навчального процесу [4]. Кращі випускники повинні мати уявлення про побудову математичної моделі реального об'єкта, про підходи до математичного формулювання практичної задачі, про способи вибору відповідних методів її вирішення та їх комп'ютерної реалізації, про сучасні математичні методи дослідження сформульованої задачі та підходи до вироблення на їх основі практичних висновків.

Ефективне навчання математичної креативності передбачає контроль творчих досягнень школярів [3]. Одним з показників слугує визначення методом експертного оцінювання наявних успіхів учня в олімпіадному русі за показниками: їх обсяг, оригінальність підходів, продуктивність. Як ще один показник виступає наявний рівень здібностей до аналізу структури завдання, до синтезу оригінального способу розв'язування з використанням кількох стандартних підходів, до оцінки достовірності вхідних даних і вибору їх необхідного об'єму з відтворенням відсутньої інформації.

Для глибокої математичної підготовки школярів і розвитку науково-технічної творчості не обійтись без організації позашкільної навчально-виховної роботи з математики, зокрема в рамках математичного гуртка. Основою його діяльності слугує розв'язування різноманітних нестандартних олімпіадних задач з математики і виконання групових та індивідуальних науково-дослідних завдань. Аналіз виявлених підходів до математичних проблем дозволяє об'єктивно оцінювати рівень креативності учнів тільки тоді, коли ці завдання є складовою спеціально організованого освітнього середовища [6], спрямованого на розвиток творчих здібностей. Його наповненням слугує система передолімпіадних задач, конструювання якої відповідає наступним вимогам: відображає основні складові шкільного курсу математики та традиційну олімпіадну тематику та спрямована на систематизацію знань і пошук оригінальних способів розв'язування; забезпечує інтеграцію знань та засвоєння загальних підходів до наукового пошуку; успішно вбудовується в систему позашкільного навчання з різними освітніми технологіями та методиками [2].

Підготовка до олімпіад є цементуючою діяльністю гуртка. Чітка та близька за термінами справа участі в олімпіадах і конкурсах дисциплінує та заохочує учнів до поглибленого вивчення математики значно краще, ніж віддалена перспектива практичного використання набутих знань і засвоєних пошукових методів [4]. Життя постійно породжує складні ситуації з новими проблемами, на які потрібно обов'язково реагувати. Для розвитку школяра важливо не саме розв'язування конкретних олімпіадних завдань власними силами, а формування здатності креативно справлятися з несподіваними

проблемами, на які немає готової відповіді. Виконання науково-дослідних завдань дозволяє школярам збагатитись уявленням про підходи до математичного дослідження прикладних проблем [3]: переклад поставленого завдання на адекватну математичну мову; організація інформаційного пошуку за поставленою проблемою; вибір оптимального методу дослідження з оцінюванням його переваг і недоліків; доведення розв'язання до практично прийняттого результату у вигляді кількісного значення чи діаграми з використанням обчислювальних засобів і оцінкою точності.

Для організації ефективної гурткової роботи педагог-керівник має володіти методологічною та математичною культурою з акцентом на її системний і прикладний характер, що дозволяє інтегрувати ідеї з різних областей математики, комплексно сприймати інноваційні процеси та віддзеркалювати їх у своїй практичній діяльності [1]. При роботі з талановитими школярами важливі послідовність і ґрунтовність педагогічних впливів. Цьому сприяє розробка відповідної програми діяльності гуртка і вибір технологій проведення занять з врахуванням рівня підготовленості та індивідуальних особливостей гуртківців, наявних технічних засобів [4].

Основна функція керівника – конструювати ситуації, що формують у гуртківців потребу в здобутті певних математичних знань, і корегувати їх навчальні досягнення на основі актуалізації необхідних попередніх знань і спрямування творчих пошуків [6]. Наполегливе впровадження теоретичних знань та прийомів логічного мислення повинні супроводжуватися розвитком техніки математичних перетворень, щоб високі злети математичної думки не закінчувались провалами і хибними висновками через технічні помилки.

Вітчизняні традиції передбачають тісний зв'язок навчання та виховання, засвоєння історико-культурної спадщини попередніх поколінь і формування свідомих громадян [4]. Тому у роботі гуртка значне місце займають науково-історичні пошуки із висвітлення досягнень математиків сучасності та минулого – як закордонних, так і українських. Також приділяється увага вивченню взаємодії математики з іншими науками та різними пластами людської цивілізації. Висока математична культура має супроводжуватися таким же рівнем загальної культури, повагою до загальнолюдських цінностей і патріотичною гордістю за національні здобутки.

Розвиток творчих здібностей та напрацювання відповідних підходів до вирішення проблем базується на впровадженні в діяльність математичного гуртка евристичних методів і прийомів [5]. Евристичні прийоми – варіювання, абстрагування, індукція, дедукція, аналогія, декомпозиція тощо – широко використовуються в практиці кожного педагога. Застосування евристичних методів – колективного пошуку оригінальних ідей, «мозкового штурму», «ключових питань», вільних асоціацій, інверсії, смислового бачення, організованих стратегій, символічного бачення, гіперболізації, пошуку альтернатив тощо – у рамках поставленої задачі забезпечує цілеспрямоване виявлення, попередню обробку і систематизацію поглядів, ідей і пропозицій щодо її вирішення на основі узагальнення і трансформації попереднього досвіду, випереджаючого відображення моделей майбутнього як гіпотез і вибору перспективних шляхів їх наступної перевірки. Це прискорює генерацію нових ідей та інноваційних підходів до розв'язування різного типу задач, зокрема з параметрами.

Тематика роботи гуртка не обмежується рамками шкільної програми. Для підняття пізнавального інтересу та розширення математичного кругозору школярів бажано включити в план його діяльності ознайомлення з елементами дискретного аналізу та з сучасними напрямками математичних досліджень – фрактальна геометрія, теорія кодування, нечіткі множини і нечітка логіка, нелінійна динаміка тощо [1]. При цьому

необхідно враховувати наявний рівень знань гуртківців та їх уподобання і не розширювати «проблемні зони» їх математичної підготовки.

Останні роки передбачені графіком регулярні заняття математичного гуртка в очній формі за жорстким розкладом неодноразово припинялись через пандемію коронавірусної хвороби та на період карантину переходили в дистанційний режим. Необхідність застосування дистанційних освітніх технологій [2] потребує розробки відповідного методичного забезпечення, що відкриває широке поле для педагогічних досліджень. Адже навіть в таких і більш складних умовах воєнного стану гуртківці повинні мати можливість для організації самостійних навчально-проблемних пошуків, а керівник – здійснювати контрольований процес спільної роботи гуртка в цілому з опорою на особистісно-орієнтований підхід, щоб розвивати потенціал кожного учасника.

Список використаних джерел

1. Богун В. В. Синергия математического образования педагога: введение в анализ / В. В. Богун, Е. И. Смирнов, А. Д. Уваров. Ярославль : Канцлер, 2016. 308 с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
3. Ермолович Д. В. Креативность как (пре)образовательный проект / Д. В. Ермолович // Педагогическая наука и образование. 2014. № 1. С.12 – 22.
4. Зайченко І. В. Педагогіка / І. В. Зайченко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 608 с.
5. Скафа Е. И. Эвристическое обучение математике: теория, методика, технология / Е. И. Скафа. Донецк : Изд-во ДонНУ, 2004. 439 с.
6. Чашечникова О. С. Створення творчого середовища у процесі навчання математики з метою формування в учнів готовності до творчості / О. С. Чашечникова // Дидактика математики: проблеми і дослідження. 2005. Вип. 24. С. 169 – 174.

СЕКЦІЯ 5 ЕКОЛОГІЯ І ОСВІТА

Белей Л. М., науковий співробітник,
Карпатський національний природний парк

ПРО ВСИХАННЯ ЯЛИНИ ЄВРОПОПЕЙСЬКОЇ (СМЕРЕКИ) В ЗАХІДНІЙ ЧАСТИНІ ЯМНЯНСЬКОГО ПНДВ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ТА ЛІСІВНИЧИЙ АСПЕКТИ

Анотація. Впродовж 2007-2021 років найбільша кількість відмерлих через всихання дерев ялини європейської (смереки) (*Picea abies* L.) фіксувалася в похідних деревостанах лісового масиву в селі Микуличин, що входить до складу Ямнянського природоохоронного науково-дослідного відділення Карпатського національного природного парку.

Ключові слова: ялина європейська (смерека), всихання, екологічний аспект, лісівничий аспект, Ямнянське ПНДВ, Карпатський національний природний парк.

Лісовий масив займає площу 582,0 га. Географічно знаходиться у південно-східних межах Горганського геоморфологічного масиву Східних Карпат. Даний лісовий масив характеризується високою лісистістю (90,7%) та значною часткою (64,0%) добре збережених природних лісів, що поширені у межах висот 600-1050 м н.р.м. Найбільша їх кількість (59,7%) зосереджена на висотах 700-800 м н.р.м.

Північна та північно-східна частина цього лісового масиву частково межує з населеною частиною села Микуличин та міста Яремче, де розташовані переважно приватні житлові будинки. Лісиста частина цієї території також межує із залізничною колією сполученням Івано-Франківськ-Рахів-Ділове. Неповдалік – на правому березі річки Прут – знаходиться автомобільна шосейна дорога сполученням Львів-Мукачево.

За екологічним і соціально-економічним значенням та залежно від основних виконуваних ними функцій ці ліси віднесені до категорії – захисні ліси лівого берега річки Прут (басейн Дунаю). Вони охоплюють (переважно північно-східні) схили г. Свинянка (1120,5 м н.р.м.). Найбільша їх кількість (71,9%) зосереджена на схилах північної експозиції.

Головна лісоутворююча порода – ялина європейська (смерека) – поширена тут майже рівномірно, за винятком верхнього буково-ялицевого лісового поясу, який межує з високогірними луками (1050 м н.р.м. і вище). Найбільша кількість (54,7%) ялинових (смерекових) лісів сформована трьома типами лісу: волога буково-ялицева смеречина (D₃ бк-яцСм) – 25,7%; волога буково-ялицева сушмеречина (С₃ бк-яцСм) – 20,0% та волога ялицева смеречина (С₃ яцСм) – 9,0%. Всі вони характеризуються високою продуктивністю та біологічною стійкістю. Багато деревостанів цих типів лісу мають високі лісівничо-таксаційні показники росту і розвитку.

Впродовж 2007-2021 років в похідних деревостанах цього лісового масиву періодично виявляються відмерлі дерева ялини європейської (смереки), що поступово втрачають свої функції через поодинокі, куртинні чи суцільне всихання. Морфологічні ознаки всихання дерев (крона вкрита майже повністю світло-жовтими хвоїнками; нехарактерний (жовтуватий) колір для молодих шишок, швидке відшарування та опадання кори) є добре помітними. Перший (локальний) такий осередок (квартал 11, виділ 42, площа 0,8 га), що появився в 2007 році по периметру майже не збільшувався, але – кількість дерев з добре помітними ознаками всихання вище по крутому схилу лише помітно збільшувалася, внаслідок чого були проведені вибірково-санітарні рубки [1]. Надалі спричинена екологічна кризова ситуація щодо всихання похідних ялинових (смерекових) деревостанів має стабільну тенденцію із незначним збільшенням.

За весь (впродовж 2007-2021 рр.) період виявлено 4587 м³ відмерлих дерев через всихання, внаслідок чого були проведені вибірково-санітарні рубки.

Однією із причин масового всихання ялинових (смерекових) деревостанів – є незначне підвищення середньомісячної температури повітря (чи зниження відносної вологості повітря, або зниження ґрунтової вологості) особливо в літні місяці (найчастіше в серпні місяці в дерев прогресують морфологічні ознаки всихання), що призвело до деякого порушення процесу фотосинтезу та транспірації [2].

Через зниження активності основних фізіологічних процесів, які, у першу чергу, проявляються у дерев 75-90 річного віку, їх легко заселяють багато видів стовбурових шкідників (короїд-типограф, короїд-крихітка (руйнує стовбурову частину дерева та гілки), західний крифал (руйнує верхівки дерев)). Зокрема пошкодження короїдом-типографом нижньої комлевої частини зумовлює всихання, яке прогресує «знизу-вверх» [2].

Екологічна кризова ситуація з даної проблеми, що склалася впродовж 2007-2021 років пояснюється наступним, – лісові масиви поступово втрачають свої захисні, лісівничі, біологічні та екологічні функції через поодинокі, куртинні чи суцільне всихання головної лісоутворюючої породи – ялини європейської (смереки).

Список використаних джерел

1. Белей Л. М., Савчук Б. Б., Корчемлюк М. В., Побережник В. Й. Про екологічну кризову ситуацію в ялинових захисних гірських лісах Карпатського національного

природного парку / Белей Л. М. *Лісівнича наука в контексті сталого розвитку*: мат. наук. конф., присвяченої 150-річчю від дня народження академіка Г. М. Висоцького, 90-річчю від дня народження професора П. С. Пастернака та 85-річчю від часу заснування Українського ордена «Знак пошани» науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації імені Г. М. Висоцького, 29-30 вересня 2015 року. Харків: УкрНДІЛГА, 2015. С. 85–87.

2. Белей Л. М. Загальна характеристика осередків масового всихання похідних ялинових (смерекових) деревостанів на території природно-заповідного фонду лівого берега річки Прут (Ямнянське ПНДВ Карпатського національного природного парку). *Природні ресурси прикордонних територій в умовах зміни клімату*: матеріали 5-ї міжнародної наукової конференції: програма, матеріали доповіді, 21-24 верес. 2021 р., Чернігів : Видавничий Дім «Десна Поліграф». С. 34–35.

Бондючна Ю. І., провідний фахівець сектору еколого-освітньої роботи,

Павлюк Г. Т., провідний фахівець сектору еколого-освітньої роботи,

Борак Т. М., завідувач сектору еколого-освітньої роботи,

Кременецький ботанічний сад

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КУЛЬТУРИ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТІР

Анотація. У статті висвітлено роль соціальних мереж в еколого-освітній діяльності. Проаналізовано їх вплив на екологічну свідомість та культуру.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна свідомість, цільова аудиторія, інтернет-простір.

Одним із важливих завдань екологічної освіти є формування екологічної свідомості як сукупності поглядів, які відображують проблему співіснування суспільства і природи. Проблема усвідомленого ставлення людини до природи в історії людства – не нова. Але зараз вона набула глобального масштабу. Вивченням проблеми екологічної свідомості, її становлення та формування займалися такі вчені, як: М. Дробноход, М. Кисельов, О. Буrowsький, С. Дерябо, В. Панов, В. Скребець, В. Ясвін, М. Швед, Н. Лисенко, Г. Тарасенко та інші.

На сьогодні екологічна проблема взаємодії людини і природи, а також вплив суспільства на довкілля – особливо гостра, набула величезних масштабів. Планету може врятувати лише діяльність людей, яка здійснюється на основі глибокого розуміння законів природи, усвідомлення того, що людина – всього лише частина природи [2]. Екологічна проблема нині – це не лише проблема збереження навколишнього середовища від забруднення та інших негативних впливів господарської діяльності, вона переростає в проблему запобігання стихійної дії людей на природу, у свідому, цілеспрямовану взаємодію. Така взаємодія здійснена за наявності в кожній людині достатнього рівня екологічної культури, екологічної й етичної свідомості, формування яких починається з дитинства і триває ціле життя. Одним із проявів екологічної культури особистості є екологічна вихованість, яку можна визначити як відповідальне ставлення людини до навколишнього середовища [1]. Як стверджує О. Салтовський, екологічна культура є своєрідним «кодексом поведінки», який лежить в основі екологічної діяльності та екологічної поведінки, включає в себе культурні традиції, життєвий досвід, моральні

почуття та моральну оцінку ставлення людини до оточуючого природного світу. Важливим регулятором екологічної діяльності екоосвітян Кременецького ботанічного саду є гармонізація соціоприродних відносин, які спрямовані на широку аудиторію та різні верстви населення через інтернет- простір.

Важливу роль у піднятті суспільної зацікавленості до екологічних проблем, у поширенні інформації про їх причини та наслідки відіграють соціальні мережі, вебсайти. На думку Марченко О. Д., «соціальні мережі можна порівняти в соціокультурному відношенні із засобами масової комунікації» [3]. Тому задля популяризації та створення позитивного іміджу Кременецького ботанічного саду, найстарішого в Україні, серед різних верств населення нашої країни та закордону екоосвітяни ведуть офіційний сайт установи krembotsad.in.ua та сторінку в мережі «Фейсбук». Завдяки їм природоохоронна інформація оперативно поширюється серед населення різної вікової категорії. Дуже важливим є контент – вміст, інформаційне наповнення. Основним інструментом поширення екологічних знань та переконань у соціальних мережах слугують дописи різнопланового спрямування: від подієвих, ознайомлюючого характеру, про природоохоронні заходи – до таких, що несуть естетичну насолоду.

Як засвідчує моніторинг, аудиторії небайдужі екологічні проблеми сьогодення, багато хто долучається до акцій, які проводить ботанічний сад, зокрема «Чисте довкілля – чисте сумління», «Стань волонтером вихідного дня». Тож еколого-просвітницькі дописи не лише збільшують коло обізнаних та зацікавлених, а й формують екологічну свідомість та культуру.

Велику популярність мають екологічні тести-головоломки, онлайн-конкурси малюнків, фотоконкурси крізь призму фотооб'єктиву тощо. Це не лише зацікавлює, а й гуртує та стимулює наймолодших підписників. В умовах карантину та військових дій на території України значний інтерес викликають відеоролики, слайд-фільми, презентації про ботанічний сад, що є свого роду віртуальними подорожами, онлайн-екскурсіями, які дозволяють насолодитися біорізноманіттям Саду Волинських Афін.

Зробивши зріз цільової аудиторії інтернет-сторінок установи, простежується позитивна динаміка у збільшенні прихильників Кременецького ботанічного саду. Це залежить від актуальності та тематики контенту, над чим постійно працюють екоосвітяни ботсаду, вносячи інноваційні корективи.

Інтернет-простір дає змогу об'єднуватися екологічно схильним користувачам, поширювати природоохоронні знання, формувати екологічно сприятливі переконання в інших користувачів соціальних мереж. Завдяки соцмережам зростає імідж установи, відповідно збільшується кількість екскурсантів, туристів, а також відвідувачів. Соціальні мережі дозволяють «комунікувати» з широкими верствами населення не лише України, а й закордону.

Список використаних джерел

1. Бенека А. Екологічна освіта: стан і завдання / Бенека А. *Рідна школа*. 1995. №6.
2. Марченко О. Д. Перспектива використання соціальних мереж у процесі формування екологічної свідомості // http://www.rusnauka.com/11_DN_2016/Ecologia/5_210358.doc.htm
3. Реймерс Н. Ф. Охорона природи і навколишнього середовища: слов.-довід./ Н. Ф. Реймерс. М.: Просвітництво, 1992.

Бригідир А. З., заступник директора з НВР,
Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №11,

Черняк В. М., д-р біол. н., професор,
в. о. завідувача кафедри змісту і методик
навчальних предметів,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** Формування екологічного мислення повинно сприяти усвідомленню учнями цінностей їхньої екологічної діяльності як пріоритету в навчанні й подальшій роботі, ефективно вирішувати складні проблеми власної життєдіяльності, інтегруючись у світовий екологічний простір.*

***Ключові слова:** екологічна компетентність, інтеграція, екологічна освіта, особистісно-орієнтовані технології навчання, екологічна культура, екологічне мислення.*

Екологічна освіта сьогодні є одним із пріоритетних напрямів розвитку суспільства. Реалізація Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Державної національної програми «Освіта», інтеграція України до Європейського освітнього простору обумовлюють глобальні зміни у філософії освіти, визначенні її мети, завдань та методів діяльності.

В. О. Сухомлинський писав: «Пізнання природи, оволодіння знаннями про неї захоче в собі ще не використані досі можливості для того, щоб знання формували позиції людини – соціальні, політичні, моральні, естетичні, а ці позиції, по суті, і є світоглядом в дії. Природа – не лише середовище навколо нас, а й всенародне добро і багатство, за яке кожний громадянин нашого суспільства відповідає». Сьогодні важливо, щоб екологічні знання у процесі навчання стали переконаннями, були підкріплені відчуттям духовної і моральної відповідальності, вмінням ефективно вирішувати складні проблеми власної життєдіяльності.

Найважливіші завдання екологічної освіти:

- навчити та виховати молоде покоління, яке здатне по-новому розв'язувати проблеми довкілля;
- розвивати в учнів гуманне ставлення до природи, раціональне використання та збереження природних комплексів, упровадження екологічно чистих і ресурсозберігаючих технологій;
- довести до свідомості учнів бути господарями на своїй землі з новим екологічним мисленням, високим рівнем екологічної культури;
- сприяти усвідомленню учнями цінностей їхньої екологічної діяльності як пріоритету в навчанні й подальшій роботі;
- формування екологічної компетентності у підростаючого покоління сьогодення.

Основне завдання загальноосвітніх навчальних закладів – розвиток особистості, адаптованої до сучасних умов життя, гуманізація процесів взаємодії природи і суспільства. Це спонукає педагогів до пошуку нових дидактичних технологій в аспекті формування екологічної компетентності школярів, які дозволять нам забезпечити наочність, змістовність навчальної інформації, індивідуалізувати та диференціювати освітній процес, зробити легкодоступними методичні матеріали екологічного змісту. Концепція загальної середньої екологічної освіти передбачає формування екологічної культури, екологічного мислення та активної громадянської позиції у всіх здобувачів освіти. Мета екологічної освіти на даному етапі враховує зміну освітньої парадигми в цілому – перехід від передачі знань і навичок, необхідних для життя в сучасному

суспільстві, до випереджаючої моделі освіти – і формується як освоєння компетентності, результатом чого буде екологічна компетентність учнів. Дана результативно-цільова основа, яка спирається на методологію компетентнісного підходу, реалізується в Концепції загальної екологічної освіти України.

Реалізація екологічної освіти та виховання в школі відбувається в полі гуманістичної освітньої парадигми та на засадах дидактичних принципів гуманізації, інтеграції, диференціації і здійснюється через особистісно-орієнтовані технології навчання. Екологічна освіта повинна носити національний характер і бути орієнтована на загальні людські цінності, ідеї гармонізації стосунків людини з природою, вдосконалення самої особистості, її адаптації до реалізації здобутих знань на практиці.

Науково-методологічні орієнтири формування екологічної компетентності учнів: створення інтегрального екологічного освітнього простору; забезпечення особистісно орієнтованого підходу; реалізація компетентнісного підходу; соціальна спрямованість екологічних знань; формування вміння вчитися, приймати виважені рішення, нести відповідальність за прийняті рішення.

Основні підходи до реалізації екологічної освіти в закладі: екологізація існуючих навчальних предметів, відповідно до специфіки їх змісту; введення в освітній процес спецкурсу «Наше місто» для учнів 1-4-их класів; міжпредметна екологізація; профільне навчання у старших класах; позакласна екологічна робота.

Структура екологічної роботи в школі: екологічні проекти, творча група вчителів природничих дисциплін «Естет», шкільні екологічні загони, участь в екологічних акціях та заходах, робота екологічних агітбригад та екологічних гуртків, співпраця з державними та громадськими організаціями, випуск шкільних екологічних бюлетенів.

У рамках реалізації науково-методичної проблеми школи: «Соціалізація особистості на засадах створення компетентнісного методичного простору в умовах реформування освіти» передбачено організацію дієвої освітньої роботи педагогів із формування в учнів екологічного мислення й активної життєвої позиції. У нашому закладі екологізація пронизує весь освітній процес. У початкових класах введено курс «Наше місто», де педагоги навчають дітей економно і дбайливо ставитись до використання природних ресурсів, енерго- і водозбереження, ознайомлюють з рекреаційними зонами нашого міста. У межах класно-урочної системи є широкі можливості для здійснення екологічного навчання та виховання учнів з використанням міжпредметних зв'язків, завдяки яким можна максимально досягти наступності та результативності, розв'язування задач екологічного змісту на уроках фізики, хімії, математики. У навчальних дисциплінах і у різноманітних формах позакласної роботи використовуються інтеграційні підходи до екологічного виховання школярів.

Важливе місце в освітньому процесі відводиться екологічним іграм, під час яких формуються не тільки вміння і навички екологічної спрямованості, а й позитивні стосунки між дітьми, а також учнями і вчителями. Крім того, гра виступає суттєвим фактором впливу на емоційно-вольову сферу школярів, стимулом до внутрішньої пізнавальної мотивації. Ефективність гри, як свідчить наш досвід, істотно залежить від певних факторів, серед яких, в першу чергу, необхідно виділити:

- чітко продуману мету;
- здійснення мотивацій ігрової діяльності;
- чітку організацію підготовки, проведення і підбиття підсумків;
- постановку пізнавальних і проблемних запитань у процесі гри;
- залучення всіх здобувачів освіти.

Найбільш поширеними є настільні ігри: екологічні кросворди, ребуси, чайнворди;

рухливі ігри: естафета ерудитів, ігри-змагання, рольові ігри, ігри практичного спрямування, зокрема, екологічна гра «Кухня» допомагає дітям усвідомити особисту причетність до проблем мінімізації твердих побутових відходів. Екологічні ігри спрямовані на формування гуманних господарських принципів природокористування, почуття відповідальності за стан довкілля.

Інтегрований підхід у навчанні учнів реалізується також шляхом проведення позакласних заходів міжпредметного змісту: учнівських конференцій: «Охорона природи у твоїй майбутній професії», «Інтеграція медицини, фізики та хімії», «Роль рухової активності в збереженні здоров'я людини»; вікторин: «Чи знаєте ви хімію та біологію?», «Закони фізики в організмі людини»; вечорів: «Соната землі», «Вода – найбільше багатство планети»; брейн-рингу «Біологія на перехресті наук», перегляд фільму «Жива вода», проведення конкурсу виробів з природного матеріалу. У школі діє гурток журналістики «Проби пера». Під керівництвом вчительки української мови та літератури Матуш Р. Р. учні пишуть замітки про екологічну роботу в школі, тим самим демонструють свою активну життєву позицію в галузі екології.

Активним учасником шкільних, міських та обласних заходів є екологічна агітбригада «Екос-11» (керівники: Бригідир А. З., Коханівська О. С.), творча група учнів «Зелені патрулі», які ведуть моніторинг за зеленою зоною по вулиці Генерала М. Тарнавського та досліджують екологічний стан повітря цього району. Дані спостережень використовуються на уроках фізики, хімії, біології. Зібрані матеріали друкуються у шкільному екологічному бюлетені «Екос-11 – інформує». Активна життєва позиція юних екологів школи реалізується через їх природоохоронну діяльність, яка інтегрується в європейському освітньому просторі.

Інтеграція закладу в європейський освітній простір

Спільно з українською школою в Мадриді «Наше майбутнє», її директоркою Світланою Кметик ми зреалізували екологічний проєкт: «Від мотлоху до краси і чистоти» з метою привернення більшої уваги громадськості світу до загальної екологічної проблеми щодо

утилізації твердих побутових відходів через запровадження роздільного сортування сміття. Предметом дослідження ми обрали старі невикористані речі з яких виготовляли різноманітні вироби: ангелики, ляльки, брелочки, які дарували рідним, друзям, обмінювались ними з школярами з Іспанії і таким чином, старі речі отримували нове життя, а у баках для ТПВ ставало менше мотлоху.

На базі євроклубу «Євро-клас» учні 9-11 класів спільно із школярами польської гімназії м. Белобжегі працюють над українсько-польським екологічним проектом «Чиста вода». Неодноразово було проведено тестування води Тернопільського ставу з використанням реактивів надісланих із Польщі. Для точності досліджень замір води проводили біля пристані і острова Коханья. Доставлену воду протестували у шкільній хімічній лабораторії на вміст у ній хімічних компонентів, визначення твердості води і рН-середовища. Діти з великим захопленням спостерігали за кольоровими реакціями, записували і порівнювали результати з контрольними тестами, які надіслали польські гімназисти. На основі аналізу результатів встановили, що Тернопільський став як штучна екосистема є екологічно чистим і придатним середовищем для життя рослин і тварин, прекрасною рекреаційною зоною для відпочинку тернополян та гостей міста.

Реалізуємо спільний українсько-французький проект «Економія питної води» з колегами-одномумцями з міста Бордо та міста Сен-Ремі (Париж). Своїми результатами ділились і обговорювали матеріали на засіданнях круглих столів в онлайн режимі.

Участь у конкурсах екологічного спрямування

Юні екологи школи є активними учасниками всеукраїнських конкурсів: «В об'єктиві натураліста», «Ліс-легені планети», всеукраїнського конкурсу дитячого малюнка «Зоологічна галерея», туристсько-краєзнавчого екологічного конкурсу «Посади калину», у всеукраїнській екологічній акції «Годівничка» тощо.

Участь в екологічних акціях та заходах

У школі активно діють шкільні екологічні загони: «Калина», «Білий лелека», «Юні екологи», які щорічно беруть активну участь в акціях: «Ошатне подвір'я», «Посади дерево», «Посади калину», «Годівничка». На пришкільній території юні екологи щорічно висаджують рослини на квітниках, поповнюють дендропарк новими саджанцями дерев і кущів. В рамках акції «Посади калину» на пришкільній території заклали алею «Ти моє диво калинове», оформили квітучу клумбу «Серце України».

Педагоги та учні закладу впродовж багатьох років успішно співпрацюють з Тернопільським обласним центром еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді. Спільно організовують роботу гуртків еколого-натуралістичного напрямку: юні валеологи, юні друзі природи, юні рослинники, природна скарбниця, юні овочівники. Завдяки такій співпраці школярі розширюють і поглиблюють свої знання про природу, а також здобувають перемоги у різноманітних екологічних конкурсах.

Таким чином, невід'ємною складовою екологічної компетентності всіх учасників освітнього процесу є розширення наукового світогляду учнів, формування екологічної культури, оволодіння інноваційними технологіями, виховання любові до природи, відчуття відповідальності за її збереження для майбутніх поколінь, формування дбайливого господаря з новим екологічним мисленням на своїй землі.

Список використаних джерел

1. Екологія – новий спосіб мислення. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2010. №4. С.141–144.
2. Концепція екологічної освіти України. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2002. №16. С.20–29.
3. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика. К.: Заповіт, 1998. 688 с.

4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. К.: Шкільний світ. 2001.

Вітенко І. М., к. географ. н., доцент, заступник директора з науково-методичної роботи та міжнародного співробітництва,

Черняк В. М., д-р біол. н., професор, в. о. завідувача кафедри змісту і методик навчальних предметів,

Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти,

Качура Л. П., вчитель біології, екології, валеології, інтродуктор, природоохоронник, новатор,

Чортківський район, Більче-Золотецька ОТГ

БІЛЬЧЕ-ЗОЛОТЕЦЬКИЙ ПАРК ПАМ'ЯТКА САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЙОГО РОЗВИТКУ

***Анотація:** Більче-Золотецький парк загальнодержавного значення – живий свідок багатовікових традицій рідного краю. Цінний природний, історичний, архітектурний об'єкт.*

***Ключові слова:** садово-парковий, ландшафтний, регулярний, екзотичні, біогрупа, букетна посадка.*

Прагнення людини до прекрасного, до мистецьких цінностей сприяло створенню такого доволі складного синтетичного виду мистецтва, як садово-паркове мистецтво. Як вид архітектурно-художньої творчості, що поєднує в собі важливі елементи природи, архітектури, художнього мистецтва та їх композиційне цілісне утворення.

Старовинні парки, створювані колись для відпочинку та представництва, були безцінними пам'ятками своєї епохи та стали важливою складовою частиною сучасної культурної спадщини.

Одним з таких парків є Більче-Золотецький парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, розташований у центральній частині села Більче-Золоте Чортківського району Тернопільської області.

З історичних джерел відомо, що парк закладено у 1800 році. У 1854 році парк разом із селом перейшов у власність русько-литовського князя Адама Сапєги. У 1866 році новий власник маєтку віддав наказ парк перекомпонувати й збагатити великою кількістю дерев та кущів. Тоді ж був розширений мурований палац, котрий складався з головного корпусу і крил, поєднаних переходами, мав прибудови. Всі дахи були гладкими двоскатними, стіни поштукатурені на білий колір, головний вхід мав оглядову терасу, така ж була і на причілку.

У 1839 році на території парку був збудований храм у псевдоготичному стилі, який став родинною капличкою. Згодом, так званий костюл став родинним склепом Сапігів: у ньому в 1839 році поховано Леона Сапігу, а в 1907-му році його дочку Кароліну [1; 2; 3].

Під час Першої світової війни палац був пограбований, а в часи Другої світової війни – зруйнований.

В основу створення композиції Більче-Золотецького парку було покладено добре відомі на той час два стилі: ландшафтний та регулярний.

Перший стиль поєднував у собі красу природи з архітектурними ансамблями княжого палацу. Зелені насадження у парку були основним об'єднуючим елементом всієї композиції. Планування вирішувалося з максимальним використанням рельєфу території. Архітектурні елементи були підпорядковані навколишньому пейзажу.

У результаті поєднання двох стилів паркобудування в Більче-Золотецькому парку створено яскраву декоративну колекцію як на горизонтальній, так і на похилій площинах, де були розташовані широкі галявини та звивиста мережа доріжок.

У зелену канву насаджень впліталися фонтани і водойма, малі архітектурні форми, стадіон для гри у великий теніс. Вздовж доріжок було розбито квітники. Деревні рослини в парку було насаджено біогрупами (по 3-5), було зроблено букетні посадки липи широколистої (4 та 3 дерева, котрі зрослися).

Серед дерев місцевої дендрофлори в парку висаджено багато унікальних, навіть раритетних, інтродукованих видів, серед яких тюльпанове дерево, софора японська, сосна Веймутова, гірकोкаштан м'ясо-червоний. Багато гледичії колючої, горіха чорного, горіха грецького тощо. Слід звернути увагу, що дерева було насаджено з урахуванням виразного контрасту. Тіністі алеї й доріжки сходилися до озера [7].

У 1960 році на території парку було закладено стадіон. У зв'язку з цим кілька видів дерев було зрізано.

У радянські роки було збудовано також будинок культури та встановлено пам'ятник воїнам та односельцям, які загинули під час Другої світової війни. Після здобуття незалежності Україною, навпроти нього було споруджено пам'ятник бійцям ОУН-УПА.

Є дані, що у 1966 р. парк було поповнено цінними екзотичними деревами та кущами з Гермаківського дендропарку. Під керівництвом М. Г. Дейнеки, у Більче-Золотецькому парку висадили сосну кримську, горіхи чорні та грецькі, платан кленолистий, оцтове дерево, софору японську, айву японську, горобину, обліпиху тощо [4; 5].

Більче-Золотецький парк є також цінним історико-археологічним об'єктом, оскільки існують окремі історичні факти, згідно яких походження Трипільської культури може бути з околиць с. Більче-Золоте. Загалом уцілів парк площею 11 га. Значна частина садово-паркового ансамблю зруйнована, а та, що залишилася, далека від первісного вигляду. Змінилася структура насаджень, відбулося руйнування архітектурних споруд.

У червні 2002 року Черняком В. М., Качурою Л. П. було розроблено екологічний проєкт та створено екологічну стежку під назвою «Стежками Більче-Золотецького парку». Основні завдання полягали у пропаганді природоохоронних заходів; інформуванні широкого кола відвідувачів про види рослин, пам'ятки природи та культури Більче-Золотецького парку; ознайомленні відвідувачів з об'єктами живої та неживої природи; розробці матеріалів екскурсій в парк для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

У результаті було віднайдено літературні, наукові, архівні джерела, зібрано перекази старожилів про історію створення парку та роль цілого роду Сапегів у цій справі.

Крім того, проведено великомасштабну роботу щодо: інвентаризації видів дерев та кущів, фотообстеження вікових дерев; очищення та обладнання території парку аншлагами та інформаційними щитами; розробка маршрутів екологічної стежки, паспорта, путівника; проведено ряд семінарів-практикумів на базі парку для вчителів та директорів шкіл району, області, директорів ЕНЦ західного регіону України.

Проте, на той час гостро постало питання відсутності постійного догляду та відповідних капіталовкладень.

У 2017 р. кафедрою лісового і садово-паркового господарства Бережанського агротехнічного інституту відбулося громадське обговорення проєкту утримання та

реконструкції парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Більче-Золотецький парк». Даний проєкт передбачає відновлення ландшафтів, що поверне декоративні та естетичні якості парку, створення нових ландшафтних композицій.

На сьогоднішній день, активної реалізації проєкту не спостерігається. Проте, добре помітно, як втрачається природна цінність парку, а разом з нею історична, естетична, рекреаційна.

Липа серцелиста – *Tilia cordata* Mill. **Горіх чорний** – *Juglans nigra* L.

Гіркокаштан м'ясочервоний – *Aesculus carnea* Hayne

Зникають найцінніші декоративні та екзотичні дерева (ліріодендрон тюльпановий, сосна Веймутова, гіркокаштан м'ясочервоний, горіх чорний, дуб звичайний, липа широколиста), а натомість спостерігається експансія самосівів. Не відбувається підсадки дерев та чагарників ідентичного видового складу замість загиблих та вирубаних дерев. Спостерігається захаращеність рослинними залишками, які вчасно не вивозяться. Територією парку здійснюється рух транспортними засобами.

З метою збереження історичних та природних об'єктів, відновлення цінного історичного ландшафту парку вважаємо за необхідне вжити заходів із збереження цінних видів вікових та екзотичних дерев (горіх чорний, сосна Веймутова, гіркокаштан м'ясочервоний, софора японська, гледичія колючкова); сприяти відтворенню попереднього образу ландшафту втрачених елементів композицій парку та збагаченню видового складу, в першу чергу декоративних та екзотичних дерев замість загиблих та вирубаних.

Створюючи сучасну, соціальну інфраструктуру села слід ретельно провести відновлення окремих ландшафтних композицій парку, тоді коли на основній його території домінуватимуть зовсім інші види, замість тих, що зростали тут у період розквіту. Провести реконструкцію сьогоденного парку, яку не можна визнати нині задовільною. За таких умов парк остаточно втрачає свою цінність.

Список використаних джерел

1. Черняк В. М., Юрнюк В. Ф. Старі парки Тернопільщини – пам'ятки садово-паркової культури і архітектури. *Природа, населення та господарство Тернопільської області, їх вивчення в загальноосвітній школі* : матеріали обласної науково-практичної конференції, травень 1991 рік. Тернопіль, 1991. С. 82–87.

2. Черняк В. М. Старовинні парки Тернопільщини – національне багатство України. *Проблеми національного відродження України* : матеріали регіональної наукової конференції. Тернопіль, 1991. С.178–183.

3. Черняк В. М. Старовинні парки Тернопільщини – національне багатство України. *Паркові ландшафти і інтродукції, архітектурні та біолого-екологічні аспекти функціонування* : тези доповідей наукової конференції. Біла церква, 1993. С. 82–83.

4. Черняк В. М. Культивована дендрофлора Волино-Поділля, перспективи її використання та збагачення. Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2004. 264 с.

5. Черняк В. М. Унікальні дерева старовинних парків садово-паркового мистецтва Поділля (Україна) і проблеми їх збереження. *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. №4(7).* 1999. С. 9–12.

6. Черняк В. Качура Л. Більче-Золотецький парк загальнодержавного значення – цінний об'єкт еколого-географічної освіти, виховання, просвітництва у Тернопільській області України. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Географія.* Тернопіль: ТДПУ, 2004. Вип. 2, Ч. 2. С. 261–264.

7. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej.-Wroclaw,1995,-S.29-31.

Грубінко В. В., д-р біол. н., професор,
завідувач кафедри загальної біології та
методики навчання природничих дисциплін,
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

МІСЦЕ ЕКОЛОГІЇ У ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: ДОСВІД ПЕРЕДОВИХ ДЕРЖАВ

Анотація: *Світові екологічні політики передусім зосереджувалися навколо захисту та подальшого відновлення природних ресурсів національного та міжнародного значення. Україна, при наявних ресурсах, технологіях та за умови співпраці держави з бізнесом у напрямках дерегуляції та полегшення податкового навантаження, має шанс*

не лише стати економічним дивом 21 століття, європейським тигром, але й взірцем з точки зору сповідування принципів сталого розвитку.

Ключові слова: протистояння окупантам, екологія, відновлення територій

Після понад трьох місяців активного протистояння українців російським окупантам, все частіше вітчизняна та міжнародна спільноти обговорюють плани відновлення України після перемоги.

Про свої наміри підтримати українців у відновленні після війни вже заявили США, Велика Британія та Європейський Союз. З цією метою Європейська Рада створить Трастовий фонд солідарності України. Про готовність фінансово підтримати відбудову України також вже заявили США, Великобританія, Швеція, Іспанія та інші країни. Концепцію економічного відновлення України озвучили Офіс Президента та Уряд України. Так, окрім вступу України до ЄС, енергонезалежності та дерегуляції ведення бізнесу, центральною ідеєю трансформації економіки має стати кліматична модернізація.

Тобто, всі нові промислові потужності у металургії, харчовій переробці та енергетиці будуватимуться на принципах «зеленої економіки» – мінімального вуглецевого сліду та низької залежності від викопного палива – за рахунок значних фінансових ресурсів західних партнерів. Компанії-учасники Європейської Бізнес Асоціації поділяють такі погляди представників влади та, у свою чергу, пропонують поглянути на досвід післявоєнного відновлення деяких найрозвиненіших країн у контексті розвитку екологічних політик.

Японське економічне диво.

Після закінчення Другої світової війни головною метою Японії було відновлення економіки. Акцент робився, у першу чергу, на створення промислової бази та розвиток інфраструктури. У середині 1950-х років, завдяки співпраці держави і промисловості, а також опануванню технологій, Японія швидко просунулась в ранг найбільших економік світу.

Перше повоєнне екологічне регулювання. Про довкілля японці також намагались дбати паралельно з економічним ростом. Упродовж перших десяти років після завершення війни було законодавчо врегульовано питання видобутку корисних копалин, стандартизації та маркування сільськогосподарської продукції та деревини, використання хімічної продукції і добрив в сільському господарстві, захист рослин, природних територій, дикої природи, рибних ресурсів тощо.

Активний розвиток промисловості, звісно, мав свій вплив на стан довкілля, особливо у великих містах. У той період екологічні питання вирішували переважно на місцевому рівні. Так, саме в Токіо у 1949 році було прийнято першу у своєму роді постанову про боротьбу з промисловим забрудненням. Вона зобов'язувала заводи отримувати дозволи від міської влади та надавати інформацію про викиди, але жодних конкретних стандартів не впроваджувала.

Приклади співпраці бізнесу та держави у сфері захисту довкілля

Окремим явищем, що охопило всю країну у цей час, був рух на приборкання спалахів забруднення шляхом укладання угод між місцевими органами влади та бізнесом (Pollution Control Agreement). Вперше такі угоди були укладені у 1952 році між префектурою Сімане та целюлозною і прядильною фабриками. Загалом до 1970 року угоди про контроль забруднення було укладено між 106 місцевими органами влади (27 префектур і 79 муніципалітетів) та 496 компаніями.

Цікавим є й приклад міста Убе префектури Ямагуті, де основними індустріями було добування вугілля, виробництво цементу та хімічної продукції, замість того, щоб ставити певні вимоги, які підприємства мали б беззаперечно виконувати, місцева влада,

представники промисловості та місцева університетська спільнота вирішили співпрацювати. Було створено робочу групу, до якої крім вищезгаданих учасників увійшли також місцеві жителі. Так, в 1951 році було розроблено програму контролю забруднення, яка у формі резолюції міської ради рекомендувала місцевим заводам встановити обладнання для поглинання пилю, в той час, коли місто мало б закупити машини для поливу та збільшити кількість зелених насаджень. Згодом було встановлено стандарт в $1,2 \text{ г/м}^3$, а загальна ефективність пиловловлюючих установок мала сягати 97% до 1960 року. Так, у 1951-1960 роках промисловість інвестувала близько 1,2 млрд єн (близько 5 млрд доларів) на встановлення понад 40 необхідних установок, що сприяло зменшенню забруднення на третину від початкового рівня.

Однак найбільша ефективність екологічної політики стала прослідковуватись в Японії у 1960-1970 роках, завдяки спільному фінансуванню природоохоронних заходів з боку приватного сектору та держави. Компанії мали можливість встановлювати, наприклад, очисне обладнання на свої установи завдяки пропонованим державними та приватними установами кредитам під низькі відсоткові ставки розміром 6-9% річних з терміном виплати до 10 років.

Земля обітована. Ізраїль. Починаючи з 1948 року та упродовж перших десятиріч здобуття незалежності влада Ізраїлю сконцентрувалась на економічному розвитку країни. Так, впродовж двадцяти років населення країни виросло в 5 разів, ВВП зростав на 11% щороку, що стало найбільшим відносним приростом у світі.

Перше повоєнне екологічне регулювання. Упродовж першого року існування держави Ізраїль, було введено мораторій на полювання для повернення земель до збалансованого розвитку. Окрім цього, було прийнято цілий ряд законів для захисту дикої природи, розширено відновлення національних парків та заповідників, заборонено паління в лісах, що знаходяться під охороною, тощо. Водночас, були у тогочасного Ізраїлю й справжні екологічні проблеми – звалища відходів (непокриті землею або попелом відповідно до санітарних норм) у великих містах, забрудненість водойм стічними водами, забруднення повітря (як від промисловості, так і від авто), відсутність контролю за використанням пестицидів з боку держави тощо.

Приклади співпраці бізнесу та держави у сфері захисту довкілля. Управління відходами було на такому низькому рівні, що у великих містах у кількох метрах від звалищ продовжували зводити нові житлові будинки. Ізраїльтяни, річний раціон яких складався переважно з овочів та фруктів і містив 60-70% вологої фракції, не вірили в ідею панацеї сміттєспалювальних заводів. Натомість, вже у 1953 році у Тель-Авіві з'явився перший повністю механізований компостувальний комплекс з сортувальними лініями в країні. Відтоді, третина міських відходів стала перероблятися у компост. Подібні проєкти реалізовувались у співпраці з владою. Так, компанія Dorr-Oliver за свій сміттєпереробний комплекс вартістю 1,2 млн доларів отримала від влади Тель-Авіва субсидію у розмірі 75 центів за 1 тону перероблених відходів, у зв'язку зі значною економією на їх захороненні.

Компанія, у свою чергу, виробляла чорний гумус без запаху, який продавала за 5 доларів за м^3 . Завдяки подібним проєктам, у 1960 році 60% відходів ізраїльтяни захоронювали на спеціальних полігонах або стихійних звалищах, інші 40% – за рахунок компостування перетворювались на органічні добрива.

Перший закон про зменшення шкідливих викидів, який забороняв необґрунтоване забруднення повітря, шум та запахи, був прийнятий тільки у 1961 році. Однак, через тривалу відсутність вимог до гранично допустимих рівнів викидів, зміг бути реалізований

десятиліття потому. Повноцінну програму управління природними ресурсами, в основі якої поєднання економічного розвитку, Ізраїль зміг запуснути лише у 1973 році.

Західна Німеччина. Після завершення Другої світової війни, Німеччина, як і попередні країни, повністю поринула у відбудову економіки, розбомблених міст та інтеграцію мільйонів переміщених осіб у нове життя. Це дало свій результат – до 1958 року західнонімецьке промислове виробництво було в 4 рази вищим, ніж всього лишень десятиліття тому. І ми справедливо знаємо цю країну як «німецьке економічне диво» (Wirtschaftswunder).

Перше повосенне екологічне регулювання. Упродовж першої повоєнної декади Західна Німеччина законодавчо врегулювала питання захисту лісів та рослин, роботи сільськогосподарського та видобувного секторів, мисливства, земельні питання. У 1952 році голова Рурської територіальної асоціації регіонального планування представив детальний план створення кооперативу боротьби з забрудненням повітря (Luft reinhalt egenossenschaften) в Північному Рейні-Вестфалії. За його задумом, підприємства, місцеві муніципалітети та регіональні планувальники мали об'єднатись та розробити технічне керівництво з очистки повітря та ініціювати заходи з очищення повітря. Вважалося, що промисловість має фінансувати встановлення фільтрів для очистки повітря за рахунок власних ресурсів. Але ні влада, ні бізнес ці пропозиції не підтримали, і відповідні законодавчі акти було прийнято лише на початку 1970-х років.

Висновки для України. У післявоєнні часи країни працюють на швидке відновлення економіки, зокрема забезпечення населення житлом, збереження, відновлення та створення нових робочих місць, залучення іноземних інвесторів. Екологічні політики передусім зосереджувались навколо захисту та подальшого відновлення природних ресурсів національного та міжнародного значення. Україна, при наявних ресурсах, технологіях та за умови співпраці держави з бізнесом у напрямках дерегуляції та полегшення податкового навантаження, має унікальний шанс не лише стати економічним дивом 21 століття, європейським тигром, але й взірцем з точки зору сповідування принципів сталого розвитку.

Клименко А. В., молодший науковий співробітник відділу ландшафтного будівництва, Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України

АНАЛІЗ ПОШКОДЖЕНЬ ВІКОВИХ СОСЕН В УРБОСЕРЕДОВИЩІ

Анотація: Проведено виявлення пошкоджень вікових сосен звичайних в умовах урбосередовища, зроблено аналіз пошкоджень та надані пропозиції щодо поліпшення стану вікових сосен.

Ключові слова: сосни звичайні, стан вікових сосен, урбосередовище.

Дослідження стану вікових сосен звичайних було проведено в 2020-2021 рр. на території житлового масиву «Соцмісто» в Дніпровському районі Києва. Нами було виявлено 276 сосен звичайних віком від 100 до 150 років, що залишилися від колишнього густого старовинного лісу. Вікові сосни пережили багато катаклізмів, але більш за все вони постраждали від суцільних рубок при будівництві житлового масиву «Соцмісто». Частина сосен було залишено у вигляді захисних зелених смуг вздовж збудованої наземної лінії метро «Дарниця» – «Лісова» та Броварського шосе. Сосни звичайні є прикрасою міста та околиць, вони також добре очищають повітря від шкідливих

мікроорганізмів та вихлопів. Але, не дивлячись на безперечні екологічні та декоративні властивості, сосни вирубують для звільнення місць під забудову житла в столиці та у її приміській зоні. Важливість сосен важко переоцінити, бо сосни не можна замінити жодною породою дерев. Вирубка сосен завдає велику шкоду міському ландшафту, бо сосна є однією з головних лісо- та паркоутворюючих порід. Вирубка вікових сосен значно погіршує екологічну ситуацію міста, умови проживання населення, тому прийнято низку законів щодо охорони навколишнього середовища та природної спадщини. Але на практиці віковим соснам надається багато шкоди з різних причин. Тому нами були проведені дослідження стану вікових сосен звичайних в житловому масиві «Соцмісто» з виявленнями пошкоджень їх крон та стовбурів. Оцінку стану сосен було проведено за 3-бальною шкалою, де стан було визначено як добрий, задовільний та незадовільний.

За нашими спостереженнями на площі 272 га в «Соцмісті» залишилося тільки 276 сосен звичайних, серед яких 33,3 % сосен знаходиться у доброму стані, 61,2 % – у задовільному стані, 5,5 % – в незадовільному стані. Територію розташування сосен було розподілено на території загального та обмеженого використання. У цій статті ми обмежилися тільки територією загального використання, куди увійшли парки, сквери, насадження вулиць. Нами виявлено на території загального використання 85 вікових сосен, із них в парках та скверах – 60 вікових сосен, на вулицях – 25 вікових сосен. [1, с. 33-34] На територіях загального використання більшість сосен знаходяться в задовільному стані (58,3 %) та доброму стані (37,5 %). В основному сосни ростуть на вулицях із невеликою інтенсивністю руху транспорту. Водночас 4,2 % сосен на таких вулицях знаходяться в незадовільному стані. Причинами пошкодження дерев є механічні травми від транспорту, що ремонтує комунікації та підвозить товари до магазинів, від неправильної обрізки великих гілок та стовбурів без подальшого лікування садовими замазками.

Сосни, що знаходяться в незадовільному стані, мають значні пошкодження, що можуть привести до їх випадіння або до погіршення їхнього стану, особливо при антропогенному навантаженні. Основні ознаки деградації дерев: відшарована кора, ураження дереворуйнівними грибами, наявність дупел, особливо таких дупел, що поширюються на кореневу систему, ураження блискавкою, морозобійні пошкодження тощо. Сосни незадовільного стану не підлягають заповіданню та внесенню в реєстри-довідники охорони вікових дерев як пам'яток природної спадщини, але деякі з них потребують лікування та спостереження за їх станом. Сухі дерева або дерева сильно уражені шкідниками та хворобами є аварійними і потребують своєчасного вилучення з насадження та міського озеленення. За нашими спостереженнями в гіршому стані знаходяться сосни на території будівництва, поруч із ним і в місцях, де водії ставлять машини на смузї газону під деревами.

Сосни, оцінені нами як дерева, що знаходяться у доброму стані, не мають пошкоджень взагалі, або мають 1–2 пошкодження, переважно заліковані. Таки сосни мають густі темно-зелені крони. Сосни задовільного стану мають багато пошкоджень і тріщин (у середньому 5–6, іноді 8–12 на одне дерево). Багато тріщин дерева отримують через погодні умови: через різкі перепади температур, від снігопадів, через обмерзання стовбурів, від вітру, дощу, сонячних опіків. Пошкодження від блискавки трапляються зрідка, але вони дуже шкодять деревам, бо обпалюють кору широкою полосою довжиною 2-4 м, іноді 8-10 м. Більшість пошкоджень у вигляді обтертої кори, вбитих у стовбури металевих труб, провішування канатів, сходів і гаків для лазіння та занять спортом заподіяні стовбурам сосен навмисно. Є пошкодження, що трапляються випадково при проведенні робіт з недостатньою обережністю: від тримерів під час косіння, а також від

будівельної, ремонтної та аварійної техніки. Підпорядковані різним закладам вікові сосни цими організаціями майже не доглядаються. Багато невеликих ран і тріщин заліковані самими деревами – засмолені. Але не усі рани сосни можуть залікувати. Найбільшу шкоду для сосен становлять незаліковані зрізи великих гілок і стовбурів. У незалікованих ранах дерев утворюються тріщини та починається процес дуплоутворення, деревина відшаровується, стає рихлою, в деревині поселяються фітопатогенні грибки, починається гниття деревини. На ослаблені рослини нападають різні шкідники. Особливо небезпечні стовбурні шкідники, які заселяють сосни при зниженні в лубі до 6 % від загального змісту смол. Проте 8-10 % смол в лубі від загального змісту смол може тримати напад шкідників та хвороб. [2, с. 86]. Сосни з вмістом смол в лубі в кількості 3-4 % приречені на відпади, вони сильно ослаблені і вже не спроможні чинити опір шкідникам та хворобам. Такі дерева підлягають лікуванню. Щоб вчасно виявити пошкодження кори дерев, треба робити моніторинг стану сосен.

На території загального використання, де за нашими розрахунками зростає 85 вікових сосен, нами виявлено 353 пошкодження різної степені важкості, в середньому по 3–4 на одну сосну. Більшість пошкоджень засмолені і не загрожують життєздатності дерев, це 243 пошкодження малої та середньої тяжкості (68,7 %). Найбільшу загрозу для дерев представляють великі дупла (3 шт. – 0,9 %), дупла в одному зі зрізаних стовбурів у 2-во або 3-стовбурових сосен (3 шт. – 0,9 %), середні дупла (21 шт. – 6,0 %), дупла у процесі утворення (40 шт. – 11,3 %), великі тріщини (10 шт. – 2,8 %), великі пошкодження кори (54 шт. – 15,3%), наявність шкідників та хвороб (4 шт. – 1,2%). Найбільш важкі пошкодження виявлено в кількості 110 шт – 31,3 %. Тяжкі пошкодження у середньому складають по 2–3 на одну сосну. Нами складено перелік різних пошкоджень вікових сосен (табл.)

Таблиця

Ушкодження сосен віком 100-150 рр., що ростуть на території загального використання в житловому масиві «Соцмісто» в Києві

Кількість, особливості та розміри пошкоджень													Примітки
Велике пошкодження кори довжиною від 40 см до 10 м	Пошкодження кори довжиною від 5 до 35 см	Наявність великих сухих гілок, штук	Великі тріщини, см	Малі та середні тріщини від різних природних явищ	Почагок дуплоутворення	Великі дупла	Середні та малі дупла	Вбиті в стовбури металеві труби та штирі	Кількість дерев з наявністю отворів	Кількість плодкових тіл трутовиків, шт.	Дупла на зрізі стовбура, шт.	Кількість пошкоджень на одному дереві, шт.	
Парк «Попудренка»													
23	32	–	2	15	19	1	17	18	–	1	–	128	

Сквер біля м. «Дарниця»													
	1			2	2							5	
Транзитний сквер між автозаправкою та торцем супермаркету Novus													
3	10	–	–	8	4	2	2		–	–	2	31	
Захисна зелена смуга вздовж лінії метро «Дарниця» – «Лісова» між Броварським шосе та вул. Попудренка													
12	22	3	5	5	11	–	2	16	1	–	–	77	
Сквер по вул. Магнітогорська (промислова зона)													
–	–	4	–	20	–	–	–	–	1	–	–	25	в наростах
Вул. Гната Хоткевича													
4	7	–	–	4	–	–	–	5	–	–	–	20	
Вул. Мініна, Краківська, Пожарського, Тампере, біля автостанції «Дарниця»													
12	20	8	3	12	4	2	2	2	1		1	67	
Усього пошкоджень дерев													
54	92	1 5	10	66	40	5	23	41	3	1	3	353	
Усього пошкоджень дерев у %													
15, 3	26, 1	4, 2	2,8	18,7	11,3	1,4	6,5	11,6	0,9	0,3	0,9	100	

Є небайдужі громадяни, що лікують сосни самостійно, доступними їм засобами: ставлять навколо стовбурів металеві сітки, замазують великі рани садовими замазками. Для збереження вікових сосен треба доводити до молоді (школярів та студентів) важливе значення та цінність вікових місцевих видів дерев. Виховувати дбайливе ставлення до місцевих корінних видів рослин, особливо вікових, бо їх кількість поступово скорочується. Заслужує уваги проведення конкурсів на краще дерево, територію учбового закладу. Знайомити молодь з оформленням пристовбурних кіл великих дерев трав'янистими рослинами: фіалками, пролісками, конваліями. Доцільно заохочувати молодь брати під опіку окремі дерева, проводити моніторинг їх стану, щоб своєчасно виявити пошкодження дерев та заліковувати їх, бо це сприяє дбайливому ставленню до природи та природної спадщини загалом.

Список використаних джерел

1. Клименко А. В. Аналіз стану залишків вікового соснового лісу на території житлового масиву «Соцмісто» в Києві. *Євроінтеграція екологічної політики України* : матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції, 20-22 жовт. 2021 р. Одеса : Одеський державний екологічний університет, 2021. С. 33–37.
2. Синадский Ю. В. Сосна. Ее вредители и болезни. М.: Наука, 1983. 344 с.

Козюк В. В., д-р екон. н., професор, завідувач кафедри економіки та економічної теорії,
Длугопольський О. В., д-р екон. н., професор кафедри економіки та економічної теорії,
Гайда Ю. І., д-р с.-г. н., професор кафедри економіки та економічної теорії,

ЯКІСТЬ ОСВІТИ ТА ЕКОЛОГІЇ: ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Анотація: Висвітлено результати емпіричного аналізу взаємозв'язку між показниками якості освіти і науки в країнах світу та індексом екологічного стану. Зроблено пропозиції щодо удосконалення публічної політики в сфері освіти та науки задля реалізації концепції сталого розвитку.

Ключові слова: освіта, екологія, держава добробуту.

Одним із варіантів національної ідеї в Україні може бути її трансформація в державу добробуту, тобто запровадження моделі урядування, що ґрунтується на засадах рівності можливостей і рівності розподілу добробуту, соціальної справедливості й відповідальності задля досягнення кожним членом суспільства гідного рівня життя. Нині назріла потреба доктринального перегляду фундаментальних основ макроекономічного та інституціонального аналізу держав добробуту, з врахуванням їх екологічного виміру [1, с. 198]. Цілком реалістичним виглядає припущення, що не тільки рівень доходів впливає на характер суспільного вибору щодо преференцій екологічних благ і в кінцевому рахунку на екологічний стан в країні, але й якість політики в сфері освіти на науки [4].

У нашому дослідженні зроблено спробу емпірично оцінити вплив рівня освіченості населення, рівня розвитку науки і техніки як на загальне екологічне середовище, так і на його окремі елементи, що віддзеркалюють стан довкілля в країні. Для формування вихідної аналітичної матриці було використано рейтингові оцінки 180 країн за Індексом екологічного стану (*Environmental Performance Index, EPI*) зі звіту, підготовленого науковцями Єльського та Колумбійського університетів [2]. Значення індексу людського розвитку 178 країн та рівня освіти 177 країн отримано із доповіді [3], яку підготовлено відділом Програми розвитку Організації Об'єднаних націй (ПРООН). Дані стосовно видатків на освіту взято із бази даних Світового Банку [5].

Для обґрунтування пропозицій щодо окремих напрямків державної екологічної та освітньої політики, а також їх координації важливою є інформація про вплив окремих показників, що характеризують рівень та систему освіти та науки в країнах світу, на стан екологічної ситуації. Для проведення регресійного аналізу в якості залежної змінної обрано індекс екологічного стану в країні (*EPI*), а в якості незалежних – індекс освіти (*Education Index, EI*), сукупні видатки уряду на освіту у % ВВП (*GovExEdGDP*), видатки на освіту у % до сукупних урядових витрат (*GovExEdtotalGE*), витрати на науку та розвиток (*R&D*).

Для оцінки рівня стохастичної залежності між вищезазначеними змінними проведено кореляційний аналіз, результати якого представлені у

Таблиця
Кореляційна матриця взаємозв'язку індексу екологічного стану (EPI) з показниками, які характеризують рівні освіти (EI) та науки в країні*

Показники	Показники				
	EPI	EI	GovExEdGDP	GovExEdtotalGE	R&D
EPI	1,000	0,889***	0,341***	-0,256**	0,535***
EI	0,889***	1,000	0,303***	-0,333***	0,603***

GovExEdGDP	0,341***	0,303***	1,000	0,415***	0,385***
GovExEdtotalGE	-0,256**	-0,333***	0,415***	1,000	-0,244*
R&D	0,535***	0,603***	0,385***	-0,244*	1,000

Примітка: коефіцієнт кореляції значущий для * – $p < 0,05$, ** – $p < 0,01$, *** – $p < 0,001$.

* Побудовано авторським колективом

форматі матриці коефіцієнтів кореляції Пірсона (табл.). Як свідчать отримані результати, усі парні коефіцієнти кореляції між змінними є статистично значущими. Сильна пряма кореляційна залежність (за шкалою Чеддока) виявлена між індексом освіти та індексом екологічного стану країни ($r = 0,889$). Між витратами на науку і розвиток та залежною змінною (*EPI*) існує значний ($r = 0,535$), а між регресором *GovExEdGDP* та регресантом *EPI* помірний ($r = 0,341$) кореляційний зв'язок. Від'ємний коефіцієнт кореляції ($r = -0,256$) характеризує слабкий обернений зв'язок між станом екології країни та витратами на освіту у % до сукупних урядових витрат.

Виявлена сильна кореляція рівня освіти в країні з агрегованою оцінкою стану навколишнього середовища спонукала до проведення детальнішого кореляційного аналізу показника *EI* за кожною із 9 категорій екологічної політики (вплив на здоров'я, якість повітря, питна вода і водовідведення, водні ресурси, сільське господарство, лісове господарство, рибне господарство, клімат і енергія, біорізноманіття і природно-заповідний фонд). Встановлено, що для сукупної вибірки, яка охоплює усі досліджені 177 країн, показник рівня освіти значуще корелює з усіма складовими оцінки *EPI*, при цьому найбільш сильно – із якістю питної води і водовідведенням ($r = 0,890$), рівнем ризиків впливу забруднення води і повітря на стан здоров'я ($r = 0,844$) та якістю очищення стічних вод, які забруднюють водні ресурси ($r = 0,779$).

Візуальний аналіз матриці парних діаграм розсіювання між регресантом і регресорами проілюстрував, що для сукупної вибірки країн лінійна залежність між змінними *EPI* та *R&D*, *EI* та *R&D* відсутня. Було зроблено припущення, що у варіаційному ряді залежної змінної існує значення (точка розриву), після якої кардинально змінюється лінійна залежність між регресантом і регресорами. Тому для знаходження такої точки розриву і розрахунку параметрів рівнянь лінійної регресії до і після неї використали модуль нелінійного оцінювання програми STATISTICA, а саме процедуру кусково-лінійної регресії.

У результаті такого виду регресійного аналізу отримано моделі для двох груп країн:

1) $EPI = 13,71 + 70,56EI + 0,08GovExEdGDP + 0,42GovExEdtotalGE + 3,79RD$, коли $EPI < 73,41$ (слаборозвинуті країни);

2) $EPI = 60,29 + 29,66EI + 0,84GovExEdGDP - 0,33GovExEdtotalGE + 0,01RD$, коли $EPI > 73,41$ (високорозвинуті країни).

Інтерпретація побудованих моделей показує, що державна політика в галузі науки і освіти, спрямована на покращення екологічної ситуації в країні, повинна бути диференційованою у залежності від рівня розвитку країни. Крім того, варто очікувати різну результативність подібних заходів такої політики.

Емпірично підтверджено, що рівень освіти не просто впливає на значення *EPI*, а знаходиться у щільнішому зв'язку із *EPI*, ніж рівень доходів. Так, для групи країн із $EPI < 73,41$ бали підвищення індексу освіти на 0,1 може привести до зростання *EPI* на 7,06 пункти, а зростання частки урядових витрат на науку у ВВП лише на 1% підвищує *EPI* на 3,79 пункти. Для групи країн із $EPI > 73,41$ бали, куди відносяться 36 переважно

розвинутих країн (в т. ч. держави добробуту), підвищення індексу освіти на 0,1 може привести до суттєво меншого підвищення EPI – лише на 2,96 пункти, і лише на 0,84 пункти цей індекс зросте, якщо частка витрат на освіту у ВВП країни збільшиться на 1%, збільшення ж асигнувань на науку на 1% невідчутно відіб'ється на значенні EPI. З цього можна зробити висновок, що для слаборозвинутих країн світу інвестиції в освіту та науку справляють більш суттєвий вплив на стан екологічної ситуації, ніж у високорозвинутих державах, а тому публічна політика повинна бути спрямована саме на збільшення державних асигнувань на науку і освіту із одночасним підвищенням ефективності витрачання ресурсів.

Список використаних джерел

1. Козюк В. В., Длугопольський О. В., Гайда Ю. І., Шиманська О. П., Івашук Ю. П., Возьний К. З., Длугопольська Т. І. Екологічний вимір держави добробуту: монографія / за ред. В. В. Козюка. Тернопіль, 2019. 224 с.
2. Environmental Performance Index (2016). Palisades, NY: NASA Socioeconomic Data and Applications Center (SEDAC). URL : <https://doi.org/10.7927/H4FX77CS>.
3. Human Development Report (2016). Human Development for Everyone. URL : http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf.
4. Koziuk V., Dluhopolskyi O., Hayda Y., et al. (2019). Does Educational Quality Drive Ecological Performance? Case of High and Low Developed Countries. Global Journal of Environmental Science and Management, Vol.5(SI), 22-32. URL : https://www.gjesm.net/article_35438.html
5. The World Bank. Indicators. URL : <https://data.worldbank.org/indicator>.

Кускова В. В., студентка кафедри біотехнології,
Корнієнко І. М., доцент кафедри біотехнології,
Національний авіаційний університет

ПЕРСПЕКТИВНІ БІОТЕХНОЛОГІЇ БІОПАЛИВ ДЛЯ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ З МЕТОЮ МІНІМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Анотація. *Сьогодні одним із шляхів вирішення проблем впливу авіації на довкілля, а також питання вичерпності традиційних енергоресурсів, є перехід на альтернативні палива із використанням сучасних біотехнологій. Упровадження біопалив у авіаційній галузі дозволить у майбутньому підвищити ефективність функціонування авіатранспортної та енергетичної галузей, а також мінімізувати техногенний вплив на навколишнє середовище.*

Ключові слова: *авіація, техногенний вплив, енергоресурси, біотехнології, біопаливо.*

З початку появи авіація була прив'язана до нафтопереробної промисловості. На сьогоднішній день близько чверті вартості польоту становить ціна на паливо. У зв'язку з тим що нафтові ресурси як сировина для виробництва палив вичерпуються, їх ціна постійно зростає. Окрім того занепокоєння викликає стан довкілля. Виробництво палив пов'язано з видобутком із надр землі викопних джерел енергії, що призводить до збільшення кількості CO₂ в атмосфері, результатом чого є підвищення глобального парникового ефекту та глобального потепління. У зв'язку з цим у недалекій перспективі авіаційна галузь постане перед необхідністю заміни традиційних авіаційних палив на альтернативні [1; 2].

Для застосування в авіації альтернативне паливо має бути не тільки порівняно дешевим, але і подібним за своїми фізико-хімічними характеристиками до нафтового авіаційного палива. У такому випадку для переходу авіапарку на нові види палива не доведеться проводити заміну або модернізацію двигунів, що загрожує додатковими витратами, в тому числі і на створення таких двигунів [1; 2]

Найперспективнішим напрямом розвитку біопалива сьогодні є створення комбінованих сумішей з рослинних та нафтових компонентів. Тобто, з різноманітної рослинної сировини виробляється компонент палива, що має непогані, але недостатні для використання в авіації характеристики. Такий компонент додається до нафтової фракції. Завдяки ефективному процесу згорання така суміш може бути успішно використана як альтернатива традиційному нафтовому авіаційному паливу [4; 5].

Серед асортименту сировини для виробництва авіаційного біопалива, у наш час вчені вважають найбільш перспективними енергетичні культури рослин з високим вмістом олій, а саме рижій або ріпак. Перспективним науковим підходом на сьогоднішній день вважається біоенергоконверсія рослинних відходів або технічних культур, яка дозволить наблизити Україну до енергонезалежності.

Основними споживачами рижію на сьогодні є виробники біопалив. Зазвичай його використовують у сільському господарстві як сівозмінну культуру, що попереджає зниження родючості земель та забезпечує підвищення стійкості інших культур до хвороб і шкідників. Крім того, рижій є невибагливим до кліматичних умов, тобто не потребує ретельного обробітку та догляду [3].

Культура ріпаку за своїми фізико-хімічними характеристиками також підходить для виробництва альтернативних палив, але дана культура є вибагливою до умов вирощування, потребує постійного внесення добрив та іншого догляду, а також істотно виснажує ґрунт на територіях, що традиційно використовувалися агропромисловими комплексами.

На думку вчених, порівнюючи характеристики рижію та ріпаку, як сировини для виробництва авіаційного біопалива, використання саме культури рижію забезпечуватиме «сталість» процесу виробництва біопалив для авіації, не створюючи конкуренції харчовій та агропромисловості [3].

В Україні посівна площа рижію займає 5–6 000 га (3% всіх олійних рослин). Насіння рижію містить 40–50% олії, що забезпечує вихід олії близько 1250 л/га. За нескладними підрахунками можна визначити, що при використанні рижію в повному обсязі посівних площ для виробництва авіаційних біопалив, із 6 тис. га можна отримати 7 млн. 500 тис. л олії. Також, гектар плантації олійного рижію при відповідних врожаях в середньому дає 1 т біодизельного палива, що замінює 1 т звичайного дизелю. Тобто, із 6 тис. га посівних площ рижію при відповідному врожаї, можна отримати 6 тис. т біодизельного палива, яке чинитиме техногенний вплив на навколишнє середовище.

Список використаних джерел

1. Boichenko S., Iakovlieva A., Vovk O., etc. Traditional and alternative jet fuels: problems of quality standardization // Journal of Petroleum & Environmental Biotechnology. 2013. Vol. 7463.1000146 4. Iss. 3. DOI: <http://dx.doi.org/10.4172/2157-7463.1000146>
2. International Air Transport organization.-Vision 2050. Report. - Montreal- Geneva. 87 p. 2011. URL : [http://www.iata.org/pressroom/facts figures/Pages/vision-2050.aspx](http://www.iata.org/pressroom/facts%20figures/Pages/vision-2050.aspx)
3. Марков В. А., Нагорнов С. А., Девянин С. Н. Состав и теплота сгорания биотоплив, получаемых из растительных масел. *Вестник МГТУ им. Н. Э. Баумана. Сер. Естественные науки.* 2012. №2. С. 65–80.

4. Чередніченко О. О. Особливості ефективного функціонування олійножирового під комплексу. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. Фінанси і кредит*. 2011. №1. С. 53–59.

5. Яковлева А. В. Бойченко С. В., Бондарук А. В. Сировинний потенціал рижю для отримання компонентів модифікування складу авіаційного палива. *Наукоємні технології*. №1 (29). 2016. С. 123–127.

Лохвицька М. Ф., вчитель хімії та біології,
*Загальноосвітня школа I-II ступенів
с. Шипівці Заліщицький район Тернопільська
область,*

Черняк В. М., д-р біол. н., професор,
в. о. завідувача кафедри змісту і методик
навчальних предметів,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТОВСТЕНСЬКОЇ ОТГ ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація: У статті описані рідкісні рослини та рослини, занесені до переліків регіонально рідкісних рослин, що зустрічаються на території с. Шипівці Товстенської ОТГ. Описано ботанічний заказник місцевого значення Бубнівка. Вважається, що вивчення біорізноманіття села має позитивний вплив на розвиток екологічно грамотної людини, громадянина України.

Ключові слова: біорізноманіття, рослини, тварини, екологічне виховання.

Вивчення біорізноманіття рідного краю має важливе значення для розвитку сучасної людини. Саме на малій батьківщині людина пізнає навколишній світ. І чим він яскравіший, багатший, різноманітніший, тим допитливішою стає дитина. Знайомство з живими організмами – це перший досвід, який має бути позитивним і багатим. Екологічне виховання сьогодні – є однією з ключових компетентностей, які школа формує у молодого покоління. Важливо, щоб діти усвідомили, що людина не лише природокористувач, а насамперед частина природи, її турботлива дитина. І значно сприятиме цьому дослідницька робота учнів, адже вона поєднує викладання біологічних наук із життям, навчання з виробничою працею. Вона підвищує якість знань, поглиблює їх, привчає учнів застосовувати знання на практиці.

Дослідження біорізноманіття проводиться на території с. Шипівці, Товстенської ОТГ, Чортківського району. Село розташоване на правому березі річки Серет.

Клімат – помірно континентальний, з нежарким літом, м'якою зимою і достатньою кількістю опадів. Рельєф горбистий. Ґрунтоутворними породами є леси і лесові суглинки, вапняки, глини, інші відклади. Є чорноземи опідзолені, а також оглеєні опідзолені ґрунти. На околицях села розташовані чотири мішані ліси [5].

Частина території села Шипівці належить пагорбам і схилам, які не обробляються, що має позитивний вплив на розвиток популяцій рослин і тварин.

Збереження рідкісних рослин – частка загальної проблеми збереження біологічного різноманіття. Унікальні види рослин збереглися лише на рефугіумах – віддалених та важкодоступних територіях. Тільки сформована екологічна свідомість дозволить

зменшити людський вплив на природу та допомогти відновити популяції рідкісних рослин.

З учнями на уроках неодноразово піднімаються теми важливості збереження природи та природоохоронного законодавства. Формування екологічно грамотної особистості, яка дбає про видове різноманіття неможливе без подорожей у природні середовища існування організмів. А ми маємо можливість обговорити проблеми, які можна вирішити, на території ботанічного заказника Бубнівка.

Бубнівка – урочище, ботанічний заказник місцевого значення, розташований між селами Лисівці і Шипівці Заліщицького району, на лівому віддаленому схилі долини ріки Серет, біля кар'єру.

Оголошений рішенням Тернопільської обласної ради від 18 березня 1994 року «Про внесення змін і доповнень до мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду і затвердження Списку дикорослих, рідкісних, реліктових, ендемічних рослин області, що підлягають особливій охороні».

Рішенням Тернопільської обласної ради від 25 січня 2005 року № 382 «Про уточнення площ територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області» затверджено уточнену фактичну площу заказника – 16,1 га [1; 3].

Входить до складу Дністровського широтно-меридіонального екокоридору входить як один із 114 заповідних об'єктів загальною площею 20236,74 га.

Під охороною ділянка степ. Та лучно-степ. Цінність флори становлять сон чорніючий, горицвіт весняний, занесені до Червоної книги України, гіацинтик блідий та інші види рослинного світу [1].

Флора села є надзвичайно багатого, в тому числі і через особливості рельєфу. Подаємо результати дослідження біорізноманіття із рослин, занесених до Червоної книги України.

Горицвіт весняний – *Adonis vernalis* L.

Природоохоронний статус. Червона книга України (неоцінений) [5].

Поширення у регіоні. Нечисельні популяції. Ботанічний заказник Бубнівка та г. Глинка.

Лілія лісова – *Lilium martagon* L.

Природоохоронний статус. Червона книга України (неоцінений) [4].

Поширення у регіоні. Світлі галявини у Великому лісі, лісі Загорода. Чисельність рослин виду за останні 3-5 років значно скоротилися.

Підсніжник білосніжний (підсніжник звичайний) – *Galanthus nivalis* L.

Природоохоронний статус. Червона книга України (неоцінений) [4].

Поширення у регіоні. Нечисельні популяції у лісі Шершенівська Стінка.

Сон лучний – *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill.

Природоохоронний статус. Червона книга України (неоцінений) [5].

Поширення у регіоні. Чисельні популяції на г. Бубнівка, г. Глинка.

На території села також зростають види регіонально рідкісних рослин.

Анемона лісова – *Anemone sylvestris* L.

Природоохоронний статус. Потребує охорони, занесено до переліків регіонально рідкісних рослин багатьох областей України (Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська).

Поширення у регіоні. Зустрічається малочисельною популяцією на узліссі лісу Чиплин.

Гіацинтик блідий – *Hyacinthella leucophaea* (K. Koch) Schur

Природоохоронний статус. Потребує охорони, занесено до переліків регіонально рідкісних рослин багатьох областей України (Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Київська, Луганська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська) [2].

Поширення у регіоні. Багаточисельні популяції. Ботанічний заказник Бубнівка, південний схил гори Обічка.

Конвалія звичайна – Convallaria majalis L.

Природоохоронний статус. Потребує охорони, занесено до переліків регіонально рідкісних рослин багатьох областей України (Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Одеська, Полтавська, Тернопільська, Херсонська, м. Київ). В Івано-Франківській області входить до переліку рослин, обсяги заготівлі яких на території області суворо лімітуються [2].

Поширення у регіоні. Узлісся лісу Чиплин, Великий ліс.

Первоцвіт весняний – Primula veris L.

Природоохоронний статус. Потребує охорони, занесено до переліків регіонально рідкісних рослин восьми областей України (Вінницька, Дніпропетровська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська, Чернігівська). В Івано-Франківській області входить до переліку рослин, обсяги заготівлі яких на території області суворо лімітуються [2].

Поширення у регіоні. Ботанічний заказник Бубнівка, г. Галайсько, г. Глинка.

Півники угорські – Iris hungarica

Природоохоронний статус. Потребує охорони, занесено до переліків регіонально рідкісних рослин багатьох областей України (Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, м. Київ) [2].

Поширення у регіоні. Узлісся лісу Чиплин.

Проліска дволиста Scilla bifolia L.

Природоохоронний статус. Потребує охорони, занесено до переліків регіонально рідкісних рослин десяти областей України (Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська) [2].

Поширення в регіоні. Чисельні популяції у всіх лісах на території с. Шипівці.

Неможливо описати усіх представників флори с. Шипівці. Частина з рослин люди використовують як лікарські, частина охороняється. Та в цілому охорона рослин, в тому числі й первоцвітів у нашому селі на належному рівні. Масового винищення рідкісних рослин не відбувається.

Надзвичайно цікавим є дослідження тварин нашої місцевості. Тут зустрічаються гадюка звичайна, вуж звичайний та водяний, ящірка прудка. У р. Серет можна зустріти коропа, окуня, шуку, карася, марену, головня тощо. Поширені різноманітні комахи, павуки та ракоподібні. Серед птахів зустрічаються рибалочки, щиглики, яструби, канюки, вільшанки, гуси, чепури, качки, лебеді. На території села зустрічаються такі тварини: зайці, ласки, лисиці, видри, копитні (можливо кабани). Звичайно, вивчення чисельності популяцій тварин потребує часу, обладнання, певного вміння. Тому опишемо тільки рідкісні види тварин.

Жук-олень, рогач звичайний Lucanus cervus cervus (Linnaeus, 1758)

Природоохоронний статус виду: Рідкісний [4].

Зустрічається поодинокі.

Hemipip Hamzyiysa - Pipistrellus nathusii (Keyserling et Blasius, 1839)

Один з 4-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду: Неоцінений [4].

Можна зустріти у населеному пункті. Найбільша чисельність на території Сіножаті. Нами встановлено, що на території села зростає чотири види рослин та перебуває два види тварин, які занесені до Червоної книги України. Описано шість видів регіонально рідкісних рослин.

Усі рідкісні види рослин та тварин потребують регулярного контролю за станом їх популяції, а також конкретних природоохоронних заходів, які б сприяли збереженню та відновленню чисельності цих видів.

Для відновлення популяцій рідкісних рослин можливим заходом могло би бути вирощування їх на спеціальних ділянках з наступною їх реакліматизацією у природні місцезростання.

Вивчення популяцій тварин має важливе значення для контролю їх розмноження та розвитку, на даний час слід проводити спостереження для вивчення біорізноманіття.

Рекомендовано створити у школі геологічний куток та гербарій регіонально рідкісних рослин. Це зацікавить учнів до вивчення історії, географії, біологічного різноманіття свого краю.

Екологічне виховання учнів у школі через різні форми роботи сприяє формуванню «нового покоління», яке буде відноситися до природи дбайливо, щоб зберегти її рівновагу для наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Бай І. Бубнівка / І. Бай. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль, 2004. Т. 1 : А – Й. – С. 189–190 : фот.
2. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: докт. біол. наук, проф. Т. Л. Андрієнко, канд. біол. наук М. М. Перегрим. Київ: Альтерпрес, 2012. 148 с.
3. Урочище «Бубнівка» / В. М. Черняк, Г. Б. Синиця, І. О П'ятківський. Унікальні перлини Тернопільщини. Тернопіль, 2014. С. 174 : фот.
4. Червона книга України. URL : <https://redbook-ua.org/>.
5. Черняк В. М., Синиця Г. Б. Рідкісні та зникаючі рослини Тернопільщини з Червоної книги України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 224 с.

Миколів З. П., методист лабораторії STEM-освіти,
Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ СТЕЖОК

Анотація. Екологічна стежка – це спеціально обладнаний маршрут, який проходить через різні екологічні системи й інші природні об'єкти, архітектурні пам'ятки, які мають естетичну, природоохоронну й історичну цінність та наукову. Її призначення дозволяє здобувачам освіти і всім бажаючим спостерігати природні об'єкти і явища, знайомитися з найтипівішими та унікальними для конкретної місцевості природними ландшафтами, пам'ятками природи, а також dbати про чистоту довкілля.

Ключові слова: екологічна стежка, екологічне просвітництво, екологічне виховання, сталий розвиток, екологічна компетентність.

Екологічна освіта і виховання учнів на сучасному етапі розвитку суспільства є невід'ємною частиною всієї системи формування гармонійно розвинутої особистості, що дбає про себе та навколишнє середовище.

Споживацьке ставлення людини до природи, війни, забруднення довкілля призвели до глобальних екологічних проблем, які в майбутньому можуть призвести до хвороб та зменшення кількості населення. Тому екологічне просвітництво підрастаючого покоління, як людей майбутнього, відіграє надзвичайно важливе значення в сучасній системі освіти.

Реформування системи освіти забезпечує впровадження в освітній процес наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», що сприяє формуванню в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства. Екологічне виховання є систематичною педагогічною діяльністю, спрямованою на розвиток у людини культури, взаємодії з природою.

Завдання екологічного виховання полягає в нагромадженні, систематизації, використанні екологічних знань, вихованні любові до природи, бажання берегти і примножувати її, у формуванні вмінь і навичок діяльності в природі. Зміст його полягає в усвідомленні того, що світ природи є середовищем існування людини, тому вона має бути зацікавлена в збереженні його цілісності, чистоти, гармонії. Екологічне виховання неможливе без уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки щодо стану природи, виробляти способи розумної взаємодії з нею. Ці уміння учні набувають на уроках та в позаурочній діяльності. Водночас естетична краса природи сприяє формуванню почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності, запобігання нанесенню збитків природі [4, с. 4].

Основа екологічної освіти – розуміння природи, як єдиного цілого в діалектичному взаємозв'язку природи і суспільства. Екологія вивчає взаємозв'язки з навколишнім середовищем не лише рослин і тварин, а й людини, яка своєю життєдіяльністю впливає на природу [1, с. 3].

Однією з форм екологічної освіти і виховання є організація мережі екологічних стежин, які є своєрідними лабораторіями просто неба. Така форма природоохоронної освіти надзвичайно ефективна. По-перше, вона проходить не в процесі обов'язкового заходу, приуроченого до конкретної дати, місця чи часу, а при безпосередньому спілкуванні з природою. По-друге, завдяки емоційному сприйняттю дитиною навколишнього середовища і впливові на всі органи чуття, цілеспрямовано формується позитивна емоційна сфера передусім у тих дітей, котрі до цього мало спілкувалися з природою [5, с. 6].

Екологічна стежка – це спеціально обладнаний маршрут, який проходить через різні екологічні системи й інші природні об'єкти, архітектурні пам'ятки, які мають естетичну, природоохоронну й історичну цінність. На екологічній стежці відвідувачі отримують усну (за допомогою екскурсовода) або письмову (стенди, аншлаги тощо) інформацію про ці об'єкти. Організація екологічних стежок – одна з форм виховання екологічного мислення та світогляду. У різних країнах їх називають по-різному: пішохідні доріжки, треки, туристські стежки, пейзажні стежки, зелені шляхи й т. п. [3, с. 7].

Метою створення екологічної стежки є створення умов, необхідних для розвитку екологічної свідомості, обізнаності та дбайливого ставлення до природи, для проведення навчальної і пропагандистської роботи з питань охорони навколишнього середовища. Це своєрідна навчальна лабораторія в природних умовах. Учні мають змогу на відносно

короткому маршруті, не від'їжджаючи далеко від закладу освіти ознайомитися з різноманітними біоценозами, видовим складом організмів певної території. Навчальна екологічна стежка розрахована на різні вікові категорії учнів [2].

Основне призначення стежок природи – виховання культури поведінки людей в природі. Таким чином, вона виконує природоохоронну функцію. За допомогою таких стежок поглиблюються і розширяються знання екскурсантів про навколишній світ (рослинний і тваринний, геологічну будову місцевості і т. п.), удосконалюється розуміння закономірностей біологічних та інших природних процесів. Це підвищує відповідальність людей за збереження навколишнього середовища, сприяючи вихованню почуття любові до природи своєї Батьківщини та природи в цілому [3, с. 8].

Таким чином, організація екологічної стежки сприяє формуванню екологічної компетентності:

- здатність особистості приймати рішення та діяти так, щоб якомога менше заподіяти шкоду довкіллю;

- прояв екологічної культури особистості в довкіллі, де вона здійснює власну діяльність і може реально впливати на її стан;

- характеристика, що дає змогу сучасній особистості відповідально розв'язувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку;

- здатність особистості до такої діяльності в побуті й природному середовищі, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення та виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля;

- показник сформованості екологічної культури особистості [2, с. 41].

У зв'язку з цим Тернопільським обласним комунальним інститутом післядипломної педагогічної освіти було створено біостаціонар у с. Гадинківці Копичинецької міської ради Тернопільської області.

На території біостаціонару розташовані: науково-дослідна земельна ділянка, садовий центр «Магнолія», аптекарський та український городи, розсадник, 18 моносадів. Видовий склад рослин постійно поповнюється за рахунок співпраці з рядом наукових установ, садових центрів, селекціонерів та місцевих жителів [6, с. 115].

Біостаціонар є «живою лабораторією», тому враховуючи мету створення біостаціонару було вирішено створити на основі його бази екологічні стежки: «Калейдоскоп айстр», «Таємниці природи» до аптекарського городу, «Галявина відпочинку» до сільського ставку, «Дивосвіт природи», «Барвіста вишиванка» до українського городу, «Садове розмаїття» до моносадів, «Наше квітникарство» до науково-дослідної земельної ділянки, «Садовий центр «Магнолія».

Екологічні стежки є надзвичайно зручним інструментом в екологічній освіті та вихованні підростаючого покоління. Поряд з вирішенням завдань освіти, навчання і виховання, стежки сприяють і охороні природи. Вони забезпечують можливість дотримання природоохоронного режиму на певній території та ведення різноманітних досліджень.

Список використаних джерел

1. Зведенюк М. А. Навчальна екологічна стежка «У барвистім дивосвіті». 71 с. URL : <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads>

2. Земелюк М. І. Екологічна стежка як компонент розвитку екологічної компетентності дітей дошкільного вік. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2020. № 3. С. 38–42. URL : <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2020/3/6.pdf>

3. Мельник Г. Р. Екологічна стежка як перший крок до екологічної свідомості населення. URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/04/5-1.pdf>

4. Міркевич І. О. Екологічна стежка, як засіб формування екологічної компетенції учнів. 41 с. URL : <https://vseosvita.ua/library/ekologicna-stezka-ak-zasib-formuvanna-ekologicnoi-kompetencii-ucniv-120799.html>

5. Пурій Г. С. Методичні рекомендації щодо створення навчально-екологічної стежки в загальноосвітніх закладах. 47с. URL : <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendacii-schodo-rozrobki-navchalno-ekologichno-stezhki-v-zagalnoosvitnih-zakladah-238363.html>

6. Черняк В. М., Михаць О. Р., Кучер Л. А., Смерека Г. І. Роль біостаціонару ТОКШПО в організації інноваційної освітньої діяльності та дослідно-експериментальної роботи.

7. Шпуляр С. Б. Методика створення екологічної стежки. Івано-Франківський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. 2011. 27 с. URL: https://www.ippo.if.ua/predmety/geo/media/files/Metod_SES_2011.pdf

Морозовська М. Я., вчитель хімії та основ здоров'я, заступник директора школи з навчально-виховної роботи,

Загальноосвітня школа I-III ступенів с. Перепельників Тернопільського району Зборівської ТГ,

Морозовська У. В. студентка географічного факультету,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ШКОЛІ С. ПЕРЕПЕЛЬНИКІВ

Анотація: *Екологічне виховання дітей та підлітків – це запорука хорошого майбутнього для наших поколінь. Оперуючи базовими екологічними знаннями, учні мають змогу практикуватись в багатьох напрямках: різних екологічних акціях, конкурсах, проявляти ініціативи щодо створення проєктів, які, в свою чергу, охоплюють низку різних тематик, предметів та соціально-екологічних ланок. Теоретичні та практичні навички в напрямку екологічного виховання дозволяють учням розвинути уявлення про природне та антропогенне довкілля, їхню взаємодію, розвинути фантазію, творчі здібності, а також любов та дбайливе ставлення до навколишнього природного середовища.*

Ключові слова: *екологічне виховання, природне середовище, школа, екологічна акція, предметний тиждень.*

Світ вступає в століття Людини. Більш ніж будь-коли ми зобов'язані думати зараз про те, що ми вкладаємо в душу дитини.

В. О. Сухомлинський

У ХХІ столітті, у зв'язку із стрімким розвитком науково-технічного прогресу та негативним і байдужим ставленням людини до навколишнього середовища, саме екологічне виховання з року в рік набуває особливого значення.

Більш теоретичні екологічні знання здобувачі освіти отримують на уроках біології, географії, хімії, фізики, природознавства, основ здоров'я, правознавства. Частково діти набувають також власний досвід вирішення екологічної проблеми, привчаються до екологічної культури у колі своєї родини, школи та громади. На жаль, у навчальних програмах для більш глибокого вивчення тем екологічного спрямування відводиться мало

часу, часто це використовується як міжпредметні зв'язки. Але екологічне виховання не може бути теоретичним, воно має базуватися на практичних навиках, спостереженні, обміном досвіду та вмінні робити правильні висновки та рішення. Тому, у нашій школі с. Перепельників педагоги акцентують особливу увагу екологічному вихованню у позакласній виховній роботі, яка проводиться систематично протягом усього навчального року. Це предметні тижні біології, хімії, основ здоров'я, місячники екологічних знань, екологічні акції, марафони, конкурси, усні журнали, виховні заходи до Дня Землі та Дня довкілля.

Спостерігати за навколишнім середовищем, виявляти характерні зміни в природі, їх послідовність за порами року, розрізняти кущі та дерева, вивчати їх назви учні нашої школи можуть у нашому шкільному дендропарку площею 0,9 га, який знаходиться безпосередньо на території школи (рис. 1).

Рис. 1. Дослідження у дендропарку школи

Наше село Перепельники оточене мальовничими лісами, які багаті на різноманітний рослинний та тваринний світ. Тому, часто вчителі мають можливість проводити подорожі та екскурсії в лісі. Діти залюбки знайомляться із першими весняними квітами: підсніжниками, рястом, анемоною, пролісками. Діти вчаться їх розпізнавати візуально, також розвивається спостережливість, цікавість до живої природи, виховується бережливе ставлення до природи та рідного краю, вивчають правила поведіння у природному оточенні. Також учні відвідують ботанічну пам'ятку природи «Куртина вікових дубів», яка є біля сусіднього села Нище. Звичайно, ходити до мальовничого лісу приємно, але для того, щоб він був гарний та привабливий наші старшокласники разом із батьками та педагогічними працівниками щорічно долучаються до акції «Посади дерево» (рис. 2), допомагають у насадженні молодих дерев у Залозецькому лісництві. Діти навчаються бережливому ставленню до лісу, як до джерела добра і краси. Також учні бачать та відчувають цю титанічну працю, беручи участь у насадженні молодяку в лісі.

Рис. 2. Висадка ялини

Під час проведення щорічного конкурсу «Замість ялинки – зимовий букет», учні набувають навичок не тільки в трудовій та творчій роботі, а й навчаються збереженню довкілля в його природному стані, зменшуючи тим самим антропогенний вплив. Адже змалечку потрібно закріплювати знання щодо Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», який характеризується регулюванням відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [2]. Учні виготовляють безліч різноманітних композицій із природного матеріалу, який не несе шкоди довкіллю. Метою конкурсу є акцентування уваги на основне та болісне питання щодо масового знищення лісових красунь під час святкування Новорічних та Різдвяних свят.

Краса нашої Землі – квіти. На території нашої школи дуже багато квітників, де ми вирощуємо різноманітні рослини (рис. 3). У той час, коли починається період цвітіння, в учнів можна побачити емоційне піднесення, моральне задоволення та естетичну насолоду. Деякі нові квітники були закладені самими учнями, які самостійно займалися ландшафтним проєктуванням та плануванням, вивчали правила висіву та висадки рослин та догляд за ними. Учні вчать орієнтуватися у квітковому розмаїтті та розрізняти їх за виглядом та назвами. Але основне – це свідоме розуміння скільки праці та зусиль необхідно для того, щоб виростити рослину.

Рис. 3. Квітник «Серце матері» на території школи

На початку кожного навчального року вже традицією стало проводити конкурси між класами «Чиї квіти краще доглянуті?».

Квіти кімнатні я люблю:
То пещу їх, то поливаю,
То з ними тихо говорю,
То пісню їм на сон співаю.
Вони всміхаються мені,
Вони живі – не мертві, ні.

Н. Григорєва

Догляд за кімнатними рослинами є основою естетичного та трудового виховання учнів, яке формує різні навички, які в подальшому дозволяють створювати не тільки композиції, а й досліджувати рослини в біологічних цілях.

Щорічно педагогічні працівники та учнівські колективи в рамках «Місячника екологічних знань» беруть активну участь в трудових акціях, основною метою яких є залучення учнів до практичних дій по оздоровленню навколишнього середовища та благоустрою шкільної та прилеглих територій, розвивається почуття дбайливого господаря, долучаються до життя громади, набувають досвіду спілкування не тільки в колективі, але і з природою.

За народними уявленнями, ріки – це жили землі, по яких тече вода, як у людини кров. У житті річки особлива роль належить її витокам та джерелам. Джерела сіл Перепельники та Нище є витокami та живленням річки Правий Серет. Із особливим завзяттям, ніжністю та великою відданістю наші учні беруть участь в акції «Очистимо джерельце» (рис. 4). У рамках цієї акції проводять очищення криниць, роблять огорожу, висаджують дерева, кущі та квіти.

Рис. 4. Очищення джерела на околицях села Перепельники

Птахи – це невід’ємна частина природи. Не можливо собі уявити ліс або луг без пташиного співу. Птахи є окрасою наших лісів, парків, садів, полів та домівок. Та, на жаль, підростаюче покоління часто не має достатніх знань та навиків про значення птахів у навколишньому середовищі. Тому, допомога птахам також є однією із традиційних та улюблених справ нашої школи. Всі учні активно беруть участь в акціях «Подаруй годівничку для зимуючої пташки» та «Шпаківня» (рис. 5). Учні не тільки виготовляють годівнички та шпаківні, але й підгодовують птахів у зимовий період, спостерігають за ними, вчать їх розрізняти та розкривають їх роль та значення в природі.

Рис. 5. Встановлення шпаківень учнями школи

У школі діє постійна екологічна акція «Здай батарейку» по збору відпрацьованих елементів живлення – батарейок. Кожен учень або педагог приносить з дому використані батарейки та поміщає їх у спеціальну скриньку. У подальшому зібрані батарейки будуть відправлені на утилізацію.

Біологія – це одна із основних та фундаментальних системних наук, що вивчає життя в усіх його проявах й на всіх рівнях організації живого, тому проведення предметного тижня – це свято творчого, нестандартного підходу до навчання та виховання учнів. У рамках цього тижня традиційно у нашій школі проводяться свято квітів «Всі квіти тобі, Україно» та свято урожаю «Ходить панна Осінь та дарунки роздає». Тут у вихованців не тільки поглиблюється знання з біології, але формується і пізнавальний інтерес до

предмету, виховується бережливе ставлення до природи, повага до праці та народних традицій, розвиваються творчі здібності [1].

«Серед природи, багатой на живі образи, легше думається, краще фантазується, швидше добираються слова з найтоншими відтінками», – писав В. О. Сухомлинський.

У добу стрімкого розвитку комп'ютерних технологій школярі позбавляють себе можливості спілкування з природою. Більшість часу учні перебувають саме у приміщенні школи або свого дому, тому потребують практичного невимушеного зв'язку між навчальним матеріалом і реальним життям, спостерігаючи за природою та відволікаючись від віртуального світу. У концепції Нової української школи (НУШ) передбачено створення відкритого та корисного освітнього простору за межами класу. Коли на вулиці гарна, сприятлива погода, наші педагоги деякі навчальні заняття дозволяють собі проводити на вулиці у шкільному садку, адже взаємодія дитини із природою – це прояв чогось нового, нетрадиційного та цікавого, покращується спілкування, якість навчання та стан здоров'я в учасників освітнього процесу. Зараз ми вже на завершенні роботи над проектом «Зелений клас», щоб учні мали можливість проводити заняття серед природи в більш зручних умовах.

Отже, результатом екологічного виховання є чітка сформована екологічна культура та добре розвинена екологічна свідомість молодого покоління. Тому, всі учні школи разом із вчителями знаходяться у постійному пошуку розв'язання екологічних задач, проєктів, долучаються до різноманітних екоакцій. Адже однією із найактуальніших проблем у сучасному світі є гармонійне поєднання людини з природою, а екологічне виховання підростаючого покоління повинно формуватися з раннього дитинства та впродовж всього життя.

Сухомлинський В. О. писав: «Природа є джерелом добра, її краса впливає на духовний світ людини тільки тоді коли юне серце облагороджується вищою людською красою – добром, правдою, людяністю, співчутливістю, непримиренністю до зла... Краса природи виховує витонченість почуттів, допомагає відчутти красу людини».

Список використаних джерел

1. Біологія. *Вікіпедія* : веб сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Біологія>
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». *Сухополов'янська громада* : веб сайт. URL: <https://shp-gromada.gov.ua/news/1587125341/>

Петровський О. М., к. істор. н., доцент,
директор,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної
освіти,*

Пекар С. М., директор,
Нечипорук Г. Л., керівник гуртків,
*Комунальний заклад позашкільної освіти
Козівський будинок дитячої та юнацької
творчості «Юність» Козівської ТГ*

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ГУРТКІВЦІВ В МЕЖАХ ОБ'ЄКТУ ПРИРОДО- ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ КОЗІВСЬКОГО ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ «ЛІСОВА ПІСНЯ»

Козівський дендрологічний парк «Лісова пісня» заснований у далекому 1960 році. Спочатку це була навчально-дослідна земельна ділянка, на якій працювали учні

нововідкритої школи селища цукровиків. Вчитель біології Поспелов Микола Васильович запропонував частину площі виділити під колекції дерев та кущів, щоб учні могли практично знайомитися з різноманітністю рослинного світу. Спочатку висаджували місцеві види дерев, а згодом видовий склад дендропарку поповнювався посадковим матеріалом з Гермаківського та Хоростківського дендропарків, Никітського ботанічного саду, дендрологічного парку «Софіївка». Багато зусиль доклали вчителі, учні школи для того, щоб поповнити колекцію рідкісних та декоративних видів дерев і кущів. Історично склалося так, що дендрологічна колекція сформувалася у північній частині парку в регулярному та ландшафтному стилях. На даний час на цій території парку зростають найстаріші дерева, деякі з них доросла людина не може охопити руками (верба біла, клен цукровий, тополя біла), інші досягли вікової межі і почали всихати (верба козяча, тополя чорна), а екзотичні види дерев (криптомерія японська, платан західний, магнолія кобус, сосна кедрова корейська, софора японська, деякі види ялин) не витримали конкуренції з місцевими видами. На сьогодні ця частина дендропарку сформована у регулярному стилі. Тут зростають бархат амурський, магнолія кобус, магнолія оберненояйцевидна, тополя біла, клен цукровий, модрина європейська, сосна лісова, горіх сірий, бундук канадський, маклюра оранжева, кипарисовик горіхоплідний, ялівець звичайний, сосна Банка, сосна гачкувата, багрянник японський, дуб черепитчастий, вяз шорсткий, липа серцелиста, гледичія колюча, бук лісовий, берека подільська, береза пухнаста, дуб північний, граб звичайний, тис ягідний, сосна кедрова сибірська, ліріодендрон тюльпановий, каркас західний, черемха звичайна. У підліску можна зустріти рододендрон жовтий, вовче лико, актинідію гостролисту, елеутерокок, аралію маньчжурську, крушину ламку, бузину чорну, горобинник горобинолистий, калину звичайну, дерен справжній, дерен білий, плющ звичайний, барвінок малий.

Особливо красива дана частина дендропарку весною, коли масово цвітуть першоцвіти, ранньоквітучі кущі та дерева. Масово зростає анемона лісова, ряст порожнистий, пшінка весняна, медунка лікарська, фіалка дивна. Досить поширеною тут стала така червонокнижна рослина як цибуля ведмежа (більш відома під народними назвами: левурда, черемша). Зростають тут, хоч і в малій кількості, шафран Гейфелів, підсніжник звичайний, сон великий, лілія лісова, білоцвіт весняний, скополія карніолійська, анемона жовтецева, переліска багаторічна, конвалія травнева, купина запашна, вороняче око звичайне.

Велика різноманітність рослинного світу на порівняно малій площі робить її дуже зручною для проведення навчальних та пізнавальних екскурсій, навчальних і практичних занять на відкритому повітрі, які часто практикують керівники гуртків Козівського БДЮТ «Юність», вчителі Козівського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 2 Козівської селищної ради, вихователі дошкільного закладу «Ромашка».

У південній частині парку довгий час (до кінця 1980-х років) функціонували навчально-дослідні земельні ділянки, але поступово і ця частина парку була відведена під дендрологічні колекції. Для зацікавлення відвідувачів створили окремі, характерні для парків, мініатюрні ансамблі: каскад озер із островом (на даний час озера висохли) та містками, альтанки, вольєр для тварин, міфічний грот Діани, Підземелля Персефони, скелі Перелесника, галявина нарцисів та інше. Також сформовано мальовничі пейзажі на фоні широких галявин та звивисті мережі доріжок, обсаджено алеї, розбито квітники і рабатки. У період 1990-их, двотисячних років малі архітектурні форми втратили свою колишню привабливість.

Додамо ще трішки інформації з історії сучасного закладу позашкільної освіти.

Дендрологічний парк місцевого значення «Лісова пісня» оголошений пам'яткою природи рішенням виконавчого комітету Тернопільської обласної ради від 28 грудня 1970 року №829 «Про затвердження пам'яток природи, що беруться під охорону держави». Відповідно до рішення виконавчого комітету Тернопільської обласної ради від 14 березня 1977 р. №131 «Про затвердження реєстру заповідних об'єктів та поліпшення заповідної справи в області» дендропарк переведений в категорію «парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення».

Згідно із рішенням Тернопільської обласної ради від 26 квітня 1996 р. №90 «Про внесення змін і доповнень до мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області та затвердження положення про порядок встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення в Тернопільській області» дендропарк затверджений як дендрологічний парк місцевого значення.

У 2021 році з ініціативи селищного голови Сергія Добалука проведено воду до середнього озера, здійснено санітарну чистку парку, встановлено вздовж доріжок вуличні ліхтарі на сонячних батареях. Закінчено виготовлення проекту з утримання та реконструкції дендрологічного парку місцевого значення «Лісова пісня» фахівцями відокремленого підрозділу НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут». У результаті виконаних робіт встановлено таксономічний склад дендрофлори парку, проаналізовано стан його насаджень та проведено їх оцінку з точки зору фітосанітарного, продуктивного та естетичного стану. Проведена таксаційна інвентаризація зелених насаджень Козівського дендропарку «Лісова пісня», якою зафіксовано тут 149 видів і форм дендрофлори.

У дендрологічному парку змонтовано водяний колодязь, заплановано реконструкцію фонтану. Буремні події сьогодення дещо сповільнили роботи в парку.

За останні роки дендрологічна колекція парку «Лісова пісня» поповнилася такими видами: катальпа бігніонієвидна, катальпа чудова, гінкго дволопатева, сосна кедрова корейська, вишня дрібнопильчаста (сакура), каштан їстівний, декоративні форми плакучої яблуні, павловнія (перспективна в умовах глобального потепління і як сировина для палива-біоетанолу), гіркокаштан червонолистий.

Ще у січні 1990 року на базі дендропарку відкрито позашкільний заклад, який отримав назву Козівський дитячий дендропарк «Лісова пісня», а з 2002 року заклад отримав назву – Козівський дитячий парк «Лісова пісня». На базі закладу працювали різноманітні гуртки еколого-натуралістичного, туристсько-краєзнавчого, художньо-естетичного напрямків (у 2021 році 36 груп, в яких навчалося 530 вихованців з містечка Козова та сільських шкіл, освітній процес здійснювало 14 педагогічних працівників).

У 2021 році на основі рішення сьомої сесії Тернопільської обласної ради восьмого скликання та Козівської селищної ради від 30 червня 2021 року №684 «Про реорганізацію шляхом злиття комунальних закладів Козівський дитячий парк «Лісова пісня» Козівської селищної ради та Будинок дитячої та юнацької творчості Козівської селищної ради» відбулося припинення згадуваних юридичних осіб і на їх матеріальній базі створено Комунальний заклад позашкільної освіти Козівський будинок дитячої та юнацької творчості «Юність» Козівської селищної ради, який є правонаступником прав та обов'язків вище згаданих закладів. Засновником закладу є Козівська селищна рада, уповноваженим органом управління є відділ освіти, культури, молоді та спорту Козівської селищної ради.

Комунальний заклад позашкільної освіти Козівський будинок дитячої та юнацької творчості «Юність» Козівської селищної ради спрямовує свою основну діяльність у

еколого-натуралістичному, науково-технічному, туристсько-краєзнавчому та художньо-естетичному напрямах на організацію змістовного дозвілля дітей та юнацтва Козівської ТГ.

Екологічна освіта і виховання дітей та підлітків на сучасному етапі – невід’ємна частина всієї системи освіти. Відвідуючи гуртки еколого-натуралістичного профілю вихованці закладу глибше оволодівають основами наук, які вивчають у школі, поповнюють та розширюють свої знання про природу, природні ресурси рідного краю, ознайомлюються з різними галузями екологічного виробництва, різноманітними професіями, беруть участь у науково-дослідній роботі.

Головною метою діяльності гуртків еколого-натуралістичного напрямку Козівського БДЮТ «Юність» початкового рівня є формування, розвиток та засвоєння системи знань з природознавства, країнознавства, основ біології, зоології, екології та опанування практичними вміннями та навичками, формування оцінних суджень про роль природи у житті людини, виховання гуманного та відповідального ставлення до живої природи, формування екологічної культури вихованців, активізація пізнавальної активності та розвиток творчих здібностей вихованців.

Провідною метою діяльності гуртків еколого-натуралістичного напрямку основного рівня є поглиблення, систематизація та удосконалення знань, практичних вмінь та навичок з природничих дисциплін, створення середовища для саморозвитку, самореалізації, соціалізації та професійного самовизначення вихованців.

За еколого-натуралістичним напрямом Козівського БДЮТ «Юність» функціонують такі гуртки:

- Берегиня - 2 групи;
- дивосвіт навколо нас - 1 група;
- екологічний дизайн - 2 групи;
- Екопізнайко - 1 група;
- ландшафтний дизайн – 1 група;
- лікарські рослини – 1 група;
- рослини-символи України - 2 групи;
- флористика - 1 група;
- юні друзі природи – 2 групи;
- юні лісівники-дендрологи – 1 група.

У гуртках навчаються 195 вихованців.

З метою широкого залучення дітей Козівської громади до роботи щодо вивчення та збереження різноманіття рослинного світу, формування екологічної свідомості, активної життєвої позиції, вміння сприймати себе невід’ємною частинкою природи, педагогічні працівники закладу позашкільної освіти використовують природну базу дендрологічного парку місцевого значення «Лісова пісня».

У дендропарку організовано навчально-пізнавальну екологічну стежку «Знай! Люби! Бережи!». Тут учні шкіл та гуртківці закладу вивчають природу рідного краю, ознайомлюються з різноманітними об’єктами та явищами природи, вчать визначати види дерев, кущів, трав’янистих рослин, проводять фенологічні спостереження, беруть участь у дослідницькій та практичній природоохоронній роботі, спостерігають за тваринами і птахами, вчать слухати природу, виявляти джерела згубної дії на природу та проводити заходи щодо їх усунення.

Екологічно-пізнавальна стежка проходить територією Козівського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів №2 Козівської селищної ради (100 м) та територією дендрологічного парку «Лісова пісня» (700 м). На маршруті екологічної стежки

передбачено 14 зупинок, з них – 3 на території школи і 11 на території дендропарку: зупинка 1 – наша рідна школа; зупинка 2 – галерея кімнатних рослин; зупинка 3 – автомобільна дорога; зупинка 4 – люди, оберігайте природу!; зупинка 5 – квітковий фонтан; зупинка 6 – куточок Мирослави; зупинка 7 – альпійська гірка; зупинка 8 – королева парків – магнолія; зупинка 9 – фруктовий сад; зупинка 10 – могутні буки; зупинка 11 – галявина нарцисів; зупинка 12 – туєва алея; зупинка 13 – грот Діани; зупинка 14 – тис ягідний.

Особливістю екологічної стежки Козівського дендропарку є велика насиченість видовими об'єктами, в тому числі малими архітектурними формами: грот Діани, скелі Перелесника, підземелля Персефони.

Оскільки видовий склад дендропарку налічує близько 150 видів дерев та кущів є можливість вивчати поширені та характерні для нашої місцевості рослини, а також рослини-екзоти, і ті, які занесені до Червоної книги України та Міжнародної Червоної книги.

Знайомство з рослинами поєднується із вивченням народознавчого матеріалу (використання рослин нашими предками в побуті, народних традиціях), фольклорного (пісні, казки, легенди про рослини та тварин).

Інформацію на практичні заняття керівники гуртків добирають так, щоб вона була цінна, корисна і повчальна і не перенасичувала увагу дітей. Під час екскурсій і занять використовують хвилини відпочинку та тиші, щоб діти могли вільно споглядати природу, послухати спів птахів, шелест листя.

Вихованці гуртків є активними учасниками щорічного місцевого огляд-конкурсу учнівських екологічних агітбригад «Земля – наш спільний дім». Під час виступу вони висвітлюють актуальні проблеми природи.

Весна! Пора року, яку більшість людей чекають з нетерпінням. І завжди радіємо, коли з-під землі починають виглядати первоцвіти.

Первоцвіти – дивовижні рослини, які пристосувались цвісти тоді, коли в лісі на деревах ще нема листя, і кожен теплий сонячний промінчик доходить до самої землі: підсніжник складчастий, підсніжник звичайний (білосніжний), сон-трава, шафран сітчастий, цибуля ведмежа, вовчі ягоди пахучі, тюльпан дібровний, проліски дволистий та сибірський, ряст Маршала, ряст порожнистий та ущільнений, горицвіт весняний, конвалія.

Збирання первоцвітів дуже шкодить природі рідного краю і цю інформацію ми обов'язково доводимо до школярів. Весняні квіти краще не чіпати: вони привабливіші у природному середовищі.

З метою збереження і охорони рослин в Козівському дендрологічному парку «Лісова пісня» створено куточок первоцвітів, серед них є квіти, які занесені до Червоної Книги України (підсніжник звичайний, шафран Гейфеля (крокус), цибуля ведмежа (черемша), білоцвітник весняний, гадюча цибулька, горицвіт весняний, сон великий, конвалія). Гуртківці нашого закладу залюбки доглядають за рослинами. Щовесни на території парку «Лісова пісня» проводяться цікаві екскурсії з метою відшукання, розпізнавання та вивчення первоцвітів.

Вихованці гуртків Козівського БДЮТ «Юність» є активними учасниками щорічної природоохоронної акції «Первоцвіт», метою якої є – привернути увагу громадськості до проблеми охорони ранньоквітучих лісових рослин і спрямувати зусилля учнів, молоді, пересічних громадян на практичні дії щодо захисту первоцвітів.

Гуртківці в рамках акції досліджують видову та чисельну різноманітність первоцвітів нашої місцевості. Також проводяться бесіди з молодшими школярами на

природоохоронну тематику, конкурси малюнків, майстер-класи з виготовлення первоцвітів, виготовлення листівок на захист збереження первоцвітів, закликають до збереження навколишнього середовища і первоцвітів зокрема.

Горицвіт весняний

Для відновлення природної рівноваги нашої планети необхідно кардинально змінити ціннісні орієнтири у свідомості людей в бік гуманізації, гармонізації процесів взаємодії у системі «природа-людина», тож йдеться про культуру сталого розвитку, екологічну культуру, основною метою якої є поєднання людини з природою засобами пізнання і розуміння. Особливого значення набуває підготовка високоосвіченої, екологічно грамотної молоді, спроможної сприяти процесам гармонізації життєдіяльності людини, виведення суспільства на терени економічної і екологічної стабільності.

Первоцвіт весняний

Анемона жовтецева

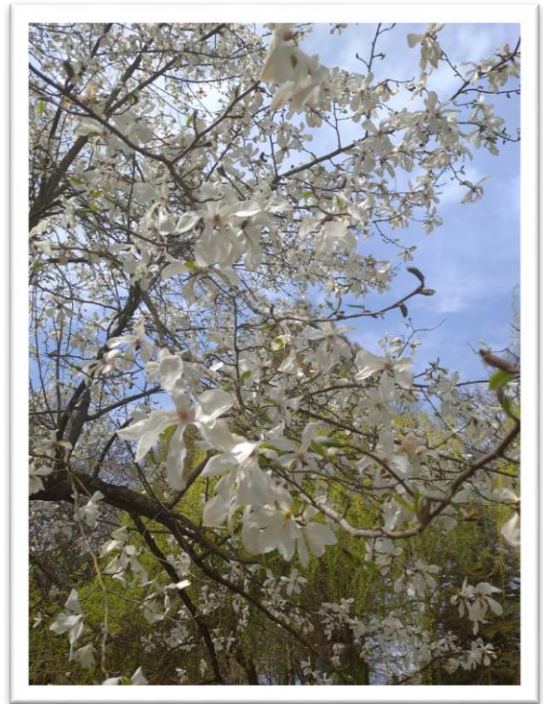

Скополія карніолійська

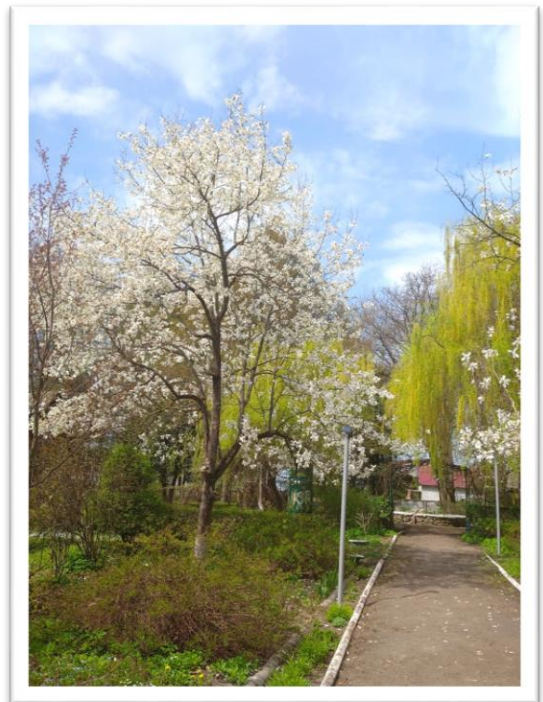
Форзиція європейська

Магнолія кобус

Середнє озеро дендропарку

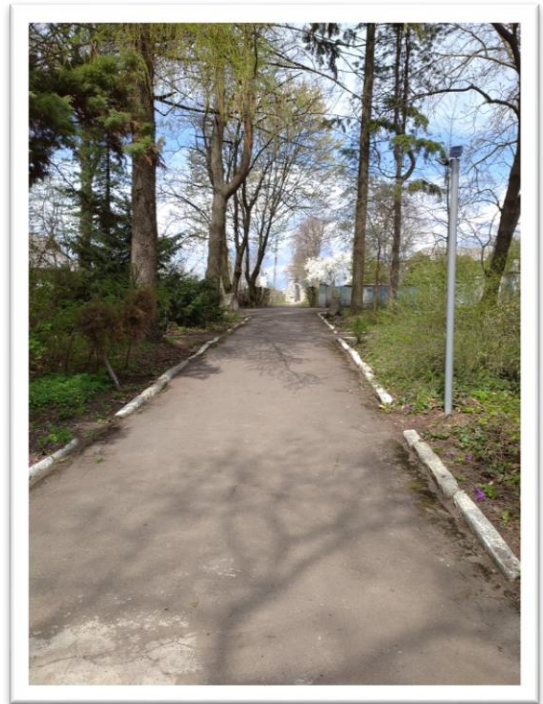

Квітучі магнолії на алеї Дружби

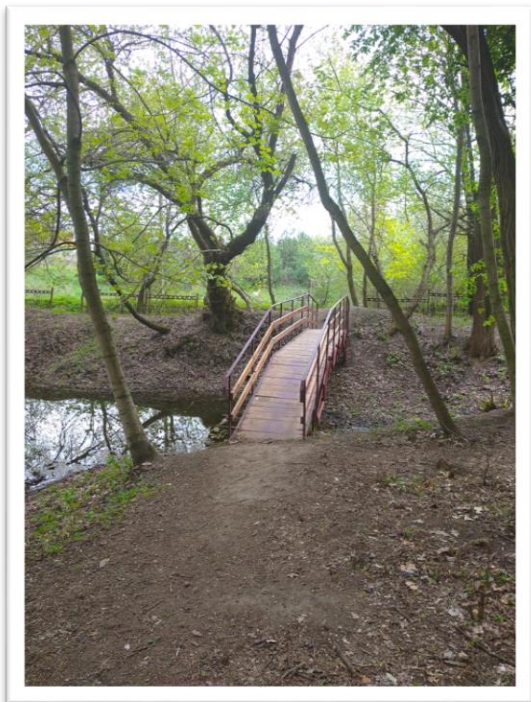

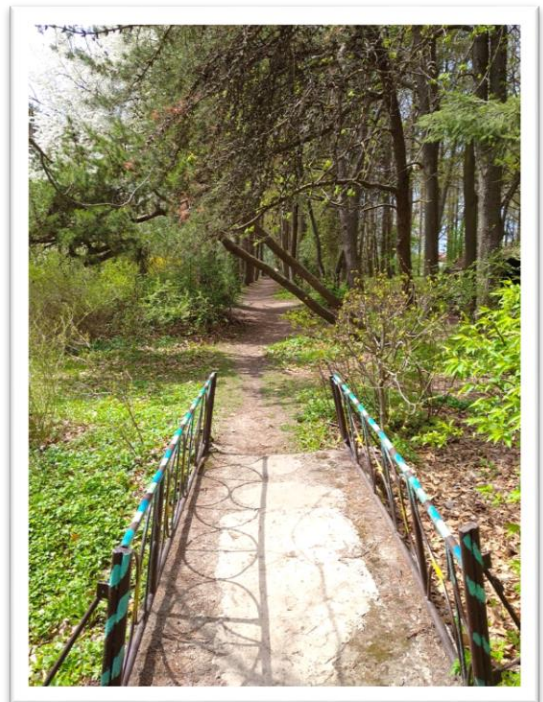
Ялівець звичайний

Алея Миру

Місток кохання

Місток Казок

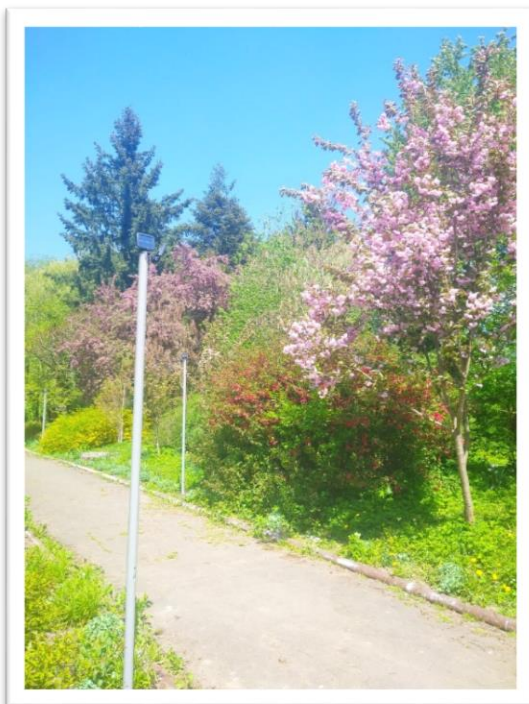

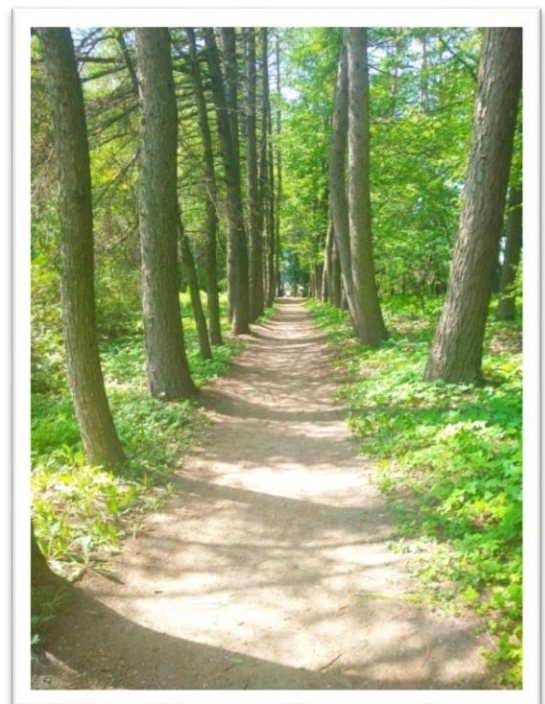
Грот Діани

Скелі Перелесника

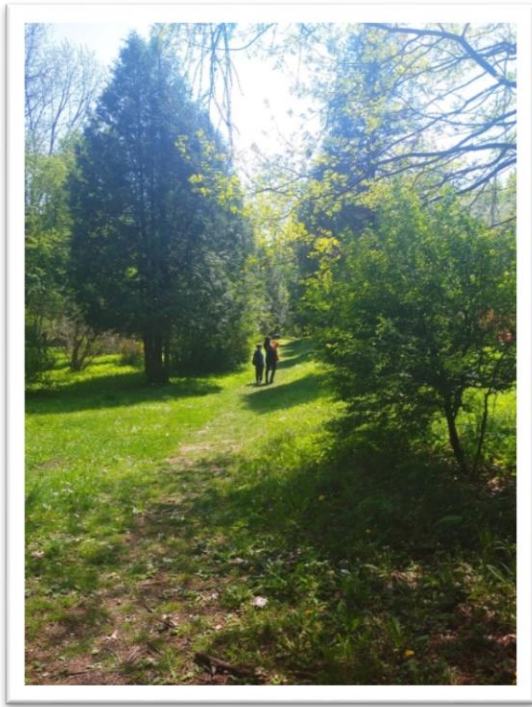

Квітучі Сакури на алеї Дружби

Андрієва алея (модрина європейська)

Туєва алея

Айва японська (Хеномелес)

Сєрова Г. В., к. пед. н., старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти,

Інститут педагогіки НАПН України

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТНОСТІ ГРОМАДЯН ЯК ВИМОГА ЧАСУ

***Анотація.** Формування екологічної компетентності – важливе завдання базової середньої освіти в умовах посилення соціально-економічної та гуманітарної кризи внаслідок збройного зіткнення. Екологічна компетентність згідно Державного стандарту передбачає усвідомлення учнем екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи та дотримання правил поведінки, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства. Для досягнення очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів щодо опанування відповідними знаннями, вміннями й навичками визначено підходи до змістової та діяльнісної інтеграції у навчанні учнів на базовому рівні середньої освіти, запропоновано оптимальну структуру та формат подання експериментальних інноваційних навчально-методичних матеріалів.*

***Ключові слова:** освіта для сталого розвитку, екологічна компетентність, діяльнісний підхід, онлайн посібник.*

Відносини з природою – надважливий аспект загальної безпеки і виживання людства. Щоб зупинити катастрофічні втрати природи і забезпечити збереження глобальних екосистем, потрібні невідкладні та безпрецедентні за своїми масштабами заходи. У 2015 р. більшість країн світу висловили свою прихильність і підтримку Глобальних цілей сталого розвитку. Це загальний заклик до дій, спрямованих на те, щоб

покінчити з бідністю, захистити планету і забезпечити мир і процвітання для всіх людей у світі. Вони містять чіткі орієнтири та цільові показники, які всі країни мають запровадити відповідно до власних пріоритетів і екологічних проблем світу загалом. Серед найбільш загрозливих: деградація планети, зміни клімату, вичерпання невідновлюваних природних ресурсів/війна за ресурси, продовольча безпека. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального руху із забезпечення сталого розвитку і започаткувала інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку (ЦСР) для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року [1]. Війна проти України, розпочата російською федерацією, призвела до страшних соціальних і гуманітарних проблем, катастрофічної руйнації довкілля. Це стало цивілізаційним викликом, який потребує зміни світоглядних і мотиваційних установок, об'єднання громадян, титанічних колективних та індивідуальних зусиль.

У подоланні окреслених проблем освіті належить ключова роль. Намагання змінити ситуацію полягає в тому, щоб надати людям знання та навички щодо сталого розвитку, роблячи їх більш компетентними та впевненими, водночас збільшуючи їхні можливості вести здоровий та продуктивний спосіб життя в гармонії з природою та з турботою про соціальні цінності й культурне розмаїття.

Розроблена ЄЕК ООН Стратегія освіти для сталого розвитку має на меті охоплення всіх форм освітніх систем і всі рівні – від початкової до вищої, включаючи професійне навчання та навчання дорослих. Це передбачає введення ключових питань сталого розвитку в процес навчання і виховання, таких як подолання бідності, громадянство, мир, етика, відповідальність у локальному та глобальному контексті, демократія та управління, правосуддя, безпека, права людини, здоров'я, гендерна рівність, культурне різноманіття, сільська місцевість, розвиток міст, економіка, моделі виробництва та споживання, корпоративна відповідальність, охорона довкілля, управління природними ресурсами та біологічне і ландшафтне різноманіття [2]. Визначені питання – важлива частина змісту громадянської освіти, що вимагає включення у різні предмети відповідного навчального матеріалу і видів діяльності учнів та створення відповідних дидактичних матеріалів.

Системна трансформація освітнього процесу на всіх рівнях в рамках стратегії Нової української школи [3], яка триває з 2018 року, передбачає докорінні зміни в змісті та методології навчання, діяльності закладів освіти. У процесі реформування змісту загальної середньої освіти засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів стало запровадження в освітні програми наскрізних змістових ліній, зокрема «екологічна безпека і сталий розвиток» [4]. У Державному стандарті базової середньої освіти серед визначених 11 ключових (наскрізних) компетентностей учнів, які мають формуватися засобами усіх навчальних предметів і предметних циклів – екологічна компетентність, «що передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства» [5]. Для досягнення очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів щодо опанування цими складними темами в рамках нашого дослідження було визначено підходи до змістової та діяльнісної інтеграції у процесі навчання учнів закладів базової середньої освіти. Це стало основою для розроблення науково-методичного забезпечення занять з проблематики зміни клімату і сталого розвитку.

Визначено, що створення міжпредметних онлайн посібників на засадах компетентнісного та діяльнісного підходів, які б вміщували матеріали як для вчителів, так

і для учнів, може стати ефективним способом формування екологічної компетентності школярів. На цих підходах розроблені дидактичні матеріали (автори Олена Пометун, Галина Серова) за тематикою: основи сталого споживання; зміна клімату і наслідки кліматичних змін; екомаркування; сталий розвиток і енергозбереження. Запропонована певна структура навчальних матеріалів/комплектів, яка складалася з методичних розробок для вчителів та дидактичних матеріалів для активної діяльності учні, поданих у вигляді онлайн посібника. Формат розроблених навчальних комплектів є інноваційним як за змістовим, так і за організаційним компонентом. Вони можуть використовуватись як повністю в онлайн навчанні, так і в офлайн варіанті організації освітнього процесу із застосуванням ІТ технологій [6].

У дидактичних матеріалах для вчителя пропонуються комп'ютерні презентації, ігри, відео, роздавальні матеріали, які забезпечують можливість проведення учнями самостійних дослідів, мотивують та надають учням можливість змінити свою поведінку, вжити заходів для сталого розвитку. Методичні матеріали для вчителя містять детальний опис організації пізнавальної діяльності учнів на уроці. Добір завдань для учнів забезпечує інтерактивні форми навчання, особистісний підхід, актуалізацію та внутрішнє сприйняття учнями цілей навчання.

Аналіз результатів навчання за розробленими матеріалами засвідчив не лише зростання поінформованості учнів і вчителів, а й зміни в їхній поведінці споживачів, збільшення уваги до екологічних аспектів щоденного життя. Запропонований методичний інструментарій, заснований на співпраці, активній участі дитини та її батьків у навчанні, сприяв певним зрушенням у щоденних звичках, причому як дітей, так і дорослих.

Апробація експериментальних матеріалів та схвалення їх вчителями освітніх закладів різних регіонів України підтверджують необхідність подальших досліджень щодо змістового наповнення і методичного забезпечення процесу формування екологічної компетентності, особливо дорослих.

Список використаних джерел

1. Цілі сталого розвитку: Україна. Завдання та індикатори 2017. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/sustainable-development-goals--targets-and-indicators.html>
2. Стратегія Освіти для сталого розвитку. URL : <https://unesco.org/esd-strategy>
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Рішення колегії МОН від 27.10.2016. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Методичні рекомендації з викладання предметів на 2019/2020 навчальний рік. URL : <https://osvitoria.media/news/u-mon-nadaly-rekomendatsiyi-z-vykladannya-predmetiv/>
5. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
6. Навчально-методичний ресурс для педагогічних працівників з реалізації наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток». URL: <http://www.e-comon.org.ua>

Черняк В. М., д-р біол. н., професор,
в. о. завідувача кафедри змісту і методик
навчальних предметів,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної
освіти,*

Брич В. Я., д-р економ. н., професор,
директор навчально-наукового інституту
інноватики, природокористування та
інфраструктури, академік Академії
економічних наук,
*Західноукраїнський національний
університет,*

Бонюк З. Г., к. біол. н., провідний біолог,
старший науковий співробітник,
*Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка,*

Смерека Г. І., методист кафедри змісту і
методик навчальних предметів,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

РОЛЬ БІОСТАЦІОНАРУ ТОКІППО У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ ПРИ СТВОРЕННІ МОНОСАДУ ТАВОЛГ

Анотація: *З врахуванням біологічних, екологічних та декоративних властивостей видів роду *Spiraea L.* наведено результати комплексного аналізу видового, гібридного, формового різноманіття та його участь в садово-парковому господарстві.*

Ключові слова: *рід *Spiraea L.*, вид, гібрид, форма, інтродукція, адаптація, біолого-екологічні особливості, вегетативне та насіннєве розмноження.*

Рід Таволга (*Spiraea L.*) родини Rosaceae Juss. налічує близько 100 видів листопадних чагарників, причому більшість видів мають численні форми. Вони поширені в помірному та субтропічному кліматі Північної півкулі. Вивченню видів цього роду рослин присвячено багато наукових робіт, із яких випливає, що таволги мають високу фітонцидність, газостійкі, лікарські, але основна їх цінність – це висока декоративність і стійкість в умовах урбанізованого середовища [2].

Уперше рід таволги (*Spiraea L.*) був описаний К. Ліннеєм у 1753р. Для родової назви було використано слово грецького походження "speiraia", що значить **віночок**. Автор роду К. Лінней описав шість видів таволги.

В Україні в озелененні переважно використовують інтродуковані види, адже в природних умовах України зростають 7 видів, з них два ендеміки. Два види *S. polonica* Blocki. і *S. rikoviensis* Bess. – рідкісні.

Таволги – листопадні кущі висотою від 0,2 до 3,5 – 4м. Листки почергові, прості, округлі, ланцетні, еліптичні, зубчасті, рідше цілокраї, на верхівці лопатеві, без прилистків. Квітки двостатеві, зібрані в прості або складні суцвіття: зонтики, щитки чи волоті. Чашечка неопадна, із п'ятьма коротко трикутними листочками; пелюсток п'ять – білого, рожевого або червоного кольорів, які чергуються з чашолистками і прикріплені до країв квітколожа. Тичинок 15-30; маточок п'ять (іноді три або вісім) вільних чи зрослих при основі; зав'язі з кількома анатропними насінними зачатками; стовпчики маточок верхівкові або виходять зі спинки плодолистків. Плід – багатонасінна листянка, розкривається по внутрішньому шву. Насінини веретеноподібні, дрібні, анемофільні, інколи із крилоподібними придатками, що збільшують парусність дозрівають з середини літа до осені. Білоквіткові спіреї цвітуть в першу половину літа, а рожево- і червоно-

квіткові – у другу половину літа і восени. Розмножуються насінням, кореневими відростками, порослю від пня. Використовують їх для закріплення ґрунту.

За порою цвітіння є весняноквітучі і літньоквітучі. Весняноквітучі: відрізняються не тільки раннім цвітінням, а й тим, що для них характерні квіти різних відтінків виключно білого кольору, що розпускаються на минулорічних пагонах. Для цих спірей характерне сильне кущення. Літньоквітучі: це види, у яких суцвіття утворюються на кінцях молодих пагонах і у яких старі минулорічні пагони всихають. У першу чергу дані види представлені спіреєю японською.

Для декоративного садівництва значення таволг дуже велике, їх можна використовувати в різних типах садово-паркових композицій: у композиційних елементах ландшафту (солітери, групи, міксбордери, бордюри, алеї, кам'янисті гірки); у живоплотах різної висоти (природної флори, стрижені); на узліссях, територіях житлових, промислових підприємств, автошляхах, ґрунтозахисні, на схилах; оскільки вони довговічні, зимостійкі, високодекоративні, різняться за часом і за тривалістю цвітіння, забарвленням і формою суцвіть, кольором в літньо-осінній період.

Рід Таволга представлений найповніше у колекції Ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка - 121 таксоном [2; 3].

У 2018 році на площі 3,0 га у Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти був закладений біостаніонар, який слугує базою для проведення навчальних і виробничих практик, наукових досліджень науково-педагогічними працівниками, науковцями, методистами, вчителями, студентами, магістрами, учнями.

У 2021 році на площі 0,3 га було закладено сад таволг, який складався з 13 видів, 8 форм і 2 сортів. Встановивши наукові зв'язки із ботанічним садом ім. акад. О. В. Фоміна м. Києва в особі Бонюк Зінаїдою Григорівною – кандидатом біологічних наук, старшим науковим співробітником ми проводили розмноження таволг методами зеленого живцювання, кореневими відростками, порослю від пня, насінням.

За результатами інвентаризації таволг на біостаніонарі ТОКІППО у травні 2022 року виявлено – 12 видів, 3 гібриди, 7 форм і 2 сорти. За оцінками науковців всі види є перспективними для використання в зеленому будівництві [4].

Особливу увагу хотілося б приділити саду таволг на якому згідно розробленого проєкту Черняком В. М. у 2021 р. були посаджені моногрупи по два-чотири-п'ять рослин видів, зокрема: таволга норвежська 'Grefsheim' – *Spiraea x cinerea* 'Grefsheim', таволга японська 'Goldflame' – *Spiraea japonica* L.fil. 'Goldflame', таволга японська 'Golden Elf' – *Spiraea japonica* L.fil. 'Golden Elf', таволга карликова – *Spiraea x pumilionum* Zab., таволга повстиста – *Spiraea tomentosa* L., таволга уссурійська – *Spiraea ussuriensis* Pojark., таволга японська 'Crispa' – *Spiraea japonica* L.fil. 'Crispa', таволга ферганська – *Spiraea ferganensis* Pojark., таволга польська – *Spiraea polonica* Blocki.. На цій території були посаджені інші види декоративних кущів: форзиція європейська – *Forsythia europaea* Ded.et Bald., керія японська (L.) DC. 'Pleniflora' – *Kerria japonica* (L.) DC. 'Pleniflora', а також групові посадки із східної сторони моно саду 8 шт. туя західна 'Смарагд' – *Thuja occidentalis* L. 'Smaragd'.

Найближчим часом колекція буде розширена. В даний час сад таволг є об'єктом наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Біостаніонар Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти: словник-довідник / Черняк В. М., Петровський О. М., Вітенко І. М., Яценко Д. С., Кучер Л. А., Смерека Г. І. Тернопіль: Тайп, 2021. 67 с.

2. Бонюк З. Г. Таволги (*Spiraea L.*): монографія / З. Г. Бонюк. К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. 248с.

3. Кохно М. А. Каталог дендрофлори України. Київ. Фітосоціоцентр, 2001. 72с.

4. Черняк В. М., Левандовська С. М. Біостаціонар Білоцерківського національного аграрного університету: словник-довідник. Тернопіль: Тайп, 2018. 76с.

Черняк В. М., д-р біол. н., професор,
в. о. завідувача кафедри змісту і методик
навчальних предметів,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної
освіти,*

Стефина В. Г., директор,
*Позашкільний навчальний заклад «Скала –
Подільський дитячий парк» Скала –
Подільської територіальної громади
Чортківського району Тернопільської області*

ЕКСКУРСІЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ СТЕЖИНОЮ СКАЛА – ПОДІЛЬСЬКОГО ПАРКУ «ТОРКАТИСЯ КРАСИ МОЖНА ТІЛЬКИ СЕРЦЕМ!»

***Анотація.** У статті описана коротка історія Скала-Подільського парку – пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, висвітлена проблема вивчення та збереження первоцвітів місцевого парку.*

Розглянута роль екологічної стежки для пізнавальної та просвітницької роботи.

***Ключові слова:** екологічна стежка, первоцвіти, інтродукція, рослини ефемероїди.*

Пам'ятка садово-паркового мистецтва «Скала – Подільський парк» – це чарівний куточок подільського краю. Він багатий своїм історичним минулим та видовим різноманіттям рослин. Особливу увагу привертають до себе дуби-велетні, алея старих лип, рослини-ефемероїди та рідкісні представники флори.

У весняному, смарагдовому, мальовничому парку, що розкинувся на 27 гектарах, збереглося понад сотню видів різноманітних дерев і чагарників.

З метою вивчення та збереження унікальних рослин на території скалецького парку закладена екологічна стежка. Це чудова інтерактивна форма не тільки природоохоронної роботи, а й відпочинку.

На фоні воєнних дій, від яких потерпає нині наша країна, інші проблеми здаються мізерними. Але не потрібно забувати й про екологічні проблеми. Винищення первоцвітів та інших рідкісних рослин – одна з найгостріших екологічних проблем сьогодення. Тож зараз ми повинні зберігати в першу чергу людські життя, але не забувати також про життя рослин, адже вони є одним із важливих ланок екологічного ланцюга.

Відпочинок біля старої липи

На екостежці

Задля збереження флори нашого парку ми щорічно проводимо різноманітні акції та екскурсії природничого напрямку, порушуючи нагальні питання екологічних проблем. Вже кілька років поспіль виникають перешкоди через які донесення інформації до населення стає все складнішим. Цього року такою перешкодою стала війна, але ми не зупинилися. Проводимо екскурсії, популяризуючи історію нашого парку, а також його рослинний світ і формуємо розуміння, чому потрібно берегти флору та фауну рідного містечка, своєї країни та цілої планети.

Скалецький парк є також осередком рослин-первоцвітів.

Для того щоб збільшити чисельність провісників весни, ми періодично проводимо інтродукцію рослин. Кілька років тому, в рамках акції «Первоцвіти просять захисту» було висаджено алею первоцвітів. На початку весни, коли дерева не вкрилися листям, не піднялися густі трави, розцвітає провісник весни, відважний воїн, що першим пробивається до сонця крізь снігове покривало, аби привітати красуню-Весну. Проте цих гарних рослин стало обмаль. Смілива, зворушливо-ніжна квітка, яка витримує морози і заметілі, безсила перед людською бездумністю.

Підсніжник звичайний *Galanthus nivalis*. *L* Родина амарилісових.

Підсніжник звичайний

Анемона

Над двома зеленими листочками на тонкому стебельці піднімається ніжна чудова квітка. Молоді листочки згорнені в трубочку, на верхівці утворюють вістря, що проходить крізь ґрунт, торішнє листя, сніг. Квітка має три зовнішні пелюстки обернено яйцевидні, до 20 мм завдовжки, три внутрішні, коротші із серцевидною виїмкою і зеленою плямою по краю. Квітконіжка спрямована вгору. Тичинок шість, маточка одна, стовпчик нитчастий, приймочка маленька, зав'язь верхня. Вид нечисленний, підлягає охороні. На території парку зустрічаються тільки на узбіччі центральної алеї.

Засаджено велику площу парку ведмежою цибулею (черемшою).

Шафран Гейфелів

Медунка

Цибуля медвежа (черемша) *Allium ursinum L.*

Назва цибулі походить від латинського «алісум»-ароматний. На відміну від інших видів цибуля ведмежа має ланцетну пластинку, яка звужується в черешок. Цвіте в квітні-травні білими запашними квітами, зібраними в верхівкове суцвіття. Харчова і лікарська рослина. Листки в свіжому вигляді використовуються на салати. Відомо до 600 видів. Численність популяції цибулі ведмежої скорочується в результаті збирання рослини, як лікарської та харчової сировини.

Ще не розтанув сніг, а в затишних місцях із прогрітої сонцем землі показуються верхівки красивих фіолетових квітів, які, розкриваючись, оголюють яскраві оранжеві тичинки.

Шафран Гейфелів *Crocus heuffelianus Herb. Родина - півникові*

Розмножується бульбоцибулинами та насінням. Зацвітає на 4-5-ий рік. На території парку зустрічається зрідка, місця, де він росте взяті під охорону. Крім того, що рослина декоративна, вона ще й лікарська. А окремі види шафранів використовують в кулінарії як стійкий жовтий барвник.

До інтродукції цих первоцвітів було залучено, окрім колективу та гуртківців закладу, ще й жителів та гостей нашого містечка.

Найбільш чисельними серед ранньоквітучих видів рослин є ряст ущільнений, анемона жовтицева, фіалка запашна.

Великі ділянки території скалецького парку вкриваються білим та жовтим килимами, коли цвіте анемона. Цвітіння триває протягом місяця. Не встигають облетіти пелюстки, як утворюються дрібненькі плоди.

Анемона дібровна *Anemone nemorosa. Родина – жовтецеві*

Має довге підземне кореневище, темно-зеленуваті, пальчасто-роздільні листки. Квітки поодинокі, з білими або рожевуватими з нижнього боку листочками оцвітини. Плоди – багатогорішки, з короткими носиками. Цвіте у квітні – травні.

Квіти анемони закриваються на ніч і перед дощем – це засіб захисту пилку від вологи. Розмножується кореневищами і насінням. Цвітіння настає на 10-12 рік після висівання насіння.

Окрім гарно квітучих ефемероїдів, які є прикрасою парку навесні, тут зростають червонокнижні види, такі як щитолісник звичайний і рястка Буше.

Прикрасою входу в парк є галявина нарцисів, висаджена працівниками та їх вихованцями поряд із закладом. Окремі цибулини квітів були привезені із заповідного масиву «Долина нарцисів», що на Закарпатті.

Беру нектар з анемони

Як гарно у весняному парку

Родзинкою екскурсії є стара липа. Дереву-довгожителю вже понад п'ятсот шістдесят років. Вона виросла задовго до закладення парку на території, що була окраїною лісу, і лише потім відійшла до складу садово-паркового комплексу Голуховських. Як годиться дереву такого поважного віку, липа оповита чисельними легендами й таємницями.

Перші провісники весни

Обов'язок кожної людини – зберегти і примножити зелене вбрання нашого містечка, зробити парк природним музеєм краси, джерелом здоров'я, справжнім храмом екзотичної флори.

Ми, в свою чергу, поринувши в чарівний світ природи, не залишимося осторонь, а будемо бережно відноситися до всього того, що живе, росте і радує нас своєю красою!

Список використаних джерел

1. Природно-заповідний фонд України (дата завершення: 06.04.2020)
2. Екологія в закладах освіти. Вербицький В. В., Київ, 2013.
3. Збереження різноманіття України: Друга національна доповідь. К.: Хімджест, 2003.
4. Збереження і моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття в Україні. К., НЕНЦ, 2000.
5. Особливості режимів освітлення, температури та вологості у кроновому та підкроновому просторі деревних рослин / О. М. Горелов, О. О. Горелов. Інтродукція рослин. 2009. № 1. С. 34–37. Бібліогр.: 7 назв. – укр.
6. Черняк В. М., Синиця Г. Б. Рідкісні та зникаючі рослини Тернопільщини з Червоної книги України. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008.
7. Черняк В. М., Синиця Г. Б., П'ятківський І. О. Унікальні перлини природи Тернопільщини. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014.

Шайнюк Ю Ч., заступник директора з питань моніторингу якості освіти та зовнішнього незалежного оцінювання,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЛЬТИПРЕДМЕТНИЙ ТЕСТ

24 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти» № 2157-IX, відповідно до якого вступ до закладів вищої освіти у 2022 році відбуватиметься в особливому порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки без дотримання вимог Закону України «Про вищу освіту». Міністерство освіти і науки України затвердило Порядок проведення у 2022 році національного мультипредметного тестування (НМТ).

Українським та регіональними центрами оцінювання якості освіти завершено формування бази даних учасників ЗНО 2022 року, яку буде використано для формування бази даних потенційних учасників НМТ. Для кожного учасника, інформацію про якого внесено до бази даних УЦОЯО, згенеровано номер та PIN-код сертифіката для доступу до персональної інформаційної сторінки (інформація про стан реєстрації випускників Вашого закладу освіти, номери та PIN-коди сертифікатів – у вкладці «Інформація про результати реєстрації»).

Випускники, які створили реєстраційні картки, отримали Сертифікати ЗНО, номери та PIN-коди сертифікатів для доступу до персональних інформаційних сторінок, ще не є учасниками НМТ. Для участі в тестуванні вони у другій половині травня (з 20 травня до 10 червня) обов'язково мають підтвердити на своїх інформаційних сторінках бажання проходити НМТ.

Міністерство освіти і науки затвердило Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році.

Через воєнні дії в Україні цього року скасовано проведення традиційних вступних випробувань до закладів вищої освіти, відповідно втратили чинність накази, що регламентують проведення ЗНО та ЄВІ/ЄФВВ.

Про деякі особливості вступної кампанії у 2022 році

Вступні випробування на бакалаврат

Для вступу на перший курс для здобуття ступеня бакалавра (магістра з медичних та ветеринарних спеціальностей) будуть використовувати результати національного мультипредметного тесту (НМТ).

НМТ – комп’ютерний онлайн-тест, що складатиметься з трьох блоків: українська мова, математика та історія України. Тестування не можна буде пройти вдома, адже воно відбуватиметься в спеціальних тимчасових екзаменаційних центрах (приміщеннях шкіл, університетів), створених у населених пунктах України (за погодженням з органами державної влади), а також у деяких країнах Європи. Перелік країн і міст, де можна буде пройти НМТ, невдовзі з’явиться на нашому сайті.

Передбачено проведення **трьох сесій НМТ**: основної – друга половина липня, серпень, додаткової – серпень, спеціальної – вересень. Переважна більшість учасників НМТ братиме участь в основній сесії тестування, а ті, хто не матимуть змоги прибути до тимчасових екзаменаційних центрів під час основної сесії, зможуть пройти тестування під час додаткової або спеціальної.

Тест міститиме **по 20 завдань з кожного блоку**, виконати які потрібно за **120 хвилин**. Після завершення виконання всіх завдань НМТ учасник отримає кількість тестових балів за кожний блок. Для конкурсного відбору будуть використовувати результати виконання кожного блоку, переведені у шкалу 100–200 балів. Таблиці переведення тестових балів у шкалу 100–200 подано у додатку 6 до Порядку. Так, аби отримати 100 балів, достатньо набрати хоча б по одному тестовому балу за виконання кожного блоку. Максимальна кількість балів за кожний блок (по 35 з української мови та історії України, 30 з математики) відповідатиме 200 балам за шкалою 100–200. Отже, одразу після тестування учасник знатиме не тільки кількість набраних ним тестових балів, але й зорієнтується в тому, якими є його результати для вступу.

До результатів кожного блоку НМТ буде застосовано **ваговий коефіцієнт** відповідно до спеціальності, на яку абітурієнт вступає. Для вступу на інженерні спеціальності більшої ваги набуватиме результат з математики, на гуманітарні – з історії України. Вагові коефіцієнти оцінок із предметів національного мультипредметного тесту наведено в додатку 4 до Порядку. Фактично вступник може краще спланувати стратегію виконання завдань, адже заздалегідь оприлюднені коефіцієнти дають змогу визначити, результати якого блоку є визначальними для вступу на ту чи іншу спеціальність.

Для вступу також можна буде використовувати **результати ЗНО 2019–2021 років**.

Вступні випробування до магістратури

Як і ЗНО, через воєнні дії в Україні традиційні вступні випробування до магістратури (ЄВІ/ЄФВВ) скасовано.

Натомість майбутні магістри проходилимуть **магістерський комплексний тест (МКТ)** для вступу за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право» і **магістерський тест навчальної компетентності (МТНК)** для вступу за спеціальностями галузей знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», 06 «Журналістика», 07 «Управління та адміністрування», 28 «Публічне управління та адміністрування», 29 «Міжнародні відносини» (крім спеціальності 293 «Міжнародне право»).

МКТ, МТНК – комп’ютерні онлайн-тести, що відбуватимуться в спеціальних тимчасових екзаменаційних центрах (як і НМТ), створених у населених пунктах України

(за погодженням з органами державної влади), а також у деяких країнах Європи. Перелік країн і міст, де можна буде пройти НМТ, невдовзі з'явиться на нашому сайті.

МКТ міститиме два блоки завдань: іноземна мова (англійська, німецька, французька або іспанська за вибором вступника) та право. Тестові завдання з іноземних мов МКТ укладають відповідно до Програми ЄВІ, тестові завдання з права укладають відповідно до Програми предметного тесту з права та міжнародного права.

МТНК міститиме завдання, спрямовані на визначення загальної навчальної компетентності вступника. Їх укладають відповідно до Програми ТЗНК.

Зареєструватися для проходження МТНК та МКТ потенційні магістри зможуть з **27 червня до 18 липня включно**, звернувшись до приймальної комісії закладу вищої освіти.

Тестування будуть проведені в основну, додаткову та спеціально організовану сесії.

- основна – з **10 серпня до 17 серпня**;
- додаткова – з **07 вересня до 10 вересня**;
- спеціально організована – **вересень – жовтень** (терміни буде визначено пізніше).

Список використаних джерел

1. Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/vstupna-kampaniya-2022-vyznachenno-poryadok-pryjomu-do-zakladiv-vyshhoyi-osvity/#more-25939>

2. Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/nmt-poryadok-provedennya-u-2022-rotsi/>

3. Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/nmt-kalendar-provedennya2/#more-26085>

СЕКЦІЯ 6. ТУРБОТА ПРО ЗДОРОВ'Я – ВАЖЛИВА ЖИТТЄВА ЦІННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Боднар О. Ю., вчитель біології та основ здоров'я,

Навчально-виховний комплекс

«Загальноосвітня школа І-ІІІ ст.-дошкільний навчальний заклад с. Великі Гаї» Великогаївської сільської ради Тернопільської області

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ УМІНЬ ТА НАВИЧОК ТУРБОТИ ПРО ВЛАСНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ЕКОЛОГІЮ В ЦІЛОМУ

***Анотація.** Кожна людина на землі повинна народжуватися здоровою, жити в злагоді та любові в сім'ї, родині, державі, підтримувати та оберігати здоров'я рідних і близьких, думати про майбутнє, бути готовою передати дітям набуті вікові знання, мудрі закони вічного єднання душі й тіла. Що ж все-таки означає «бути здоровим»?*

***Ключові слова:** екологія, спосіб життя, здоров'я.*

Здоров'я завжди займало належне місце серед освітніх проблем, оскільки одним із завдань педагогіки є виховання здорового, працездатного покоління. Стан здоров'я сучасної людини залежить не тільки від зовнішніх умов, але й від власного ставлення до нього. Зрозуміло, що вироблення такого ставлення – найважливіша умова оздоровлення суспільства. І починати варто зі школи, оскільки саме вона – єдиний інститут, через який

проходить все населення країни. Тому роль школи у збереженні й зміцненні здоров'я повинна стати провідною.

Однак, щоб стати володарем свого здоров'я, слід знати, що таке здоров'я і що саме забезпечує нормальний процес життєдіяльності. Тільки у такому разі можна навчитися керувати своїм здоров'ям. Школа ставить за мету виховати різнобічно розвинену, здорову, гармонійну особистість, здатну творчо діяти в соціальних перетвореннях суспільства, здатну і готову до інтелектуальної праці, навчену зберігати та зміцнювати власне здоров'я.

Ми маємо за основну задачу сприяти фізичному й моральному оздоровленню дітей та підлітків, підтримувати наявний рівень здоров'я, забезпечувати профілактику шкідливих звичок і безпеку життєдіяльності, виховувати культуру та екологію здоров'я.

Майбутнє учня школи здоров'я бути частиною суспільства, яке орієнтується на загальнолюдські цінності; прагне досягти високого рівня інтелектуальності, моральної, духовної, фізичної культури; зазнає потреби у здоровому способі життя; усвідомлює себе частиною природи, прагне до її збереження, шанує себе; усвідомлює свою цінність, цінність свого здоров'я; здатний правильно прийняти рішення у ситуації морального вибору та нести відповідальність перед собою та суспільством за збереження власного здоров'я, здоров'я нації.

Неможливо не виділити і екологічне виховання учнів, це питання є дуже важливим та завжди актуальним. Тому екологічне виховання передбачає розкриття сутності світу природи – середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні та цілісності, чистоти, гармонії в природі. Це передбачає уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. Естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності.

Екологічне виховання здійснюється на всіх етапах навчання у школі, на кожному з яких ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з огляду на вікові особливості школярів, а також і є задіяна система охорони природи.

Охорона природи – це система науково обґрунтованих заходів, спрямованих на збереження, раціональне використання і відтворення природних багатств країни. Турбота про охорону природи – насамперед піклування про людину, про її цікаве, змістовне життя, повноцінний відпочинок.

Від успішного здійснення екологічної освіти, формування нового екологічного мислення великою мірою залежить майбутній стан природного середовища.

Свідоме й бережливе ставлення до природи маємо формувати з дитинства у сім'ї та школі, за умови активного формування екологічної культури та накопичення систематичних знань у цій галузі. Екологічне навчання і виховання – це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування у людини знань наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних ресурсів.

Загальноосвітня школа покликана виховувати у школярів любов до рідного краю, навчати основ охорони навколишнього середовища, науково обґрунтованого використання природних багатств.

Головним завданням екологічної освіти сучасної школи можна вважати:

- засвоєння наукових знань про взаємозв'язок природи, суспільства і людської діяльності;

• розуміння багатогранної цінності природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема;

• оволодіння нормами правильної поведінки в природному середовищі;

• розвиток потреби спілкування з природою;

• активізація діяльності щодо охорони й поліпшення навколишнього середовища.

У нас у школі, ми також стараємося заохотити та навчити дітей піклуватися не лише про своє здоров'я, а й піклуватися про навколишнє середовище та про природу та красу, яка їх оточує.

Учні піклуються про квіти на квітниках, висаджують квіти, підливають їх та обсапують клумби та висаджують дерева. У нас у школі активно прогресує проєкт еко-школа яким учні дуже захоплюються, починаючи від учнів початкової школи та закінчуючи учнями старшої. Учні навчилися вправно сортувати сміття. Дітям цікаво вирощувати з насіння рослини, а саме вирощувати пшеницю та квасолю, досліджувати ріст та розвиток бруньок та досліджувати цвілеві гриби на шматку хліба.

На цьому ми не хочемо зупинятися, тому в наших планах є ще багато різних цікавих проєктів, які б ми хотіли втілити в життя. Будемо сподіватися, що учні нашої школи і надалі будуть такими активними і захоплюватися цією справою.

Таким чином, завданнями екологічного виховання є постійне інформування учнів про проблеми природного походження і їх вплив на рівень здоров'я населення країни, світу; залучення до поширення екологічних знань серед населення; спонукання до примноження природних багатств; використання природних засобів у навчально-виховному процесі; поповнення знань з екології шляхом ознайомлення з науковими та науково-популярними джерелами відомих вітчизняних учених тощо.

Отже, підсумовуючи все сказане, потрібно ще раз підкреслити, що екологічне виховання та турбота про здоров'я учнів викликане потребою часу і є одними з провідних напрямків виховання молоді у сучасній вищій школі.

Список використаних джерел

1. Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Бугай О.В. Екологія і охорона навколишнього середовища: навчальний посібник. Суми-Київ: Університетська книга, Княгиня Ольга, 2005. 302 с.

2. Кравченко С. А. Психологічні особливості розвитку екологічного мислення у студентів: автореф. дис. канд. псих. наук. К., 1996.

3. Концепція екологічної освіти в Україні .URL: <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d33.htm>

4. Сухарев С.М., Чундак С.Ю., Сухарева О.Ю. Основи екології та охорони довкілля. Київ, 2006. 389 с.

5. <https://vseosvita.ua/library/ekologicne-vihovanna-ucniv-19728.html>

Брик Р. С., к. пед. н., доцент, в.о. завідувача кафедри менеджменту і методології освіти, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД ШКІДЛИВОГО ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЇ НА СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

В інформаційному суспільстві формування образу і стилю життя молоді перебуває під впливом засобів масової інформації. Упродовж останніх років використання

неповнолітніми особами інформаційних ресурсів у цілому і зокрема Інтернет-технологій постійно збільшується. На жаль, неконтрольований Інтернет, прихована пропаганда культу насильства, жорстокості, розбещеності, агресивна реклама тощо, сприяє та мотивує неповнолітніх до агресивної поведінки та негативних вчинків.

У теперішній час особливої гостроти набула проблема інформаційного насильства. Практично у всіх сучасних серіалах, фільмах, і навіть мультфільмах існує відеоінформація, яка прямо чи опосередковано пов'язана з насильством. Термін «телевізійне насильство» давно використовується в науковому лексиконі і об'єднує в собі демонстрацію нанесення ушкодження або збитків персонажам телевізійних програм або фільмів. Існує ряд досліджень, результати яких свідчать, що перегляд сцен насильства в телепередачах і фільмах орієнтує молодь до подальшої агресії. Було доведено, що насильство може стати причиною ініціації підлітків до агресивної поведінки. ЗМІ є також джерелом вульгарної інформації, порнографії. У телебаченні транслюється багато еротичних фільмів, які розбещують, опошлюють сучасну молодь [1].

Одним зі шляхів забезпечення інформаційної безпеки підлітків є організація безпечного особистісного інформаційного простору як у закладі освіти, так і в сім'ї. Організувати безпечний інформаційний простір можливо шляхом реалізації засобів та заходів щодо інформаційної безпеки підлітків, серед яких: правові, технічні та програмні, виховні й організаційні, моральні й етичні [2, с. 75].

До правових засобів належать спеціальні закони й інші нормативні акти, правила, процедури та заходи щодо забезпечення особистісного інформаційного середовища підлітків на законодавчій і правовій основі для реалізації єдиної державної політики у сфері захисту дітей від інформаційних матеріалів, що завдають шкоди їх здоров'ю та психіці.

Розкриваючи правові аспекти досліджуваної проблематики, варто звернути увагу на нормативно-правові акти, що визначають пріоритети, напрямки та сфери захисту прав неповнолітніх в інформаційному суспільстві. У статті 52 Конституції України визначається, що дитинство охороняється державою. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

У преамбулі Закону України «Про охорону дитинства» охорону дитинства в Україні визначено як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини. Абзацом 4 статті 20 закону передбачено заборону пропагування у засобах масової інформації культу насильства і жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини [4]. Важливість даного нормативного документу пояснюється необхідністю протидії негативним проявам впливу сучасної інформації, яка висвітлюється у ЗМІ.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про захист суспільної моралі», змістом державної політики у сфері захисту суспільної моралі є створення необхідних правових, економічних та організаційних умов, які сприяють реалізації права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення [3]. Даний документ передбачає захист дітей від негативного впливу продукції сексуального чи еротичного характеру.

Законом України «Про телебачення і радіомовлення» визначено вимоги до захисту дітей від негативного впливу інформації, що розповсюджується телерадіоорганізацією, яка може завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків. Не допускається використання телерадіоорганізацій для необґрунтованого показу насильства, розповсюдження і реклами порнографічних матеріалів та предметів, пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин з будь-якою метою їх застосування. Також нормативним документом забороняється використання у програмах та передачах на телебаченні і радіо прихованих вставок, які впливають на підсвідомість людини та/або чинять шкідливий вплив на стан їх здоров'я [6].

Закон України «Про рекламу» [5] також містить низку статей, що мають забезпечувати неповнолітнім безпечний інформаційний простір. Реклама повинна враховувати особливу чутливість дітей і не завдавати їм шкоди. У рекламі заборонено:

- використання зображень дітей, які споживають або використовують продукцію, призначену тільки для дорослих чи заборонену законом для придбання або споживання неповнолітніми;
- інформацію, яка може підірвати авторитет батьків, опікунів, піклувальників, педагогів та довіру до них дітей;
- заклики до дітей придбати продукцію або звернутися до третіх осіб з проханням зробити покупку;
- використання зображень справжньої або іграшкової зброї, вибухових пристроїв.

Отже, щоб захистити неповнолітніх від психологічного, морального та фізичного насильства у ЗМІ, українське суспільство повинно протистояти загрозам і викликам, які несе сьогодні інформаційний простір, а державна політика має бути спрямована на відродження духовних цінностей українського народу, збереження національної та культурної спадщини, підтримку розвитку культури і мистецтва, що у підсумку інтегрується у створення умов для реалізації творчого потенціалу людини та суспільства, забезпечення рівних можливостей для всіх громадян України у задоволенні культурних та духовних потреб.

Список використаних джерел

1. Варивода К.С. Інформаційна безпека підлітків в Інтернет мережі. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 365-368.
2. Підгорна Т. Деякі аспекти організації інформаційної безпеки учнів / Т. Підгорна, І. Берест // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 6. С. 70–78.
3. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення: 21.05.2022).
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №и2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 21.05.2022).
5. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 р. № 271/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.05.2022).
6. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 22.05.2022).

Вітович Л. М., вчитель біології і хімії,
Медведівська загальноосвітня школа I-II ступенів,

Смерека Г. І., методист кафедри змісту і методик навчальних предметів,

Черняк В. М., д-р біол. н., професор,
в. о. завідувача кафедри змісту і методик
навчальних предметів,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

ВАЖЛИВІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВІЙНИ

Події, що відбуваються в нашій країні, певною мірою торкаються всіх її громадян. Учасники бойових дій, вимушені переселенці, волонтери, соціальні працівники, усі, хто заглиблений у переживання, пов'язані з минулими чи теперішніми трагічними подіями, отримали психологічні травми і потребують зцілення. Не менш болісно переживають кризові ситуації діти. Як допомогти їм пережити ці ситуації? Як в умовах навчального закладу забезпечити психологічне відновлення?

У багатьох людей сучасні обставини спричиняють страх та паніку. Найбільше, звичайно, потерпають діти, які не до кінця розуміють, чому батькам довелось покинути рідний дім.

Фахівці Центру здоров'я та розвитку «Коло сім'ї» розробили п'ять простих порад, як підтримати дітей у непростий час війни:

- ✓ Будьте поруч з дитиною. Підтримуйте, обіймайте, заспокоюйте. Пам'ятайте, що батьки – це головне джерело підтримки для своїх дітей.
- ✓ Будьте прикладом. Емоційний стан батьків легко передається на дитину. Частіше кажіть, що все налагодиться, діліться з ними тим, що вам допомагає триматись.
- ✓ Спілкуйтеся. Розкажіть дітям про те, що відбувається в Україні. Чому ви змушені були поїхати? Як подолати труднощі? Однак не варто втішати дітей «псевдооптимістичними» сценаріями, про швидке повернення додому. Дорога до Перемоги може бути довгою.
- ✓ Взаємодійте з дитиною: вчіться, малюйте, читайте, робіть добрі справи.
- ✓ Відновлюйте сили. І вам, і дитині потрібна енергія. Дбайте про сон, харчування, рухову активність [5].

Під впливом екстремальних ситуацій у людини порушується базове почуття безпеки, розвиваються хворобливі стани травматичного та посттравматичного стресу, а також невротичні та психічні розлади. Дітям, які переживають гостру фазу стресу, потрібно надати першу психологічну допомогу (це може робити не лише практичний психолог). Із дітьми, які перебувають у стані посттравматичного стресу, необхідно проводити відновлювальну роботу. Для тих, у кого під впливом нестабільної ситуації через емоційну зараженість підвищився рівень тривожності чи проявляються поведінкові проблеми, доцільно створити відчуття безпеки, передбачуваності.

Гостра стадія стресу блокує цілеспрямовану діяльність людини. Дитина не має в своєму життєвому досвіді засобів для подолання цього стану. Вона стає дуже сприйнятливою до мінімальної допомоги. Ефективною в такому разі є будь-яка підтримка дорослих. Зокрема, надати першу психологічну допомогу покликаний практичний психолог. Ідеться про сукупність заходів підтримки і практичної допомоги.

Традиційно виокремлюють такі принципи надання першої психологічної допомоги:

- ✓ захищати безпеку, гідність і права людини;
- ✓ адаптувати свої дії відповідно до культурних традицій;
- ✓ бути обізнаним щодо способів реагування на надзвичайну ситуацію;
- ✓ берегти себе.

Не всі діти, які перебувають у кризовому стані, потребують першої психологічної допомоги. У деяких із них достатньо ресурсів для самостійного виходу із кризового стану, вони мають адаптивний досвід, що дає їм змогу втримати емоційну рівновагу. Основне для дитини, яка перебуває в такому стані, – наявність поряд урівноважених дорослих (батьків, педагогів тощо)[1].

Усвідомити потребу в психологічній допомозі здатна не кожна дитина. Нав'язування їй такої допомоги може спричинити роздратування й агресію з її боку. Тому фахівці, які перебувають поруч (практичні психологи, соціальні педагоги, учителі), мають бути чутливими до потреб дитини: не наполягати на допомозі, однак бути готовими надати її. Якщо допомога потрібна, важливо, щоб практичний психолог критично оцінив свої можливості, а за необхідності – делегував роботу відповідним фахівцям. Емоційну підтримку може надати кожний, хто є поруч, навіть нефакхівець. Однак іноді дитина потребує спеціалізованої медичної, психіатричної та соціальної допомоги.

Реакції на кризову ситуацію в дітей різних вікових категорій є різними. Відповідно, різними є ризики в таких ситуаціях, а також потреби виходу з них.

Старшокласники дуже чутливі до травмуючих ситуацій. Переживаючи їх, вони можуть стати жертвами торгівлі людьми, сексуальної експлуатації, їх можуть завербувати до військових формувань тощо [2].

Ознаки посттравматичного стресу

Іноді в дітей, які пережили стан гострого стресу та отримали першу психологічну допомогу, посттравматичний стрес переходить у хронічну стадію, яка триває більше трьох місяців.

Виокремлюють такі ознаки посттравматичного стресу:

- ✓ невмотивована пильність – людина уважно стежить за всім, що відбувається, очікуючи на небезпеку;
  - ✓ різке реагування на голосні звуки;
  - ✓ відсутність таких проявів, як радість, любов, грайливість, спонтанність тощо, труднощі під час встановлення близьких і дружніх контактів з оточенням;
  - ✓ агресивність – прагнення розв'язувати проблеми за допомогою сили.
- Виокремлюють не лише фізичну, а й психічну, емоційну та вербальну агресивність;
- ✓ порушення пам'яті та концентрації уваги – особливо в разі наявності стресового чинника;
  - ✓ депресія, якій передують нервові виснаження, апатія і негативне ставлення до життя;
  - ✓ загальна тривожність, що проявляється на таких рівнях :
  - ✓ фізіологічному – біль у спині, спазми шлунка, головний біль;
  - ✓ психічному – постійна занепокоєність, стурбованість, параноїдальні прояви;
  - ✓ емоційному – страх, невпевненість у собі, комплекс провини;
  - ✓ напади люті, гніву;
  - ✓ зловживання лікарськими препаратами, наркотичними речовинами, алкоголем;
  - ✓ нав'язливі спогади – один із важливих симптомів, що вказує на посттравматичний синдром. У пам'яті людини раптово постають страшні сцени, пов'язані із травмуючою подією. Ці спогади можуть виникати як уві сні, так і під час неспання;
  - ✓ галюцинаторні переживання – настільки яскраві, що події, які відбуваються в цей момент, здаються менш реальними;

✓ безсоння, кошмари, у результаті яких виникає регулярне недосипання, що призводить до нервового виснаження. Безсоння може бути зумовлене високим рівнем тривожності, емоційного напруження;

✓ думки про самогубство;

✓ почуття провини, що іноді провокує самознищувальну поведінку.

Війна в Україні докорінно порушила відчуття безпеки і призвела до стресу, психологічні наслідки якого можуть бути небезпечними для здорового майбутнього і дорослих, і дітей. Пережитий травмуючий досвід може стати причиною розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) [3].

Чому одні люди, потрапивши в ситуацію, пов'язану з наднегативним впливом потужного стресу, з часом починають страждати від ПТСР, тоді як інші – ні?

Виділяють три групи факторів, поєднання яких призводить до виникнення ПТСР:

✓ інтенсивність травмуючої події, її тривалість, несподіваність та неконтрольованість;

✓ сила захисних механізмів особистості та наявність соціальної підтримки;

✓ особисті фактори ризику: вік на момент травмуючих подій, наявність травмуючих подій та психічних розладів у попередні періоди життя людини.

Щодо гендерних особливостей науковці зазначають, що у 8% чоловіків та 20% жінок розвивається ПТСР після травмуючих подій. Діти та підлітки так само перебувають у зоні ризику щодо розвитку ПТСР.

Водночас, кожна людина, яку зачепили військові дії, має свої переживання та реакції, що є абсолютно нормальними у відповідь на ненормальну ситуацію.

Важливо пам'ятати: психіка як дорослих, так і особливо дітей та підлітків, має величезні резерви для відновлення і саморегуляції. Завдяки підтримці рідних та, за потреби, психологічної підтримки фахівців, можна повернутися до норми після травмуючого досвіду.

Для того, щоб передчасно не лякати себе різними негативними наслідками пережитих травмуючих подій, необхідно зрозуміти, що визначає наявність ПТСР. Важливо відзначити, що прояви ПТСР можуть зберігатися протягом тривалого часу.

Прояви ПТСР у дітей

➤ постійні згадування про пережиті події (нав'язливі спогади, про які дитина може не зізнаватися дорослим), водночас уникнення всього, що нагадує їй про пережите;

➤ емоційне напруження, вияви агресії або ж навпаки – апатичність, депресивність, емоційна відстороненість;

➤ порушення сну, страшні сновидіння, через які дитина прокидається вночі; діти дошкільного та молодшого шкільного віку можуть плакати вночі;

➤ підвищення рівня тривожності, очікування повторення подій;

➤ порушення пам'яті, уваги, здатності вчитися;

➤ постійне відігривання пережитого у грі (для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку);

➤ саморуїнна поведінка (зокрема у підлітків: нанесення самоушкоджень, алкоголізація, наркотизація) [3].

Паніка, стрес та тривога не зіграють нам на користь. Перед тим, як приймати будь-які рішення з приводу, що робити далі, поверніть собі емоційну рівновагу та психологічний тонус.

Найпростіший спосіб заспокоїтись тут і зараз – це опанувати своє дихання:

- просто сповільнитись глибоко вдихати на рахунок від 1 до 4 та видихати від 1 до 8, важливо, щоб видих був вдвічі довшим;

- покласти руку людини, яка в паніці на своє зап'ястя, щоб вона відчула ваш спокійний пульс та сповільнила дихання;

- стоячи на ногах, необхідно напружувати всі м'язи тіла, притиснути плечі до голови, стиснути кулаки. Не згинаючи ніг, залишаючи їх напруженими, починайте ходити. Дихайте рівно, подовжуючи видих і Ви будете відчувати, як напад поступово відступає;

- щоб змінити центр уваги слід спробувати робити нескладні математичні вправи в голові, як от від ста відняти три, потім від отриманого числа віднімати три, і так далі. Це гарно допомагає відволікти увагу від панічних відчуттів;

- під час контрольованої напруги в тілі, процеси в нашому організмі вибудовуються таким чином, що вегетативна нервова система «заспокоюється».

- тому, в момент панічної атаки, Ви можете зайняти максимально незручну для себе позу. Таку, щоб Ви відчули напругу в м'язах.

- Не слід концентрувати увагу на симптомах, бо це лише посилює та загострює напад [4].

Отож, важливо не нехтувати психічним здоров'ям та, у разі виявлення ознак, що можуть свідчити про посттравматичний стресовий розлад у вас самих, ваших дітей або близьких, негайно звертатися за допомогою до спеціалістів – психологів та психотерапевтів, щоб не допустити тяжких наслідків перенесених подій. Попри складнощі пам'ятаймо, що треба радіти й жити далі, щоб мати сили дбати про себе, рідних, друзів. Українці будьмо сильними.

Список використаних джерел

1. Психологічна допомога: колектива монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Мушкевич. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 260 с.

2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навчальний посібник. Київ, 2018. Том 2. 240 с.

3. Стрес і людина: медико-психологічна допомога при стресових розладах: метод. посіб. за ред. К. Д. Бабова. К.: Калита, 2014. 92 с.

4. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. К.: Персонал, 2017. 160 с. Бібліогр.: с. 149–159.

Герасимчук Г. І., методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ПІД ЧАС РОБОТИ З ГАДЖЕТАМИ

Анотація. У статті розглядаються часові норми перебування школярів за гаджетами під час онлайн-уроків, аналізується їх позитивний та негативний вплив на дітей, конкретизуються правила роботи з технічними засобами без шкоди для здоров'я.

Ключові слова: гаджет, онлайн-урок, вплив, збереження здоров'я.

Сьогодні гаджети стали невід'ємною частиною життя не лише дорослих, але й дітей. Через пандемію Covid-19 та військові дії в нашій державі освітній процес перейшов у онлайн-формат. Це сприяло тому, що сучасні діти ще міцніше прив'язалися до технічних засобів, за допомогою яких можуть отримувати нові знання, займатись саморозвитком, комунікувати. Однак фізіологія та анатомія людини не адаптовані до цього. За таких умов

вчителі та батьки повинні контролювати дотримання норм використання гаджетів з метою збереження здоров'я школярів.

Відповідно до ст. 10 Закону «Про повну загальну середню освіту» тривалість занять, які проводяться очно, така: 35 хвилин для 1-го класу, 40 хвилин для 2-4-х класів та 45 хвилин для 5-12-х класів [5]. Уроки, що проводяться в режимі онлайн мають іншу тривалість. Міністерство охорони здоров'я України розробило вимоги Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, згідно яких «безперервна тривалість навчальної діяльності із використанням техзасобів – телефонів, комп'ютерів, телевізорів, ноутбуків – упродовж заняття має бути такою:

- для учнів 1-х класів – не більш як 10 хвилин;
- для учнів 2-4-х класів – не більш як 15 хвилин;
- для учнів 5-7-х класів – не більш як 20 хвилин;
- для учнів 8-9-х класів – 20-25 хвилин;
- для учнів 10-11-х класів на першій годині занять до 30 хвилин, на другій годині занять – 20 хвилин.

Якщо розкладом передбачено парні уроки, для учнів 10-11-х класів – не більш як 25-30 хвилин на першому навчальному занятті та не більш як 15-20 хвилин на другому» [4].

Обмеження часу безперервної роботи з комп'ютером проводиться з метою уникнення ризиків для здоров'я школярів. Після роботи із застосуванням технічних засобів учитель має організувати вправи з рухової активності та гімнастики для очей. Наприклад, для учнів 5-го класу час безперервної роботи з комп'ютером становить максимум 20 хвилин. Їх учитель може використовувати для синхронної взаємодії онлайн – для пояснення або загального огляду шкільного матеріалу, практичного закріплення вивченого, застосування інтерактивних прийомів навчання, перевірки його результатів тощо.

Решту уроку – 25 хвилин – педагог організовує роботу в асинхронному режимі, тобто офлайн, без комп'ютера. Учні можуть виконувати вправи у робочому зошиті, працювати з текстом і завданнями у підручнику, творчо. Наприкінці заняття вчитель може повернутися до режиму відеоконференції, щоб обговорити виконані завдання, роботу з електронною освітньою платформою тощо. Звичайно, що під час онлайн-уроків також мають бути перерви.

Проаналізуємо позитивний та негативний впливи гаджетів на школярів.

До позитивних впливів сучасних пристроїв можна віднести те, що вони сприяють *інтелектуальному розвитку дитини*. За допомогою гаджетів вона може знаходити потрібну інформацію, дізнаватися різні новини, грати в цікаву гру. Ще одним із позитивних моментів є те, що завдяки розвиненим технологіям діти мають *можливість спілкуватися* з родичами, друзями, які знаходяться на великих відстанях. Також гаджети виконують *розважальні функції*. Наприклад, якщо втомився, то можна відпочити, послушавши музику або переглянувши цікавий мультфільм.

Гаджети сприяють розвитку посидючості. Діти, які багато часу проводять за переглядом мультфільмів чи комп'ютерних ігор більш посидючі, їм легше даються ігри, які вимагають перебування на одному місці.

Також вони *розвивають логіку*. На даний момент існує велика кількість спеціальних ігор для дітей, які пришвидшують їх розвиток, логіку, інтелектуальні здібності. Інформація подається в ігровій формі, тому легше запам'ятовується.

Бербель Вардецькі, психолог з Мюнхена, не бачить нічого страшного в тому, що діти з ранніх років освоюють нову техніку. Шкоду від смартфона він порівнює зі шкодою від телевізора. Він вважає, що неможливо змінити чи зупинити розвиток технологій і появу технологічних нововведень, тому важливо навчитися розумно поводитися зі смартфоном й іншими гаджетами. Психолог говорить, що про наслідки користування гаджетами поки що говорити рано, оскільки не вистачає практичного досвіду, але він упевнений, що молодь уже не зможе без смартфона, втім, як і багато дорослих. Експерт наводить наочне порівняння: «Смартфон – як пуповина, її важко розірвати, так як доведеться залишитися наодинці з собою» [1].

До негативних впливів гаджетів на учнів відносимо *фізичні, психічні та емоційні проблеми*. До фізичних належить погіршення зору. Коли дитина переглядає матеріал, на будь-якому екрані, око фіксується на одному предметі і на одній відстані. М'язи ока не рухаються і дуже швидко втомлюються. Якщо це часто повторюється – гострота зору падає. До фізичних відносять також порушення постави, бо нерухоме положення тіла і нерівне положення хребта сприяють розвитку сколіозу. Через сидіння з гаджетом знижується фізична активність. З часом рухові ігри стають менш цікавими, ніж те, що може дати комп'ютер. Як наслідок можливий розвиток різноманітних захворювань, таких як ожиріння, затримка розвитку мовлення. При користуванні телефоном чи планшетом голова зазвичай нахилена трохи вниз. В результаті її вага зростає пропорційно до кута нахилу голови – чим нижче, тим навантаження більше. Як наслідок порушується кровообіг в шийному відділі і головному мозку. Через тривале перебування за гаджетами діти втрачають інтерес до рольових ігор, спільних ігор і спілкування з іншими дітьми. Вони впливають на харчування та сон учнів. Якщо під час споживання їжі діти переглядають щось у телефоні чи планшеті, то в їх організмі порушується система природного харчового інтересу – організм перестає відчувати момент насичення, порушується виділення шлункового соку. В деякого навпаки – пропадає апетит. Як результат може розвинутися ожиріння, чи дитина страждатиме від недоїдання. Проведені наукові дослідження підтвердили, що в тих дітей, які користуються гаджетами частіше виникають проблеми зі сном, вони важче засинають, тривалість швидкого і поверхневого сну більша. У результаті дитина більше втомлюється, їй важче зосередитися на вивчені матеріалу, погіршується пам'ять.

До психічних та емоційних проблем віднесемо такі: різкий розвиток мозку, дефіцит уваги (труднощі в концентрації уваги, надмірна активність або труднощі з контролем поведінки), проблеми з навчанням (використання пристроїв пов'язане із затримкою когнітивних функцій і порушенням здатності до навчання), занепокоєння (тривожність, нервозність, сором'язливість і страх можуть розвинутися через багатогодинні комп'ютерні ігри), депресія.

Під час занять онлайн чи виконання домашніх завдань дитині слід користуватися спеціально підібраними до її індивідуального зросту меблями.

Не слід працювати за гаджетом у темряві чи сутінках. Денне освітлення є фізіологічним для нашого ока – тому створюються умови для найменшого зорового навантаження. Під час онлайн-навчання вчителю необхідно звернути увагу учнів на те, що світло має бути зверху і збоку (ліворуч – для правші та праворуч – для лівші).

Вчителям та батькам слід наголошувати дітям на дотриманні таких 5 правил роботи з гаджетами без шкоди для здоров'я:

1) *Тримати поставу.*

Перед тим, як розпочати онлайн-урок, вчитель повинен нагадати, як правильно сидіти під час роботи з гаджетами. Неприпустимо, щоб діти слухали урок лежачи чи напівсидячи.

За комп'ютером потрібно сидіти рівно та слідкувати, аби спина не прогиналася. До того ж, варто обирати хороше робоче крісло. Адже часто воно може врятувати від неприємностей із хребтом.

2) *Чистити екран.*

Не рекомендовано залишати сліди від пальців чи плями на екрані. Також варто витирати пил та бруд із гаджетів за допомогою мікрофібри та спеціальних спреїв чи серветок. Слід наголошувати учням, що пристрій необхідно встановлювати на рівні 70-80 см від обличчя, і нижче рівня очей.

3) *Часто моргати.*

Не забувати моргати кожні 5 секунд, коли працюєте за гаджетом тривалий час. Це сприяє зволоженню рогівки.

4) *Фокусувати погляд.*

Під час онлайн-уроків необхідно звертати увагу також і на те, що очі швидко втомлюються. Для того, щоб «навести їх різкість» потрібно підійдіть до вікна і сфокусувати погляд спочатку на ближніх об'єктах, а потім подивитися вдалечінь. Такі вправи допоможуть очам відпочити і відновитися.

Певні вправи допомагають підтримувати зорову функцію шляхом стимулювання м'язів очей та поліпшення кровообігу у цій ділянці обличчя. Вчитель може виконати з учнями такі вправи для очей:

Кліпання очима – гарна профілактика комп'ютерного синдрому, чи, іншими словами, хвороби «сухого» ока, коли пересихають кон'юнктива й рогівка ока через тривале використання гаджетів.

«Маховик» – діагональні та вертикальні рухи очима до крайніх положень праворуч і ліворуч, вгору і вниз. Ця вправа покращує кровопостачання ділянок навколо ока. Варіант вправи: рухи очима по колу за та проти стрілки годинника.

«Крапочка». Намалюйте крапочку на вікні й спочатку сконцентруйте погляд на ній, а потім подивіться через скло повз неї якомога далі. Якщо зір знижений, можна дивитися в окулярах. Повторити кілька разів. Цю вправу корисно робити 15-20 разів протягом дня.

«Долоньки». Покладіть долоні на очі – дотик прохолодних або теплих рук поліпшує кровообіг, розслабляє й забирає втому зору після тривалого навантаження очей [2].

5) *Відпочивати чи змінювати вид діяльності.*

Не секрет, що кожні 30-40 хвилин варто на кілька хвилин відпочивати від пристрою. Але основна порада, яку варто запам'ятати, – це слухати своє тіло! Відпочивайте, коли відчуваєте, що втомилися. Прислухайтесь до потреб організму і він віддячить вам гарним самопочуттям та добрим здоров'ям!

4) *Постійно провітрювати кімнату*

Свіже повітря та регулярне прибирання здатні творити дива. А свіже прохолодне повітря допомагає збадьоритися і налаштуватися на продуктивну роботу. Також науково доведено, що свіже повітря допомагає подолати сонливість і поганий настрій.

Отже, як бачимо, *технології сьогодні відіграють життєво важливу роль у нашому повсякденному житті. Однак сучасною технікою потрібно користуватися правильно: не порушувати часових нормативів під час користування планшетом чи ноутбуком, час від часу робити перерви, аби розім'ятися та зробити вправи для очних яблук, що однозначно позитивно впливає на зняття зорового навантаження у дітей. Дотримуючись всіх вищезазначених правил під час роботи з гаджетами можна зберегти здоров'я!*

Список використаних джерел

1. Гаджети та діти: користь чи небезпека. URL: <https://rotmistrivska-gromada.gov.ua/news/1579857152/> (дата звернення : 04.05.22).

2. Здоров'я очей. Як зберегти зір дитини в епоху гаджетів. URL: https://tvoemisto.tv/news/zdorovya_ochey_yak_zberegty_zir_dytny_v_epohu_gadzhativ_124342.html (дата звернення: 04.05.22).
3. 6 правил роботи за комп'ютером без шкоди для здоров'я. URL: <https://pon.org.ua/novyny/5812-6-pravil-roboti-za-kompyuterom-bez-shkodi-dlya-zdorovya.html>(дата звернення: 05.05.22).
4. Сидіти за гаджетами – не більше як 30 хвилин. *Голос України*. 15 січня 2021 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/340731>(дата звернення: 05.05.22).
5. Стаття 10 Закону України «Про повну загальну середню освіту». URL: https://urst.com.ua/pro_povnu_zagalnu_serednyu_osvitu/st-10 (дата звернення: 06.05.22).

Городецька О. В., к. пед. н., доцент кафедри менеджменту і методології освіти,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ШУМ ТА ОСНОВНІ ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТІ

***Анотація.** Сучасну людину оточує величезна кількість інформації, яка може нести як позитивне, так і негативне смислове навантаження. Увесь цей інформаційний потік створює інформаційний шум, який перевантажує мозок і пам'ять, що має негативний ефект. Тому у суспільстві поступово складається розуміння того, що необхідно якимось чином контролювати інформаційні потоки, які людина отримує з різних каналів.*

***Ключові слова:** інформація, шум, інформаційний шум, інформаційні технології.*

У сучасному суспільстві внаслідок надлишковості, слабкої структурованості, неправильного кодування поданої інформації, а також її дублювання без критичної перевірки й уточнення призводить до передавання і поширення спотворених даних.

Інформаційний шум – несуттєва, вторинна, нерелевантна інформація, якою супроводжується або заміщується основне повідомлення. Благодарєва Т. Б. вважає, що інформаційний шум – суб'єктивне поняття, а інформація стає шумом після того, як втрачається сенс, або ж існує її надлишок. Також шум може стати інформацією, якщо міститиме важливіші повідомлення, ніж основна інформація [1].

Різновидом інформаційного шуму є інформаційне шумування – елемент інформаційних технологій і впливів; умисне перевантаження особистості незначущою, вторинною, «зайвою» інформацією з метою відвернути увагу від отримання відомостей, оприлюднення яких є небажаним для когось. Підвидами інформаційного шумування є рекламні повідомлення, будь яка пропагандистська інформація, спам, контекстна реклама [1].

Сучасне суспільство знаходиться під високим рівнем інформаційного шуму. Нова інформація, яку отримує людина – це завжди стрес для мозку, адже таке постійне напруження призводить до психічного виснаження. І немає значення, чи то позитивна, чи то негативна інформація.

Тому варто знати основні *ознаки інформаційного перенавантаження:*

- постійне знаходження онлайн і через це споживання надміру інформації;
- перехід за посиланням без конкретної мети;
- виникнення труднощів з концентрацією уваги на чомусь одному;
- поява проблем зі сном, шуму в голові;

- переглянутий контент не викликає ніяких емоцій; з'являється дратівливість, часто виникає втома та апатія [6].

Якщо людина виявляє усі чи хоча б декілька вищеперелічених ознак, то потрібно встановити для себе *правила подолання інформаційного перенасичення*:

- найголовніше – скласти свій чек-лист речей, що відволікають;
- вимкнути будь-які сповіщення;
- встановити ліміт на застосунки та видалити ті, які вже не використовуються;
- хоч раз на день декілька хвилин просто сидіти у тиші, нічого не роблячи взагалі;
- встановити для себе «домашні правила» – не користуватися телефоном під час приймання їжі та за кілька годин до сну;
- не споживати непотрібної інформації.

Формування нових звичок, які допоможуть знизити рівень інформаційного шуму та кількість інформаційного «спаму» є надзвичайно корисним та важливим [6].

Головною причиною інформаційного шуму виступає надлишок інформації, особливо якщо остання не затребувана. Дане явище є досить шкідливим, оскільки зайва, «фонова», інформація, відволікаючи увагу людини від поставлених цілей, сприяє виснаженню його інтелектуальних сил, підвищує енергетичні витрати. Тобто, можна зробити висновок, що на якомусь етапі існування інформація перетворюється на шум [3, с. 71].

На думку Зданевич Л. та Крутій К., поняття «інформаційний шум» та «інформаційне перевантаження» не ідентичні. Перевантаження вже має негативний відтінок. Це результат негативного впливу інформаційного середовища. Інформаційний шум так співвідноситься з інформаційним перевантаженням, як причина і наслідок. Інформаційний шум може викликати інформаційне перевантаження, а може й не викликати, залежно від об'єктивних (параметрів шуму) і суб'єктивних чинників (характеристика особистості, яка споживає інформацію). Інформаційний шум не усвідомлюється споживачем і не фокусується в межах певного потоку. Він складається з безлічі перетинів, нашарувань потоків – це ніби каскад інформаційних стимулів або подразників [4, с. 6].

Вацак В. подає розгляд поняття «інформаційного шуму» з позиції двох категорій: перешкоди як технічне визначення і надлишок інформації як інформатичне. У першому випадку інформаційний шум – це інформація, яка взагалі нам не потрібна, тобто реклама, новини, розмови. У другому випадку можемо спостерігати навпаки необхідну інформацію, але у дуже великих обсягах [2, с. 18]. У сфері інформатики інформаційним шумом називається неможливість пошуку необхідної інформації. Що більші є обсяги зібраної інформації, тим складніші засоби пошуку необхідної [2, с. 18].

Інформаційний шум (або інформаційне перевантаження) виникає в умовах надлишку інформації («переінформованості»), що негативно позначається на здатності особистості адекватно її сприймати, аналізувати і «фільтрувати».

Напрями дії на людину надмірного інформаційного перевантаження:

- інтенсивний тиск на свідомість;
- неконтрольоване споживання даних («інформаційна ненажерливість»);
- надмірність інформації та інше [4, с. 6].

Інформаційне перевантаження призводить до появи *інформаційного нездоров'я* – це залежність від девайсів (комп'ютерів, ноутбуків, смартфонів), зниження інтересу до реального життя, агресивна поведінка, утруднені навички комунікації тощо.

Інформаційне перевантаження, яке виникає у зв'язку з поширенням впливу на особистість інформаційного шуму, визнається як одне з ризикованих явищ інформаційного суспільства. Аби запобігти таким негативним процесам, українські вчені

активно ведуть дослідження за новим науковим напрямом, що отримав назву «інформаційна екологія».

Завдання інформаційної екології:

- вивчення закономірностей впливу інформації на людину, людську спільноту, людство;
- дослідження впливу на стан фізичного, психічного і соціального здоров'я нації;
- вироблення методів удосконалення інформаційного середовища, у якому перебуває людина;
- розробка нормативів і стандартів середовища, а саме інформаційної гігієни як нового розділу профілактичної медицини [4, с. 5].

Психологи почали говорити про небезпеки зривів, коли надлишок інформації робить велику її частину нерелевантною (тобто не корисним сигналом, а саме «шумом»), відфільтрувати який виявляється надзвичайно важко, і людина автоматично відфільтрує взагалі все. Також інформаційний шум перешкоджає процесу мислення, здатності критично протистояти інформаційному тиску, відмежовуючи інформацію від шуму [3, с. 71–73]. Окрім небезпеки для здоров'я і соціальної адаптації людини, інформаційний шум також може набувати злочинних форм, що несуть небезпеку як для окремої особи, так і для суспільства, держави і міжнародного співтовариства, ставати ефективною зброєю для ведення інформаційних війн та кібертероризму.

Список використаних джерел

1. Благодарєва Т.Б. Інформаційний шум. *Українська бібліотечна енциклопедія* : веб-сайт. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%86%D0%>
2. Ващак В.А. Інформаційний шум у правовій сфері: перешкоди та надлишок інформації. *Грані права: XXI століття* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19 трав. 2018 р. Одеса: у 2 т. / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: Ю. Д. Батан, М. В. Сиротко [та ін.]. Одеса: Гельветика, 2018. Т. 1. С. 17–19. URL: [1_Ващак_17-19.pdf](#)
3. Золотар О.О. Про поняття «інформаційний шум» у правовідносинах. *Інформація і право*. 2012. № 1 (4). С. 70–74. URL: [12zooisp.pdf](#)
4. Крутій К., Зданевич Л. Інформаційний шум у закладах освіти: причини виникнення і способи подолання. *Учитель початкової школи*. 2020. № 3–4. С. 5–6. URL: <https://upsh.com.ua/2020-3/p5>
5. Мороз О. Як зменшити інформаційний шум: курс інфогігієни. Як не стати овочем. *YouTube* : відео. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8UbO>
6. Що таке інформаційний шум та як з ним боротися. *Чорноморський національний університет імені Петра Могили* : веб-сайт. URL: <https://chmnu.edu.ua/shho-take-informatsijnij-shum-ta-yak-z-nim-borotisya/>

Дяків В. Г., учитель основ здоров'я, історії та громадянської освіти, заслужений вчитель України,
*Заліщицька державна гімназія, м. Заліщики
Заліщицької міської ради Тернопільської обл.*

КОМПЛЕКСНІ ПІДХОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ НА ЗАНЯТТЯХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

Сучасний освітній процес багатоманітний та різновекторний. У ньому поєднуються традиційні та інноваційні підходи, які мають реалізовувати завдання Нової української школи крізь призму компетентнісного підходу. Формування компетентностей у здобувачів

освіти – процес складний і неоднозначний. З однієї сторони – у ньому повинні бути закладені реальні параметри, адже світ, насамперед, реальність. У ній діти організують свою діяльність та набувають соціального досвіду. З іншого – інноваційні технології стрімко формують віртуальний світ, який для них набагато привабливіший та цікавіший. Такий підхід приносить як єдність процесів, так і боротьбу між ними. І педагогу через призму своєї діяльності необхідно розглядати їх у динамічній рівновазі. Курси «Основи здоров'я» та «Здоров'я. Безпека. Добробут» – інтегровані. У них поєднуються знання, вміння, навички з багатьох предметів, що є базою для формування компетентностей.

Пошуки оптимальних педагогічних засобів, постійне навчання та самовдосконалення, аналіз своєї діяльності, вимогливість, об'єктивність в поєднанні з любов'ю до дітей, вимогливістю – це ті параметри, що приносять результат та допомагають педагогу залишатися актуальним та сучасним, цікавим для дітей та батьків.

У Новій українській школі важливе місце для учасників освітнього процесу відводиться екологічним та здоров'язберігаючим компетентностям. Звичайно, вони невід'ємно пов'язані з іншими компетентностями. І під час планування та організації їх реалізації педагог неминуче застосовувати синкретичний підхід. Так комплексне спрямування освітнього процесу формує цілісний світогляд здобувача освіти. Разом з тим класно-урочна система потребує удосконалення, зокрема: не дає учням можливості реалізувати свій внутрішній потенціал, не мотивує доцільно та ефективно використовувати час як ресурс. Значна частина змісту навчальних предметів не несуть практичного спрямування, а тому фактично не засвоюються учнями. Відсутність синхронності вивчення тем ускладнює їх інтеграцію в межах одного класу. Недостатня кількість годин, відведених на вивчення того чи іншого предмету, мінімальна практична орієнтація ускладнюють просування ідей компетентнісного підходу в закладах освіти та ін.

Досвід людини є тим рушієм, який допомагає усвідомлено сприймати реальність, бути чесним з собою, визначати власні помилки, розуміти виклики. Апелювати до дітей стосовно цього є одним з рушіїв ефективного освітнього процесу. Це дає змогу подивитися на реальність не тільки з погляду віртуального світу, але й важливості реальності для розвитку та безпеки. Іншим важливим компонентом є постійні приклади педагога зі свого життя, коли він був ровесником учнів. Це зближує дитину та педагога, дозволяє дитині задуматися над тим, що не зважаючи на інформаційний поступ та технології, безпека не тільки не удосконалюється, але й ускладнюється та підвищується і рівень небезпек, і їх види. І допомагає їх зрозуміти вічність безпекового компоненту для людства.

Поглиблення освітньої кризи спричинили пандемія COVID-19 2020-2022 років та російсько-українська війна 2022 року. У таких умовах педагогові доводиться постійно шукати не тільки і не скільки «хайпові» методичні засоби, які захоплюватимуть і, можливо, мотивують дитину, скільки ті, можливо, найпростіші прийоми, які дають можливість їй рефлексувати і демонструвати емпатію, формувати власну думку, набувати практичних навичок поведінки у різних небезпечних ситуаціях.

Проектна діяльність, спрямована на синкретичний пошук, оформлення та представлення учнями результатів дослідницької діяльності. Важливими темами, які учні розробляють та презентують на уроках є шкідливі звички, соціальні хвороби та їх профілактика. Під час підготовки враховується збіг відповідних тем з інших природничих предметів – біології, фізики, хімії, географії, а також з суспільних – історії, літератури, мистецтва. Окремою складовою в освітньому процесі є екологічне виховання молоді. Гімназисти брали активну участь в найбільшому уроці з екології та кліматичних змін

«Планета – мій дім», організованого міжнародним дитячим фондом ЮНІСЕФ. У рамках унікальної соціальної програми «**Healthy Schools** заради здорових та радісних школярів», спрямованої на популяризацію здорового способу життя в школах України, було організовано ряд заходів по популяризації нетрадиційних видів спорту серед гімназистів. Вони ознайомилися з правилами гри фрізбі, петанк, алтимат, флорбол, дискобол, диск гольф. А потім мали можливість потренуватися під час уроків з рухової активності. Розширення та збільшення небезпек відповідно до розвитку людства викликає необхідність постійно організовувати їх профілактику. Тому щороку організовую заняття «Уроки катастрофи на Чорнобильській АЕС». Це важливо і тому, що на сьогодні у час російсько-української війни 2022 року часто звучать погрози зі сторони РФ застосувати ядерну, хімічну, бактеріологічну зброю. І громадяни мають бути морально готовими до такого цього.

Серед національно-патріотичних заходів, які проводилися були «Козацькі забави», «Сокіл» та «Джура». У них гімназисти наполегливо оволодівали початковими навичками з воєнної підготовки.

Шукаючи нові підходи ефективного викладання основ здоров'я, тісно співпрацюю з професіоналами своєї справи, залучаючи їх як до теоретичних, так і практичних занять. Це медичні сестри та лікарі, пожежники, представники поліції.

Значно урізноманітнюють заняття онлайн-тести, які зараз є однією з необхідних складових онлайн-навчання. Вони допомагають перевірити у дітей рівень засвоєння базових знань та алгоритмів дій у небезпечних ситуаціях чи для профілактики різних видів небезпек. Мої авторські розробки можна знайти на освітніх платформах «На урок», «Всеосвіта», Classtime.

Під час участі в обласному та заключному етапах Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року» у номінації «Основи здоров'я» проводив уроки на тему профілактики ПСШ, де пропонував учням ситуації, щоб вони моделювали можливі варіанти їх вирішення. Під час майстер-класу всеукраїнського семінару методистів основ здоров'я обласних інститутів підвищення кваліфікації демонстрував різні форми співпраці з гімназистами. Підготовка з учнями інтегрованих комунікаційних вправ англійською мовою, які відображають їх розуміння важливості розпорядку дня та живого спілкування, характеризують новий підхід до розуміння важливості та зв'язку компетентностей у цивілізаційному розвитку. Ігрові навчальні вправи мають на меті постійно акцентувати увагу учнів на необхідності їх мотивації вдосконалення вмінь і навичок необхідних для вирішення щоденних проблем. Для реалізація вчителем здоров'язбережувальних компетентностей необхідний ефективний інструментарій, який би допомагав інтегрувати світосприйняття учня у навколишній світ, відображав його усвідомлення та розуміння реальності світу і спрямовував би його діяльність на задоволення базових потреб та потреб самореалізації. Водночас інструментарій повинен бути сучасним і сприйнятним для дітей відповідно до віку та рівня їх соціалізації. Інформаційно-комунікаційні технології є невід'ємною складовою освітнього процесу. Маючи понад 30 років педагогічного стажу, зауважую, що дитина будь-якого покоління потребує спілкуватися наживо, не зважаючи на можливість онлайн спілкування. Останнє обмежує рівень розвитку мовленнєвих здібностей, робить схематичним вибір дитини, не дає наповну сприймати та аналізувати інформацію, необхідну для реалізації безпекових алгоритмів у випадку різних загроз. Онлайн не дає змоги учневі вчасно та адекватно реагувати на виклики навколишнього середовища, що підвищує рівень небезпек для всіх його складових здоров'я. Необхідність створення для дитини на основі навчальних програм та предметів індивідуальних освітніх траєкторій хоча б фрагментарно дозволяло б

враховувати її мотивацію, зацікавленість, зрештою рівень сформованості фізичного, психічного, соціального та духовного складових здоров'я. Тоді учитель буде виконувати роль наставника, тренера, фасилітатора.

Основою реалізації одного з освітніх здоров'язбережувальних проєктів став серіал «Школа». Суть його педагогічного спрямування полягала у тому, щоб виокремити з серій відеофрагменти, які б демонстрували реалізацію конкретної змістової лінії. На їх основі розробляв методичний апарат, що дозволяє комплексно підходити до вирішення проблеми. Так, наприклад, змістова лінія шкідливості наркоманії дозволила учням розглядати як фізичний компонент, так і психологічний, комунікаційний, моральний, правовий. Це формує у дітей комплексне уявлення про проблему, дає їй можливість у неї заглибитися, опираючись на близьке візуальне середовище, оцінити її з різних сторін і водночас зрозуміти можливі варіанти алгоритмів вирішення.

Інший педагогічний проєкт, що дав змогу використати сильні сторони дітей: створення відео щодо профілактики побутових небезпек, які негативно впливають на здоров'я. Для цього гімназисти створювали сценарій, потім підбирали реквізит, робили запис, готували ролик та виставляли на платформу. Усе це давало змогу розуміти дітям важливість популяризації здорового способу життя серед однолітків, спрямовувати свої зусилля для розвитку та удосконалення різноманітних навичок.

Обговорення відеоконтенту є необхідною умовою для формування здоров'язбережувальних компетентностей. Адже саме під час предметного спілкування діти мають можливість висловити свої думки, їх аргументувати, спробувати спрогнозувати можливі механізми виходу з ситуацій, обмотивувати важливість тієї чи іншої дії, їх зв'язку. Таким є перегляд конкурсних фільмів міжнародного дитячого кінофестивалю «Чілдрен Кінофест», Міжнародного кінофестивалю документальних фільмів DOCUdays UA

Практичні навички, пов'язані з роздільним збором сміття, повторним використанням пластикових предметів, економним використанням не відновлювальних ресурсів, збереженням флори та фауни у контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку, визначених ООН до 2030 року – теж є важливим напрямком моєї діяльності. Учні у цьому випадку розширюють освітнє середовище, виходячи за межі закладу освіти, залучаючи батьків та дорослих, співпрацюючи з громадськими організаціями та гуртками туристсько-екологічного спрямування тощо. Набувають навичок і формують екологічну свідомість та компетентності.

Сучасні події російсько-української війни внесли корективи у навчальні програми основ здоров'я. Важливим аспектом є набуття учнями вмінь набуття психічної рівноваги, розуміння свого психологічного стану, його аналізу і використання вмінь для поліпшення. Тому поруч з фізкультхвилинками під час проведення онлайн-уроків постійно застосовую механізми відновлення психологічної рівноваги дітей, акцентуючи увагу на вмінню пояснити свій стан. Для цього використовую рекомендації провідних світових та українських психологів, психотерапевтів.

Яке визнання мого педагогічного досвіду суспільством, державою, тими людьми, з якими спілкувався? Співпраця з освітніми платформами «Всеосвіта», «На урок», «Методичний портал», де розміщую свої напрацювання, веду блог та сайт, де розглядаю питання безпеки життєдіяльності. Після перемоги у заключному етапі Всеукраїнського професійного конкурсу «Вчитель року – 2019» (номінація «Основи здоров'я»), Президент України підписав Указ про нагородження почесним званням «Заслужений вчитель України». За високі досягнення у вихованні підростаючого покоління нагороджений відомчими відзнаками «Відмінник освіти України»(2002), «Василь

Сухомлинський»(2005), Грамотою МОН України (2006, 2019), Почесною грамотою МОН України (1999), Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України (2008), лауреат районної педагогічної премії ім. Осипа Маковея (2013).

Заслуженим визнанням педагогічною спільнотою стала участь у всеукраїнській педагогічній премії Global Teacher Prize Ukraine – 2019, де став пів фіналістом, увійшовши у ТОП-50, та 2020, де став переможцем.

У складі робочих груп брав участь у розробці Державного стандарту базової середньої освіти (2019), Типових освітніх програм для базової середньої освіти (2020), Модельної навчальної програми з курсу «Здоров'я. Безпека. Добробут» для 5-6 класів Нової української школи (2021), навчального посібника цього курсу для 5 класів пілотних шкіл, які реалізують завдання НУШ, підручника «Здоров'я. Безпека. Добробут» (5 клас), Державного стандарту профільної школи (10-12 класи). Член Консультативної ради при Президентові України з питань сприяння розвитку системи загальної середньої освіти (2021).

Життя продовжується і планів на майбутнє багато. Важливо, щоб наша нація перемогла ворога і освіта, у тому числі і здоров'язберігаюча та екологічна, матиме нові вікна можливостей для подальшої успішної, ефективної реалізації ідей Нової української школи. Команди продукують ідеї та матимуть змоги впроваджувати задля загального блага освітньої системи і кожної дитини.

Жизномірська О. Я., к. пс. н., доцент
кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти,
Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ ПЕДАГОГА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

***Анотація.** У статті окреслено значущість дефініцій психологічного здоров'я особистості педагога та її емоційної стійкості; проаналізовано різноманітні підходи до їхнього трактування; зазначено про чинники життєстійкості педагога (М. Оран); продемонстровано безпосередній зв'язок емоційності педагога із психологічних відчуттям «емоційне» благополуччя.*

***Ключові слова :** особистість педагога, емоційна врівноваженість, стійкість, психологічне здоров'я, благополуччя, життєстійкість.*

Актуальність. Сучасні умови сьогодення та воєнні дії, які відбуваються у нашій країні, зумовлюють змінне, неоднозначне бачення на нинішні проблеми освіти, культури, де особистість людини постійно думає про власну безпеку, спокій та душевну рівновагу. Розуміємо, що на державному рівні, посадовці та захисники докладають максимум зусиль для збереження цілісності України та безпеки кожного громадянина, однак категорія дітей та дорослих, з нашої точки зору, потребує психологічної допомоги та підтримки з боку інших значущих осіб. Думаємо, що ми повинні навчитися жити в нових складних реаліях життя, вірніше перебудовувати власне мислення, сприйняття певної інформації, думати про щасливе майбутнє своїх дітей, ретельно готувати підростаючу молодь до нових інноваційних змін, поштовхів у сфері науки, наукових розробок, досліджень, нових професій, актуальних спеціальностей тощо.

Нові соціальні виклики та умови диктують нам інші способи взаємодії, активної співпраці з різними спільнотами (доросла, учнівська). Переконані, що освітні завдання та

інноваційні очікування спонукають особистість педагога до професійного зростання, самовдосконалення та адекватного емоційного реагування у форс-мажорних ситуаціях. В умовах війни, швидкоплинні, непередбачені події та наміри, насамперед створюють «широке поле» можливостей для творчої діяльності педагога; саморозкриття особистісних потенціалів; адекватне саморозуміння та самоцінність у професійному житті; самоствердження професійної думки, ідеї, пропозиції. Тому, сучасний педагог чітко усвідомлює соціальну роль, позицію, статус й наполегливо працює над власним самовдосконаленням та постійно здійснює пошук до «так званої» технології «емоційного зростання, врівноваження».

Сьогодні питання емоційного «Я» особистості, емоційного навчання є доволі актуальним та дієвим у професійному зростанні педагога. Передусім, питання емоційного інтелекту розглядали (Д. Гоулмен, П. Селовей та ін.); емоційну компетентність (І. Матійків); емоційну стійкість (В. Калошин, Д. Гоменюк); навички адекватного емоційного реагування, стійкий емоційний стан, психологічне здоров'я (М. Орап) та ін.

Психолог Гарвардського університету Д. Гоулмен переконливо зазначав, що справжній показник потенційних можливостей особистості – не інтелектуальний коефіцієнт, а навпаки коефіцієнт емоційного інтелекту [2, с. 13]. Власне кажучи, у людини вже є сформовані вміння адекватно оцінювати складну ситуацію; розуміти, пояснювати власні відчуття; контролювати власні емоції; залишатися в спокої, непохитною; бути оптимістичною тощо.

І. Матійків ретельно обґрунтовує та виокремлює поняття «емоційна компетентність» особистості майбутнього фахівця. На думку цієї вченої, дефініцію емоційної компетентності варто визначати як готовність і здатність людини гнучко управляти емоційними реакціями: власними та інших людей, адекватно до ситуацій та умов, що змінюються [3].

Вітчизняна психологиня Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка – М. Орап, значуще місце у практичній психології надає психологічному здоров'ю особистості. З точки зору вченої, особистість дитини чи дорослого зможе гідно себе почувати, бути щасливою, успішною в своїй сфері, долати певні труднощі, якщо володітиме певними навичками свого психологічного стану. Власне кажучи, ми повинні ставити собі запитання такого змісту – чи маємо ми навички адекватного емоційного реагування (замість тупати ногами, розповісти, чому гніваємося); вміння встановлювати власні кордони; усвідомлювати свої потреби; адекватно реагувати на критику; чітко формулювати бажання? Чи часто ми робимо висновок «Я невдаха» або «Мене ніхто не любить» замість того, щоб визнати: «Я засмучений через те, що не досяг успіху» або «Мені дуже прикро, що ви не запросили мене на прогулянку»? Саме така уважність до своїх емоційних станів («мій нормальний емоційний стан – спокійно-задумливий»), до особливостей когнітивних процесів («я знаю, що думаю повільно, мені потрібен час»), до своїх соціальних чи комунікативних навичок чи звичок («вибачте, мені важко запам'ятати ім'я людини відразу при знайомстві») створює той комфортний стан – wellbeing, який підтримує психологічне здоров'я і убезпечує від дистресу, депресії, апатії, емоційної нестабільності чи «розфокусованості», – підкреслює психологиня.

Ми цілком погоджуємося із дослідницею, що психологічно здорова дитина чи дорослий конструктивно діє в складних ситуаціях, приймає правильні рішення, проявляє власну волю та рішучість, а також не втрачає зацікавленості до життя. Саме орієнтиром такого становлення (повноцінно-функціонуючої) особистості, за розумінням М. Орап, є п'ять чинників:

1) *відкритість переживанню* (особистість відкрито, щиро, відверто презентує свої емоції, їх переживає, «проживає», прагне зрозуміти себе, керувати власним «Я» та вміє долати емоційні труднощі самостійно);

2) *екзистенційний спосіб життя* (особистість дотримується життєвої позиції «тут і зараз»; сприймає кожне переживання як унікальне та неповторне);

3) *«організмична довіра»* (особистість здатна брати до уваги свої внутрішні відчуття, «слухати своє тіло», використовувати досвід і на його основі будувати своє життя. Це внутрішнє відчуття на кшталт «я чиню правильно» – є значущим і таким, що заслуговує на довіру, керівництвом до дії – позитивної і продуктивної поведінки);

4) *емпірична свобода* (почуття особистості власної сили й здатності робити вибір, керувати собою і своїм життям: «Єдиний, хто відповідає за мої дії і вчинки, – я сам!»);

5) *креативність* (психологічно благополучна особистість не живе за шаблонами й зразками, у її житті обов'язково є місце для творчості у будь-якому її вимірі).

За порадами вищезазначеної вченої, кожна особистість у своєму житті має пройти такий психологічний тест (п'ять позицій вище) для того, щоб пересвідчитися у власній життєстійкості та гнучкості у певних особистісних чи соціальних ситуаціях. Зі слів М. Орап, життєстійкість людини пов'язана зі стійкістю у подоланні життєвих труднощів і перешкод, підтримкою високого рівня фізичного і психологічного здоров'я, а також з оптимізмом, самоефективністю, суб'єктивною задоволеністю власним життям, здатністю до неперервного особистісного саморозвитку, самовдосконалення. Не варто «терпіти» психологічний дискомфорт, намагатися адаптуватися до нього, а навпаки шукати в собі сильні, позитивні ресурси для відновлення власного емоційного «Я» [4].

З наукових позицій В. Калошина та Д. Гоменюка, сучасний педагог переживає психологічні труднощі у своїй діяльності. Звісно, крім соціального становища, вчительського корпусу на емоційний стан педагогів впливає чимало чинників, серед яких низький соціальний статус, ступінь гуманізації освітнього процесу, високі вимоги та очікування від вчителя, міжособистісні взаємини з усіма членами шкільної спільноти. Основна психологічна проблема в діяльності педагога – періодичний стан напруження, пов'язаний з необхідністю внутрішнього налаштування та мобілізація своїх ресурсів (інтелектуальних, емоційних) для вирішення певних питань у критичних ситуаціях. За твердженням вищезазначених учених, майже третина вчителів вважають навчання-викладання стресовим заняттям, що призводить до апатії, депресії, песимізму, хвороб, професійного вигорання [2, с. 6-8] .

Отже, сучасний педагог у реаліях сьогодення та свого професійного буття має мати позитивні характеристики власного «Я» (особистісні, професійні компетентності; здібності; успіхи; мотиви), конструктивно себе реалізовувати у різних форс-мажорних (учнівських, педагогічних) спільнотах, бути емоційно стійким та врівноваженим, дбати про психологічне здоров'я та благополуччя.

Список використаних джерел

1. Василенко Н. В. Українська школа ХХІ століття : школа шкіл. Харків: Основа, 2018. 96 с

2. Калошин В. Ф., Гоменюк Д. В. Як учителю зберегти емоційну стійкість. Харків : Основа, 2018. 128 с.

3. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. К.: Педагогічна думка, 2012. 112 с.

4. Орап М. Тест на психологічне здоров'я. URL: <https://www.0352.ua/news/2438015/test-na-psihologicne-zdorova-proponuu-projti-ternopolanam> (дата звернення: 18.04. 2022).

5. Підласий І. П. Як стати компетентним педагогом? Частина 1. Підковуємося теоретично. Харків : Основа, 2019. 112 с.

6. Підласий І. П. Як стати компетентним педагогом? Частина 2. Мислимо критично. Харків : Основа, 2019. 128 с.

Котляренко Л. Т., д-р біол. н., професор кафедри теорії, методики та організації фізичної підготовки та спорту навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій,

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського,

Ярема О. М., к. біол. н., доцент кафедри медичної біології,

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України,

Виклюк М. Р., лікар клініки Слаутинського

ХАРЧУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

Анотація: виклики сьогодення вимагають вирішення нових підходів до збереження життєзабезпечення організму людини, адаптації до хронічного стресу під час дії воєнного стану, пошуку рішень і рекомендацій, які би дозволили зберегти здоров'я людини в сучасних умовах глобальних змін.

Ключові слова: харчування, харчові продукти, поживні речовини, стрес, адаптація.

На сьогодні життя людини може в будь-яку мить змінитися докорінно, доказами цього є події в нашій державі після 24 лютого 2022 року. Багато людей були змушені покинути свій дім, звичне середовище і спосіб життя, вийти із зони комфорту. Виникла нагальна потреба адаптуватися до нових умов не лише проживання, а й іноді виживання. Тому потрібно віднайти ті рішення, які би допомогли у першу чергу об'єднати виклики сьогодення із звиклим способом життя, сформувані певні рекомендації, які би дозволили зберегти здоров'я у період воєнного стану.

Протягом життя в організмі людини відбуваються ті чи інші вікові зміни, змінюється потреба у тих чи інших макро- та мікронутрієнтах. Тому дуже часто має місце неоптимальне харчування, особливо пов'язане саме з віковими змінами. Не задовільнивши потребу організму в необхідних поживних речовинах, мікроелементах, вітамінах, ми не зможемо розраховувати на той стан здоров'я людини, який би міг повноцінно виконувати поставлені завдання на фізичному, розумовому, емоційному рівнях.

Ті обставини, в яких зараз опинилася значна чисельність населення нашої країни, вимагають ще більш уважного ставлення до цієї важливої складової повсякденного життя. Ми всі опинилися в тривалому стресі, багато хто змінив своє місце проживання, не завжди є можливість продовжувати навчання чи виконувати обов'язки за своєю професією. Ці всі фактори об'єднуються між собою, впливають одне на інше, а також є взаємозалежними

між собою. Тому зменшити дію будь-якого із цих негативних впливів на організм людини можна, зокрема, за допомогою харчування та правильного вибору харчових продуктів.

Можливість протистояти тим чи іншим викликам, спричинених неспецифічними адаптаціями (війна, обстріли, евакуації, стреси), суттєво залежать від віку людини. Саме у людей старечого та похилого віку знижуються адаптивні ресурси, зменшуються можливості протистояти тим викликам з якими вони сьогодні зустрічаються у своєму житті. Саме ця категорія людей потребує додаткової уваги та турботи, оскільки в їхньому організмі відбувається ряд вікових змін, які у подальшому впливають на стан їх самопочуття, на можливість протистояти стресам, зниженню імунітету та іншим змінам. Це, у першу чергу, пов'язано із віковими фізіологічними змінами організму у похилому віці: втрата м'язової маси, зміни смаку, здатності пережовувати їжу, зменшення спраги, послаблення сигналів голоду та насичення, зниження фізичної та розумової працездатності. М'язова маса людини є основним споживачем енергії людини, а тому її втрата призводить до зміни балансу між м'язовим та жировим індексами.

Вікові зміни впливають на рівень смакових властивостей, тому ці люди для задоволення своїх смакових потреб будуть потребувати більшого надходження саме тих харчових компонентів, які будуть ці смакові задоволення їм забезпечувати. У першу чергу – це, зазвичай, цукор, сіль, прянощі та ряд інших, тому саме в нових умовах, коли людина ще не встигає і не розуміє як задовольнити цю проблему, як зорганізуватися на новому місці, дуже часто ми навіть можемо не знати мови того регіону чи країни, в якій опинилися. Перебуваючи на нових місцях проживання, дуже важливо зрозуміти: де і які продукти можна купити, адже одні й ті ж самі продукти можуть мати дещо інші властивості, інший вміст поживних речовин. Тому, навіть знаючи правила здорового харчування та володіючи навичками організації такого харчування, суто ситуативно ми не завжди зможемо виконати це основне завдання за рахунок звичних продуктів, які є саме в цьому регіоні, особливо в сучасних обставинах.

Коли людина потрапляє в незвичні умови, особливо коли ще додатково впливає стрес, депресивні обставини, вона починає протистояти цьому за рахунок отримання задоволення із їжі. Тому в харчуванні починають домінувати солодкі продукти, які мають дуже низьку поживну цінність і дуже велику кількість калорій. Така людина постійно задовольняє свої емоції нездоровими продуктами і крок за кроком вводить себе в замкнене коло. Важливо в таких ситуаціях дотримуватися вживання тих продуктів, які будуть мати необхідні поживні речовини саме для забезпечення життєдіяльності організму, а не лише для «заїдання» емоційних проблем.

У цей складний період нашої держави ми всі зазнали стресу і продовжуємо його отримувати, який впливає не лише на настрій і почуття, а має значно глибші наслідки на функціонування абсолютно всіх систем органів організму людини. За умов стресу відбуваються перепади артеріального тиску, змінюється робота інших органів, порушується основний метаболізм, збільшується продукція вільних радикалів, виникає запалення. Відомо, що коли людина потрапляє під дію тривалого чи хронічного стресу, то виникають передумови реалізації певних генетичних програм і схильностей, які були успадковані від батьків. Також відбуваються різні порушення на рівні гормонів, функціонування органів і все це призводить до порушення і зниження імунного захисту. Стрес негативно впливає на рівень мікробіому, який має великий вплив на життєзабезпеченість нашого організму.

Зі стресом змінюється харчова поведінка, змінюється потяг до інших харчових продуктів (як правило нездорових, некорисних) і, щоб зменшити їх наслідки, необхідно щось цьому протиставити. За можливості, рекомендується робити вибір на користь

харчових продуктів за їх вмістом і набором поживних речовин у них, а також поєднувати все це із фізичними навантаженнями (шукати можливості для фізичної активності, для самореалізації, можливо навіть нового навчання). Все це відволікатиме від стресу, будуть появлятися думки, які допоможуть подолати не лише проблеми, але й отримати нові перспективні знання для їх реалізації. Під час фізичного навантаження у тілі людини утворюється велика кількість гормону серотоніну (це не лише гормон задоволення, але й гормон-антагоніст стресу), який дозволяє «заблокувати» багато негативних наслідків стресу, що є вкрай необхідним у випадку його тривалої дії.

І з чим зараз ще стикаються люди в нових умовах існування – це зміни харчової поведінки, які посилюються на фоні стресу, зміною неадекватного харчування. У першу чергу – це спричинюється порушенням балансу між відчуттями голоду і насичення. Та найголовніше тут є все ж таки емоції задоволення, а значить – це робота кори та інших структур головного мозку. Прийом їжі ініціюється зростаючим почуттям голоду та стихання почуття ситості після останнього прийому їжі, і закінчується сигналами насичення. Голод сприяє виживанню людини, загостренню інстинкту самозбереження. Саме голод змушує шукати їжу для забезпечення життєдіяльності організму людини для виконання тих чи інших завдань (працювати, рости, регенерувати пошкоджену шкіру і т.д.), навіть створення комфортного стану існування. Коли голод виступає як єдиний інструмент для виживання людини, то людина протистояти йому не може і все інше втрачає свою цінність. У таких умовах людина не задумується над тим, наскільки здоровий чи нездоровий харчовий продукт, корисний чи некорисний. Людина у цей час навіть не задумується, який зовнішній вигляд зараз у неї, як вона буде дотримуватися режиму чи раціону харчування. Тому в такий період дуже важливо не допустити домінування над нашим тілом саме цієї дуже сильної емоції. Для цього важливо забезпечити наш організм енергією, будівельним матеріалом, водою. Саме рівень цих складових у нашому організмі мозок постійно контролює. Необхідно відмітити критичні і менш критичні джерела енергії, які мають надходити кожного дня. Слід пригадати, що наше тіло про запас дуже добре може запасати жири. Вуглеводи запасуються у вигляді глікогену, проте білок наше тіло не може запасати. Ми або отримуємо білок і його використовуємо, або витрачаємо власний – це постійний баланс. Для того, щоб мозок проконтролював, що все в нормі – основним показником є рівень білка. Саме нестача білка в організмі є найпотужнішим сигналом тривоги для мозку, щодо виникнення відчуття насичення. Тому високобілкова дієта є максимально ефективною для підтримання сталої маси тіла, для підтримання енергетичного балансу і забезпечення контролю над вагою. Ці питання не лише нікуди не поділися, а вони лише нарастають із-за тих подій і умов у яких опинилися наші співвітчизники.

Всі ми перебуваємо у вкрай незвичних, часто у несприятливих (стресових) обставинах, але роль харчування для корекції, для виходу з цього становища є вкрай важливою та необхідною. По можливості обмежте вживання солодоців і цукру, замініть їх ягодами чи фруктами, більше споживайте води (саме води, а не просто рідини), намагайтеся повноцінно дотримуватися режиму сну, щоденно виконуйте певні фізичні навантаження для підтримки тону м'язів вашого тіла. Майбутня перемога залежить від кожного з нас, а для цього ми повинні бути здоровими і мати сили чинити опір ворогу, незалежно від нашого перебування на полі бою чи в забезпеченні функціонування нашої держави Україна. Перемога буде за нами!

Ліснічук А. М., к. біол. н., старший науковий співробітник, в. о. директора,

ВПЛИВ ДОВКІЛЛЯ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЛЮДИНИ

Анотація. Розглянуто зв'язок довкілля з психоемоційним станом людини при відвідуванні Кременецького ботанічного саду. Природна інформація про навколишнє середовище може сприйматися візуально, на слух, через запах, смак, а також через тілесні відчуття, сприяючи формуванню позитивних емоцій.

Ключові слова: природна інформація, позитивні емоції.

На психічний стан людини екологічний простір має визначальний вплив. У період урбанізації та науково-технічного прогресу все більшого значення у покращенні функціонування організму набуває оздоровчий вплив природи на людину. Такі психотерапевтичні інтервенції як терапія мистецтвом, природотерапія, ароматерапія сьогодні широко використовують екологічні чинники (як штучні, так і природні) для лікування психічних захворювань, депресивних станів та загального поліпшення настрою і працездатності людини [3]. В умовах ринкових відносин в Україні підвищуються психоемоційні навантаження на людину. Виникає об'єктивна необхідність у створенні умов для відновлення фізичних сил і усунення стресових, психічних впливів суспільного середовища з метою гармонійного і всебічного розвитку людської особистості. Сучасний етап взаємодії природи і людини тісно пов'язаний з використанням природних ресурсів. Одним із видів природних ресурсів є інформативні, що являють собою сукупність впливів і даних, що сприймаються органами чуття людини та інтелектуально опрацьовуються та використовуються для задоволення багатьох потреб людини: біотичних, психічних, етнічних, трудових, економічних, соціальних та естетичних [1]. Хтось отримує задоволення від музики, театру, комусь більше подобаються спортивні змагання, когось захоплює краса природи, спів птахів тощо, тобто виникають емоції, які можуть сприйматися візуально, на слух, через запах, смак, а також через тілесні відчуття, отже надавати важливу емоційну інформацію про навколишнє середовище.

Ботанічні сади є одними з найкращих об'єктів, де природна інформація різних категорій має суттєвий позитивний вплив на стан здоров'я людини, зокрема психоемоційний. У Кременецькому ботанічному саду, крім різнопланових наукових досліджень, особлива увага приділяється розвитку рекреаційної діяльності у тісному тандемі з еколого-освітньою роботою. Територія ботсаду володіє естетичним ресурсним потенціалом, адже характеризується різноманітними ландшафтами. В загальному це рівні або злегка похилені плато на верхній межі висот (гори Калинівка, Осовиця, Воловиця, Куличівка), крутосхили у різних напрямках та ерозійні форми (Куличівська ущелина, Баранячий яр). Місцевість є унікальною та сприятливою для облаштування майданчиків відпочинку, створення цікавих експозицій рослин, прокладання екомаршрутів. Площа 200 гектарів, репрезентує типовий ландшафт Кременецьких гір із складним рельєфом та перепадами висот до 150 метрів (максимальна абсолютна відмітка в межах саду 399 метрів над рівнем моря, мінімальна – 255). Такі природні та антропогенні властивості території через свої виняткові і звичайні риси здатні викликати у людини різні позитивні емоції. Для ознайомлення з природою, фіторізноманіттям, цікавими об'єктами на території саду прокладено екологічні стежки та екскурсійні маршрути, які мають пізнавальне та освітнє значення. Наші відвідувачі мають змогу насолоджуватися мальовничістю, гармонійністю та привабливістю пейзажів та панорамних картин, помилуватися чудовими експозиціями декоративних та оригінальних рослин, цікавими арт-об'єктами, поблукати алеями та стежками серед розкішної рослинності [2]. Цікавою для відвідувачів є започаткована минулого року галерея просто неба «Відкритий портал».

Слово «відкритий» у назві говорить про те, що галерея буде постійно поповнюватися новими роботами. Вже тепер експозиції рослин прикрашають скульптури Петровського В. В.: «Трон природи», «Закодоване послання», «Позитив в обмеженні». Поєднання природних ландшафтів та арт-об'єктів із штучно створеними експозиціями рослин спонукають до роздумів та заспокоєння.

Таке споглядання викликає позитивні емоції, які помітно впливають на пізнавальні процеси людини та сприяють концентрації всіх резервів організму. Від пасивного споглядання наші фахівці пропонують перейти до активностей, які дозволяють підвищувати інтерес і дізнаватися щось нове. Проведення польових практик, уроки на природі (пленери, еко-арт майстерні, уроки-практикуми, досліді) дають можливість відвідувачам безпосередньо контактувати з природою, формуючи позитивне сприйняття світу.

Залежно від вибору локації нашим відвідувачам ми також пропонуємо зосередитися на запахах трав, лісу, квітів, плодів. В сучасній психотерапії активно використовується метод аромотерапії, адже аромати – невід'ємна частина нашого життя. З метою зосередження уваги на цьому аспекті в ботанічному саду створено «Сад ароматів», який є одним із видів лікувального сенсорного саду. Тут зорові образи відходять на другий план, поступаючись місцем нюху та дотику. Переважаюча зелена гама тонів, компенсується насиченими ароматами, які можуть змінюватися залежно від години доби і пори року, температури навколишнього середовища, освітленості ділянки. Духмяні рослини здійснюють оздоровчий вплив на організм людини, виділяючи фітонцидні речовини, що згубні для мікроорганізмів та характеризуються заспокійливою дією, а їх цілющі властивості здатні запобігти багатьом хворобам. Систематичне перебування у такому саду покращує психоемоційний стан. В основі «Саду ароматів» – ефіроароматичні рослини. Екзотичні м'яти: перцева, «ананасна», кучерява, «рибна», «котяча», а також лофанти, шавлії, лаванда, чебреці – чудово доповнюють наше сприйняття новими ароматами, почуттями, спогадами та відчуттями.

Світ звуків посилює враження від побаченого та сприяє розширенню сприйняття. Професор Карлтонського університету в Отаві Рейчел Бакстон [4] разом зі своєю командою науковців дійшли висновку, що спів птахів, шурхіт опалого листа, шелест гілля або трав допомагає полегшити стрес та роздратування і може призвести до почуття спокою. На території ботанічного саду є невеличка штучна водойма, сюди на водопій прилітають різноманітні птахи, комахи, бджоли. Їхнє дзижчання підсилюється шелестом злаків та інших рослин, які висаджені тут. Проголюючись доріжками та стежками нашого ботанічного саду ви вловите неймовірну симфонію природних звуків, які мають терапевтичний вплив на організм людини, на всі її життєво важливі системи.

Під час відвідин ботанічного саду можна отримати позитивні тактильні відчуття. Впливаючи на нервові закінчення рук, можна виправити загальний стан здоров'я. Японські лікарі давно використовують таку оздоровчу методіку у своїй медичній практиці. Торкнутися дерева, його кори. Яка вона? Гладенька чи груба, тепла, холодна, шершава? Кожний дотик – нове відчуття. У ботанічному саду чи не найбільше різноманіття дерев: аборигенних видів та екзотів. Тут можна доторкнутися до вікових дерев-патріархів, відчутти на дотик м'якість і ніжність хвої модрини, листя інших дерев та рослин. Для стимулювання ніг рекомендуємо пройтися по газону, а потім по ґрунтовій стежині – зняття нервового напруження гарантовано.

Нашим відвідувачам можемо запропонувати спробувати природу на смак. Тренування тонкого смаку сьогодні є життєвою необхідністю, тому що легкодоступна їжа, так званий фастфуд, глушить наші смакові рецептори синтетичними добавками.

Гарантовано отримаєте насолоду від споживання різноманітних ягід та фруктів, прямих трав, салатів та зелені. Плоди актинїдії, гумі, їстівної жимолості занурять у світ витончених смаків. Наймовірні смакові враження можна отримати від дегустації духмяного чаю з місцевих трав, які культивуються на ділянках ботанічного саду. У складі фіточаїв частини рослин з фітонцидними та лікувальними властивостями: меліса лікарська, змієголовник молдавський, м'ята перцева, ромашка лікарська, листя та плоди ожини, малини, пелюстки чорнобривців, троянд, соняшника, нагідків та ін.

Отже, показники органів чуття є джерелом наших уявлень про оточуючий світ. Сприйняття природної краси через сенсорну систему має безпосередній вплив на психоемоційний стан людини. Відвідування ботанічного саду сприяє виникненню позитивних емоцій та відповідно гарного настрою.

Список використаних джерел

1. Бучко Ж. І. Естетичні якості ландшафтів у контексті використання та збереження гуманістичного ресурсного потенціалу регіону: автореф. дис. канд. географ. наук: 11.00.01. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2022. 20 с.

2. Лісничук А.М., Онук Л.Л. Ландшафти Кременецького ботанічного саду як об'єкти рекреаційно-туристичної діяльності. *Природоохоронні, екоосвітні, рекреаційно-туристичні аспекти сталого розвитку Розточчя*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю створення Яворівського національного природного парку. Івано-Франкове, Львів: ЗУКЦ, 2018. С.135 – 139.

3. Львовичкіна А. М. Екологічна психологія у постчорнобильську епоху: навч. посібник. Київ: Свічадо, 2003. С. 142-148.

4. A synthesis of health benefits of natural sounds and their distribution in national parks / Rachel T. Buxton et al 2021. Vol. 118. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.2013097118>

Ярмолицька С. О., методист навчально-методичного центру практичної психології і соціальної роботи,
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ВПЛИВ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ФАКТОРІВ НА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

Анотація. У статті розкрито сутність і зміст понять «травмуюча ситуація», «психологічна травма»; проаналізовані основні психотравмуючі фактори, які впливають на дорослих і дітей; висвітлені наслідки впливу травмуючої ситуації на дітей різного віку.

Ключові слова: травма, травматична ситуація, психологічна травма; психотравмуючі фактори; наслідки психотравм.

У нашому житті інколи трапляються події, які суттєво впливають на емоційний стан, поведінку, на психічне і фізичне благополуччя в цілому, які, з огляду на свою загрозливість, інтенсивність та непередбачуваність, є травматичними. Фізичне та сексуальне насильство, ДТП, природні та техногенні катастрофи, нещасні випадки, війна, важкі хвороби, конфлікти – це ще не весь перелік травматичних подій. Коли з'являються нові обставини – автоматично запускаються тілесні генеруючі реакції людини, а розум починає функціонувати заради виживання організму та адаптації до цих умов. Саме такі події, через свою раптовість виникнення, масовість охоплення і негативні наслідки, спричиняють порушення життєдіяльності людей, шкоду їх здоров'ю, несуть найбільший ризик для розвитку та загострення різноманітних патологічних станів та стресових розладів.

Травматичні події впливають і на дітей. Різниця в тому, що сама дитина справитись з наслідками не може: чим менша дитина, тим більшої допомоги від дорослих вона потребує в «опрацюванні» стресових ситуацій. Після травматичної події одним потрібна тривала реабілітація, іншим – потреба в значних змінах у способі життя та в стосунках. Це пов'язано з тим, що діти швидше адаптуються до стресових подій, але їхні наслідки набагато значніші, різноманітніші, ніж у дорослих, а також у них немає достатнього життєвого досвіду. Якщо фактори посилюються, поєднуються, їх важко послабити чи нейтралізувати, то це може стимулювати відчуття болю, ускладнити пристосування до соціуму, негативно вплинути на здоров'я молодого покоління.

На сьогодні в психологічній науці та в психіатрії вітчизняними та зарубіжними спеціалістами накопичений досить великий досвід, узагальнено результати наукових досліджень щодо сутності стресу, психологічної травми, перебігу протікання психотравми, чинниках виникнення, вікових особливостей посттравматичних станів, досліджень психічних розладів, які були викликані надзвичайними ситуаціями та катастрофами, методах здійснення психосоціальної реабілітації та корекції при посттравматичних розладах тощо. Серед них: О. Байєр, Ю. Александровський, І. Вачков, Р. Ткач, Н. Оніщенко, О. Туриніна, О. Лабезна, Л. Трубіцина, І. Корнієнко, Ф. Василюк, О. Феніхель, Д. Калшед, П. Левін, Г. Сельє, О. Тімченко, О. Черепанов, Б. Колодзінта ін. [3; 6].

Вивчення травмуючих ситуацій ускладнюється тим, що їх число і джерела багатомірні. Відповідно і визначення самого поняття «травмуюча ситуація» – неоднозначне:

- це екстремальна критична подія, ситуація загрози, яка потужно і негативно впливає на індивіда та вимагає екстраординарних зусиль для подолання наслідків цього впливу (Н. Тарабріна);
- ситуація, що загрожує життю людини або може призвести до серйозної фізичної травми або поранення; взаємопов'язана зі сприйняттям фізичного насильства щодо інших людей; має відношення до впливу або інформації про вплив шкідливих факторів середовища (О. Лабезна);
- подія, яка викликає переживання інтенсивного страху та безпорадності (О. Євсюков, В. Садковий);
- подія, яка пов'язана зі смертю, загрозою смерті, тяжким пораненням або іншою будь-якою загрозою фізичної цілісності (за американською класифікацією хвороб DSM–IV) [6; 11].

Деякі автори розглядають травмуючу ситуацію як синонімічну до понять: надзвичайна/екстремальна ситуація, кризова, проблемна, критична, екзистенціальна, термінальна, емоційно складна життєва ситуація, важка життєва ситуація [6].

Незважаючи на таку різноманітність визначень, форм травмуючої ситуації, можна виділити її основні риси: вона є новою реальністю для людини і принципово відрізняється від повсякденних умов; впливає на картину світу особистості; характеризується подвійністю (і несе загрозу для особистості, і дає можливості для конструктивних змін); руйнує цілісність життєвого світу людини «до і після»; утруднюється реалізація прогнозу подальших подій; обмежує здійснення самореалізації особистості та ускладнює можливості в задоволенні потреб; обмежує можливості активного впливу на неї людини, але при цьому відкриває нові способи активності; детермінує роботу з пошуку сенсу того, що відбувається та ін. [6, с. 5].

Зазначимо, будь-яка травма у повсякденному житті співвідноситься переважно з тілесними ушкодженнями, порушенням цілісності тіла. За аналогією з фізичною травмою

та реакцією на неї організму функціонує й психічна травма. Але на відміну від фізичної (завжди зовнішньої) травми, психічна – невидима, має здатність травматизувати саму себе, формуючи патогенні думки, переживання, викликаючи відповідні негативні афекти [6]. Зокрема, Ж. Шарко та Ж. Брейер, послідовники першої психоаналітичної теорії травми, розглядали травму як «глибоко вкорінений у несвідомій сфері афект, що надає патогенний вплив на психіку людини та є підґрунтям невротичних розладів» [6, с.12]. З цим можна погодитись. Якщо вчасно не буде надана перша психологічна допомога, тоді починають працювати захисні механізми психіки, які перетворюють енергію травматичного збудження у тілесні симптоми і проявляються змінами, в першу чергу, у соматичній сфері, що є сигналом про небезпеку в самому організмі. Тому будь-яка травма може стати детермінантою можливих психічних порушень, невротичних розладів, девіантної поведінки та емоційних афектів, якщо не відбудеться розрядження психічного напруження. Відповідна реакція на травматичний вплив є завжди, і чим інтенсивніша травма, тим сильніша зовнішня дія або внутрішнє переживання, оскільки «психічна травма має надзвичайно «хорошу пам'ять», а її жертви страждають переважно від спогадів та патологічних патернів реагування, реалізованих несвідомо» [6, с.14].

Пізніше Г. Сельє, О. Черепанов, П. Левін у своїх працях розглядали поняття психічної травми як особливої форми загальної стресової реакції, що руйнує ресурсні та адаптаційні можливості людини, її психологічний захист. Також вчені велику увагу приділяли дослідженню психотравмуючих факторів і їх впливу на організм людини. Так, Г. Сельє джерелом стресового переживання вважав будь-яку вимогу, яка ставиться перед людиною; П. Левін серед травмуючих факторів відзначав: війна, фізичне, емоційне або сексуальне насильство, нещасні випадки або природні катастрофи, дорожньо-транспортна пригода, стандартні медичні процедури й хірургічні операції; Д. Калшед – психічна травма виникає внаслідок зовнішніх травматичних подій, а також з причини внутрішньої роботи самої психіки [6, с.17].

Л. Трубіцина у своїх роботах, розглядаючи проблеми, пов'язані з процесом травми, виокремлює такі травмуючі ситуації: військові дії, природні катаклізми, екологічні та техногенні катастрофи, пожежі, терористичні акти, присутність під час насильницької смерті інших, нещасні випадки, сексуальне насильство, раптова поява загрозливих життю захворювань, напад [6, с. 5].

Н. Оніщенко серед багатьох психотравмуючих факторів надзвичайних ситуацій виділяє кілька основних, які є найбільш стресогенними: коли дитина втратила батьків (обох або одного); втратила іншого члена родини (сестра, брат, бабуся, дідусь); стала свідком смерті людини (навіть незнайомої); бачила трупи та останки тіл постраждалих; спостерігала руйнування власної оселі; опинилась в осередку максимальної концентрації горя інших людей, де мали місце психічні реактивні розлади та явно виражені негативні психічні стани [3, с. 360]. Такі ситуації можуть стати чинниками виникнення та розвитку у дитини порушень в поведінці, психіці, у фізіологічній системі.

Представники психоаналізу серед психічних травм визначають: втрату близьких людей (смерть, розлучення); травму «розбитого серця» (зрада, нерозділене кохання); згвалтування, сексуальні спокушання; пережиті нещасні випадки та катастрофи [6, с.21].

М. Решетніков дає класифікацію психічних травм за частотою провідного травматичного фактора у порядку спадання: спостереження насильства або нещасного випадку; нещасні випадки та аварії; пожежі та стихійні лиха; загроза застосування зброї; фізичне насильство; сексуальні домагання; згвалтування; погане поводження з дитиною в дитинстві; участь у бойових діях; зневага людини у дитинстві [6, с.21].

Дитяча психіка є найбільш уразливою до дії психотравмуючих факторів надзвичайної ситуації і у подальшому може проявитись у виникненні гострих або хронічних психічних порушень, поведінкових та емоційних реакціях різного ступеня важкості [3]. Вплив та наслідки травматичної події опосередковується віком, тривалістю дії фактору, індивідуальною значимістю та причетністю до травмуючої події, рівнем розвитку особистості дитини (чим менше дитина, тим більше її реакція залежить від поведінки батьків або дорослих), життєвим досвідом, ступінню психологічної захищеності, здатністю до саморегуляції, як взаємодіють з дітьми та між собою їхні батьки, піклувальники та інші дорослі, наявністю або відсутністю підтримки з боку найближчого соціального оточення тощо [1; 4; 5; 6]. Так, аналіз сучасної літератури з впливу психотравми на психіку людини свідчить, що якщо дитина знаходилась в надзвичайно важкій ситуації чи ситуаціях, і поряд з нею були відсутні дорослі, які своєчасно могли дезактуалізувати психотравмуючий вплив на психіку, це могло призводити до тяжких психічних захворювань [1, с.42].

Переважно для дітей усіх вікових груп, які пережили психотравму і їм не була своєчасно надана допомога, будуть характерні: психосоматичні/фізіологічні порушення (заїкання, енурез, астма, нейродерміти, проблеми з травною системою, головні болі та ін.); депривація сну; тривога, гнів, дратівливість, агресія, сором, страх, поганий настрій, відчуття провини, пасивність; відчуженість та ізоляція від оточуючого середовища, порушення адаптації; почуття незахищеності, недовіри, страх майбутнього; постійне передчуття загрози та очікування небезпеки; інтрузивні симптоми (нав'язливі спогади); поведінкові розлади; зловживання психоактивними речовинами; суїцидальні наміри; можуть виникнути проблеми з спілкуванням, навчанням, увагою, пам'яттю, самооцінкою [1; 2; 4; 5; 7].

Н. Оніщенко звертає увагу, що в умовах надзвичайної ситуації у дитини, як і у дорослого, відбувається розрив цілісності особистості на всіх рівнях прояву: когнітивному (нерозумінні того, що відбулося), рольовому (нездатність постраждалої дитини виконувати свої функції в сім'ї, у школі), особистісному (нездатність усвідомлювати те, що відбулось емоційно або фізично), соціальному (віддалення від сім'ї та друзів) [3, с. 363].

Сьогодні виділяють дві основні форми психічних порушень, які викликаються стресовим впливом екстремальних ситуацій: гостра реакція на стрес та посттравматичний стресовий розлад (як наслідок ненаданої своєчасно психологічної допомоги) [1; 3].

Емоційні та поведінкові наслідки психотравм у дітей мають і свої особливості, в залежності від віку [1; 2; 4; 5; 8; 9].

Діти дошкільного віку (до 3 років): відчувають дратівливість, плачуть, можуть проявляти надокучливу або агресивну поведінку, боятися незрозумілих звуків, криків, різких рухів, потребують близькості батьків.

Діти дошкільного віку (до 6 років): з'являється відчуття небезпеки, безпорадності та безсилля, страх розлуки («чіпаються до дорослих», не відпускають від себе); може формуватися почуття власної провини за подію; відмовляються визнавати ситуацію та заглиблюватися в себе; не бажають спілкуватися з однолітками та дорослими.

Молодші школярі (6-11 років): дратівливі, плаксиві, поведуться агресивно чи пасивно; починають більше боятися (нічні страхи, страх смерті, страх загрози, страх розлуки з батьками); підсилена реакція на гучні звуки; проявляють підвищену тривожність, метушливість; відчуття провини і безпорадності; «зацикленість» на подробицях події; фантазування; виникає регресивна поведінка (повернення до попередніх стадій розвитку); проблеми з навчанням (зниження успішності; погіршення

пам'яті, уваги, відмова відвідувати школу, втрата інтересу до шкільної діяльності, агресивна поведінка в школі).

Молодші підлітки (11-14 років): замкнутість; дратівливість; депресія; уникнення спілкування; ізолювання; почуття сорому, провини, приниження; егоїстичність; прояви небезпечної поведінки; спалахи гніву та агресивності; бажання помсти; страх небезпеки та майбутнього; проблеми з навчанням (зниження успішності, втрата інтересу до навчання, бійки, замикання в собі); відмова виконувати домашні обов'язки.

Старші підлітки, юнаки (14-18 років): іпохондрія; порушення статевої системи; апатія; втрата інтересу до протилежної статі; безвідповідальна або делінквентна поведінка, можливі спроби самогубства; зниження бунтарства проти батьківського контролю; шукають соціальну підтримку і водночас демонструють агресію; зниження здатності зосередитися; радикально сприймають ситуацію; бояться втратити себе, своє місце, життя, близьких.

На нашу думку, психотравма обумовлює глибокі порушення у життєдіяльності та розвитку дитини на трьох рівнях:

- психосоматичні захворювання;
- емоційні, когнітивні, особистісні та поведінкові розлади;
- деструктуралізація відносин особистості з оточенням.

Таким чином, перебування дитини в небезпечній ситуації, вплив психотравмуючих факторів, може мати для її здоров'я негативні наслідки, які не дозволять дитині вести звичне життя, безконфліктно спілкуватись з оточенням. В майбутньому це може призвести до поглиблення проблеми, посилення депресивних станів, руйнування міжособистісних зв'язків, появи девіантних форм поведінки, втрати соціального статусу та деградації особистості. Тому увага дорослих до дітей, відстеження їх психічного стану, реакцій, поведінки і вчасно надана фахова допомога психологом, психотерапевтом, сприятиме попередженню та подоланню несприятливих наслідків травматичних подій, пошуку засобів самодопомоги.

Список використаних джерел

1. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій /заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ ППСР, 2019. 144 с.

2. Ми пережили. Техніки відновлення для сімей військових, цивільних та дітей: практ. посіб. для внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих та їхніх сімей. Психологічна кризова служба ГО «УАФПНПП», Посольство Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Україні. / авт.-уклад. Г. Циганенко, О. Масик, О. Григор'єва та ін.. Дніпро: Середняк Т.К., 2019. 96 с.

3. Оніщенко Н.В. Екстрена психологічна допомога дітям в умовах надзвичайної ситуації. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені І. Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України*. Проблеми сучасної психології. 2012. Випуск 17. С.358 – 368.

4. Посттравматичний стресовий розлад розлад. URL: http://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/PROSTIR_NADIJY-dr.pdf

5. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. К.: Калита, 2015. 72 с.

6. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ.навч. закл. / О. Л. Туриніна. К.: Персонал, 2017. 160 с.

7. Романчук О. І. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки й сучасні підходи до терапії. URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Romanchuk_PTSD.pdf

8. Як підтримати та заспокоїти дітей під час воєнних дій. URL: <http://osvita.ua/school/85853/>

СЕКЦІЯ 7 ПОСТАТІ ТА ПОДІЇ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Петровський О. М., к. істор. н., доцент,
директор,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

ШЛАПАК ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ: ВЧЕНИЙ, ЛІСІВНИК, ДОСЛІДНИК, ПЕДАГОГ, ПРИРОДООХОРОННИК

9 липня 2022 року виповнюється 70 років від дня народження та 45 років науково-педагогічної діяльності Шлапака Володимира Петровича – завідувача кафедри лісового господарства Уманського національного університету садівництва, академіка Лісівничої академії наук України, доктора сільськогосподарських наук, професора, знаного лісівника України. Його праці на тематику лісових культур, лісівництва, ботаніки, філософських проблем еволюції органічного світу та явищ природи викликають інтерес, обговорюються, на них посилаються у наукових дискусіях тощо. Академік В. П. Шлапак автор (співавтор) понад 370 друкованих праць, у тому числі монографій, навчальних та методичних посібників, брошур, рекомендацій виробництву, що набули популярності в Україні та далеко за її межами. Науковий керівник 15 захищених кандидатських і однієї докторської дисертацій. Ерудований, толерантний педагог та науковець, доброзичлива, вимоглива та інтелігентна людина.

Шлапак Володимир Петрович народився 9 липня 1952 року в селі Паланка Уманського району Київської області, тепер Черкаська область України у сім'ї службовців. Мати, Шлапак Анастасія Іванівна працювала завідувачем аптеки при Синицькій лікарні. Трудова діяльність батька, Шлапака Петра Корнійовича, пов'язана з лісівництвом. Чи випадковим був для ювіляра вибір життєвого шляху, пов'язаний з лісівництвом,

лісовим господарством? Мабуть, ні: Шлапак В. П. став продовжувачем справи свого діда (по матері) та батька і виявився гідним представником лісівничої династії. Дід по матері, Князев Іван Лаврентійович (*світлина справа*), з 1913 по 1949 рік працював лісником Синицького лісництва Уманського держлісгоспу. Батько, Шлапак Петро Корнійович (1919–1997),

трудова діяльність в лісовому господарстві розпочав з 1942 року лісником Тальнівського лісництва, з 1943 по 1945 роки перебував у діючій армії. Закінчив війну в Австрії. Нагороджений медаллю «За оборону Києва» та іншими. Після закінчення Другої світової війни продовжив мирну працю на посадах техника-лісівника Маньківського, помічника лісничого Синицького лісництва Уманського держлісгоспу, а з 1949 по 1951 і з 1956 по 1980 роки працював лісничим цього ж лісництва.

З 1951 по 1955 роки очолював Синицький державний розсадник, він запропонував ідею поквартальної закладки дендрарію паркового стилю за родовими ознаками на площі 9 га (див. *світлину*). Уже в 1955 році в Синицькому дендрарію нараховувалось 646 таксонів деревних та кущових видів, з яких 186 – інтродуценти. За досягнення високих показників з вирощування садивного матеріалу, дослідницьку роботу, широке використання досягнень науки і техніки, впровадження раціоналізаторських пропозицій Постановами № 124/н від 11.05.1960 року та № 123/н від 09.12.1964 року Головного комітету ради виставки досягнень народного господарства СРСР (ВДНГ) у м. Москві П. К. Шлапак нагороджений відповідно «Бронзовою» і «Срібною» медалями учасника виставки.

У 1970 році, працюючи лісничим Синицького лісництва, був нагороджений медаллю «За трудову доблесть», а також медаллю «Ветеран праці».

Тож любов до лісу, бажання працювати в галузі лісівництва захопили Володимира у дитячі та юнацькі роки, коли формується коло інтересів і підсвідомо визначається мета в житті, почуття відповідальності за майбутнє. Під впливом родини формувалася прихильність до світу рослин, інтерес до загадок і таїнств біологічних і фізичних явищ природи. Змалку він запам'ятовував назви дерев, кущів та трав'яної рослинності, знайомився з усіма видами виконання лісгосподарських робіт, які є в лісництві. Він не просто відкривав для себе неповторні часточки живої природи, але й прагнув дізнаватися про неї щось нове, цікаве, особливе.

З 1960 по 1968 роки В. П. Шлапак навчався в Синицькій восьмирічній школі, а з 1969 по 1970 роки в Кузьминогребельській середній школі. У 1970 році вступив, а в 1975 році закінчив Українську ордену Трудового Червоного Прапора сільськогосподарську академію (тепер Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, (НУБіП України)), де здобув кваліфікацію інженера лісового господарства.

У 1977 році Володимир Петрович одружився з Лідією Василівною (*див. світлину*), яка 45 років розділяє з ним усі радості і турботи, і стала надійною помічницею, однодумцем, подругою.

Вся виробнича діяльність В. П. Шлапака пов'язана з державним об'єднанням «Черкасиліс», тепер Черкаським обласним управлінням лісового та мисливського господарства, де він впродовж 1975-1976 років працював в Уманському держлісгоспі помічником лісного Потаського лісництва, згодом – помічником лісного Черкаського спецлісництва Черкаського держлісгоспу (1976-1978 рр.), лісничим Капітанівського лісництва Кам'янського держлісгоспу (1978-1982 рр.) (*див. світлину*), головним інженером Звенигородського держлісгоспу (1982-1984 рр.), лісничим Тясминського лісництва Черкаського держлісгоспу (1984-1988 рр.).

У період 1988-1999 рр. працював директором Смілянського держлісгоспу. З 1992 року за сумісництвом – науковий співробітник науково-технічного управління Державного комітету по лісовому господарству (зараз – Державне агентство лісових ресурсів України).

В. П. Шлапак, директор Смілянського держлісгоспу

Виїзна колегія ДО «Черкасиліс» у Смілянському держлісгоспі

(перший ряд – директори держлісгоспів з ліва на право: М. О. Снігур, Ю. М. Гусак, В. П. Шлапак, генеральний директор М. С. Омельчук, З. М. Ільченко, головний лісничий ДО «Черкасиліс» І. І. Захарченко, І. В. Шиятий; у другому і третьому рядах стоять: голова профкому В. М. Ткаченко, В. Ф. Борота, М. М. Бутко, Н. В. Островська, В. В. Макарчук, В. В. Бабіч, В. П. Тищенко, Т. О. Гулик, П. П. Мохур, М. Г. Собченко, Г. М. Сукач, М. Ф. Рижков)

Працюючи у Черкаському бору лісничим Тясминського лісництва, В. П. Шлапак вивчив лісокультурний досвід, який у спадок залишало кожне покоління лісівників, починаючи з 1826 року, коли було проведено перше лісовпорядкування. Це настільки захопило його, що він поринув у науково-дослідницьку роботу. Без відриву від виробництва з 1986 по 1990 роки працював над виконанням кандидатської дисертаційної роботи на тему «Лісівнича оцінка агротехнічних прийомів створення і вирощування культур сосни в Черкаському бору», яка була затверджена вченою радою Ленінградської лісотехнічної академії імені С. М. Кірова (нині Санкт-Петербурзька лісотехнічна академія (ЛТА)).

Науковим керівником було призначено професора Георгія Івановича Редька (*див. світлину*).

Г. І. Редько – заслужений діяч науки і техніки України, академік Лісівничої академії наук України, лауреат премії Ломоносова, доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри лісових культур лісотехнічної академії, видатний та широко відомий у світі український вчений. Г. І. Редько є яскравим представником всесвітньовідомої школи лісової типології академіка АН УРСР П. Г. Погребняка. Його праці з історії лісового господарства СРСР, зокрема, й України, з біології й культури тополі, вирощування садивного матеріалу і з багатьох інших сучасних проблем лісових культур та лісівництва становлять науковий інтерес, на них посилаються фахівці, навчаються студенти багатьох країн близького й далекого зарубіжжя. Г. І. Редько уславився у царині наукових досліджень з лісових культур, лісознавства та історії лісового господарства, зокрема, створення й вирощування стійких деревних порід як в Держлісфонді України, так і на невдобах, землях, непридатних для сільськогосподарського використання, полезахисного лісорозведення та захисних лісових смуг вздовж автомобільних шляхів у різних регіонах України. Академік Г. І. Редько є автором та співавтором понад 500 друкованих праць, зокрема монографій, підручників, навчальних та методичних посібників, брошур,

рекомендацій виробництву, які відомі в Україні та далеко за її межами. Він є рецензентом і титульним редактором цілої низки наукових видань. Під його науковим керівництвом захищено 46 кандидатських і 7 докторських дисертацій. Високоерудований, толерантний науковець та педагог, доброзичлива, вимоглива та інтелігентна людина. Тож Володимир Петрович Шлапак мав нагоду долучитися до потужної наукової школи Г. І. Редька, і в 1990 році В. П. Шлапак успішно захистити дисертацію та здобув науковий ступінь кандидата сільськогосподарських наук зі спеціальності 06.03.01 – лісові культури, селекція, насінництво і озеленення міст.

В. П. Шлапак не зупинився, почиваючи на «лаврах». І вже у 1991 році подав на затвердження, кафедрі лісових культур в Національному аграрному університеті України (м. Київ), тему докторської дисертації: «Пристепові бори України та лісовідновлення в них». Тоді ж у Києві відбулася його зустріч з професорами Г. І. Редьком і М. І. Гордієнком, де за ініціативи професора Г. І. Редька науковим консультантом докторської дисертації було призначено професора Михайла Івановича Гордієнка (*див. світлину*). Уже тоді Георгій Іванович сказав: «Я не зможу Вам затвердити тему докторської дисертації у Ленінградській лісотехнічній академії і бути науковим консультантом. Невдовзі Ви не зможете виїжджати до Ленінграду». Після розпаду СРСР так і сталося. Професорами Г. І. Редьком і М. І. Гордієнком був складений проспект дисертаційного дослідження і Володимир Петрович занурився у наукову роботу.

Працюючи у виробництві (10 років на посаді лісничого і 10 років на посаді директора), В. П. Шлапак накопичив значний теоретичний і практичний досвід. Як учений він продовжує біологічний напрямок наукових досліджень свого вчителя – М. І. Гордієнка, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора біологічних наук, професора, дійсного члена ЛАН України, який є представником всесвітньовідомої школи степового лісорозведення академіка АН УРСР Г. М. Висоцького.

Під керівництвом Михайла Івановича Гордієнка захищено 6 докторських та 25 кандидатських дисертацій. За результатами завершених наукових досліджень ним

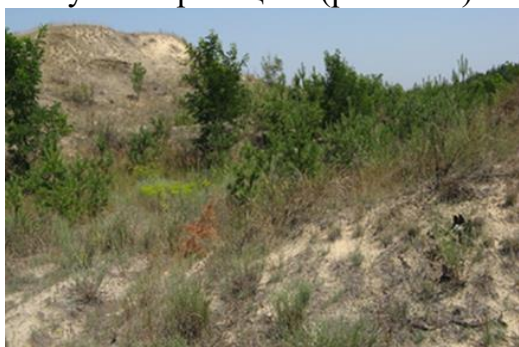
опубліковано близько 300 наукових та навчально-методичних праць. Він виступив співавтором 4 підручників з дисципліни «Лісові культури» (1986, 1995, 1996, 2005 рр.) та близько 20 навчально-методичних розробок, редактором 16 монографій.

У 1997 році В. П. Шлапак захистив дисертацію в Національному аграрному університеті України, м. Київ (тепер – НУБіП України), і отримав науковий ступень доктора сільськогосподарських наук за спеціальністю 06.03.01 – лісові культури, селекція, насінництво і озеленення міст (тепер – лісові культури та фітомеліорація).

Вже у 1999 році обраний дійсним членом Лісівничої академії наук України.

Нині наукова діяльність В. П. Шлапака зосереджена на таких напрямках: лісові культури, садово-паркове господарство, інтродукція рослин, філософські проблеми еволюції органічного світу та явищ природи.

Його основні наукові праці присвячені актуальним проблемам лісокультурного виробництва, зокрема, дослідженню агротехнічних прийомів створення і вирощування лісових культур на піщаних землях, де автор надав лісівничу оцінку впливу чистих та змішаних насаджень сосни звичайної на ґрунти, мікроклімат, трав'янисту рослинність, нагромадження органічного опаду, щільності заселення ґрунтовими безхребетними тваринами, режимові живлення деревних рослин, фізико-хімічним властивостям ґрунту, біологічній стійкості та продуктивності деревостанів на підставі вивчення основних фізіологічних процесів деревних рослин. Найбільш вагомими науковими дослідженнями проводив у Пристєпових борах України, зокрема Черкаському, Чигиринському на Черкащині та Ізюмському на Харківщині (рис. 1 і 2).

Рис. 1. Заліснення другої борової тераси Чигиринського бору

Рис. 2. Культури сосни з підростом дуба (Черкаське військово лісництво)

Досліджуючи дефляційні процеси в Пристєпових борах В. П. Шлапак виявив тенденцію до подальшого їх поширення. За умов природного заростання схильних до дефляції пісків цей процес є тривалим. Найефективнішим методом припинення негативних природних процесів було б заліснення цих територій, однак в умовах тривалих засушливих періодів відтворення лісів значно ускладнене. Тому вивчення особливостей заліснення рухомих пісків, особливо Чигиринського бору, в регіоні досліджень, формування природної та культурної рослинності на них та оцінка сучасного стану існуючих насаджень залишається надзвичайно актуальним (рис. 3).

Піски підступили до с. Худоліївка

2-річні культури сосни

5-річні культури сосни

50-річні культури сосни

Рис. 3. Чигиринський бір

За період роботи на виробництві в Держлісфонді Черкащини за проектами, науковими розробками та безпосередньою участю В. П. Шлапака, із застосуванням передових агротехнічних прийомів, створено лісових культур на площі понад 1,5 тис. га;

тут висаджено сіянці сосни, дуба та інших листяних та чагарникових деревних рослин.

У 1999 році керівництво Держлісагентства запропонувало В. П. Шлапаку роботу в інституті підвищення кваліфікації, що у м. Боярка, а після відмови, ще було запропоновано очолити Цюрупинську науково-дослідну лісомеліоративну станцію у Херсонській області. Але такий масштаб роботи не влаштовував досвідченого вченого та організатора виробництва.

У 1999-му році В. П. Шлапак прийняв запрошення директора Національного дендрологічного парку «Софіївка» – НДІ НАН України І. С. Косенка і перейшов працювати заступником директора з наукової роботи (*див. світлину*), а з 2000 року, за сумісництвом, працює в Уманському аграрному університеті, на кафедрі екології, декоративного садівництва і лісівництва. У 2005–2006 роках очолював кафедру лісівництва і екології Уманського державного аграрного університету. З 2003 року – старший науковий співробітник.

Науковий відділ НДП «Софіївка»

(сидять зліва направо: інженер Н. О. Гончар, канд. біол. наук Г. І. Музика, В. Г. Козлов, О. О. Білик, О. К. Мороз, професор В. П. Шлапак, аспірант І. П. Діденко, к. с.-г. н. В. Ф. Собченко; у другому ряду стоять: канд. біол. наук Л. А. Колдар, В. О. Пономаренко, аспірант Ю. О. Румянков, к. с.-г. н. О. А. Опалко, архітектор Г. В. Косенко, аспірант В. В. Гончаренко, канд. біол. наук В. М. Грабовий)

Саме у ці роки В. П. Шлапак розпочав другий і третій напрямок своїх досліджень – вивчення старовинних історичних парків та інтродукованих рослин, які були введені в культуру парків та лісових насаджень у Правобережному Лісостепу України.

Вибір не був випадковим, адже з молодих літ він неодноразово відвідував парк «Софіївку», і як фахівець та науковець зрозумів, що «Софіївка», як парк, не є простим явищем. Швидше, навпаки, як висловилися І. Д. Родічкін, О. І. Родічкіна (2005), сповнене загадок, зрозуміти й пояснити які не завжди легко. Зміст і значення парку «Софіївка» побудовані на античних міфах, історичних та родинних подіях, особистих переживаннях творців і, звичайно, на модних, свого часу, концепціях садово-паркового мистецтва. Історія виникнення і розвитку парку, імена його творців – усе оповите легендами, які склалися впродовж існування цього казкового творіння природи і рук людських. Водночас відсутність планів з будівництва «Софіївки» породили безліч легенд. Як зауважує Т. Д. Чубіна (2014), є в цих описах історичні й фактичні похибки та суперечності. Адже кожний автор додавав своїх емоцій, вражень, розуміння змісту й художньої цінності цієї унікальної пам'ятки.

Дослідження старовинних садів і парків України зокрема «Софіївки», дозволило вченому виявити і довести навмисне замовчування історичних фактів та їх фальсифікацію на користь родини Станіслава і Софії Потоцьких. В. П. Шлапак звернув увагу, що в 1815 році французький поет де Лагард, за дорученням Софії Потоцької, вперше озвучив належність парку царській родині. Парк «Софіївка» є «Монархічним садом». В оригіналі: «Warto miéysce nawiedzín, a wspomniénia dziejóów, gust, możność, koszt, wzytych tłumy Briareyów. Ważąc pracy niezmiérność i zdobienia liczne rzekną próżni: było to dzieło Monarchyczne».

Водночас В. П. Шлапак підкреслює, що «Софіївка» постійно перебувала під опікою монархів і мабуть завдяки цьому вона збереглась до наших часів (на відміну від багатьох інших історичних парків України). Тому він дійшов висновку, що Станіславу Потоцькому було дано лише доручення побудувати один з найбільших і найкращих парків у центрі Європи за ідеєю, архітектурним і топографічним задумом Софії-Фредеріки-Августини-Ангальт-Цербстської, Катерини II, Імператриці Російської.

Автором обґрунтовується зв'язок ідеї архітектурного задуму будівництва парку з царськими родинами, хоч окремі матеріалізовані об'єкти парку, без сумніву, належать родині Потоцьких, проте вони не є значущими в авторському задумі триярусної будови парку, де Станіслав Потоцький і Людвиг Метцель були, вочевидь, виконавцями задуму монаршої особи.

Вчене звання професора кафедри садово-паркового господарства В. П. Шлапаку присвоєно у 2006 році в Уманському державному аграрному університеті (зараз Уманський національний університет садівництва (УНУС)).

У 2006 році В. П. Шлапак разом з екскурсоводом М. Х. Рудюком розпочали роботу над монографією «Довідник Національного дендрологічного парку «Софіївка». У 2008 році до написання монографії приєднався професор В. М. Черняк, а невдовзі свої доповнення вніс І. С. Косенко. Після виходу сигнального екземпляра монографії розпочалась робота по внесенню виправлень та уточнень, до якої було залучено весь науковий відділ.

На світлині автори: професори В. П. Шлапак, В. М. Черняк, екскурсовод М. Х. Рудюк. На задньому плані фотограф Г. У. Сівко. Автори отримали з типографії сигнальний екземпляр монографії

З 2012 року В. П. Шлапак обирається завідувачем кафедри лісового господарства Уманського національного університету садівництва і продовжує наукову роботу з вивчення еколого-біологічних особливостей аборигенних та інтродукованих у Правобережний Лісостеп і Степ України деревних, кущових і трав'яних рослин та використання їх у культурі.

У 2013 році за ініціативи професора В. П. Шлапака на кафедрі лісового господарства започатковано періодичну (раз на три роки) Міжнародну науково-практичну конференцію «Анненковські читання», які присвячено вшануванню талановитого організатора, знаного ботаніка, фенолога, діяча лісового та сільського господарства Миколи Івановича Анненкова.

Колектив кафедри садово-паркового господарства, 2003 рік

(у першому ряду: аспірант С. С. Курка, к.с.-г. н. Л. Г. Варлащенко і О. В. Морозюк, лаборант В. М. Поліщук; у другому ряду професор В. П. Шлапак, аспірант В. Л. Кульбіцький, професор В. І. Білоус, аспірант В. М. Грабовий, к.с.-г.н. М. В. Шемякін, аспіранти І. В. Козаченко і Ю. А. Величко. Позаду стоїть професор А. Ф. Балабак)

Працюючи у НДП «Софіївка», В. П. Шлапак надає велике значення розширенню асортименту деревних порід як в державному лісовому фонді, так і при озелененні вуличних та паркових насаджень за рахунок інтродукції нових порід. Автор публікує результати дослідження інтродукованих видів родів: церціс (*Cercis* L.), маклюра (*Maclura* (Rafin.) Schneid.), софора (*Sophora* L.), катальпа (*Catalpa* Scop.), золотий дощ (*Laburnum* Medic.), горіх (*Juglans* L.), сосна (*Pinus* L.), гінго (*Ginkgo* L.), секурінега (*Securinega* Comm. ex Juss.), тис (*Taxus* L.), туя (*Thuja* Don. ex D. Don), горобина (*Sorbus* L.), айлант (*Ailanthus* Mill.), в'яз (*Ulmus* L.), обліпіха (*Hippophae* L.), шовковиця (*Morus* L.), дуб (*Quercus* L.) та інших, – в Правобережній Лісостеп і Степ України.

Завдяки своїм дослідженням В. П. Шлапак знаходить принципово нові шляхи підвищення продуктивності насаджень та їх біологічної стійкості проти шкідників, уражень хворобами та лісових пожеж за рахунок використання інтродуцентів за лісовідновлення і лісорозведення. Не випадково, в науковому арсеналі вченого понад 20 робіт з інтродукції деревних рослин, які широко відомі лісівникам та ботанікам.

В. П. Шлапак організував і здійснив понад 40 наукових експедицій, зокрема у Синицький парк «Дружба» ДП «Уманське лісове господарство», який став одним з об'єктів вивчення інтродукції і акліматизації деревних та кущових рослин, що досягли 70-річного віку. За результатами вивчення об'єктів дендрарію молодими науковцями та досвідченими фахівцями захищено 45 кандидатських і докторських дисертацій, з яких 15 – під керівництвом професора В. П. Шлапака, зокрема зі спеціальності 03.00.05 – ботаніка (к.б.н. В. А. Вітенко, к.б.н. Л. А. Колдар), але переважно зі спеціальностей 06.03.01 – лісові культури та фітомеліорація - біологічні науки: (к.б.н. С. С. Курка (Пукас), к.б.н. В. Д. Мазуренко, к.б.н. І. І. Миколайко), сільськогосподарські науки (к. с.-г. н. Г. П. Іщук, к. с.-г. н. О. М. Баюра, к. с.-г. н. В. Л. Кульбіцький, к. с.-г. н. О. С. Остапчук, к. с.-г. н. І. Є. Іващенко, к. с.-г. н. О. Ю. Марно-Куца, к. с.-г. н. С. С. Масловата) та доктор філософії Н. П. Шпак. У 2021 році В. А. Вітенко захистив докторську дисертацію.

З 2006 року і до нині – В. П. Шлапак залишається членом спеціалізованої вченої ради Д 35.072.02 Національного лісотехнічного університету України (м. Львів).

У 2019 році був членом спеціалізованої вченої ради К 64.828.01 в Українському ордена «Знак Пошани» науково-дослідному інституті лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького (м. Харків).

З 2020 року і до тепер член спеціалізованої вченої ради К 74.844.04 в Уманському національному університеті садівництва (м. Умань).

Академік В. П. Шлапак має гідний звання науковця список праць виконаних одноосібно та у співавторстві, як оригінальні так і публікації з популяризації наукових досягнень професорів В. І. Білоуса, М. А. Кохна, З. С. Голов'янка, М. І. Гордієнка, Т. М. Черевченко, Г. І. Редька, П. І. Мороза, М. І. Суса, А. І. Гузія, М. І. Анненкова, к. с.-г. н. З. М. Живицького, к.б.н. В. В. Мітіна, к. с.-г. н. В. Ф. Собченка, к.б.н. О. К. Мороз, к. с.-г. н. М. І. Бондаренка.

У 2012-2022 роках В. П. Шлапак ініціював організацію і проведення кафедрою 16 Міжнародних та Всеукраїнських конференцій. З 12 по 21 травня 2017 року вперше в Україні проводився Північноєвропейський регіональний з'їзд студентів-лісівників або ж Northern European Regional Meeting (NERM 2017). Учасниками цього річного заходу стали студенти з 12 країн світу (України, Туреччини, Словенії, Німеччини, Латвії, Естонії, Канади, Грузії, Чехії, Данії, Фінляндії, Словаччини, Греції). Так, на базі Уманського національного університету садівництва 16 травня відбувся черговий Північноєвропейський регіональний з'їзд студентів-лісівників, а також Міжнародна науково-практична

конференція «Північноєвропейський регіональний з'їзд студентів-лісників: багатофункціональне використання лісу».

Регіональний представник Міжнародної асоціації студентів-лісівників (IFSA) в Європі Крістіан Талл (Естонія) представив студентку 4-го курсу факультету лісового і садово-паркового господарства Анастасію Сухецьку, як керівника новоствореної асоціації студентів-лісників від Уманського НУС.

Позитивною рисою В. П. Шлапака як вченого є тісний зв'язок з практикою. Його добре знають в колективах державних підприємств лісового господарства, ботанічних садів і дендрологічних парків України, куди він неодноразово приїжджав. Професор Шлапак В. П. здійснює керівництво аспірантурою та докторантурою з 2000 року. За визнанням колег та студентів це – людина скромна, чуйна, справедлива і чесна, доброзичлива, з великою душею та щирим серцем. Він ніколи не шукає легких шляхів у науці, не прагне дешевої популярності.

**Зичимо ювіляру доброго здоров'я,
нових творчих здобутків, радості від життя!
Будьте все своє життя щасливим!**

*Міжнародна науково-практична конференція
«Другі Анненковські читання»*

*Професор Шлапак В. П. із своїми аспірантами
(зліва направо: Н. Л. Піскун, С. А. Макаринська, О. С. Остапчук, В. П. Шлапак,
О. А. Тишкевич, Л. О. Бабій, О. М. Баюра, Р. О. Репяшник)*

*Дружня зустріч професора В.П. Шлапака і Президента НАН України, академіка
Б. Є. Патона під час його перебування у «Софіївці»
(2 травня 2008 р.)*

*Професор В. П. Шлапак зі своїм учителем професором М. І. Гордієнком
(2003 р.)*

Н. П. Шпак і Н. В. Зворська у теплиці здійснюють пересадку берек лікарської з пробірки в ґрунт

Професори: А. Ф. Гойчук, М. І. Гордієнко, В. П. Шлапак, Г. П. Леонтяк

Під час науково-дослідної експедиції у Тальнівському парку

Професори М. В. Римар, В. П. Шлапак у «Софіївці»

*У лабораторії мікронального розмноження НДП «Софійка»
Л. А. Колдар, В. Ф. Собченко, В. П. Шлапак*

Професори М. А. Кохно, В. П. Шлапак у парку «Олександрія», м. Біла церква

Професори В. В. Поліщук і В. П. Шлапак серед учасників художньої самодіяльності факультету лісового і садово-паркового господарства

Завідувач кафедри В. П. Шлапак з кращими студентами-дослідниками

Роботу міжнародної наукової конференції «Другі Анненковські читання» відкриває завідувач кафедри лісового господарства д. с.-г. н., проф. В. П. Шлапак

Учасники Північноєвропейського регіонального з'їзду студентів-лісівників або ж Northern European Regional Meeting (NERM 2017), Умань

Професори Г. П. Леонтяк, В. П. Кучерявий, В. П. Шлапак знайомляться з колекційним фондом роду Ялина в НДП «Софіївка»

Професор В. П. Шлапак проводить заняття для студентів

*П. К. Шлапак, професор Г. І. Редько, В. П. Шлапак
під час відвідин парку «Софіївка»*

***Президент НАН України академік Б. Є. Патон
разом з І. С. Косенком і В. П. Шлапаком у Меморіальній зоні парку посадили дуб
звичайний на честь 90-річчя НАН України***

*У зимовому саду НДП «Софіївка»
О. К. Мороз, Т. М. Червченко, В. П. Шлапак*

*На світлині: перший ряд – академіки Д. М. Гродзинський, К. М. Ситник,
другий ряд – професори В. П. Шлапак, С. І. Галкін*

*У лабораторії мікронального розмноження В. П. Шлапак зі своїми аспірантами:
С. А. Масловатою, Ю. А. Запливаною, І. Є. Іващенко*

На міжнародній конференції у Білій церкві.

Виступає С. І. Галкін, директор парку «Олександрія», д.б.н.; у президії: чл.-кор. НАН України, директор НБС ім. М. М. Гришка Т. М. Червченко, професори В. П. Шлапак, С. І. Кузнецов, Д. Б. Рахметов

Головний лісничий ДП «Уманське лісове господарство, к.с.-г. наук А. Ю. Гусак і професор В. П. Шлапак

*На захисті докторської дисертації І. С. Косенка.
Професори С. В. Клименко і В. П. Шлапак*

Склад кафедри лісового господарства:

(сидять зліва направо: В. В. Мамчур, ст. викл., к.с.-г. н, С. С. Курка, доцент, к.б.н., В. П. Шлапак, д.с.-г.н., професор, лаборант Н. В. Зворська, С А. Адаменко, ст. викл., к.б.н., С. А. Масловата, ст. викл. к.с.-г.н.)

(стоять зліва направо: С. А. Коваль, доцент, к.с.-г. н., І. В. Козаченко, доцент, к.с.-г. н., В. А. Вітенко, д.с.-г.н., доцент, В. П. Шпак, І. Є. Іващенко, доцент, к.с.-г. н., О. М. Баюра, доцент, к.с.-г. н., О. С. Остапчук, доцент, к.с.-г. н.)

Зустріч з академіком Д. М. Гродзинським у Національному парку «Софіївка»
(на світлині зліва на право ст. наук. співроб. В. Ф. Собченко, фотограф Г. У. Сівко, академік Д. М. Гродзинський, професор В. П. Шлапак)

Список використаних джерел

1. Гродзинський Д. М., Криницький Г. Т., Лакида П. І., Гойчук А. Ф. Володимир Петрович Шлапак: відомий дослідник пристепових борів України (з нагоди 60-річчя від дня народження). *Наукові праці Лісівничої академії наук України* : зб. наук. праць. Львів : РВВ НЛТУ України. 2012. Вип. 10. С. 313–315.

2. Шлапак В.П. Лесоводственная оценка агротехнических приемов создания и выращивания культур сосны в Черкасском бору / В. П. Шлапак. Черкасы : РИП «Сіяч», 1992. 90 с.
3. Шлапак В.П. Способы обработки почвы в Черкасском бору / В. П. Шлапак. Черкасы: РИП «Сіяч», 1992. 80 с.
4. Чмыр А. Ф. Защита природной среды: монографія / А. Ф. Чмыр, В. П. Шлапак, В. П. Бектобеков. К.: Либідь, 1994. 240 с.
5. Гордиенко М. И. Сосна обыкновенная, ее особенности, создание культур, производительность: монографія / М. И. Гордиенко, И. В. Шаблій, В. П. Шлапак. К.: Либідь, 1995. 224 с.
6. Редько Г. І. Корабельні ліси України : монографія / Г. І. Редько, В. П. Шлапак. К.: Либідь, 1995. 336 с.
7. Гордієнко М.І. Пристепові бори України : монографія / М.І. Гордієнко, В.П. Шлапак. Львів: Престиж Інформ, 1998. 265 с.
8. Шлапак В.П. Чигиринський бір: монографія / В.П. Шлапак, І.І. Логвіненко. Львів: Престиж Інформ, 1999. 110 с.
9. Мороз П. И. Приднепровские песчаные массивы: природные условия и проблем рационального использования: монография / П. И. Мороз, В. П. Шлапак. Львов : Престиж Информ, 2001. 265 с.
10. Гордієнко М. І. Культури сосни звичайної в Україні / М. І. Гордієнко, В. П. Шлапак, А. Ф. Гойчук, В. О. Рибак, В. М. Маурер, Н. М. Гордієнко, С. Б. Ковалевський. К.: ДОД Інституту аграрної економіки, 2002. 872 с.
11. Шлапак В.П. Синицький дендрарій як існуючий генофонд України / В.П. Шлапак. *Роль ботсадів в зеленому будівництві міст, курортних та рекреаційних зон*: матеріали Міжнар. конф., присвяченої 135-річчю ботсаду ОНУ ім. Мечнікова. Одеса: ЛАТСТАР, 2002. Ч. II. С. 194–197.
12. Шлапак В. П., Адаменко С. А., Козаченко І. В., Курка С. С. Екологія лісів: навч. посіб. Умань: ВПЦ «Візаві». 2019. 222 с.
13. Шлапак В. П., Мостов'як І. І. Білогрудівський ліс: історія, природні умови, лісівничо-таксаційна характеристика, агротехнологія: навч. посібн. Дніпро: Середняк Т.К. 2021. 612 с.

Черняк В. М., д-р біол. н., професор,
в. о. завідувача кафедри змісту і методик
навчальних предметів,
Кучер Л. А., методист, в. о. завідувача
лабораторією STEM-освіта,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

ГАННА ЗВАРИЧ – НАУКОВИЦЯ-НОВАТОРКА, ПРОГРЕСИВНА ВИКЛАДАЧКА, УСПІШНА МЕНЕДЖЕРКА ОСВІТИ

Вчитель завжди повинен бути в стані любові, себто – в стані Христа... Посвята себе для інших людей – це основа любові.

Ганна Зварич

Історія педагогіки України зберегла вражаюче число визначних імен та особистостей. А внесок, який вони зробили для становлення і розвитку нашої держави,

важко переоцінити. Разом із цим сьогоднішня являє нам освітян, діяльність яких відіграє надважливу роль у формуванні особистості дитини, закладаючи той базис, який робить її людиною, патріотом, громадянином своєї держави.

До плеяди визначних діячів освіти Тернопільщини належить Ганна Володимирівна Зварич – заступник начальника – начальник відділу реформування освітньої діяльності управління освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації, доктор філософії, магістр соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ініціатор і співзасновник двох закладів освіти нового типу. Народилася Ганна Володимирівна 22 грудня 1961 року в селі Цебрів, на той час Зборівського, нині Тернопільського району, Тернопільської області. Професійну діяльність розпочала у

системі споживчої кооперації, викладала економічні дисципліни у Тернопільському кооперативному технікумі (нині Тернопільський кооперативний фаховий коледж). З 2002 року працює в системі освіти міста Тернополя та області.

Пані Ганна як мудра наставниця молодого покоління, патріотка своєї рідної землі, особистість з надзвичайною енергетикою, запалом у серці та любов'ю до Бога і людей досягла визначного фахового рівня й успіхів на педагогічній ниві завдяки власній ініціативності, творчому мисленню, новаторському підходу до освіти на основі християнських цінностей, а також невичерпному прагненню до пізнання та самовдосконалення. Саме бажання навчатися, професійно зростати, знаходити нові шляхи для підвищення якості української освіти спонукали її вступити до магістратури Люблінського католицького університету ім. Івана Павла II (Польща) і здобути у 2004 році науковий ступінь магістра соціальної педагогіки. Наступним етапом наукового становлення Г. В. Зварич було навчання у Державному вищому навчальному закладі «Університет менеджменту освіти», де вона у 2017 році закінчила магістратуру за освітньою програмою «Християнська педагогіка» та отримала науковий ступінь магістра педагогіки вищої школи, а у 2020 році успішно завершила навчання в аспірантурі і здобула науковий ступінь доктора філософії у галузі знань Освіта/Педагогіка. Її дисертаційне дослідження розкриває проблему якості освітніх послуг у закладах загальної середньої освіти. А наукова новизна роботи полягає в тому, що модель і технологія моніторингу якості освітніх послуг, які забезпечують успішне позиціонування закладів загальної середньої освіти на ринку освітніх послуг та праці, уперше отримали наукове обґрунтування на основі експериментальної перевірки. На сьогоднішній день науковим надбанням Гани Володимирівни є понад 40 наукових статей і 2 колективні монографії.

Ганна Зварич – голова комісії у справах мирян – під час формаційних курсів для парафіяльних рад та активних мирян у Марійському духовному центрі «Зарваниця» [6]

під час яких розглядалася тематика духовності, як ціннісної фундації сучасної освіти. Багатий педагогічний досвід пані Ганни заклав міцне підґрунтя для заснування новітніх закладів освіти.

Г. В. Зварич володіє широким спектром організаційних і фахових навиків, відмінними презентаційними та комунікаційними вміннями, легко адаптується до потреб цільової аудиторії, має значний досвід роботи у сфері освіти щодо розробки навчальних програм та освітніх проєктів, розуміє особливості шкільництва і специфіку професійної діяльності вчителя, вміє налагоджувати контакти, встановлювати партнерські відносини та працювати з різними віковими групами людей. Її слова: «Покликання вчителя – прекрасне: разом із Господом під опікою Пресвятої Богородиці «ліпити» нову людину...» [4, с. 17] – відображають натхненне та водночас відповідальне ставлення до роботи.

Завдяки своїй активній фаховій позиції Ганна Володимирівна дала життя багатьом громадським організаціям, адже завжди поєднувала роботу з громадською діяльністю: брала участь у міжнародних проєктах; вивчала Європейський досвід католицького шкільництва у Польщі, Німеччині, Угорщині, Словаччині, Австрії, Бельгії; була учасником та організатором науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів,

*Ганна Зварич – гостя дискусійного проєкту
«Яка освіта дасть квіток у майбутнє?»
молодіжного християнського порталу «ДивенСвіт» [5]*

У 2002 році Г. В. Зварич виступила з ініціативою і стала співзасновником «Християнського колегіуму імені Патріарха Йосифа Сліпого», який очолювала як директор з 2004 року по 2010 рік. Пізніше, 2011 року, заклад освіти було реорганізовано й об'єднано з іншим.

За ініціативи та старання Ганни Володимирівни у 2008 році Тернопільська обласна рада створила перший і єдиний в Україні заклад освіти для дівчат – «Колегіум-інтернат «Знамення» з поглибленим вивченням предметів духовно-просвітницького спрямування у с. Зарваниця, на той час Тербовлянського, нині Тернопільського району, Тернопільської області. З 2012 року по 2016 рік пані Ганна була його директоркою. За її керівництва заклад уклав п'ять Європейських угод зі школами-партнерами у Польщі, Угорщині, Словаччині й Австрії, у рамках яких до тепер триває активний діалог і взаємний обмін як між учнівською молоддю, так і педагогічними працівниками.

Яскравим потвердженням цього слугують слова Василя Семенюка, архієпископа і митрополита Тернопільсько-Зборівського, сказані з нагоди 10-ї річниці Колегіуму «Знамення»: «Коли 1 вересня 2008 року колегіум розпочав свою роботу, ми всі були свідомі, що це є відповідальним експериментом в царині як освіти, так і духовності. Цей експеримент виявився вдалим. Доказом його успішності є його випускниці... Географія їхнього походження охоплює різні куточки України: Тернопільщина, Львівщина, Івано-Франківщина, Київщина...

Керівництву колегіуму... вдалося виробити ефективну формулу управління, налагодити широкі контакти з закордонними закладами подібного типу, встановити доброзичливі стосунки всередині колективу, налагодити плідні взаємини з громадськістю..., створити належну матеріально-технічну базу, яка дозволяє на сучасному рівні проводити як освітній, так і виховний процес...

Сама концепція існування колегіуму передбачала поєднання здобуття повної загальної середньої освіти з вихованням у християнському дусі. Успішна реалізація цієї концепції може стати цінним досвідом, який може прислужитися взагалі українському

шкільництву, що переживає нелегкі часи, оскільки своїм головним співпрацівником має родину, яка, за оцінкою фахівців, як в Україні, так і в глобальному вимірі, переживає період затяжної кризи. Успіх впровадження цієї концепції у життя залежить від педагогічного колективу. Маю на увазі те, що для працівника колегіуму не достатньо бути лише добрим фахівцем дисципліни, а слід ще бути особою, що подає особистий приклад християнського життя, беручи до уваги той факт, що вчитель не лише навчає, але є форматором молодого людини» [4, с. 2]. І саме такою особою є пані Ганна, адже її педагогічне кредо змістовно поєднує всього три простих слова, однак глибинно розкриває її фахову сутність: «ВИХОВУВАТИ ВЛАСНИМ ПРИКЛАДОМ!».

Ганна Зварич, вчителі та випускниці колегіуму «Знамення» [1]

На сьогоднішній день колегіум структуровано у Тернопільській обласній ліцей «Знамення». Він успішно продовжує роботу, започатковану у першому і єдиному в Україні колегіумі-інтернаті для дівчат з поглибленим вивченням предметів духовно-просвітницького спрямування, який, за словами Ольги Хоми, начальника управління освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації, «став прикладом особливої організації навчально-виховного процесу на засадах доброти, справедливості, патріотизму і любові, збереження традицій української етнопедагогіки та українського виховного ідеалу... Тут успішно запроваджуються європейські підходи до підготовки нової генерації духовної та інтелектуальної еліти нації» [4, с. 8].

День Подяки у колегіумі «Знамення», 2019 р.

З квітня 2016 року Ганна Володимирівна розпочала професійну діяльність в системі державної служби України. В умовах сьогодення, на посаді заступника начальника управління освіти і науки – начальника відділу реформування освітньої діяльності Тернопільської обласної військової адміністрації, сумлінно виконує покладені на неї обов'язки, робить вагомий внесок у реалізацію державної політики у сфері освіти області, користується авторитетом і повагою. Працює творчо, вміє бачити і зосереджуватися на головному. Впродовж упровадження реформи децентралізації активно здійснює формування нового освітнього простору в об'єднаних територіальних громадах, координує процес створення опорних закладів освіти, успішно реалізуючи Концепцію «Нова українська школа». Вона переконана, що «для всебічного і гармонійного розвитку учня важливо, щоб освітній процес базувався не тільки на основі наукового осмислення дійсності, але й на скарбах духовного, морального та культурного надбання українського народу й людства в цілому, а метою освітнього процесу повинно бути не тільки надання основ знань із різних предметів, але й уміння використовувати ці знання» [4, с. 26]. Окрім цього, приділяючи значну увагу актуальним проблемам ціннісного виховання дітей і молоді України в контексті вітчизняних та міжнародних трансформацій, питанням нормативного забезпечення викладання предметів духовно-морального спрямування, пані Ганна гармонійно поєднує виконання обов'язків на займаній посаді з активною роботою у Громадській раді при Міністерстві освіти і науки України та участю у різноманітних громадських обговореннях.

І обласний форум професійної освіти «Освіта. Професія. Кар'єра» [2]

Відкриття Жабинського дошкільного навчального закладу (дитячого садка) «Журавлик» [3]

Участь в україно-австрійському проєкті «Формування компетенцій з проєктного менеджменту для інновативного розвитку шкіл для керівників шкіл України» за підтримки Культур-Контакт-Австрія, 2016 р.

Участь у Міжнародному форумі управлінської діяльності «Парадигмальна модель керівника сфери освіти у контексті євроінтеграційних процесів» (м. Тернопіль, 18–19 трав. 2019 р.)

Ганна Зварич – зустріч з пластунами

День Українського прапора 23 серпня 2020 р. Ганна Зварич з колегами з управління освіти і науки Тернопільської ОДА.

*V Всеукраїнський турнір юних філософів і релігієзнавців у
Марійському духовному центрі «Зарваниця»
(проводиться в Україні за ініціативи Ганни Зварич)*

Ганну Володимирівну як відповідальну, ініціативну, компетентну лідерку, що займає активну життєву позицію неодноразово нагороджено грамотами і подяками Тернопільської обласної ради, Тернопільської обласної державної адміністрації, Прем'єр-міністра України та Міністерства освіти і науки України, адже вона є науковицею-новаторкою, прогресивною викладачкою, успішною менеджеркою, яка дбає про розвиток якісної освіти та власним прикладом, невтомною працею, оптимізмом, енергією, добротою надихає колег сумлінно реалізовувати високе і благородне покликання вчителя в умовах сьогодення.

То ж нехай світло Вашої душі, пані Ганно, стане знаменням нової педагогіки, заснованої на навчанні в атмосфері розуміння, креативності, відповідальності, взаємопідтримки, а також вихованні на християнських цінностях морально, духовно і фізично здорового покоління, талановитої й обдарованої молоді, патріотичної еліти нашої держави. Натхненного пошуку Вам на ниві освітянства!

Список використаних джерел

1. Випускниці колегіуму «Знамення» з Тернопільщини взяли участь у паломництві. *Терен. Тернопільські новини*. 2018. URL: https://teren.in.ua/news/vypusknyci-kolegiumu-znamennya-z-ternopilshhyny-vzyaly-uchast-u-palomnytstvi-foto_163037.html
2. Віра Олександрович. Кваліфікований робітник на Тернопільщині «коштуватиме» понад 1 млн грн. *Терен. Тернопільські новини*. 2018. URL: https://teren.in.ua/news/kvalifikovanyj-robotnyk-na-ternopilshhyni-koshtuvatyme-ponad-1-mln-grn-foto_157051.html
3. Для діток із села Жабиня відчинив двері новий садочок. *НОВА Тернопільська газета*. 2017. URL: <http://nova.te.ua/statti/dlya-ditok-iz-sela-zhabynya-vidchynyv-dveri-novyj-sadochok/>
4. Колегіум для дівчат «Знамення». Колегіальна спільнота: Тернопіль-Зарваниця. 2018. С. 62.
5. Наталія Павлишин. Активна молодь Тернополя дискутувала на тему «Яка освіта дасть квиток у майбутнє?». 2018. URL: http://ugcc.ua/news/aktivna_molod_ternopolya_diskutuvala_na_temu_yaka_osv%0D1%96ta_dast_kvitek_u_maybutnie_82057.html
6. Формаційні курси для мирян відбулися у Зарваниці. 2019. URL: <http://zarvanytsya.org/>
7. Фото з архіву Ганни Зварич.

Черняк В. М., д-р біол. н., професор,
в. о. завідувача кафедри змісту і методик
навчальних предметів,
*Тернопільський обласний комунальний
інститут післядипломної педагогічної освіти*

**ГИЧКА ГАЛИНА ІВАНІВНА – КРЕАТИВНИЙ І МУДРИЙ ДИРЕКТОР ШКОЛИ,
ПЕДАГОГ, ІНІЦІАТОР, ПОШУКІВЕЦЬ, ЕКСПЕРИМЕНТАТОР**

Гичка Галина Іванівна народилася 26 серпня 1967 року в с. Волиця Кременецького району Тернопільської області. Успішно закінчила Почаївську загальноосвітню школу I – III ступенів у 1984р., навчалася у Тернопільському державному педагогічному інституті ім. Я. Галана на природничому факультеті за спеціальністю «вчитель біології, хімії», який закінчила з відзнакою. Під час навчання була головою профспілкового комітету природничого факультету. Спочатку працювала вчителем біології, хімії у Раславецькій ЗОШ I–II ступенів, а з 1992 року вчителем хімії у Почаївській ЗОШ I–III ст. (сьогодні опорний заклад Почаївська загальноосвітня школа I–III ступенів Почаївської міської ради, Тернопільської області), присвоєно вищу кваліфікаційну категорію, звання «Старший вчитель». Учні Галини Іванівни неодноразово були переможцями районних та обласних етапів олімпіади з хімії, окремі пов'язали своє життя з наукою в цій галузі.

Протягом тривалого часу Гичка Галина Іванівна очолювала профспілковий комітет закладу, нагороджена Федерацією професійних спілок України нагрудним знаком «Профспілкова звитяга».

З 2015 року обрана депутатом Почаївської міської ради, де очолює постійну комісію з питань освіти, культури, охорони здоров'я, молоді, спорту та соціального захисту населення.

З 2018 року Галина Іванівна – директор одного з найбільших закладів загальної середньої освіти в Тернопільській області – опорного закладу Почаївська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Почаївської міської ради. Їй притаманні унікальні особистісні якості директора: високий рівень відповідальності за прийняті рішення, наполегливість і надзвичайна працьовитість, мобільність, творчий підхід до кожної справи, вміння генерувати креативні ідеї та гуртувати навколо себе команду однодумців, сміливість до подолання будь-яких викликів. Тому на сьогодні бачимо успішний результат роботи очолюваного закладу. Учні школи не тільки призери районних та обласних олімпіад з хімії, біології, української мови та літератури, англійської мови, а й всеукраїнських та міжнародних конкурсів (Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості «Об'єднаймо ж, брати мої»). У 2020-2021 навчальному році опорний заклад став переможцем конкурсу проєктів мовного табору «Go camp», який проходив в онлайн форматі.

Привітання міського голови з призначенням на посаду директора опорного закладу

Керівник закладу сприяє створенню усіх умов для успішного, якісного навчання дітей з обмеженими освітніми потребами. Таким чином їх на сьогодні налічується 26 учнів. У школі створено дві ресурсні кімнати, які обладнані усім необхідним для

проведення ефективних корекційно-розвиткових занять. Діти беруть активну участь у житті школи, відвідують гуртки, секції, доглядають живий куточок. Системно діє команда супроводу, яка допомагає правильно організувати роботу з дітьми з ООП, надає дієві консультації.

Галина Іванівна переконана, що головним завданням роботи (не лише як директора, а й звичайного вчителя) є створення якісно нових умов для формування освічених українців, всебічно розвинених, відповідальних громадян і патріотів, здатних до ризику та інновацій, тому стала ініціатором проекту «Екошкола». Чому? Тому що

Засідання команди супроводу у школі

сьогодні людство потребує екологічно освічених, дбайливих землян, а виховання таких повинне починатися з самого дитинства. Сучасна освіта все більше і більше долучається до формування екологічної культури. Завдяки правильній та мудрій організації учні та вчителі закладу освіти, який очолює Галина Іванівна, також прагнуть зробити свій внесок у збереження навколишнього середовища та підвищення екологічної грамотності кожного громадянина. Оскільки одним із найефективніших способів перевірки результативності запровадження інновацій у системі освіти є експеримент або експериментальна робота, тому за сприянням Володимира Максимовича Черняка, доктора біологічних наук, професора Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка опорний заклад Почаївська ЗОШ разом з учнівським самоврядуванням і при підтримці батьківської ради школи прийняла рішення стати учасником експерименту регіонального рівня «Екошкола» і 29 листопада 2019 року було підписано договір з ТОКШПО про науково-методичне співробітництво.

Зустріч з В. М. Черняком

3

березня 2020 року учителі, працівники та учні закладу розпочали активну роботу в рамках проекту: огородили територію школи зеленими насадженнями (ялина, сосна); упорядкували територію навколо школи, висадили багаторічні та однорічні рослини (підсніжники, іриси, юкки, смородина, самшит, бузок, троянди, різні форми туї, жасмин, магнолії, сакури, гібіскуси тощо); створили клумби, рабатки та майданчики; на одному з них, за сприяння батьків, були закуплені та встановлені фігури динозаврів; підготували територію під майбутній садівничий центр.

Презентація роботи екошколи за 2020-2021 навчальний рік

Девізом роботи було обрано гасло: «Даючи знання – не відбирай здоров'я». У цих словах стверджено думку про те, що чисте довкілля – невід'ємна частина здоров'я нації, тому поряд з екопроектом школа працює над втіленням іще одного – «Навчання в русі».

Заклад неодноразово успішно демонстрував свої набутки на районних та обласних конференціях, тренінгах, семінарах.

Національно-патріотичне виховання в школі

Реалізація проєктів «Екошкола» та «Навчання в русі»

Сьогодні, у такий важкий час, коли нашу країну спіткало страшне нещастя – війна, Галина Іванівна зуміла організувати усю шкільну родину для волонтерської діяльності: учителі готують їжу для воїнів, батьки допомагають продуктами, учні морально підтримують дух Збройних Сил України (малюють картинки, створюють обереги, пишуть листи).

На даний час в опорному закладі створено усі умови для успішного дистанційного навчання, до освітнього процесу залучено більше 80 дітей із числа внутрішньо переселених осіб. За сприяння Галини Іванівни для них та їхніх батьків проводяться психологічні тренінги, зустрічі, майстер-класи (майстер-клас з писанкарства «Сонце в долонях»), концерти.

Майстер-клас з писанкарства «Сонце в долонях») з учнями ВПО

«Стій! Зачекай! Дай чесну відповідь самому собі на запитання: «Ти усвідомлюєш, що тебе в будь-який момент може не стати, Тоді для чого ти живеш? Для чого робиш те, що ти зараз робиш?» Перш за все потрібно пам'ятати, що людина має дух, душу і тіло. У залежності від того, яким духом наповнена її душа, так вона себе і поводить, а тому бережи честь, довіру до себе та свого імені. Для цього живи чесно, добросовісно з почуттям обов'язку...» – переконана Галина Іванівна і всю свою роботу і з колегами, й з учнями, й з батьками буде саме на таких принципах, тому й має успішні результати своєї діяльності як директор, як педагог, як людина.

Шкільне інтерв'ю

*Колектив опорного закладу
Почайівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів*

*Шановна Галино Іванівно!!!
Доброго Вам здоров'я, творчого натхнення, пошани, нових цікавих ідей та відкриттів, змістовного наповнених, незабутніх подій,
які б окриляли Вас в майбутньому!!!*

Янкович О. І., завідувач кафедри ранньої освіти, спеціальної педагогіки та ресоціалізації,

Куявсько-Поморська вища школа (Бидгощ, Польща);

д-р пед. н., професор, завідувач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ПОСТАТЬ ЯНА ЧОХРАЛЬСЬКОГО У КОНТЕКСТІ ПОШУКУ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ

Анотація. Усебічно розкрито постать Яна Чохральського (1885 – 1953 рр.) – визнаного у світі польського вченого, винахідника, металознавця, мецената та філантропа, письменника, професора Варшавської політехніки як зразка для наслідування сучасною молоддю. Його відносять до грона тих особистостей, що вплинули на розвиток цивілізації. Показано доцільність ширшої популяризації постаті Я. Чохральського в сучасних закладах освіти як усебічно розвиненої особистості, виховного ідеалу молодих поколінь.

Ключові слова: виховний ідеал, зразок для наслідування, трансфер технологій, здобувач закладу освіти.

З часу утворення незалежної України тривають пошуки виховного ідеалу нашої молоді. Зразком успішної людини для наслідування часто є сучасники. Це доводять наукові розвідки Г. Терещука, І. Кузьми, Г. Фальфушинської тощо [5, с. 151]. Серед тих, хто є популярними, – також особи, які творили у XIX – XX ст., мали здобутки в галузі науки, мистецтва, підприємницької діяльності, були заможними людьми і меценатами. Зокрема, це династії Терещенків, Симиренків, Яхненків тощо.

Інтеграція у європейський освітній простір спонукає студіювати життєписи видатних діячів зарубіжних держав, цінності й ідеали, зразки для наслідування, які там поширені [1].

Серед тих, хто гармонійно поєднував високий інтелект, естетичні якості, працелюбство тощо, таланти науковця й освітянина, металознавця і письменника, підприємця і мецената, філантропа, що рятував життя людей під час Другої світової війни, і турботливого сім'янина, – польський діяч Я. Чохральський (Jan Czochralski).

Він відомий у світі передусім завдяки таким відкриттям: створенню методу вирощування монокристалів кремнію, який використовується для виробництва мікропроцесорів – мозку комп'ютера; відкриттю сплавів до залізничних підшипників (метал В); винайденню радіомікроскопа як попередника сучасного мікроскопа атомних сил і збагаченню арсеналу дослідницьких засобів [6, с. 57], [2, с. 137– 138].

Я. Чохральський народився 23 жовтня 1885 року в Кцині (Ксунія). Зараз це містечко належить до Куявсько-Поморського воєводства з адміністративним центром у Бидгощі. Тут майбутній учений здобув початкову освіту. З дитинства захоплювався хімічними експериментами, які проводив в аптеках, оскільки в них був доступ до устаткування, лабораторного скляного приладдя. Продовжив навчання в Берліні – найближчому місті, де розквітала академічна наука. У 1910 р. закінчив Берлінську політехніку, отримавши диплом інженера-хіміка. У 1911–1914 рр. започаткував дослідження кристалографії металів [3, с. 62]. У 1916 р. він відкрив свій знаменитий метод вимірювання швидкості кристалізації металів (вирощування монокристалів), який змінив світ.

У 1917 р. Я. Чохральський виїхав до Франкфурта-на-Майні. На той час завдяки науковим працям, патентам винахідника, організаторському хисту молодого поляка дуже цінували не лише в Німеччині, а й у світі. Винахідництво в галузі металознавства дало змогу Я. Чохральському стати заможною людиною. У 1928 р. він повернувся на Батьківщину, зайнявши посаду професора хімічного факультету Варшавської політехніки [3, с. 64]. Я. Чохральський збудував і запустив Інститут металургії та металознавства [7, с. 144].

Ян Чохральський у кабінеті Варшавської політехніки

Незважаючи на світове визнання винаходів, учений неодноразово піддавався переслідуванням, наклепам. Його звинувачували у співпраці з нацистами. Проте згодом такі підозри були цілковито спростовані. Під час Другої світової війни Я. Чохральський визволяв людей із концентраційних таборів, урятував життя понад 50 ув'язненим та поневоленим.

У 1953 р. Я. Чохральський помер у познанській лікарні. На реабілітацію його чесного імені пішло багато часу: лише у 2011 р. був цілковито виправданий.

Різномісність талантів Я. Чохральського дає підстави вважати його зразком для наслідування сучасної молоді, яка цінує патріотичні якості й працелюбство, розробляє стартапи й патентує винаходи, заробляє гроші й витрачає чималі кошти на благодійність,

сповідує родинні цінності й пише книги. Я. Чохральський мав чудову сім'ю, турбувався про неї, був батьком трьох дітей.

Ян Чохральський з родиною

Він є поєднанням високого інтелекту й естетичних цінностей. Організовував літературні вечори. Допомагав реставрувати садибу Шопенів у Варшаві. Матеріально підтримував студентів, художників, письменників. Він цікавився розкопками в Кцині та Біскупі (Kcyni i Biskupinie), фінансував їх, рятував музейні колекції під час війни [7, с. 143]. Проте, напевно, найважливіше, що Я. Чохральський належить до людей, які змінюють світ. Його метод вирощування монокристалів кремнію використовується в сучасній електронній та цифровій техніці, у сонячній енергетиці та у ювелірній справі. Він започаткував процеси, які зараз трактуються як трансфер технологій. Саме така здатність – змінювати світ на краще – формується в здобувачів у сучасних закладах освіти та цінується ними.

Отже, різнобічність талантів, уміння створювати проекти, що сприяють прогресу цивілізації, благодійницька діяльність, турботливість про людей та власну родину – усе це ті якості, які приваблюють молодь. Постає Я. Чохральського необхідно популяризувати як виховний ідеал для тих, хто шукає зразок для наслідування.

Список використаних джерел

1. Янкович І. І. Підготовка майбутніх учителів у Польщі до виховної роботи з учнями: монографія. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2015. 146 с.

2. Gadomski A. On some striking example of Jan Czochralski, and his scientific achievements, allowing to underline his year 2013 in Poland. *Roczniki Filozoficzne*. 2013. T. 61 nr 4. S. 137–149. URL: https://www.kul.pl/files/581/Roczniki_Filozoficzne/Roczniki_Filozoficzne_61_4_2013/Gadomski_137.pdf [dostęp: 5.12. 2021] A.

3. Kamosiński S. Profesor Jan Czochralski – uczony i wynalazca z Kcyni. *Prace komisji historii Bydgoskiego towarzystwa naukowego*. T. XX: Kujawsko-pomorskie rodowody wybitnych uczonych / pod redakcją Zdzisława Bjeгаńskiego i Włodzimierza Jastrzębskiego. 2007. S. 61–69. URL: <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/7652/Profesor%20Jan%20Czochra%C5%84ski%20%20uczony%20i%20wynalazca%20z%20Kcyni.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

4. Kokowski M. Komentarz do artykułu dr. Pawła E. Tomaszewskiego: «Jan Czochrański – historia człowieka niezwykłego» [Commentary on the paper by Dr. Paweł E. Tomaszewski: «Jan Czochrański — the history of an extraordinary man»] *Polska Akademia umiejętności: prace komisji historii nauki PAU*. 2014. November. Tom XIII. S. 131–140. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/pkhn-pau-XIII-2014-8%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/pkhn-pau-XIII-2014-8%20(1).pdf)

5. Tereshchuk H. V., Kuzma I. I., Yankovych O. I., Falfushynska H. I. The formation of a successful personality of a pupil in Ukrainian primary school during media education implementation. *Cloud Technologies in Education. Proceedings of the 6th Workshop CTE 2018* (Kryvyi Rih, Ukraine, December 21, 2018) / Eds. Kiv, A. E., Soloviev, V. N. CEUR-WS.org, online. P. 145–158. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper08.pdf>

6. Tomaszewski P. Jan Czochrański – historia człowieka niezwykłego. *Prace Komisji Historii Nauki PAU*. 2014. № 13. S. 57–72. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Prace_Komisji_Historii_Nauki_PAU/Prace_Komisji_Historii_Nauki_PAU-r2014-t13/Prace_Komisji_Historii_Nauki_PAU-r2014-t13-s57-72/Prace_Komisji_Historii_Nauki_PAU-r2014-t13-s57-72.pdf

7. Tomaszewski P. Tajemnice Czochrańskiego (The secrets of Czochrański). *Nauka*. 2013. № 2. S. 139–146. URL: https://www.researchgate.net/publication/297917947_Tajemnice_Czochrańskiego_The_secrets_of_Czochrański

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА	5
<i>Andrzej Marian Cwec, Яковичин Р. OSOBOWOŚĆ WSPÓŁCZESNEGO NAUCZYCIELA AKADEMICKIEGO (SPOJRZENIE REFLEKSYJNE)</i>	5
<i>Ömer Mert Denizci, Сокол М. THE BENEFITS AND CHALLENGES OF INTERCULTURAL COMMUNICATION</i>	13
<i>Білянin Г., Курини Н. ПРОЄКТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТРАЄКТОРІЇ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН</i>	14
<i>Вітенко І., Кучер Л. ФОРМУВАННЯ STEM-ОРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ STEM-ОСВІТИ</i>	17
<i>Зубаль І. МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ - НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ДОШКІЛЬНИКА</i>	21
<i>Кондирєва М. САКРАЛЬНІ ТА АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ДОБИ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ</i>	25
<i>Мельник О. РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ</i>	28
<i>М'ялковська О. КЛЮЧОВІ ФОРМИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНИМИ КАДРАМИ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ - ВАЖЛИВИЙ ВЕКТОР ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ</i>	31
<i>Марфут Л. ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ</i>	33
<i>Найда Р. СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩ</i>	35
<i>Олексюк В. ПЛАТФОРМА GOOGLE WORKSPACE FOR EDUCATION ЯК ЦИФРОВА ХМАРО ОРІЄНТОВАНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ</i>	38
<i>Олексюк О. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ ПІДТРИМКИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН DESMOS У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ</i>	40
<i>Пакуляк І. ПРИОРІТЕТНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У ФРАНКОМОВНИХ КРАЇНАХ</i>	44
<i>Трубавіна І., Недря К. УКРАЇНОЦЕНТРИЗМ ЯК ОСНОВА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	46
СЕКЦІЯ 2. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ	48
<i>Адаменко С. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПРОГРАМИ «ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ» ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 205 – ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО В УМАНСЬКОМУ НУС</i>	48

<i>Вигера С., Ключевич М., Столяр С. АРГУМЕНТАЦІЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО ВВЕДЕННЯ ТРОФОЛОГІЇ В ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОЦЕС</i>	50
<i>Масловата С. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ</i>	53
<i>Рібиун Ю. В. СУЧАСНЕ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ</i>	55
<i>Саранчук Н. СУЧАСНИЙ ВЧИТЕЛЬ МИСТЕЦТВА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ</i>	57
<i>Шпаківська І., Максименко Н. ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМПЛЕКСНОЇ ДОКТОРСЬКОЇ ШКОЛИ З ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ЕКОТЕХНОЛОГІЙ</i>	62
СЕКЦІЯ 3. ПЕДАГОГ-НОВАТОР В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН	64
<i>Бабовал Н., Бабовал Д. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ</i>	64
<i>Барановська Л., Барановський М. ІННОВАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОГО (ЕВРИСТИЧНОГО) НАВЧАННЯ В ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ</i>	68
<i>Вітенко І., Олексюк О., Кучер Л. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ</i>	71
<i>Кавецький В. ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	73
<i>Мочук О. ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ІМУНІТЕТУ ОСВІТЯН У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	76
<i>Співак О., Вовкогон О. УСПІШНІ НАУКОВІ РОБОТИ ВІД ІДЕЇ ДО ПРИКЛАДНОГО ЗАСТОСУВАННЯ</i>	81
<i>Стрийвус Н. ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ</i>	83
<i>Якимець Л. «ETWINNING – ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ»</i>	86
СЕКЦІЯ 4. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	88
<i>Боруцька Л. STORYTELLING – ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	88
<i>Бондаренко Т., Черняк В. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВОЄННИЙ ЧАС</i>	96
<i>Гаврилишена О. ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ «ШКОЛА ПРАЦІ»</i>	99

<i>Горбенко С., Лозова О. ФОРМУВАННЯ STEM-КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ</i>	102
<i>Горборуков В., Франчук О. МОНІТОРИНГ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДОБУТКІВ УЧНІВ НА ОСНОВІ ІАС «ІНТЕЛЕКТ»</i>	105
<i>Драпак Л. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В ПРАКТИЦІ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ</i>	107
<i>Іванюк Т. KEYС-МЕТОД У ПРОФЕСІЙНІЙ ДЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ НУШ</i>	110
<i>Колодійчук О. КОНСТРУКТИВНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТОДИКИ «ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС» У ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ</i>	115
<i>Коненко Л., Іваночко О. СПОСОБИ ТА МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО УРОКУ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ</i>	119
<i>Кухтяк С., Кухтяк О. ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СПІВПРАЦІ ВЧИТЕЛЯ ТА БАТЬКІВ</i>	121
<i>Луганцова Є. ВЕБКВЕСТ ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ ФАКТОР ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ</i>	123
<i>Олійник О. ЦІННОСТІ Й ЗАСАДИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ</i>	126
<i>Петришин Л. ТЕХНОЛОГІЯ «МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА» ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ</i>	128
<i>Ремех Т. РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ</i>	131
<i>Сахновський О., Кожолянко О. СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У СВІТЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ</i>	133
<i>Тарангул Л. КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НАРОДУ</i>	136
<i>Турчин О. ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ</i>	137
<i>Якунін А. ІННОВАЦІЇ ТА ТРАДИЦІЇ В РОБОТІ МАТЕМАТИЧНОГО ГУРТКА</i>	140
СЕКЦІЯ 5 ЕКОЛОГІЯ І ОСВІТА	143
<i>Белей Л. ПРО ВСИХАННЯ ЯЛИНИ ЄВРОПОПЕЙСЬКОЇ (СМЕРЕКИ) В ЗАХІДНІЙ ЧАСТИНІ ЯМНЯНСЬКОГО ПНДВ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ТА ЛІСІВНИЧИЙ АСПЕКТИ</i>	143
<i>Бондючна Ю., Павлюк Г., Борак Т. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КУЛЬТУРИ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТІР</i>	145
<i>Бригідир А., Черняк В. КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ</i>	147

<i>Вітенко І., Черняк В., Качура Л. БІЛЬЧЕ-ЗОЛОТЕЦЬКИЙ ПАРК ПАМ'ЯТКА САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЙОГО РОЗВИТКУ</i>	151
<i>Грубінко В. В. МІСЦЕ ЕКОЛОГІЇ У ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: ДОСВІД ПЕРЕДОВИХ ДЕРЖАВ</i>	154
<i>Клименко А. В. АНАЛІЗ ПОШКОДЖЕНЬ ВІКОВИХ СОСЕН В УРБОСЕРЕДОВИЩІ</i>	157
<i>Козюк В. В., Длугопольський О. В., Гайда Ю. І., Кланків Ю. М. ЯКІСТЬ ОСВІТИ ТА ЕКОЛОГІЇ: ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ</i>	161
<i>Кускова В. В., Корнієнко І. М. ПЕРСПЕКТИВНІ БІОТЕХНОЛОГІЇ БІОПАЛИВ ДЛЯ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ З МЕТОЮ МІНІМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ</i>	163
<i>Лохвицька М. Ф., Черняк В. М. БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТОВСТЕНСЬКОЇ ОТГ ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	165
<i>Миколів З. П. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ СТЕЖОК</i>	168
<i>Морозовська М. Я., Морозовська У. В. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ШКОЛІ С. ПЕРЕПЕЛЬНИКІВ</i>	171
<i>Петровський О. М., Пекар С. М., Нечипорук Г. Л. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ГУРТКІВЦІВ В МЕЖАХ ОБ'ЄКТУ ПРИРОДО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ КОЗІВСЬКОГО ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ «ЛІСОВА ПІСНЯ»</i>	176
<i>Серова Г. В. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТНОСТІ ГРОМАДЯН ЯК ВИМОГА ЧАСУ</i>	185
<i>Черняк В. М., Брич В. Я., Бонюк З. Г., Смерека Г. І. РОЛЬ БІОСТАЦІОНАРУ ТОКІППО У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ ПРИ СТВОРЕННІ МОНОСАДУ ТАВОЛГ</i>	188
<i>Черняк В. М., Стефана В. Г. ЕКСКУРСІЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ СТЕЖИНОЮ СКАЛА – ПОДІЛЬСЬКОГО ПАРКУ «ТОРКАТИСЯ КРАСИ МОЖНА ТІЛЬКИ СЕРЦЕМ!»</i>	190
<i>Шайнюк Ю. Ч. НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЛЬТИПРЕДМЕТНИЙ ТЕСТ</i>	194
СЕКЦІЯ 6. ТУРБОТА ПРО ЗДОРОВ'Я – ВАЖЛИВА ЖИТТЄВА ЦІННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ	196
<i>Боднар О. Ю. ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ УМІНЬ ТА НАВИЧОК ТУРБОТИ ПРО ВЛАСНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ЕКОЛОГІЮ В ЦІЛОМУ</i>	196
<i>Брик Р. С. ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД ШКІДЛИВОГО ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЇ НА СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ</i>	198
<i>Вітович Л. М., Смерека Г. І., Черняк В. М. ВАЖЛИВІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВІЙНИ</i>	201
<i>Герасимчук Г. І. ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ПІД ЧАС РОБОТИ З ГАДЖЕТАМИ</i>	204

<i>Городецька О. В. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ШУМ ТА ОСНОВНІ ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТІ</i>	208
<i>Дяків В. Г. КОМПЛЕКСНІ ПІДХОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ НА ЗАНЯТТЯХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я</i>	210
<i>Жизномірська О. Я. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ ПЕДАГОГА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ</i>	214
<i>Котляренко Л. Т., Ярема О. М., Виклюк М. Р. ХАРЧУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН</i>	217
<i>Ліснічук А. М. ВПЛИВ ДОВКІЛЛЯ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЛЮДИНИ</i>	220
<i>Ярмолицька С. О. ВПЛИВ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ФАКТОРІВ НА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ</i>	222
<i>СЕКЦІЯ 7 ПОСТАТІ ТА ПОДІЇ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ</i>	227
<i>Петровський О. М. ШЛАПАК ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ: ВЧЕНИЙ, ЛІСІВНИК, ДОСЛІДНИК, ПЕДАГОГ, ПРИРОДООХОРОННИК</i>	227
<i>Черняк В. М., Кучер Л. А. ГАННА ЗВАРИЧ – НАУКОВИЦЯ-НОВАТОРКА, ПРОГРЕСИВНА ВИКЛАДАЧКА, УСПІШНА МЕНЕДЖЕРКА ОСВІТИ</i>	253
<i>Черняк В. М. ГИЧКА ГАЛИНА ІВАНІВНА – КРЕАТИВНИЙ І МУДРИЙ ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ПЕДАГОГ, ІНІЦІАТОР, ПОШУКІВЕЦЬ, ЕКСПЕРИМЕНТАТОР</i>	262
<i>Янкович О. І. ПОСТАТЬ ЯНА ЧОХРАЛЬСЬКОГО У КОНТЕКСТІ ПОШУКУ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ</i>	267

**ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ КОНТЕКСТ**

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 08.06.2022 р.
Папір офсетний. Формат 60x84¹/16.
Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 35,5 .
Обл.-вид. арк. 35,2 . Зам. №234

Віддруковано з готових діапозитивів у СМП “Тайп”
46006, м. Тернопіль, вул. Чернівецька, 44 б,
Телефон (352)520075; (352)526161